

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

SURİYE KRİZİ'NDE
LÜBNAN HİZBULLAHI'NIN ROLÜ

ÖMER KAHRAMAN

250212304

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. HALUK ALKAN

İSTANBUL - 2019

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : ÖMER KAHRAMAN

Numarası : 2502120304

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışman : PROF. DR. HALUK ALKAN

Tez Savunma Tarihi : 28.01.2019

Tez Savunma Saati : 14:00

Tez Başlığı : SURİYE KRİZİ'NDE LÜBNAN HİZBULLAHI'NIN ROLÜ.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HALUK ALKAN		Kabul
2- PROF. DR. AHMET UYSAL		Kabul
3- DOÇ. DR. HİLMİ ÖZEV		Kabul
4- DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN CEYLAN		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ M. HÜSEYİN MERCAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. HEDİYETULLAH AYDENİZ		
2-DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜLEYMAN GÜDER		

ÖZ

SURİYE KRİZİ'NDE LÜBNAN HİZBULLAHI'NIN ROLÜ

ÖMER KAHRAMAN

Bu tezde, Lübnan Hizbullahı'nın örgütsel ve stratejik değişimi ekseninde Suriye krizine dahil olma süreci ve bu sürecin gerek örgüt gerekse Ortadoğu siyasetine etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Türkçe ve İngilizce belgeler ile güncel kaynaklar incelenerek Hizbullah'ın, Suriye krizinde etkin anlamda bir rolünün olup olmadığı, Esed'in görece başarısına katkısı ve krizin Hizbullah'ı ve etkileşim bölgesini olumlu ve olumsuz anlamda nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikle, Hizbullah'ı doğuran etmenler, bir toplumsal hareket olarak askeri ve siyasi bir güç haline gelmesi, Suriye krizine ilişkin stratejileri ve sonuçları ele alınmaktadır. Tezin temel bulguları, Hizbullah'ın, İran'ın da yönlendirmesi ile Suriye İç Savaşı'na müdahil olması sonucu büyük insani kayıplar yaşayarak Suriye rejiminin ulaştığı başarıda önemli bir etmen olarak ortaya çıkması olarak özetlenebilir. Ancak Hizbullah aynı dönemde Lübnan'ın siyasi olarak keskin bir şekilde ikiye bölünmesine sebep olmuş ve mezhepçi yaklaşımı nedeniyle Sünni kesimde kolay kolay onarılamayacak düşmanlığa sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hizbullah, Suriye, Lübnan, İran, Ortadoğu Siyaseti, Sosyal Hareketler, Terör.

ABSTRACT

THE ROLE OF THE LEBANESE HESBOLLAH IN THE SYRIAN CRYISIS

ÖMER KAHRAMAN

The aim of this thesis is to study the intervention of Lebanese Hezbollah in the Syrian crisis in the context of the organizational and strategic evolution and the effects of this process on both the organization and the Middle East politics. In line with this aim, by examining documents in Turkish and English and current sources, whether Hezbollah has an effective role in the Syrian crisis, its contribution to the relative success of the Assad regime and how the crisis affects Hezbollah and its interaction region in a positive and negative sense were questioned. In this aspect, the factors that plants Hezbollah, its expansion from just a social movement to a military and political power, the strategies of Hezbollah of the Syrian Crisis and the consequences are primarily discussed. The main findings of the thesis can be summarized as the emergence of Hezbollah, led by Iran, as an important factor in the success achieved by the Syrian regime in the Civil War, despite the huge human losses. However, in the same period, Hezbollah caused the Lebanese to be divided politically into two parts, and because of its sectarian approach, resulted in the deep hostility of the Sunni population that can not be restored easily.

Keywords: Hezbollah, Syria, Lebanon, Iran, Middle East Policy, Social Movements, Terror.

ÖNSÖZ

Suriye Krizi'nde Lübnan Hizbullahı'nın Rolü konulu bu tezimizle, 2011'de başlayan ve yarım milyona yaklaşan insan kaybı ve Suriye nüfusunun yarısına yakınının göç etmek zorunda kaldığı büyük bir felakette Hizbullah'ın rolü araştırılmıştır. Halen devam eden İç Savaş'ta Suriye rejimi, aralarında Hizbullah'ın da bulunduğu müttefiklerinin desteği ile mevcudiyetini korumayı başarmış ve kazanımları daha sonra ortaya çıkacak olan kırılğan bir zafere doğru ilerlemektedir.

Suriye İç Savaşı, 2018 yılı itibariyle halen devam etmektedir. Bu süreçte propaganda amaçlı taraflı bir kaç kitap yayınlanmış ancak tarih henüz tamamlanmamıştır, yapılan çalışmalarla sadece bu sürece not düşülmektedir.

Yirminci yüzyılın en önemli sosyal kuramcılarında Anthony Giddens, Yapılanma Kuramı'nda yapı-aktör ya da özne-nesne gibi ayrımların ve karşıtlıkların yerine hem aktörün eylemini hem de yapının kurallar ve kaynaklar olarak etkisini dikkate almıştır. Çalışmada Giddens'in bu kuramında hareketle tanımladığı, toplumların tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim olan tarihsel sosyolojinin Uluslararası İlişkiler'e getirdiği analitik sistemden de yararlanılmıştır.

Araştırma sırasında genel olarak Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır. Genel kaynak araştırmasında ne yazık ki bölge merkezli kaynakların sınırlı olduğu, buna karşılık çoğunlukla Batılı kaynakların öne çıktığı gözlenmiştir. Araştırmanın temelini teşkil eden güncel konularda ise çoğunlukla makale ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Global ve yerel güçlerin çatışma noktası haline gelen Suriye konusunda özellikle internet üzerinde propaganda savaşı olduğu gözlenmektedir. Konunun taraflarında biri olan İsrail'in ajandasında, Suriye'de Rejim veya tekfiri örgütler çok fazla yer işgal etmemiş ancak İran ve Hizbullah'ın Suriye'deki varlığı epey yer bulmuştur. Bu anlamda internet, İsrail için İran ve Hizbullah'ı gündemde tutmak için önemli bir araç haline gelmiş ve konu ile ilgili bilgi kirliliği yaşanmaktadır.

İran ve Hizbullah da, Suriye’deki varlık amaçları olan ve radikal ideolojisi bile bulunmayan tüm muhalif grupları da içine dahil ettikleri isimlendirmeleri ile tekfiri örgütlere karşı internet üzerinden propaganda savaşı vermişlerdir. Rusya, ABD’ye karşı, Körfez Ülkeleri de İran’a karşı bu propaganda savaşının içinde yer almaktadır.

Yapılan çalışmalarda okumalar dışında en çok internetten yararlanılmış ancak propaganda ve bilgi kirliliğine karşı teyid etme yoluna gidilmiştir. Ayrıca, Genel Sekreteri Hasan Nasrallah’ın açıklamalarının yayınlandığı, Hizbullah’ın internet sitelerinden de yararlanılmış ancak imza bulunmayan yazılar mevcut haliyle Kaynakça’ya eklenmek durumunda kalmıştır.

Kendi adıma geç kalınmış olan bu çalışmaya başladığımda, bunun temposu daima yüksek bir maraton olduğunu öngöremediğimi anladım. İhtiyaç duyduğum motivasyonu her kaybedişimde ailemin desteği ile yeniden enerjimi kazandım, onlara çok müteşekkirim.

Çalışmaya başladığım dönemde Prof.Dr. Haluk Alkan Hocamla karşılaşmam benim şansım olmuştur. İsteğimin ve enerjimin olduğu ancak yordamımın olmadığı bu alanda bana yol göstermiş ve bu aşamaya kadar gelmesini sağlamıştır. Prof.Dr. Haluk Alkan’la karşılaşmasam bu çalışmanın olmayacağını net olarak söyleyebilirim, kendilerine çok müteşekkirim.

Ömer KAHRAMAN
İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET OLARAK HİZBULLAH

1.1. Toplumsal Değişim.....	5
1.2. Toplumsal Değişimin Nedenleri.....	7
1.3. Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler.....	8
1.4. Toplumsal Hareketler.....	10
1.5. Toplumsal Hareket Kavramı ve Biçimleri.....	11
1.6. Toplumsal Hareketlerin Özellikleri ve Gelişimi.....	15
1.7. Yeni Toplumsal Hareketler.....	18
1.8. Ortadoğu'da Toplumsal Yapı.....	22
1.9. Ortadoğu'da Toplumsal Hareketler.....	31
1.9.1. Toplumsal Hareket Olarak HAMAS.....	32
1.9.2. Ortadoğu'da Bir Toplumsal Hareket Olarak Hizbullah.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DA SİYASAL DEĞİŞİM VE HİZBULLAH

2.1. Hizbullah'ın Beşiği Lübnan.....	41
2.2. Lübnan Tarihi.....	42
2.2.1. Fransa Hakimiyeti'nde Lübnan.....	46
2.2.2. Lübnan Düzeninin Temelini Oluşturan 1943 Milli Paktı.....	48
2.2.3. Manda Yönetimi Sonrasında Lübnan.....	49
2.3. Lübnan'da Konfesyonel Sistem.....	51
2.4. Lübnan'da Başlıca Siyasi Aktörler.....	53
2.5. Lübnan İç Savaşı.....	55
2.6. Hizbullah'ın Kuruluşu.....	59
2.6.1. Hizbullah'ın Tabanını Oluşturan Şiilerin Lübnan'daki Durumu.....	59
2.6.2. Musa Es Sadr ve EMEL Hareketi.....	64
2.6.3. Hizbullah'ın EMEL Hareketinden Ayrılması.....	66
2.6.4. Hizbullah'ın Kuruluşu.....	69
2.6.5. Hizbullah ve İslami Cihat.....	71
2.6.6. Ayetullah Hüseyin Fadlallah.....	72
2.7. Hizbullah Liderliği'ni Belirleyen Güç Olarak Genel Sekreterler.....	74
2.7.1. Subhi Tufeyli.....	74
2.7.2. Abbas Musavi.....	75
2.7.3. Hasan Nasrallah.....	76
2.8. Hizbullah'ın Kuruluşunda İran Faktörü.....	78
2.9. Hizbullah'ın İdeolojik Temelleri.....	80

2.9.1. Velayet-i Fakih Kavramı.....	84
2.9.2. Hizbullah'ın Velayet-i Fakih'e Yaklaşımı.....	85
2.9.3. Lübnanlı Şii Din Adamlarının Velayet-i Fakih'e Yaklaşımları.....	88
2.9.4. Direniş Yöntemi Olarak İntihar Saldırıları.....	90
2.9.5. Hizbullah'ın Lübnan Hedefi.....	91
2.9.6. Açık Mektup.....	92
2.10. Hizbullah'ın Yapısı.....	93
2.10.1. Toplumsal Yardım Programları.....	96
2.10.2. Hizbullah'ın Finans Kaynakları.....	98
2.10.3. Hizbullah'ın Askeri Gücü.....	101
2.11. Hizbullah'ın Siyasi Tarihi.....	102
2.12. Şiddet Eylemleri.....	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE KRİZİNDE HİZBULLAH

3.1. Arap Baharı'ndan Suriye'ye Orta Doğu'da Değişim.....	115
3.2. Suriye İç Savaşı Öncesi Lübnan ve Şiiiler.....	116
3.3. Suriye İç Savaşı.....	121
3.4. Suriye İç Savaşı Başlangıcında Hizbullah'ın Lübnan'da Siyasi Konumu.....	126
3.5. Suriye İç Savaşı'nda Hizbullah.....	129
3.5.1. Suriye İç Savaşı'nın İlk Aşamasında Hizbullah.....	129
3.5.2. Hizbullah Resmi Olarak Suriye'de.....	134
3.5.3. Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi Sonrasında Hizbullah.....	142
3.6. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'nda, Savaşın Aktörleri ile İlişkileri.....	148

3.6.1. Suriye İç savaşı'nda Suriye Rejimi ile İlişkileri.....	148
3.6.2. Suriye İç savaşı'nda İran ile İlişkileri.....	155
3.6.3. Hizbullah'ın Suriye'ye Müdahalesinin Lübnan İç Siyasetine Etkisi.....	159
3.6.4. Suriye İç Savaşı'nda Rusya ile İlişkileri.....	166
3.6.5. Suriye İç Savaşı'nda S.Arabistan ile İlişkileri.....	169
3.6.6. Suriye İç Savaşı'nda İsrail ile İlişkileri.....	173
3.6.7. Suriye İç Savaşı'nda ABD ile İlişkileri.....	178
3.6.8. Suriye İç Savaşı'nda Türkiye ile İlişkileri.....	180
3.6.9. Hizbullah'ın Uluslararası İlişkilerinin Sonuçları.....	183
SONUÇ.....	186
KAYNAKÇA.....	202
ÖZGEÇMİŞ.....	238

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1 : HİZBULLAH ORGANİZASYON ŞEMASI.....	59
---	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMIA	: Arjantin Yahudi Topluluğu
DAEŞ	: Irak ve Şam Devleti
EMEL	: Lübnan Direniş Hareketi
FDKC	: Filistin Devrimci Kurtuluş Cephesi
FHKC	: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
HAMAS	: Filistin İslami Direniş Hareketi
İCM	: İran Cumhuriyet Muhafızları
İCM/KO	: İran Cumhuriyet Muhafızları/ Kudüs Ordusu
İSP	: İlerici Sosyalist Parti
LUH	: Lübnan Ulusal Hareketi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyonu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu

GİRİŞ

Hizbullah, 1982'de Şii EMEL Örgütü'nden İran'ın müdahalesiyle ayrılarak kurulmuştur. Lübnan Hizbullahı'nın tabanını oluşturan Şii Müslümanlar, yüzyıllardır bu topraklarda yaşamışlardır. Ancak Lübnan Şiiileri tarihsel süreç içerisinde dönemin güçlüleri tarafından ezilmiş ve güvenli gördükleri başka bölgelere göç etmek zorunda kalmış bir topluluktur. Lübnan, bağımsızlığını kazandığında da, ülkenin en büyük topluluğu olmalarına rağmen Şii topluluklar siyasal ve ekonomik olarak haklarını alamamışlardır. Kırsal kesimde yoğunlaşmış, eğitim seviyesi düşük, fakir bir topluluk olarak Şiiiler, Lübnan toplumunu oluşturan Maruniler, Sünniler, Dürziler, hatta küçük bir topluluk olan Rumlar'dan bile daha zayıf bir toplumsal grubu oluşturmuşlardır.

Aslen Lübnanlı olan Şii din adamı olan Musa Sadr, 1958'de ikamet ettiği Irak/Necef'ten, bağlı bulunduğu Dava Partisi adına Lübnan'a gittiğinde, bu ülkedeki en büyük grup olan Şiiilerin dağınlıklığını ve eğitimsizliğini görerek buraya yerleşmeye karar vermiştir. Önce eğitim ve sosyal faaliyetlere başlamış, Şii Meclisi kurmuş, Şiiileri organize ederek kimliklerini benimsetmiştir. Bu dönemde, Lübnan'daki tüm toplumsal gruplar silahlanmış, milis örgütleri siyasal rekabette öne çıkmıştır. Sadr bu çerçevede Şiiilerin de silahlanması gerektiğini ileri sürerek silahlı bir örgüt olan EMEL'i kurmuştur. Hizbullah, Lübnan sınırları içinde, Lübnan'ın Şii halkı içinden doğmuştur.

Bu çalışma ile Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'ndaki rolünün incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Toplumsal Hareket Teorileri ışığında Ortadoğu'da toplumsal hareketlerin dinamikleri Hamas ve Hizbullah örnekleri ışığında ele alınmaktadır. Batı ülkelerinde sosyologlar, Doğu toplumlarına uzun süre oryantalist gözlemlerle bakmışlardır. Buna göre bu toplumlarda herhangi bir direniş ve muhalefet etme geleneği yoktur. Özellikle Müslüman toplumlar monolitik, durağan

ve kendine has olarak görülmüştür. Değişimin nadiren de olsa ancak elitler, askerler, savaşlar ya dış güçler tarafından gerçekleştirildiği düşünülür. Hizbullah, bir toplum için çok kısa sayılabilecek 30 yıl gibi kısa bir sürede silahlı bölgesel bir örgütten ve toplumsal bir hareketten, neredeyse ağır silahları olan düzenli bir ordu, Lübnan siyasetinin merkezi ve devlet dışı bölgesel bir güç haline gelmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde önce Hizbullah'ın kuruluşuna kadar geçen süreçte Lübnan'daki siyasi oluşumlar ve değişimler, Şiilerin kökeni ve tarihi, Hizbullah'ın kuruluşu, ideolojisi, yapısı ve gelişimi incelenmiştir. Bu çerçevede Hizbullah, 1982'de EMEL'den ayrılmış, Şii düşüncesine ve İran'a bağlı apayrı bir yapı haline gelmiştir. EMEL'in başlattığı sosyal faaliyetleri, çok daha güçlü ve organize şekilde devam ettirmiştir. EMEL'in etkinliğini yitirdiği bu dönemde Hizbullah, Şii toplumunda benimsenmiş, hatta yaptığı yardımlarla Şii grupların temsilcisi bir örgüt konumuna gelmiştir. 1991 tarihli Taif Anlaşması'na göre örgütün silah bırakması gerekirken, varlık nedeni olarak ilan ettiği İsrail'le mücadelesini gerekçe göstererek bunu reddetmiştir. Silahlı varlığı, İran'ın da büyük desteği ile güç kazanmış, Lübnan Ordusu seviyesine ulaşmış hatta bazı değerlendirmelere göre ulusal orduyu geçmiştir.

Hizbullah, Lübnan'da 1992'de iç savaş sonrası uzun bir dönem sonra ilk kez yapılan parlamento seçimlerine katılma kararı almıştır. Bu doğrultuda, silahlı bir örgüt ve toplumsal bir hareket kimliğinin yanında, infitah/açılım hareketi başlatarak, Lübnan toplumuna açılmıştır. Bu dönemde katı silahlı yapısından taviz verdiği görüntüsü çizen Hizbullah seçimlerde başarılı olmuştur. Siyasi yapıda başarısını her seçimde artırmış ve bir güç haline gelmiştir. Hizbullah günümüzde Lübnan'ın siyasi yapısında en etkili üç konum olan Maruni Cumhurbaşkanlığı ve Şii Meclis Başkanlığı üzerinde etkisini korumakta, ayrıca hükümetteki bakanları sayesinde Sünni Başbakanlık'ın karar alma süreçlerini kontrol edebilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Suriye İç Savaşı, nedenleri, aktörleri ve Hizbullah'ın rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tunus'ta seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin, 18 Aralık 2010'da kendini yakması ile Arap Baharı dünya gündemine gelmiştir. Yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik, gıda fiyatlarındaki artış, siyasi yozlaşma

ve ifade özgürlüğündeki sınırlamalar gibi birikmiş sorunlardan kaynaklanan ayaklanmalar domino taşları gibi Arap Ülkelerini silkelemiş, Tunus'tan başlayarak Libya, Mısır, Yemen'de yöneticileri alaşağı etmiş, diğerlerini de farklı oranlarda etkilemiştir.

Arap baharı başladığında, Hizbullah Arap ülkelerinin yöneticileri ile kötü ilişkileri nedeniyle protesto gösterilerini desteklemiş, hatta söylem değişikliğine giderek olayların toplumun kendi dinamiklerinden doğduğunu, ABD tarafından organize edilmediğini açıklamıştır. Arap Baharı'nın sonucu Suriye'deki ilk kıvılcım, 15 Mart 2011'de ülkenin güneyindeki Dera'da protesto gösterileriyle başlamıştır. Ordunun sert müdahalesi sonucu çok sayıda Suriye vatandaşı öldürülmüştür. Gösteriler kısa zamanda Hama, Humus, Halep, İdlib, Deyr Ez Zor ve Lazkiye şehirlerine taşınmış, Esed rejimi ayaklanmayı bastırmak için ağır silahlar kullanmaya başlamıştır.

Hizbullah, Arap Baharı'ndaki diğer ülkelerden farklı olarak Suriye'de, ABD ve İsrail'in rejimi devirmek istediğini, rejime şans verilmesi gerektiğini açıklamıştır. 2012'de, Hizbullah mensuplarının Suriye İç Savaşı'nda yer aldığı, hatta kayıpları olduğu söylentileri çıkmış, Hizbullah yöneticileri önce bunu inkar etmiş daha sonra Suriye'deki kutsal Şii mekanları ve Lübnan kökenli Şiiileri korumak için Suriye'de bulduklarını kabul etmişlerdir. Hizbullah, ilerleyen süreçte Rejimi korumak için, İran askerleriyle birlikte tüm güçleriyle Suriye'ye girmiştir.

2013'ten itibaren Suriye'ye cihad için binlerce Sünni radikal akmaya başlamıştır. Hizbullah ilk önce tüm Sünni muhalifleri tekfiri olarak nitelemiş ve düşman/ terörist olarak kabul etmiştir. İlerleyen dönemde, Lübnan sınırına yakın muhaliflerin yaşadığı bazı şehirleri kuşatma altına almış ve halkını açlığa mahkum etmiştir. Hizbullah'a Sünnilerin bakış açısı ise artık çok değişmiştir.

Rusya, 2015'te Suriye rejimine uluslararası koruma sağlamış, terörle mücadele amacıyla hava gücü ile Suriye'ye girmiş ve savaşın gidişatını değiştirmiştir. Suriye'de Rusya ile birlikte savaşan Hizbullah, bir süper güç tarafından tanınmış, temas kurulmuş ve müttefik olmuştur. Askeri zaferler ölçü

alındığında Hizbullah başarılı olmuş, İran ve Rusya ile birlikte yıkılmakta olan rejimi ve ekseni kurtarmışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET OLARAK HİZBULLAH

1.1. Toplumsal Değişim

Toplumsal hareketler, bir konuda değişim gerçekleştirmeye çabalayan ya da ortaya çıkabilecek değişimi engellemeye çalışan oluşumlardır.¹ Toplumsal değişim, toplumsal kurumların ve kültürün zamanla dönüşümü anlamına gelmektedir. Bu dönüşümde kurumların değişmesi kadar değerlerin ve düşüncelerin değişmesi de önemlidir. Toplumsal değişim mutlaka olacaktır ancak toplumun gelişmesi kendiliğinden ortaya çıkmaz. Gelişme ile insan onuruna yakışan hayat düzeni amaçlanır.²

Bu sürecin üç ana özelliğinden bulunmaktadır:

1. Bütün toplumlarda mutlaka toplumsal değişim yaşanmaktadır.
2. Toplumsal değişim plan dışı olarak ortaya çıkar. Planlanmaya çalışıldığında ise sonuçları öngörülemez.
3. Toplumsal değişme süreciyle ilgili mutlak cevaplar bulunmamakta, süreçle ilgili düşünceler çelişmektedir.

Teknoloji, insan doğa çelişkisi, ideoloji ise insanlar arası çelişki tarafından belirlenir, toplumsal değişme de kaçınılmaz olarak bu ikisi arasındaki etkileşimle şekillenir.³ Toplumsal değişim, tarihsel değişimi de içerir ama göreceli olarak günümüzde hızlandığı değerlendirilen tarihin çok yavaş biçim değiştiren ortamlarda tarihsel değişime ilişkin kalıcı not düşülememiştir.

¹ Ahmet Uysal, **Toplumsal Hareketler Sosyolojisi**, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2016, s.1.

² Bozkurt Güvenç, **Sosyal Kültürel Değişme**, Efil Yayınevi, İstanbul, 2016, s.118.

³ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014, s.76.

Eski Yunan'da Aristo'nun ve sonrasında İbni Haldun'un tarih anlayışları tekrarlanan dönemlere dayanır. Aristo'da yönetim şeklinin ilk devresi monarşidir, bu devre işlemez hale gelince oligarşiye, o da demokrasiye dönüşür. Ancak günümüzdeki anlamı ile örtüşmeyen demokrasideki sorunlar nedeniyle tekrar monarşiye dönülür.

İbni Haldun ise çölde yaşayan bedevi kabilelerin “asabiye” sayesinde bir araya geldiklerini ve şehirlerde yaşayanların zenginliği ele geçirmek için hakimiyeti ele geçirdiklerini; ancak şehir hayatının lüks ve refahına kapılıp rehavete girdiklerini ve başka bedevilerin saldırısına karşı savunmasız hale geldiklerini anlatır. Böylece yönetime yeni bedeviler gelir ve döngü yeniden başlar.⁴

1789 Fransız Devrimi, toplumsal değişme düşüncesi için tarihi dönüm noktası olarak kabul edilir. Tarihsel değişimin toplumsal bir biçim aldığını anlayan Hegel, toplumun değişik aşamalarını tarihi ve sosyal bir gelişim izleyen değişik dönemlerle (antik, feodal, sanayi toplumları) kavramsallaştırmıştır.⁵

Değişim icatları ile başlamıştır. İlk dönemlerde kesici alet yapımı ile başlayan icatlar günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde “dijital devrim” olarak gelişmiştir. Yazının icadı, değişimi hızlandırmıştır. Yazı ile aktarılabilen bilgi de toplumsal örgütlenmeyi sağlamıştır. Toplumlar, geçmiş bilgileriyle geleceği planlamaya ilişkin bilinç geliştirebilmiştir. Bilimin gelişmesi de aklı öne alan, eleştiriye açık, akılcı bir düşünce sistemini geliştirir. İcatlar da günümüzde en basitinden en kapsamlısına kadar ihtiyaçlara cevap verebilmektedir. Sanayi ve üretimin artması da teknolojik gelişmeleri hızlandırmıştır. Tarihte önemli kişiler ve önderler de uygulamaları ile toplumsal değişimi etkilemiştir. Örneğin çok özel kişilikler olan Newton, Tesla ve Edison'un buluşları değişime hız kazandırmıştır.⁶

⁴ İbni Haldun, **Mukaddime**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017, s.368.

⁵ Ken Morrison, **Marx Durkheim Weber Formations of Modern Social Thought**, Sage Publications, Londra, 2006, s.2.

⁶ Güvenç, **a.g.e.**, s.27.

1.2. Toplumsal Değişimin Nedenleri

Toplumsal değişmeyi etkileyen sosyal neden, toplumun dinamizmini de belirleyen insanlar arasındaki, sınıfsal, etnik, dini vb. toplumsal eşitsizliktir.⁷

Marks toplumsal değişmeyi, kısmen teknolojik gelişmelere, daha çok da sınıf çatışmalarına bağlamıştır. Tarihin farklı dönemlerinde, farklı üretim biçimlerine göre biçim kazanan farklı sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu sınıflar arasındaki çelişki ve çatışma da bir sonraki toplumsal döneme geçilmesine neden olmuştur. Örneğin, avcı ve toplayıcı toplumlarda sosyal eşitsizlik çok belirgin değildir. Yoğun ve yaygın tarımın yapıldığı dönemlerde toprak sahipleri zenginleşmiş ve sosyal eşitsizlik artmıştır. İlk olarak artan üretim ile ticaret gelişmiş ve tüccarlar güç kazanmıştır. Zanaatkarlarla birlikte kentlere yerleşen tüccarlar; kentsoylu bir sınıf oluşturmuş ve fabrikalar kurarak sanayi gelişimini tekellerine almışlardır. Bu sınıf Endüstri Devrimi neticesinde güç kazanarak toprak sahiplerinin iktidarına son vermiştir. Endüstri Devrimi işçi sınıfının gelişmesini sağlamıştır. Bu modele göre, toplumsal değişme yönetici sınıfın değişmesi ile gerçekleşir.⁸

Günümüz toplumlarında görülen toplumsal hareketlilik sınıf çatışmasını ortadan kaldırmaz, ancak zayıflatır. Toplumsal hareketlilik, bireylerin ve grupların farklı yönlere hareketini anlatır. Hareketlilik, yukarı-aşağı veya kuşaklar arası olabilir. Kuşaklar arası hareketlilik kişinin kökeni ile kendi sınıf ya da statü konumu arasındaki değişkenliği ile ilişkilidir. Bireylerin eğitim, gelir veya sosyoekonomik konumları ile işgücü ve üretim biçimleri içinde toplumsal hareketlilik yaşanır. Nüfus yapısı da toplumsal değişmeyi etkileyen unsurlardandır. Durkheim'a göre nüfusun azalması veya artması ve iş bölümünün gelişmesi toplumun değişmesini etkilemektedir. İş bölümünün gelişmesinin de üç temel nedeni bulunmaktadır. Belli bir bölgede nüfus yoğunluğunun artması, göçler yoluyla kentlerin büyümesi ve gelişmesi ve kentlerde yaşayan sosyal kitlenin iletişiminin artmasıdır. Artan ulaşım

⁷ Ralf Dahrendorf, **Class and Class Conflict in Industrial Society**, Stanford University Press, ABD, 1959, s.78.

⁸ Jerzi Szacki, **History of Sociological Thought**, Greenwood Press, London, 1979, s.388.

imkânları ile daha güçlü iletişim kurmaya başlayınca toplum nüfusla ilintili olarak daha da kalabalıklaşmaktadır.⁹

1.3. Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler

Küreselleşme en geniş anlamıyla, toplumlar arasındaki kültürel farkların giderek ortadan kalkması, kültürel homojenleşmedir, özel anlamda ise kimi yazarlara göre Batılılaşma veya Amerikanlaşma demektir.¹⁰

Küreselleşme özellikle 1970'lerden itibaren hava taşımacılığının ulaşılabilir hale gelmesi ve enformasyon alanındaki çok hızlı ilerlemelerle yaygınlaşmıştır. Önce bilgisayarlar ve bellekler, daha sonra da internet gibi iletişim alanındaki gelişmeler ile bilgi akışı hızlanmış ve ilgisiz ve bağımsız görünen toplumlar bilgi ve sermaye akışı ile ekonomik ve politik nedenlerle birbirlerine bağımlı hale gelmiştir. Neoliberal ekonomik politikalar sermayenin kazançlı ülkelere yönelmesini destekleyerek küreselleşmeyi hızlandırmış, ülkelerin karşılıklı bağımlılıklarını geri dönüşü imkansız şekilde artırmıştır. Sermaye fabrika ve üretimden ayrılmış, tüm dünya bir para piyasası haline gelmiştir. Sermaye kadar olmasa da iş gücü de ücretlere bağlı olarak taşınmaya başlamıştır. Karşılıklı iletişim yoluyla, toplumdaki gruplar ve ülkeler arasındaki eşitsizlikler artmış ve dikkat çekici bir şekilde görünür olmuştur. Küreselleşme sürecinde Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlar ortaya çıkmış ve gelişmiş ülkeler ile diğer ülkeler arasında yatay ve dikey ilişki ağları kurulmuş, sivil toplum hareketleri çoğalmıştır.¹¹

Küreselleşme ile zaman ve mekanlar daralmış, ulaşım mekandan çok zaman içinde yapılan bir yolculuk haline gelmiştir. Denizaşırı bir uçak yolculuğu daha önceki nesillerin hayallerini bile aşacak şekilde sadece kısa bir zaman dilimi sorunu haline gelmiştir. Bu ulaşım imkanları ile toplumsal ve kültürel uzaklıklar aşılmıştır.

⁹ Gordon Marshall, **Sosyoloji**, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s.25.

¹⁰ John Tomlinson, **Küreselleşme ve Kültür**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s.68.

¹¹ Manuel Castells, **The Rise of the Network Society**, Wiley-Blackwell, UK, 2010, s.51.

Tüketim kalıpları standartlaşmaya başlamıştır, artık dünyanın heryerindeki alışveriş merkezi veya marketlerde benzer ürünler satılmaktadır. İnsanlar artık televizyon ve internetten dünyanın en uzak köşelerinde olup bitenlerden haberdar olmakta, hatta canlı izlemektedir. Dolayısıyla küreselleşme farklı şekillerdeki eşitsizliği, çelişkiyi, karşıtlığı, küresel ile yerel olan arasındaki karşılıklı ilişkiyi beslemiştir.¹²

Dünyadaki tüm uygarlıklar modernleşme ve gelişme istemekle birlikte çoğu da küreselleşme kapsamı altında batılılaşmak istememekte ve bu evrensel gelişmeye direniş göstermektedir. Özellikle geçmişinde gelişmiş uygarlık kuran halk ve gruplar küreselleşmeye direniş göstermektedir.¹³

Küreselleşme ile birlikte refahın genele yayıldığını birkaç istisna dışında söylemek mümkün olamamaktadır. Daha güçlü devlet mekanizmalarına sahip olan merkez ülkelerde, uluslararası iş bölümü ve siyasal gücün etkisi ile daha fazla beceri gerektiren katma değeri yüksek üretim ve sermaye toplanır. Merkez ülkeler zenginleşirken çevre ülkeler gelişemez ve eşitsizlikler artar.¹⁴

Küreselleşme ile sermaye ile birlikte işgücü göçü de yaşanmaktadır. Ayrıldığı bölgelerden iletişimi kesmeyen gruplar, ulusötesi bilinçlenme düzeyini de karşılıklı taşımış olmaktadır.¹⁵

Küreselleşme ile özellikle demokrasinin gelişmediği ülkelerde ekonomik refah da sağlanamamış ve bu ülkelerin merkez ülkelere bağımlılığı kaçınılmaz hale gelmiştir. Uluslararası kurumların da etkisi ile bu ülkelerde, devletlerin dışa kapanarak toplumsal hareketleri baskılama imkanı azalmıştır.

¹² Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 53.

¹³ Sylvia Walby, **Globalization and Inequalities**, Sage Publications, London, 2009, s.39.

¹⁴ Andre Gunder Frank, **The World System**, Routledge, New York, 2006, s.292.

¹⁵ Frank J. Lechner, John Boli, **World Culture**, Blackwell Publishing, Oxford, 2005, s.49.

1.4. Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler içinde buldukları toplumdaki derin değişimlerin sonucu olarak çağdaş yaşamın artırdığı rasyonelleşmeye karşıt olarak gündeme gelmiştir. Başka bir ifade ile toplumsal değişimin sonucu olarak ortaya çıkarlar ve bizzat değişimin topluma olan etkilerinin birer ifadesi olarak değişimi yönlendirebilirler. Toplumsal hareketler bir anlamda toplumda yaşanan hoşnutsuzluğun dile getirilmesi, karşılanması beklenen ihtiyaçların dışı vurumudur. Toplumsal düzeyde memnuniyetsizlikler ya da beklentiler, tarih boyunca çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Barışçı dile getirmeden başlayıp çatışma ve isyanlara varan bu ifade edişler de insanların hayatlarında farklı seviyelerde değişimlere yol açmıştır.¹⁶

Toplumsal hareketler; toplumsal değişimi sağlayan temel mekanizmalardandır. Toplumsal hareketler, karmaşık bir süreci içermektedir ve sonuçlarının ya da dinamiklerinin anlaşılabilmesi çaba gerektirmektedir. Toplumsal değişimleri yansıtan toplumsal hareketlerde benzerlikten çok farklılıklar görülmektedir.

Toplumsal hareket, birbiriyle egemenlik ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ortaya çıkardığı etkinliklerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin kolektif hareketidir. Kolektif davranışlar, egemenlerin hakimiyetlerini hedef alan, çok sayıda insanın yer aldığı, gönüllülük esasına dayalı, planlanmadan ve kendiliğinden gelişen eylemlerdir. Kolektif davranışlarda, parti ya da sendika gibi kurumlarda var olan planlama, organizasyon, önceden belirlenmiş kurallar ve ast üst ilişkilerine dayalı ilişkiler, din ve eğitimden farklı olarak da inanç ve tutumları yönlendirecek kurumsallaştırılmış normlar bulunmamaktadır.¹⁷

¹⁶ Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.93.

¹⁷ Diana Kendall, **Sociology In Our Times**, Cengage Learning, Hampshire, 2010, s.553.

Otoriter kurumlarla karşılıklı etkileşime dayalı iletişim kurma imkanı olmayan veya kalmayan, otoriteye karşı birikmiş tepkisi bulunanlar, sonradan görünür olan veya kabul görmeyen madunlar/ mustazaflar tarafından gerçekleştirildiğinde, kolektif davranışlar mücadeleci/ kavgacı bir eyleme dönüşür ve sıradan insanların donanımlı egemenlere karşı tek iletişim yoludur. Bu tür eylemler, toplumsal hareketlerin temelini oluşturur ancak aşırılık ve şiddet içerir. Kolektif davranışlar farklı şekillerde ortaya çıkabilir; kısa-geçici ya da sürekli-kalıcı, kurumsallaşmış ya da yıkıcı-bozguncu, aynı şekillerde tekrar eden ya da renkli ve ilgi çekici olabilir. Bu durum, plansız, esnek ve kurumsallaşmamış grup eylemleridir.¹⁸

Toplumsal hareketlerin açıklanmasında kullanılan kolektif davranış biçimlerinin meydana gelişini açıklamak için temel olarak gerginlik ve çöküş (strain and breakdown) ve yoksunluk kuramı geliştirilmiştir. Gerginlik ve çöküş yaklaşımına göre, toplumda genel gerginlik ve çöküş zamanlarında sosyal tamponlar ve moral anlayışlar zayıflar ve kolektif davranışlar ortaya çıkar. Yoksunluk kuramında ise fertler, kendi konumlarını başkalarıyla, geldikleri nokta ve gideceklerini öngördükleri durumla kıyaslar, değerlendirir ve umut besleyemediği anlarda ortaya çıkan gerilim kolektif davranışları doğurur. Kitle toplumu kuramı ise, toplumda küçük dayanışma gruplarının kaybolmasıyla birlikte kişilikler kaybolur ve fertlerde topluma yabancılaşmanın hakim olması ile kitle toplumu ortaya çıkar. Modern toplumda soyutlanan ve yabancılaşan fertler, sosyal güvenlik, dayanışma ve sığınma sağlayacak kolektif davranışlara eğilimlidir.¹⁹

1.5. Toplumsal Hareket Kavramı ve Biçimleri

Toplumsal hareketlerin meydana geliş süreçleri, amaçları, biçim ve sonuçları birbirinden farklılıklar gösterdiği için ortak bir tanımlamadan söz etmek

¹⁸ Sidney Tarrow, **Power in Movement**, The Press Syndicate of the University of Cambridge, Cambridge, 2002, s.5.

¹⁹ David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi, **The Blackwell Companion to Social Movements**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, s.49.

oldukça güçtür. Toplumsal hareketler kendine has durumlar içinde tanımlanmakta, gerçekleşmiş oldukları tarihi ve toplum yapısı içinde açıklanmaktadır. Bu sebeple farklı dönem ve coğrafyalarda oluşan toplumsal hareketler için farklı tanımlamalar yapılmıştır.²⁰

Feminist, emek veya ticari birlik hareketleri, ırkçı veya karşıtı hareketler, milliyetçi, etnik, dini veya mezhepsel hareketler, toplumsal hareket örneklerindedir. Bu toplumsal hareketler birbirinden farklı biçimlerde meydana gelebilmekte ve çok farklı amaçlara sahip olabilmektedir.²¹

Toplumsal Hareket kavramı ilk olarak işçi sınıfının siyasal mücadelesi anlamında kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak toplumsal hareketlerin içeriği, örgütlü işgücüne ilave olarak çiftçileri, kadınları ve hak talebinde bulunan diğer kesimleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.²²

Toplumsal hareketler, diğer kolektif davranışlardan, belirgin bir süre devam etmesi ve kısmen organize gelişmesi gibi özellikleri ile ayrılmaktadır. Bu tanımdan olmak üzere toplumsal hareketler, üzerinde anlaşılması/ belirlenmiş ortak hedef ile belli bir birikim sonunda şekillendiği için sürekliliği ve organize edilmeyi gerektirmektedir.²³

Toplumsal hareketler;

- a. Kolektif eylem,
- b. Değişim amaçlı hedefler,
- c. Kurumsal kolektif davranış,
- d. Belli bir seviyede örgütlenme,
- e. Kalıcı olmayan bir süreklilik kavramları çerçevesinde tanımlanır.²⁴

²⁰ Füsün Kökalan Çımrın, **Küreselleşme Direniş Ütopya**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.47.

²¹ Nick Crossley, **Making Sense of Social Movements**, Open University Press, Philadelphia, 2002, s.3.

²² Charles Tilly, **Toplumsal Hareketler**, Babil Yayınları, İstanbul, 2008, s.112.

²³ Ünal Şentürk, **Güncele Dipnotlar Bireyden Topluma Sosyolojik Dönüşümler**, Siyasal Kitapevi, 2016, s.35.

²⁴ Snow, a.g.e., s.6.

Toplumsal hareketlerin kavramsallaştırılmasında üç temel ilke temel alınmalıdır:

- a.Hareketin paylaşılan tanımı,
- b.Hareketin karşıtının bulunması,
- c.Toplumsal hedefin bulunması.²⁵

Benzer bir tanımlama da toplumsal hareketin tamamlayıcı dört ana faktörünün;

- a. Göreceli olarak çok sayıda insan,
- b.Değişimi sağlamak için paylaşılan bir hedef,
- c.Belirli bir seviyede önderlik ve düzen,
- d.Göreceli olarak belirli bir dönemde kalıcılık olduğu, belirtilmektedir.²⁶

Genel bir tanımla toplumsal hareketler, kurumsal yapıların dışında belirli bir süre dışında devamlılık gösteren ve belirli bir örgütlenme düzeyinde meydana gelen, içinde bulunulan düzeni, grup veya örgütteki otoriteyi savunmak ya da bu otoriteye meydan okumak için meydana gelen hareketlerdir.²⁷

Çok eskiden beri dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı biçimlerde isyanlar meydana gelmiştir ancak tanıma uygun toplumsal hareketler, 18.yüzyılın sonlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da, büyük ve farklı menfaat grupları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu toplumsal hareketlerin kaynağı, Fransız Devrimine ve kalabalık halk kitlelerinin düzene karşı gösterdikleri eylemlere kadar dayandırılmaktadır.

²⁵ Çımrın, **a.g.e.**, s.48.

²⁶ Benjamin Heim Shepard, **Play, Creativity and Social Movements**, Routledge, New York, 2011, s.539.

²⁷ Tilly, **a.g.e.**, s.47.

Toplumsal hareket kavramı içinde kolektif hedefe dayalı, organize ve süreklilik gösteren davranış şekli kapsamında tanımlandığında, 19. yüzyılın ikinci yarısı modern toplumsal hareketlerin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.²⁸

Bu tarihten itibaren geleneksel gruplar tarafından yapılan savunmacı tepkilerden belirli düzeyde düzenli, bilinçli, daha uzun süreklilik gösteren, hak talebi içeren saldırgan eylemlere dönüşmüştür. Toplumsal çatışmalar muhtemelen insanlık tarihi kadar eskidir ancak kalıcı ve süreklilik taşıyan hareketler, 19. Yüzyıl ile birlikte devletlerin ve yöneticilerin kuvvet yapısı ve toplumların hareketlilik seviyelerinin değişmesinin ile meydana gelmiştir.²⁹

19. yüzyıldan itibaren bilinen anlamıyla toplumsal hareketler, devletlerin siyasi koşullarına, birlik haline gelerek haklarını isteyenlerin profillerine, farklı coğrafyalardaki insanları paylaşılan bir hedefte birleştiren iletişim ve ulaşım araçlarına ve artan eğitim seviyesine uygun olarak gelişmiştir. Sadece Avrupa merkezli yaklaşım dünyanın diğer bölgelerindeki toplumsal nitelikli hareketlerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Avrupa merkezli hareketlerin dışında, Amerika'daki köleliğe karşı isyanlar ve sömürgeci sistemlerdeki milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler de toplumsal hareket olarak kabul edilir.³⁰

Buna karşılık Charles Tilly, toplumsal hareketlerin çağdaşlığın bir sonucu olduğunu, örnek olarak Çin hanedanlıklarını deviren yerel ve köylü ayaklanmalarının yapıları nedeniyle kavramsallaştırılmış toplumsal hareketlerden ayrıldığını belirtmiştir.³¹

Toplumsal hareketleri sınıflandırmak zor olmakla birlikte hedefleri, amaçladıkları değişimin seviyesi vb. tanımlara göre tasnifler yapılmıştır, örneğin bazı

²⁸ A.e., s.88.

²⁹ Joe Foweraker, **Theorizing Social Movements**, Plutu, New York, 1995, s.14.

³⁰ Orhan Türkoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Bilge Kültür Sanat yayınevi, İstanbul, 2013, s.76.

³¹ Tilly, a.g.e., s.124.

toplumsal hareketler tüm toplumu, bazıları ise sadece fertlerde değişiklik gerçekleştirmeyi hedefler.³²

Toplumsal hareketler amaçlarına göre sınıflandırılabilir.

a.Devrimci Hareketler, toplumun tamamında ve kökten bir değişimi amaçlayan hareketlerdir, içinde buldukları düzenin parçası olmamaya çalışırlar. Bu hareketler ideal bir toplum kurmayı hedefleyen topistlerden, şiddet eylemlerini kullanan terörist hareketlere kadar geniş bir çerçevede yer alır, Çin’de Mao Zedung’un hareketi buna bir örnektir..

b.Reformcu Hareketler, toplumsal yapının belirli bir bln değiştirerek toplumu geliştirmeyi ve iyiye yönlendirmeyi amaçlar. Toplumun tamamında değil belirli alanlarda değişimi hedefler. Bu hareketler değişimi veya savunmayı amaçlayabilir, feminist hareketler bu kapsamdadır.

c.Kurtarıcı Hareketler, bireylerin değişimini hedefler.

d.Alternatif Hareketler; Bireylerde farklı tutumlarda sınırlı bir değişimi hedefler.

e.Dinî hareketler de, fertlerin inanç sistemlerinin köklü değişimini veya yeni inanç sisteminin yerleşimini hedefler. Köktenci dinî hareketler ise kendileri gibi düşünmeyenlerin inançlarını tamamen değiştirmeyi hedefler.³³

1.6. Toplumsal Hareketlerin zellikleri ve Gelişimi

Toplumsal hareketlerin genel özelliği, genel kavramda da yeraldığı şekilde, kolektif bir kimliğe dayalı, organize, çatışmacı olması ve belirli bir süreklilik taşımasıdır. Toplumsal hareketlerde katılımcıların kendiliğinden bir araya gelmesi

³² Kendall, a.g.e., s.553.

³³ A.e., s.555.

söz konusudur, organize olmak zorunda değildirler ancak organize de olabilirler. Siyasi parti toplumsal bir hareket değildir ancak üyeleri kalabalık bir şekilde toplumsal bir hareket içinde olabilirler.³⁴

Charles Tilly'e göre, toplumsal hareketlerin özellikleri şunlardır;

- Toplumsal hareketler, 18.yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır ve ferdi girişimler değil karşılıklı iletişim sağlayan etkinlikler olarak yürütülmüştür.
- Toplumsal hareketlerde, hedef, tanım ve eylem bir araya gelmektedir. Bunlara ilişkin dinamikler, hareketin şekli, hareketin katılımcıları ve hareketin gelişimine göre değişiklik gösterir.
- Modernleşme ve demokratik düzenler toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını olumlu yönde etkiler.
- Toplumsal hareketler fertlerin ve grupların etkinliğini kabul eder.
- Toplumsal hareketler politik yapılara bağlı olarak değişiklik gösterir.
- Aynı nitelikli toplumsal hareketler örnek alma, karşılıklı katılım, iletişim ve ulaşım kanalları ile farklı ortamlarda da meydana gelebilir.
- Toplumsal hareketlerin şekli, katılımcıları ve amaçları zamana bağlı olarak gelişir ve evrilir.
- Toplumsal hareketlerin katılımcılarında paylaşılan bir hassasiyet, işbirliği ve grup bilinci yerleşmiştir.
- Katılımcıları içinde ayrıca örgütlenmiş gruplar bulunmakla birlikte toplumsal hareketlerin tamamı organize gruplardan oluşmaz.
- Toplumsal hareketler kısa süreli değildir ancak belirli bir sürekliliği bulunur.
- Birden ortaya çıkan bir toplumsal hareket sonlanabilir ya da çok farklı bireylem biçimine dönüşebilir.³⁵

Bu çerçevede toplumsal hareketler, genel olarak üç aşamada gerçekleşir;

³⁴ Çımrın, a.g.e., s.49.

³⁵ Tilly, a.g.e., s.33.

1. Başlangıç-hazırlık aşaması: Bu dönemde toplumsal bir hareketi ortaya çıkarabilecek çatışmanın varlığı söz konusudur. İnsanların mevcut durumlarında içinde buldukları toplumsal yapının dayattığı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alandaki işleyişte bir ayrımcılık ortaya çıktığında, bireylerde rahatsızlık ve güvensizlik durumu oluşur. Bu durumda, sistemin şartları karşısında insanların bir kısmı, durumlarında dolayı kendilerini dışlanmış, ihmal edilmiş, bastırılmış ya da ötekileştirilmiş kabul eder. Bu düşüncelerin toplumdaki bireylerde yaygınlık kazanması durumunda rahatsızlık da toplumun genelinde rahatsızlık potansiyeli meydana getirir.

2. Toplanma-birleşme aşaması: Bu aşamada toplumda ortaya çıkan ve yaygınlaşan memnuniyetsizliğin mevcut sistem içinde hoş görülebilecek seviyeyi aşması, “protesto hareketleri”nin oluşması için ihtiyaç duyulan ortamı hazırlar. Bundan sonraki süreç; mevcut sistemde düzen ve uyum içinde yaşayan belirli sayıda bireyi, belirli bir hedef, düşünce ve yöntemle harekete geçiren protesto hareketidir.

3. Kurumsallaşma aşaması: Bir örgüt geliştirilir. Protesto hareketleri yapısal hale gelir ve görece olarak süreklilik kazanmaya başlar. Liderlik konumlarında gönüllülerle ücretli personel/ profesyoneller yer değiştirir.³⁶

Aşamalar ayrıca şöyle sıralanabilir;

- a. Toplumsal istikrar-beklentiler ve mevcut durum arasındaki fark.
- b. Beklentiler ve mevcut durum arasında çatışmanın ortaya çıkması.
- c. Toplumsal yönetim araçlarında esneme.
- d. Temel kolektif tutumların meydana çıkması.
- e. Yönlendirme, grup ruhu, ilke, düşünce ve yöntemlerin oluşması.
- f. Dengeli ve süreli bir toplumsal hareketin oluşması.
- g. Değişim için etkileşimin ortaya çıkması.³⁷

³⁶ Kendall, **a.g.e.**, s.108.

³⁷ Tilly, **a.g.e.**, s.78.

Toplumsal hareketlerin yapısını ve gelişim aşamalarını belirleyen önemli bir etmen, içinde bulunulan toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi şartlarıdır. Özellikle devletin şekli, hakim kültür ve gruplar ve toplumun yapısı, toplumsal hareketleri şekillendirirken toplumsal hareketler de devleti, yöntemleri, politikaları, toplum yapısını ve kültürü şekillendirir. Demokratikleşme ve toplumsal hareketler arasında da güçlü bir ilişki vardır. Demokratikleşme düzeyi arttıkça toplumsal hareketler artarak ortaya çıkar. Devlet ile bireyler arasında daha düzenli ve kurumsal etkileşimin yerleşmesiyle vatandaşlık ilişkilerinin kurulması nedeniyle haklara erişim kolaylaşır.³⁸

1.7. Yeni Toplumsal Hareketler

Köklü değişimler, modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme gibi süreçlerin yoğun bir şekilde yaşandığı toplumlarda meydana gelir. Bu dönüşümlerle birlikte toplumsal yapıda ciddi farklılaşmalar oluşur. Bu değişim ve dönüşümlerin sonucunda toplumsal hareketlerin türü, kapsamı, amacı, katılımcıları ve sebepleri de evrim geçirmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren toplumsal dönüşüm hızlanmıştır. Endüstri toplumundan endüstri sonrası topluma, modern toplumdan postmodern topluma geçiş yaşanan bu süreçte tanım ve kavramlar güncellenmiştir. 19. Yüzyılda toplumsal hareketler ideolojik kökenlerini dönemin modern toplum projelerinden almış ve günümüzce eski hareketler olarak nitelendirilmiştir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkmayan yeni hareketler ise modernlik sonrası toplumun ideolojisini, kültürünü ve toplumsal durumlarının sonucudur. Bu dönemde meydana gelen toplumsal hareketler dönemin ruhuna uygun olarak çevre, cinsiyet ayrımcılığı, sağlık koşulları, gelecek endişesi gibi daha önce gündem olmamış konulardaki toplumsal rahatsızlıklardan kaynaklanmıştır.

³⁸ A.e., s.94.

1960'ların sonlarında dünyada, açıkça görülen trajik bir dönüşüm ve bazılarına göre yeni bir yapılanma gerçekleşiyordu. Bu dönemde baskıcı rejimler ile Soğuk Savaş'ın sebep olduğu düşünülen ekonomik ve politik sorunlara karşı oluşan tepkiler eylemlerin tetikleyicisi olmuştur. 1968 Mayıs'ında Batı Avrupa'dan başlayarak Güney Amerika'ya kadar uzanan öğrenci eylemleri, Diktatör Franko İspanya'sından Komünist Çekoslovakya ve Macaristan'a kadar ulaşmış ve özgürlük ve demokrasi talepleriyle başlayan hareketler köklü değişimin öncüleri olarak tanımlanmıştır.

1968 hareketleri, mevcut düzenlere karşı olan hareketlerin değişim geçirdiği bir dönemin işaretçisi olmuştur. Soğuk savaş yıllarında işçi hareketleri geri planda kalırken yeni tür hareketler meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD'de de barış ve nükleer silahlara karşı başlatılan hareketler, diğer ülkelerde verilen tepkilerle birlikte, sömürüldüğü iddia edilen işçi ve köylü kesimler için yapılan toplumsal hareketlerin eskidiğini ve ömrünü doldurduğunu gösterdiği kabul edilebilir. Özgürlük talebi ve bireylerin kendini ifade etmesi ile endüstri sonrası toplumun eleştirisine yönelen “yeni” toplumsal hareketler eskilerinin yerini almıştır.³⁹

Yeni Toplumsal Hareket yapısı, sadece iki temel sınıf olan burjuva ve işçi sınıfının çatışmasına dayalı çözümlenmeyi gözardı etmiştir. Toplum yapısı dönüşmüştür, Marks'ın devrimin kaynağı olarak gördüğü işçi sınıfı bu işlevini kaybetmiş ve endüstriyel ülkelerdeki işçi partileri tarafından hakları uzlaşmacı yöntemlerle talep edilen işçiler toplumun uyumlu bir parçası haline gelmişlerdir. Toplumlar, postendüstriyel olmaya doğru evrilmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1980'lerden itibaren çözülmeye başlaması ile kapitalist sisteme alternatif olma durumunu kaybetmiştir. Devlet sosyalizminin uygulanabilirliğinin ortadan kalkması ile birlikte sınıf temelli çatışmaların yerine dini ve etnik temelli kavramlar ortaya çıkmıştır. Yeni Toplumsal Hareketler, devlet gücüne sahip olma hedefinden

³⁹ A.e., s.98.

uzaklaşması ve birey iletişimine dayanması nedeniyle yenidir.⁴⁰ Bu dönemde ortaya çıkan eylem ve hareketlerde ekonomik ve siyasi sorunlar yerine eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik inşasını amaçlayan yeni bir tanımlama söz konusudur.⁴¹

Bireylerin toplu eylemleri ile katılım şekilleri tek bir şekle dayanmayan, uzun süreli ve kalıcı olmayan, ortaya çıkan duruma göre değişken ve hiyerarşi dışıdır. Dış dünyaya ve düzenin yöneticilerine karşı yapılan eylemlere sınırlı bir süre için çok geniş katılımlar sağlanmıştır.

Sınıf çatışmalarına dayanan eski dönem hareketlerinden farklı olarak yeni eğitilmiş orta sınıf Yeni Toplumsal Hareketler'in ortaya çıkışında çok önemlidir. Ekonomik boyuttan çok kimliğe dayalı olması, kültürel adaletsizliği hedef alması, anlık olarak ortaya çıkması ve ulusları aşması, herhangi bir din, ırk, grup, sınıf ve ideoloji ile sınırlanmaması, katılımcılarının görece varlıklı ve eğitim düzeylerinin yüksek olması gibi özelliklere sahiptir. Bu ayrışmanın temelinde, toplumların moderniteden postmoderniteye ve endüstri toplumundan sanayi sonrası bilişim toplumuna evrilmesi yatmaktadır.⁴²

Yeni Toplumsal Hareketler, şehirleşme ve kentsel dönüşümler ile de bağlantılıdır. Şehirleşme, kentsel dönüşüm ve kültür hareketleri, Yeni Toplumsal Hareketleri gelişime zorlamıştır. Bu yeni kavramlar, artık kent merkezlerinde ve buralarda yerleşik olan bireyler tarafından üretilmiştir. Eylemcilerin çoğunlukla kentli ve eğitilmiş orta sınıflardan meydana gelmesi, yeni hareketleri eski klasik hareketlerden farklılaştırmıştır. Devlet gücüne sahip olmayı hedeflememiş, eski toplumsal hareketlerden farklı olarak ekonomik hedeflerden kültürel hedefler için hareket içinde yer almıştır.⁴³

⁴⁰ Kenan Çayır, **Yeni Sosyal Hareketler**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2016, s.16.

⁴¹ **A.e.**, s.27.

⁴² Şentürk, **a.g.e.**, s.36.

⁴³ Çımrın, **a.g.e.**, s. 52.

Hareketlerin başlangıcında derin bir ekonomik sorun veya mutlak bir çöküş bulunmamaktadır, bireylerde de toplumdan kaynaklı bir çöküntü ya da şüursuz davranışlar belirlenmemiştir.

Yeni Toplumsal Hareketlere yönelik oluşturulan kaynak hareketliliği kuramında toplumsal hareket, politik düzende yerlabilmek için bir araya gelmiş katılımcıların akılcı davranışları olarak kavramsallaştırılır. Bireyler bu konumlarını devam ettirebilmek için zaman zaman şiddete varabilen kaynakları harekete geçirirler. Gerilimler, toplumda daima vardır, toplumsal hareket için hem kaynağa hem de harekete akıl çerçevesinde eğilim verilmesi gerekir.⁴⁴

Yeni Toplumsal Hareketler, küresel iletişimin artması ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak 1970'lerden sonra giderek yaygınlaşmış ve daha çok görünür olmuştur. Yerel hareketler de oldukça değişikliğe uğramış, bazıları sınır tanımadan şiddet içermeye başlamış, bazıları da farklı siyasi güçlere evrilmiştir. Toplumsal hareketlerdeki küresel nitelik, 1990'lardan itibaren daha da belirginleşmiştir. Uluslararası terör hareketleri de bu kapsamdadır.⁴⁵

Toplumsal hareketler, insanların hayatlarını çok eski dönemlerden beri etkilemiştir. İlk zamanlardan itibaren çok değişik mücadele şekilleri, çatışmalar, başkaldırıları toplumsal hayatta her zaman var olagelmıştır. Bu toplumsal hareketleri yapanlar ise alttakiler, madunlardır. Yöneticiler, elitler ise aşağıdakilerin sesine kulak tıkamışlardır. Tarihi bu elitler veya onların yönetimindeki vakanüvisler yazdığı için, tarihte bu gruptan ancak çok büyük bir olay yarattıkları dönemlerde bahsedilmiştir. Onlardan da gerçek kimlikleri ile değil ayaktakımı, sürü gibi küçük gören terimlerle bahsedilmiştir.⁴⁶ Sürecin nereye evrileceğini zaman gösterecektir ancak her hareketin başlangıcında kitleler, elitler tarafından küçük görülerek buna benzer isimlerle nitelendirilmişlerdir.

⁴⁴ Çayır, a.g.e., s.20.

⁴⁵ Tilly, a.g.e., s. 231.

⁴⁶ Çetinkaya, a.g.e., s. 26.

19. yüzyıldan itibaren toplumun aşağısındaki köylülerin, işçilerin faaliyetleri daha görünür olmuştur. Vergi ayaklanmaları, seçim mücadeleleri, grevler artarak devam etmiştir. Seçkinler, hareketi gerçekleştirenleri ve katılımcı bireyleri, kontrollerini kaybeden yıkıcı kalabalıklar olarak görmüşlerdir.⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise katılımcı bireyler rasyonel ancak grup ile ortak çıkarı peşindeki bireyler olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra toplumsal hareketler üzerine fikir yürütenler bu hareketlerin içinden gelmişti ve sempati besliyorlardı. Bu nedenle artık bu hareketlerin sahipleri, ayaktakımı, kalabalıklar yerine daha olumlu ifadelerle anılmaya başlandılar.⁴⁸

Yine bu dönemde artan oranda tekrar, genişleme, profesyonelleşme ve kurumsallaşma yaşanmıştır. Toplumsal hareketleri klasik siyaset tarzından ve örgütlerinden ayırmak da zorlaşmıştır. Şiddet kullanımı ve sistem karşıtı fiillerde bulunma azalmıştır. Bu hareketlerin çoğu bir hareketin en temel özelliklerinden olan rutinin dışına çıkma, olağanüstü bir hal yaratma gibi niteliklerini yitirerek sıradanlaşmaktadır.⁴⁹

1.8. Ortadoğu'da Toplumsal Yapı

Toplumsal hareketler konusunda Batı ülkelerinde Avrupa dışındaki toplumlara oryantalist gözlükle bakma eğilimi güçlüdür. Buna göre bu toplumlarda herhangi bir direniş ve muhalefet etme geleneği yoktur. Bu diğer toplumlardaki farklılıkları tek sepette toplamak demektir. Özellikle Müslüman toplumlar monolitik, durağan ve kendine has olarak görülmektedir. Ortadoğu toplumları sığ, durağan bir kültürel yapı ve inanç düşüncesi üzerinde durarak, gelişimden çok tarihsel bir

⁴⁷ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s.15.

⁴⁸ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action**, Cambridge, Harvard University Press, 1965, s.3.

⁴⁹ Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 42.

süreklilik açısından nitelendirilir. Değişim nadiren de olsa ancak elitler, silahlı güçler, savaşlar ya da işgal gibi dış güçler eliyle olabilir.⁵⁰

Müslüman toplumlarda sınıf hareketi üzerine çalışanlar sınıfsal hareketlerin tam olarak gelişmediğini, dinsel veya milli kimliğin sınıf bilincinin önünde olduğunu vurgularlar. Bu anlamda Batı'da da sınıf bilinci mükemmel değildir aslında. Örneğin İngiliz işçi sınıfı uzun süreler milliyetçiliğin etkisi altında kalmıştır. Ayrıca 1.Dünya Savaşı'ndan çok önce Karl Marks genel bir savaşın çıkacağını ve bu savaşın kapitalistlerin bir savaşı olduğunu, savaş çıktığında işçilerin askere gitmemeleri gerektiğini vurgulamış ancak savaş patladığında tüm taraflardaki işçiler vatanlarını savunmaya koşmuşlardır. Bu durum da zaten İkinci Enternasyonal'in tamamen sonunu getirmiştir.⁵¹

Ortadoğu'daki hareketlere bakılırken cami ve esnaf arasındaki ilişki de durağan olarak ele alınır. Ortadoğu'da halk, otoriter yönetimlerin baskı altında tuttuğu sivil derneklerden uzak durmayı tercih eder. Bunun yerine güçlü olan aile ve akraba bağlarına sığınmıştır. Vakıflar ve cami dernekleri gibi toplumsal kurumlar görev yapsa da bunlar siyasi hareketliliğe nadiren öncülük eder.⁵² İslami hareketler, Ortadoğu'da çoğunlukla yoksulları değil siyasal değişimi gerçekleştirebilecek olan eğitimli orta sınıfları hareketlendirmeye çalışır.⁵³

Ortadoğu'daki devletçi modellerde devlet, toplumun kendini geliştirmesine ve çıkar gruplarının oluşumuna alan tanımaz ve iktisadi, siyasal ve toplumsal alanları geniş ölçekte kontrolü altında tutar. Bu devletlerin, yoğun devletçi düşünce ve koruyucu eğilimleri bulunur ve bu nedenle devlet, birçok vatandaş için bağlılıkları karşılığında baş geçim kaynağı haline getirmiştir. Bu tür bir yapı da çoğunlukla

⁵⁰ Asef Bayat, **Ortadoğu'da Maduniyet**, İletişim yayınları, İstanbul, 2006, s.7.

⁵¹ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara, 1991, s.18.

⁵² Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 56.

⁵³ Bayat, **a.g.e.**, s.38.

toplumun büyük kesiminin hareketsizleştirilmesine ya da denetimli bir şekilde seferber edilmesine yol açmıştır.⁵⁴

Bu ülkelerde gelişen serbest pazar ekonomileri tüketici mallarını büyük ölçüde daha ulaşılabilir hale getirmiş, gelir farklılıklarını artırarak belirgin kılmış ve çalışma hayatında önemli gelişmelere yol açarak üst sosyo-ekonomik grupları zenginleştirmiştir. İşsizler, seyyar satıcılar, geçici işçiler artmış, kamu çalışanları, tarım işçileri, orta sınıfın eğitilmiş üyeleri, hükümet çalışanları istihdam ve iskan pazarında kentsel yoksul seviyesine itilmişlerdir. Bu ekonomik sıkıntılar yönetimle vatandaş arasındaki toplum sözleşmesini ihlal ederek memnuniyetsizlikleri tetiklemiş ve 1980'lerde arka arkaya isyanlar patlamıştır. 1983'te Fas'ta, 1984'te Tunus'ta (89 kişi öldü), 1985'te Hartum'da (ölü sayısı bilinmiyor), 1988'de Cezayir'de isyanlar çıkmıştır. İç Savaş'a katılmış Lübnanlılar, 1987'de meydanlara çıkmış ve Beyrut'ta gıda enflasyonuna karşı kitlesel mitingler düzenlemişlerdir. Bu isyanlarda katılımcıların durumu olarak görmek mümkün olmamakla birlikte kentli orta ve alt sınıflar çoğunlukta yer almıştır. Bu ülkelerde isyan veya protestolar 1990'larda gözle görülür şekilde azalmıştır. Bu, hükümetlerin sorunlara sebep olan yöntemlerini değiştirmelerine ve bundan daha önemli olarak toplum üzerindeki kontrollerini sıkılaştırmaları nedeniyle gerçekleşmiştir.⁵⁵

Ortadoğu coğrafyasının ileri gelen ülkelerinden İran ise popülizmi devrimden sonra yaşamaya başlamıştır. İran devriminin, mazlum/ mustazafin lehine faaliyetleri alt kesimlerin hareket kazanmasını sağlamıştır. Savaş iç çatışmaları bitirmiş, çatışmalar bittiği anda kentlerde büyük katılımlı protestolar başlamıştır. 1995'te Maşad'da gecekonduculara ruhsat verilmemesi nedeniyle çıkan isyanlar, çok sayıda ölüm olayından sonra ordu tarafından yatırılmıştır.⁵⁶

Etkili bir kurumsal iktidardan yoksun toplumsal gruplar veya sahip oldukları yönetimi yeterli görmeyen vatandaşlar geniş katılımlı protestoları başlatmakta

⁵⁴ Hazem Beblawi, Giacomo Luciani, **The Rentier State**, London, Routledge, 1987, s.121.

⁵⁵ Melani Cammett, v.d., **Political Economy of the Middle East**, Westview Press, Colorado, 2007, s.268.

⁵⁶ Bayat, **a.g.e.**, s.40.

liderleri izlemeye yatkındılar.⁵⁷ Devletlerin daha zayıf olduğu belirli dönemlerde, çok daha uzun süreli ve büyük ölçekli hareketler gelişmiştir. Lübnan'da iç savaş sırasında devletin zayıflaması ve İsrail'in ülkenin güneyinden saldırıları bu bölgede toplumsal hareketlenmelere neden olmuş, binlerce insan öncülerini izleyerek Beyrut'un güneyindeki dış mahallelere taşınmışlardır.⁵⁸

Ortadoğu'da daha zayıf ve halkla iletişim kurmak zorunda olan rejimler, toplumun alt ve orta sınıflarıyla toplumsal bir sözleşme kabul etmişlerdir, buna göre devleti destekleyecek, toplumsal huzur ve eylemsizlik ya da kontrollü bir hareketlilik gösterecek olan bu grupların temel ihtiyaçlarını karşılık olarak devlet temin edecektir. Devletin destek karşılığında doğrudan dağıtım kalmamış olmasına ve piyasada doğal ekonomik etmenler güç kazanmasına rağmen hala büyük kesimler devleti korunma mekanizması olarak benimsemektedir. Toplumun bir kesimi tarafından desteklenen otoriter rejimler, kamusal alanlardan korkmakta ve nüfusun tamamını kontrol etmeyi amaçlayan düzen kurma eğilimindedirler. Bu sistemlerde, sıradan vatandaşlar, sorunlara devlet nezdinde kişisel çözümler bulma eğilimini yerleştirmiştir. Kitleler arasında güçlü bir dayanışmanın olmadığı durumda amaçlara erişmek için devlete başvurmak son seçenektir. Çoğunluk, bürokrasinin mustazafinin taleplerine resmi olarak yanıt vermek istemeyeceğinin farkındadır. Bireysel olarak hakim parti ile bağlantı kurmak ya da kamu görevlilerine rüşvet vermek suretiyle hizmet almaya çalışma eğilimindedirler.⁵⁹

Ortadoğu'da dini inanç esaslı dayanışma hareketleri, son dönemde gelişmiş ve yeni yöntemler bulmuştur. Bu hareketler toplumsal refaha doğrudan sağlık, eğitim ve finansal yardım sağlar. İnsanlara, mahalli hükümete bağlı olmayan dini kurumlarda yürütülen sosyal geliştirme faaliyetlerinde ve toplumsal ağda yer alma imkanı sunarlar. Diğer dini ve seküler örgütleri cemiyet çalışmasına katılmaya, hükümetleri de yoksulların lehine toplumsal politika uygulamaya yönlendirir. Bu Ortadoğu'da silahlı direniş hareketi olarak doğan oluşumların zamanla toplumsal

⁵⁷ A.e., s.74.

⁵⁸ A.e., s.81.

⁵⁹ A.e., s.84.

hareket niteliği kazanmalarında da anahtar bir öneme sahiptir. Örneğin Hizbullah, Lübnan'da toplumsal kalkınma için altyapı kurmuş ve Lübnan'ın güneyinde devletin erişemediği bölgelerdeki eksiklikleri gidermiştir. 1980'lerde giderek Şii toplumun yaşadığı toplumsal sorunları dikkate almış ve sağlık ve altyapı,direnaj sistemleri, benzin istasyonları, okullar, kreşler, hastaneler ve spor merkezleri kurmuştur. İhtiyaç sahibi öğrencilere burs, yoksul ailelere yardım ve finansman temin etmiş, savaşta yıkılmış binaları onarımını sağlamış ve Şii mahallelerinde halkın gereksinimlerini karşılamıştır.⁶⁰

Mısır'da, vatandaşların yaptığı ve yönettiği 'ahli' camiler ve çevresinde oluşan vakıflar, devletin yetersiz kaldığı alanlarda hızla çoğalmışlardır. 1992 yılında yaklaşık 15 milyon Mısırlı bu kurumların refah hizmetlerinden bir şekilde yararlanmıştır. Bu tür etkinlikler, sahip olduğu avantajlarla bu alandaki seküler benzerlerini çoğunlukla saf dışı bırakmıştır.⁶¹

İran'da devrimden önce devrimin öncüleri, yoksulu hareketlendirmeye özel bir ilgi göstermemişler, yoksullar da devrimde etkin bir rol oynamamıştır. İktidarı ele geçiren mollalar, kentsel alt tabakanın eyleme geçirilmesi çalışmalarına devrimden sonra başlamıştır. Din adamları önce koalisyon ortakları olan solun ve diğer grupların alt sınıflar yararına olan tavırlarının sonuçlarını ortadan kaldırmak, sonra da sol gruplar, liberaller ve şah yanlılarının kalıntılarına karşı güç mücadelelerinde, direniş güçlerine katılarak tabanlarını oluşturması için yoksul kesimlere destek vermişlerdir.

Asef Bayat'a göre hukuki yaptırım gücü olan Lübnan Hizbullahı toplumsal hareket ile devletimsi bir yapı arasında bir yere düşmüştür. Hizbullah, diğer faaliyetlerinin yanı sıra toplumsal kalkınmanın temelini atmış ancak bunu kendilerine yakın STK'larla işbirliği ile gerçekleştirmiştir.⁶²

⁶⁰ A.e., s.92.

⁶¹ Amani Qandil, **The Nonprofit Sector in Egypt**, Manchester University Press, Manchester, 1998, Shf:145.

⁶² Bayat, a.g.e., s.94.

Toplumsal huzursuzluklar iki tür toplumsal hareketlenmeye yol açabilir. Birinci türde gösteriler ya da başkaldırılar mevcut sistemi gözardı etmeyi amaçlar, farklı bir yapı kurmayı hedefler ancak ulaşamayabilir. İkinci yöntemi benimseyen toplumsal hareketler mevcut düzeni değiştirmeyi amaçlar ancak toptan bir değişimden önce yerini alabilecek kurumlar ve kültür yapısı kurmayı da planlar. Bazı İslamcı hareketler bu modele uyar. Nispeten yapılaşmışlardır ve toplumsal değişim için çok sayıda katılımcının uzun süre alabilecek çalışmaları gerekecektir.

Toplumsal hareketler iktidar peşindeki siyasal partilerden ve azınlık desteğine sahip yeraltı gerilla örgütlerinden de ayrılırlar. Bununla birlikte, bu eylemlerle ilişkili olabilirler, onlarla ortak özellikleri olabilir ya da birbirlerine evrilebilirler. İsyanlarla sonuçlanabilecek protesto hareketleri çoğunlukla kısa ömürlüdür, bu zaman diliminde ya hedeflerine ulaşırlar ya da bastırılırlar. Siyasal otoriteye başkaldırıya dönüştüklerinde protesto hareketlerinin kritik unsuru kalıcılıklarıdır. Nadiren protesto hareketleri kuruluşu tamamlanmamış ve tabanı sağlamlaşmamış toplumsal hareketlere hatta menfaat gruplarına evrilebilirler. Sivil toplum içinde kurumsallaştıklarından toplumsal hareketler, devletle karşılaştıklarında ayakta kalabilirler ve kalıcı olabilirler. Ancak bu etmen sonucu ile de kurulu düzen içinde uzlaşarak devrimci ya da isyancı özelliklerini terk edebilirler. Örneğin İran'da devleti ele geçirmeyi amaçlayan ve isyana dönüşen bir hareket yaşanmış, o döneme kadar güçlü bir İslami hareket olmamasına rağmen İran, İslam devrimine sahne olmuştur.⁶³

İran'da Şah Rıza ve oğlu tarafından kamu mekanizmalarıyla yürütülen modernleşme ve ekonomik gelişim politikası, 1970'lerin sonunda zengin bir orta sınıf, ılımlı bir gençlik, kamusal alanda yer alan kadınlar, endüstriyel bir işçi sınıfı ancak geniş yoksul kentli/ gecekondu toplumsal sınıf ortaya çıkarmıştır. Ancak tüm gruplar siyasal sürece dahil edilmemiş ve onları kızdıracak kadar uzak tutulmuştur. Geleneksel tüccarlar, esnaf, geleneksel kentli orta sınıf, ulema ve İslami kurumlara bağlı olanlar da ekonomik ve toplumsal durumlarına zarar verdiği gerekçesiyle

⁶³ A.e., s.162.

modernleşme politikalarından memnun değillerdi. Durumlarını iletcebilecekleri tüm merciler de yüzlerine kapanınca bu kesimler giderek devletten uzaklaştılar. Aynı zamanda kamudaki yolsuzluk, israf, adaletsizlik ve dışlanmışlık hissi pek çok İranlı'nın toplumsal psikolojisini olumsuz etkiledi. Şah'ın baskıcı rejiminin ve gösterişli ekonomik kalkınmasının en çok gündemde olduğu 1970'lerde toplumun büyük kısmı memnuniyetsizdi. İşlerin vardığı noktadan Şah'ı ve onun Batılı müttetiklerini suçluyorlardı. Muhalefetin ve protestonun dili büyük ölçüde monarşi karşıtı, anti-emperyalist, Üçüncü Dünyacı ve hatta zamanla dini söyleme dönecek olan milliyetçi yapıda idi. 1970'lerin sonunda ABD Başkanı Carter'ın insan haklarında iyileşmeyi zorlayıcı politikaları, Şah'ı sınırlı bir ifade özgürlüğü tanımaya yönlendirdi. Sansürde sınırlı bir gevşeme oldu, bazı edebi ve entelektüel ekinliklere ve siyasal İslamcıların kamuya açık toplantılarına izin verildi. Bu özgürlükler çığ gibi büyüdü ve iki yıl içinde monarşiyi devirdi. Ölümünün yaşandığı protesto gösterileri olaylar zincirini ateşledi.⁶⁴

Toplumun her kesiminin katıldığı gösterilere ulema önderlik etmeye başladı. 1953 darbesinin ardından yaklaşık 25 yılda, yönetim tüm etkin laik ve sol parti ve STK'ları etkisizleştirdi ya da yok etti. Seküler gruplar örgütsüzdü. Din adamları ise iç hiyerarşi ve binlerce cami ile avantajlı durumdaydılar. Bu kurumlar tüm düzen karşıtları arasında en önemli iletişim ortamı haline geldiler. Göstericilere kararlar camilerden duyuruldu, kamuoyuna da camilerden ilan edildi. Toplumsal hareketin başlama sürecinde alternatif liderliğin gelişmesi için kamuoyu ve muhalefete zaman kalmadı. Şah döneminde, din adamlarının etkisindeki eski yargı sistemi tamamen yenilendi, Batı standartlarında eğitim görmüş olanlar geleneksel hakimlerin yerini aldılar. Din adamlarını, dini gelir vergisinin önemli kısmından mahrum bıraktı. Ulemanın sahip olduğu ekonomik bağımsızlık tehlikeye girmişti. Din adamlarının kontrolündeki okullardaki öğrenci sayısı azalırken ulemanın yeni nesil üzerindeki

⁶⁴ Homa Katouziani, **21. Yüzyılda İran**, Sitare Yayınları, İstanbul, İstanbul, 2011, s.98.

etkisi de azalmış oluyordu. Bu uygulamalar, din adamlarını sarsmakla birlikte halkın inançlarını yok etmedi fakat seküler yaşam alternatif haline gelmişti.⁶⁵

Petrol fiyatlarının da etkisi ile 1970'lerde yüksek ekonomik büyüme oranları elde edildi ve büyük sanayi hamleleri ile eğitim programları finanse edildi. Endüstride çalışan işçi sınıfı etkinlik kazanmaya başlamıştı. Kalabalık ve varlıklı bir orta sınıf ortaya çıkmış, ulemanın siyasal anlamda müttefiki olan esnaf ve feodal sınıf zayıflamıştı. Devrim öncesinde dini liderlerden hiçbiri mustazafine özel bir önem atfetmemiştir. 1970'lerde gelişmeye başlayan İslami hareket hızla devlete dönüştü. İslamlaşma kendini esasen İslam devriminin zaferinden sonra gösterdi ve büyük ölçüde yukardan, İslami devlet tarafından dayatıldı.⁶⁶

Mısır'da ise kısmen şeffaf olan ve sivil toplumda önemli değişiklikler yaratan ama siyasal sistemi değiştiremeyen kalıcı bir İslami hareket gelişmiştir. Devrim olmaksızın bir hareket yaşanmıştır. İran ve Mısır'da ulemanın farklı siyasal ve toplumsal durumları, İslam'ın uygulanma biçimindeki farklılıklar ve iki ülkedeki farklı siyasal denetim dereceleri sonuç farklılığına sebep olmuştur.⁶⁷

Mısır'da İslami bilinç, 1920'lerde başlamış, 1970'lerden itibaren hızla genişleyerek tabandan, kalıcı bir toplumsal harekete doğru ilerlemiştir. Yel pazenin bir tarafında şiddet yanlısı militanlar, diğer tarafta şiddet yanlısı olmayan ve aşama aşama ilerlenilmesi gerektiğini düşünen İslami koalisyon ve şahıslar üzerinde etkili Sufi tarikatlar yer almıştır. 1980'lerde de ahli denen özel camilerin sayısında ve İslami kitap, dergi, kaset, TV programı ve film sayısında büyük artış olmuştur.⁶⁸

Kitlesel bir hareket olan İhvan-ı Müslimin, ekonomik birimlerden alt sınıflara, yaşlı, genç, kadın, erkek çeşitli gruplar tarafından destekleniyordu fakat daha çok eğitilmiş orta sınıfa dayalıydı.⁶⁹ Mısır'da İslamcılık, ekonomik bağımlılık,

⁶⁵ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.160.

⁶⁶ Katouziani, **a.g.e.**, s.276.

⁶⁷ Bayat, **a.g.e.**, s.163.

⁶⁸ **A.e.**, s.183.

⁶⁹ Nemat Guenena, **The Changing Face of Egypt's Islamic Activism:1974-1995**, Ibn Haldun Center For Development Studies, Kahire, 1995, s.8.

kültürel ezilmişlik ve İsrail'e karşı yenilgi demek olan bir yoksunluklar durumunun sebeplerini toptan reddeden ideolojik bir paketi temsil etti. Denenmiş ve başarılı olamamış ideolojiler ve Batılı kültürel, siyasal ve ekonomik ezilmişlik koşulları karşısında İslam, hakiki değişimi gerçekleştirebilecek tek özgün doktrin olarak görüldü.⁷⁰

İslami hareketler, İran'da zorlukla siyasi güç haline gelirken Mısır'da toplumsal hareket niteliği kazanmıştır. Çoğunlukla Şiiliğin Sünnilikten farklı olarak din ile siyaseti biraraya getiren düşünce yapısında olduğu ve tarih boyunca baskıya uğramış bir mezhep olarak devrimci bir gelenek oluşturduğu kabul edilir. Şiiliğin geleneksel anlamında devrimci niteliği yoktur fakat ümmeti yönetme meşruiyetine yalnızca imamlar sahip olmuştur. Sünnilikte siyasal otoriteyi cemaat belirler. İran'da muhalefet liderleri haline gelen Şii din adamları din işlerinde ayrıcalıklı yetkilere sahiptir. Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ulemayı maaşlı çalışanlar haline getirerek denetimi altına almış buna rağmen ulema sömürge karşıtı milliyetçi tavır izlemiştir. Ancak Mısır'da yöneticilere karşı muhalif eylemleri başlatanlar ulema değil sivil halk olmuştur. 1928'de kurulan İhvan-ı Müslimin'in çekirdeğini yükselen kentli orta sınıflar oluşturuyordu. Başarılarını büyük oranda örgütlenme yöntemlerine borçluydular; vakıflar, ayrı cami ve okullar, gençlik dernekleri, kadın örgütleri, hastaneler aracılığıyla sivil toplumdaki toplumsal hareketlenmeyle bütünleşmişlerdi. Bu strateji, insanların rutin hayatlarını etkileyerek giderek toplumda İslami hassasiyetleri yayan kitlesel bir harekete dönüştü. İslami hassasiyetlerin yayılışı Mısırlı sekülaristleri İslami düşünceye açılmaya zorladı, İslam'la moderniteyi uzlaştırmaya çalıştılar ve İslami uyanış meşrulaştı. Mısır'da hayatın içinde yaşanan sekülerleşmiş din ortaya çıkmıştı.⁷¹

Seküler ve dindar hattında derinden yarılan İran'dan farklı olarak Mısır'da din baskınlığında melez bir kültür oluşmuştur. Ulemanın da farklı konumları nedeniyle iki ülkede farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. İran'da baskınlığı artan seküler gençlik, din kurumunu reddetmeye başlayınca ulema bozuk düzen ve Batı ile

⁷⁰ Bayat, **a.g.e.**, s.187.

⁷¹ Ira Marvin Lapidus, **İslam Toplulukları Tarihi**, C:II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.128.

müttefik olduğunu düşündüğü devlete karşı muhalefete yöneldi. Mısır'da ise ulema hala saygındı. Özellikle El-Ezher saygıdeğer bir şekilde önderlik etme imkanına sahipti. Ulema toplumu Müslümanlaştırma hedefinde yürümeye devam etti.⁷²

İhvan-ı Müslimin, yaygın iletişim ağları ve taban yapısı ile İslami duyarlılıkları yaydı ve sıradan Mısırlının bazı temel ihtiyaçlarını görmeye devam etti. Liderliğin uzlaşmacı stratejisi devrimden alıkoymuştu. Mısır'da devlet ve İslamcıların kazanamadığı denge kuruldu. Ancak siyasal rejim 1990'lardan itibaren baskılarını yoğunlaştırdı, örneğin tüm Ahli camiler devletleştirildi ve kurumlar kontrol altına alındı.⁷³

Genel anlamda, Ortadoğu toplumlarında herhangi bir direniş ve muhalefet etme anlayışı olmadığı kabul edilmiş ancak bunun doğru olmadığı görülmüştür. Yaygın olan otoriter yönetimler sivil toplum örgütlerini baskılamış ve kontrol altında tutmuştur. Devlet her dönemde toplum üzerinde etkin olmuş ve ilişkileri belirlemiştir. Buna rağmen bölgenin ileri gelen iki ülkesi İran ve Mısır'da dinamikleri farklı olmakla birlikte toplumsal yapı içinden hareketlenmeler ortaya çıkmıştır. İki ülkede de eğitimli orta sınıf hareketin belkemiğini oluşturmuştur. İran İslam Devrimi'nde yoksullar ancak devrimden sonra hareketlendirilebilmiştir. Mısır'da ise İhvan-ı Müslimin, Mısır toplumunda önemli değişiklikler yapan ancak rejimi değiştiremeyen sürekli bir İslami hareket olarak gelişmiştir.

1.9. Ortadoğu'da Toplumsal Hareketler

Ana akım oryantalizm, Müslüman Ortadoğu coğrafyasını durağan, iç dinamikleriyle gelişmeye kapalı, istisnai bir bölge olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre Ortadoğu'da değişim sadece dış güçler tarafından veya yukardan aşağı dayatılan

⁷² Bayat, **a.g.e.**, s.194.

⁷³ Guilain Denoeux, **Urban Unrest in the Middle East**, State University of New York Press, New York, 1993, s.98.

politikalar yoluyla olabilir.⁷⁴ Ancak görüldüğü gibi Ortadoğu'nun da Toplumsal Hareketleri sağlayan etkin dinamikleri bulunmaktadır.

Bir oluşumun toplumsal hareket olarak nitelendirilebilmesi için açıklandığı üzere esas olarak dört koşulun var olması gerekir; kendilerinin diğer gruplar karşısında ezildiği ya da hakkını alamadığı ortak paydasında buluşan bir grup, değişimi sağlamaya yönelik ortak hedef, liderlik ve göreceli olarak sürekliliktir.

Ortadoğu ülkelerinde genel olarak devlet mekanizması çevresinde toplanan gruplar haricindeki kesimler haklarını alamamakta, madun ve mustazaf statüsünü taşımak zorunda kalmaktadırlar. Toplumsal hareket için, sıkça rastlanan bu grupların liderlik önderliğinde harekete geçirilebilmeleri gerekir.

Ortadoğu'da vatandaşlar devleti tek umut olarak görmekte ve devlete eklemlenme çabası içinde olmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin güç kazanmalarına izin verilmemesi ve toplum üzerindeki baskı nedeniyle toplumsal hareketler kaynak hareketliliği kuramına uygun olarak kaynakların temini durumunda patlama şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sıklıkla ekonomik sıkıntılar, adaletsizlikler, toplumsal onurun kırılması veya savaş gibi kaotik ortamlarda ortaya çıkan toplumsal hareketler ya statüko ve eliti ezip geçerek siyasi güç haline gelmekte yada çok güçlü ve acımasız bir tepki görerek eriyip yokolmaktadır.

1.9.1. Toplumsal Hareket Olarak HAMAS

Ortadoğu'da toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimi, Hizbullah ile bu anlamda büyük benzerlikler taşıyan HAMAS örneğinde incelenebilir.

1967'de Arap devletlerinin İsrail önünde uğradığı yenilgi sonrasında Ortadoğu'da Siyasal İslam bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Pan-Arabizmin

⁷⁴ Çetinkaya, a.g.e., s.513.

büyük yenilgisinin seküler ulus devletlere karşı meydana çıkışıdır. Bu büyük yenilgi, Arap devletlerinin etkisinde FKÖ'yü doğurmuştur.

Yetmişlerin sonunda İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve petrol fiyatlarının yükselişi ile kendilerini büyük bir nakit denizinin ortasında bulan Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin bölgedeki İslamcı hareketlere sağladığı finansman da bu hareketlerin yükselişinde etkili olmuştur.

Bu hareketlerin ortaya çıkışında, modern ulusalcı hareketlerin prestij kaybı kadar İslamcı hareketlerin toplumsal bir hareket olarak kendilerini örgütlemeleri de etkilidir. Ancak İslamcı hareketler ümmetçi olmakla birlikte ulusalcı/yerel/milliyetçi karakterleri de taşıyabilmektedirler.⁷⁵

Filistin'de İslamcı Hamas'ın yükselişi aslında toplumsal bir hareketin başarısıdır. Hamas'ın 2006'da Filistin Parlamentosu'nun 132 sandalyesinden 72'sini kazanması, sonrasında Gazze Şeridi'nin yönetimini alması ile Filistin ulusal hareketi içinde kalıcı bir yer edinmiştir.⁷⁶

Hamas'ın kökenleri İhvan-ı Müslimin'e dayanır. 1920'lerde Hasan El-Benna tarafından kurulan İhvan-ı Müslimin'in hedefleri doğrultusunda, toplumsal örgütlenme, insan yetiştirme ve İslami fikirlere geri dönme yoluyla aşamalı olarak İslami bir devlet kurulmalıdır.⁷⁷

Hasan El-Benna'nın izinden giden Şeyh Yasin ve arkadaşları, 1973'te Gazze'de İhvan-ı Müslimin'in görünen yüzü olarak Mücemma El-İslami'yi örgütlemiş ve Hamas'ın tohumlarını atmışlardır. FKÖ, 1960 ve 1970'li yıllar boyunca İsrail'e karşı silahlı mücadele ve aktif direnişi savunurken, İhvan-ı Müslimin cihat için önce toplumun değiştirilmesi gerektiğini öne sürmüş ve direnişe

⁷⁵ Henry Munson, "Islam, Nationalism and Resentment of Foreign Domination", **Middle East Policy**, C:X, No:2, Summer 2003, s.40.

⁷⁶ Graham Usher, "The Democratic Resistance", **Journal of Palestine Studies**, C:XXXV, No:3 Spring 2006, s.20.

⁷⁷ Ziad Abu Amr, "Hamas: A Historical and Political Background", **Journal of Palestine Studies**, C:XII, No:4, Summer 1993, s.6.

katılmayı reddederek yardım kuruluşları, camiler, vakıflar, okul ve üniversite yolu ile taban örgütlenmesi yoluna gitmiştir.⁷⁸

İslami düşünürler İslami hareketlerin siyasal davranışlarını çıkarırken dört ana yönelimde bahseder;

- 1.Reformist Yönelim, eğitim, vaaz ve irşat yoluyla dönüşümü hedef alır.
- 2.Cemaatçi Yönelim, zekat gibi finans kaynakları yoluyla sosyal hizmet üretir.
- 3.Siyasal Yönelim, kitleleri mobilize ederek kamuoyu baskısıyla muktedirleri yönlendirir.
- 4.Askerî-Politik Yönelim, yönetici elitlere karşı güç kullanımını öngörür. İslamcı toplumsal hareketler koşullara bağlı olarak bu yönelimlerin birini, ikisini, üçünü hatta hepsini benimseyebilir.⁷⁹

Mücemma El-İslami bu kapsamda zekat toplamış, sosyal hizmet olarak dağıtmış, camilerin büyük kısmının yönetimini devralmış, dernek ve vakıflar kurmuştur. İsrail yönetimi 1978’de Mücemma El-İslami’yi bir hayır kurumu olarak tescil ederek yasal izin vermiş ve Filistinlilerin bölüneceğini düşünmüştür.⁸⁰

İslam’a dönüş evrimci bir süreç olarak alınarak bu hedefe yaşlılardan çocuklara uzanan bir yelpazede verilecek eğitim yoluyla ulaşılabileceği öngörülmüştür. Özellikle Körfez ülkelerinden maddi destek alınmış ve yurtdışı da dahil olmak üzere mensubu olan gençlere burs sağlanarak genç elitler yetiştirilmiştir. Seksenli yıllardan itibaren iyi eğitilmiş, topraksız, daha çok taşradan gelen genç nesil silahlı mücadeleye hayranlık duymuş ve Mücemma El-İslami’yi strateji değişikliğine zorlamıştır. 1987 yılı sonunda ilk İntifada başladığında Mücemma El-İslami ya reformist yöntemlerle sosyal dönüşüm faaliyetine devam edecek ya da ayaklanmaya katılacaktır. Şeyh Yasin yönetiminde ikincisine karar verilmiş ve İslami Direniş Hareketi (Hareket El-

⁷⁸ Ziad Abu Amr, **Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza**, Indiana University Press, Bloomington, 1994, s.10.

⁷⁹ Shaul Mishal, Abraham Sela, “Participation Without Presence”, **Middle Eastern Studies**, C:XXXVIII, Summer 2002, s.2.

⁸⁰ Beverly Milton Edwards, **Islamic Politics in Palestine**, Tauris, Londra, 1996, s.101.

Mukavemet El-İslamiyye, kısaltması HAMAS) kurulmuştur. Bir amaç da muhtemel bir başarısızlıktan İhvan-ı Müslimin'i uzak tutabilmektir.⁸¹

HAMAS, Filistin'de direnişin beşiği olarak gördüğü, ulusalcı ideolojiye sahip olduğuna inandığı FKÖ'ye karşı şiddet kullanmama yolunu seçmiştir. Buna karşılık kolluk gücüne sahip olmanın avantajı ile FKÖ, ciddi bir rakip hale gelme potansiyeline sahip HAMAS'a baskı kurma yolunu seçmiştir. HAMAS gösterilerine müdahale etmiş, zaman zaman önderlerini tutuklamış, camilerin kontrolünü almış ve dernek gibi kurumlarını baskı altına almıştır. Yıllar içinde farklı şekilde devam eden mücadele sonrasında, 2007'de HAMAS, Gazze'deki bütün kamu binalarını ele geçirip yönetimini ilan etmiştir.⁸²

Görülebileceği gibi HAMAS, İsrail baskısı altında ezilen, mazlum Filistin halkının önemli bir kısmına bilinç kazandırmış, bir hedef doğrultusunda bir araya getirerek liderlik etmiş, kaynakları etkinleştirerek toplumsal bir hareket haline getirmiştir. Rakipleri karşısında yokolmaya çok yaklaştığı dönemler de olmuş ancak HAMAS halen sürmekte olan bir ulusal mücadele içerisinde, siyaseti de kapsayacak şekilde İslami hedeflerini de vurgulayan bir toplumsal hareket olarak varlığını devam ettirmektedir.⁸³

1.9.2. Ortadoğu'da Bir Toplumsal Hareket Olarak Hizbullah

Lübnan'a Şiiler, 7. yüzyıldan itibaren kaçmak, saklanmak amacıyla göç etmeye başlamışlardır. Lübnan'ın fiziki yapısı da uzun süreler boyunca buna imkan sağlamıştır. Ancak Şiilik inancında çok güçlü olan pasifizm, etkisini kısa zamanda göstermiştir. Bu inanca göre gaip olan 12. İmam tekrar dünyaya dönecek ve kıyamet öncesinde genelde Müslümanların, özelde ise Şiilerin zafer kazanmasını ve yeryüzü

⁸¹ Abu Amr, **a.g.e.**, s.63.

⁸² Barry Rubin, **The Transformation of Palestinian Politics**, Harvard University Press, Cumberland, 2001, s.124.

⁸³ Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 531.

adaletini sağlayacaktır. Bu Lübnan'daki Şiilerin de mevcut iktidarlara karşı hak taleplerini engellemiştir. Bekleyiş edilgenliğinde takkiye anlayışı içinde hayatlarını idame etme çabası içinde olmuşlardır. Lübnan'da yaşadıkları sürece Şiiler, Sünnilerin, Marunilerin, Dürzilerin baskısına maruz kalmışlardır. Önce Maruni, sonra da Dürzilerin baskısı nedeniyle yaşadıkları yerleri terk ederek daha güneye göç etmek zorunda kalmışlardır. Müslüman toplumlar zaten durağan kabul edilmekte iken Şii Lübnanlılar Müslüman yöneticilerine daha da itaatkar olmuştur. Şiiler ilk olarak 1923'te Fransız yönetimine umutsuz, dar kapsamlı ve başarısız bir isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. 1932'de yapılan nüfus sayımında bile kendilerini tam rakamsal olarak ifade edememişlerdir.⁸⁴

Musa Sadr'ın, 1960'larda başladığı Şiileri organize etme çabalarına kadar da ancak daha eğitimli Sünni yöneticiler tarafından temsil edilmişlerdir. Bu döneme kadar eğitimsiz, düşük gelirli, temsil imkanı bulunmayan, sık sık göç etmek zorunda kalmış ancak Lübnan'ın en büyük grubu idiler. Bir Ortadoğu toplumu olarak Lübnan Şiilerinin değişim için ihtiyaç duyduğu bireysel seçkin, Irak/Necef kültüründe yetişmiş Musa Sadr olmuştur. Musa Sadr, dini itikad olarak da dağınmış olan Şiileri organize ederek eğitim kurumları, hastaneler, sosyal tesisler, ekonomik kurumlar açmıştır. 1968'de Şii Meclisi'ni kurarak ülke yönetiminde temsil hakkı kazanmaya başlamıştır. Lübnan'da diğer grupların haklarını korumak için silahlanması üzerine, Şii mustazafini korumak için 1975'te silahlı EMEL'i kurmuştur. EMEL hareketi, 1978'de Sadr'ın kaybolmasından sonra da Şiileri temsil etmeye devam etmiş ancak yolsuzluk söylentileri güven bunalımına yolaçmıştır.⁸⁵

1979'da mustazafin üzerinden gerçekleşen İran İslam Devrimi Lübnan Şiilerini de etkilemiştir. Necef kültürünün siyasi iradeye talip olmama anlayışında olmasına rağmen Musa Sadr ile birlikte Lübnanlı Şii toplumu hareket kazanmaya başlamış, ilave olarak Humeyni'nin Velayet-i Fakih anlayışı ile iktidara sahip olma kültürü yerleşmiştir. İran da, yurtdışında ve Arap mahallesinde aradığı desteği

⁸⁴ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 243.

⁸⁵ Majid Halawi, **A Lebanon Defied: Musa es-Sadr and the Shi'a Community**, Boulder, Westview Pres, 1992. Akt. Alagha, **a.g.e.**, s. 28.

sağlayabileceği toplumsal grubu Lübnan'da bulmuştur. Dağınık ve kaotik Lübnan'da çok sayıda grup vardı ve otorite sağlanamamıştı. İran kontrol edemediği Nebih Berri yönetimindeki EMEL'den ümidini keserek bu örgüt içindeki ve Lübnan'daki diğer Şii İslamcılarla Hizbullah'ın kurulmasına önderlik etmiştir. Bu dönemde Hizbullah, İran'daki iyi-kötü, ezenler-ezilenler (mahrumlar-Mustazafin), zalimler-mazlumlar anlayışından beslenmiştir.⁸⁶

Hizbullah, İran'ın maddi ve organizasyon yardımı ile Lübnan'da toplumsal gelişim için alt yapı kurmuş ve Güney Lübnan'da devletin götüremediği hizmetleri ulaştırarak otorite boşluğunu doldurmuştur. Şii toplumun toplumsal problemlerini ele almaya başlamış, sağlık, alt yapı, kanalizasyon sistemleri, benzin istasyonları, okullar, kreşler, hastaneler ve spor merkezleri kurmuştur. İhtiyaç sahibi öğrencilere burs ve yoksul ailelere yardım sağlamış, çatışmalarda yıkılmış evleri onarmış ve Şiilerin mahallelerde halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamış, Mustazaf kavramı üzerinden, Lübnan Şii toplumunda kimlik oluşturma konusunda başarılı olmuştur.⁸⁷

Durkheim toplumun değişmesini nüfusun büyümesine ve iş bölümünün gelişmesine bağlamıştır. Lübnan'da da, Şii madun kitle 1960'lardan itibaren kırsaldan kentlere doğru göç etmiş, şehirlerin çevresinde mahalleler oluşturmuşlardır. Hizbullah'ın toplumsal bir hareket yeşertmesi için ortam oluşmuştur.⁸⁸

Yeni Toplumsal Hareketlere yönelik kaynak hareketliliği kuramında, grupların göreceli yoksunluğu hissetmeleri durumunda toplumsal hareket için ortam oluşmuş, sadece tetikleyici olarak kaynakların mobilize edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu toplumsal hareketleri yapanlar ise aşağıdakiler, madunlardır. Yöneticiler, elitler ise aşağıdakilerin, madunların sesine kulak tıkamışlardır. Lübnan'da tüm şartlar, Hizbullah'ın madun Şiilere yönelik bir hareket başlatması için uygun hale gelmiştir.

⁸⁶ Hala Jaber, **Hezbollah: Born With A Vengeance**, New York, Columbia University Press, 1997, s.9

⁸⁷ Roula Majdalani, **Governance and NGO's in Lebanon**, yy., Beyrut, 1999, s.13.

⁸⁸ Marshall, **a.g.e.**, s.87.

İslami hareketlerde olduğu gibi hükümete bağlı olmayan dini kurumlar da sosyal geliştirme faaliyetlerinde ve toplumsal ağda yer alma imkanı sunmuştur. Asef Bayat'a göre hukuki güce sahip olan Lübnan Hizbullahı, toplumsal hareket ile devlet arasında bir yapı oluşturmuştur. Hizbullah, kendilerine yakın STK'larla işbirliği sonucu başka şeylerin yanı sıra toplumsal kalkınmanın alt yapısını kurmuştur.⁸⁹

İran İslam Devrimi öncesinde Şii gelenekte olmayan devrimci niteliği Humeyni, Velayet-i Fakih ile ortaya çıkarmış ve imam vekillerine ümmeti yönetme yetkisi sağlamıştır. Hizbullah da imamlardan aldığı vekaletle madun bir topluluğu harekete geçirmekte başarılı olmuştur.

Hizbullah, mobilize ettiği bu grup üzerinde önce silahlı direniş hareketi örgütlemiş, daha sonra Lübnan iç siyasetine adı konulmamış bir parti olarak girmiştir. Kuruluşunda İslami devrimi hedef olarak almasına rağmen Lübnan'ın profesyonel yapısında buna uygun ortam bulamamış ve Lübnan'da İslam Devrimi hedefini 1985'teki Açık Mektup ile süresiz ertelemiştir. Artık motivasyon kaynağı İslami devrim değil daha yerel bir hedef olarak işgale karşı İslami direniştir.

Hizbullah bu süreçte HAMAS ile benzer süreçten geçmiştir. HAMAS kültürel olarak Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in geniş deneyiminden beslenirken, Hizbullah kültürel olarak Şii ideolojiyi paylaştığı İran İslam Devrimi ve İran rejiminden beslenmiştir. Hamas İhvan-ı Müslimin'in görünen yüzü olan Mücemma El-İslami'den filizlenirken, Hizbullah ise Musa Sadr'ın kurduğu EMEL'den filizlenmiştir. Hamas, Filistin'de daha köklü olan FKÖ'ye karşı büyüme mücadelesi verirken Hizbullah da kendisini aynı tabana yönelik rakip olarak gören EMEL'e karşı silahlı çatışmaya varan mücadele içinde bulmuştur.

Hizbullah için hareketin ortak kimliği olarak Lübnanlı mustazaf Şii toplumu, hareketin karşıtı olarak Lübnan'daki mağrurlardı. İsrail 1982'de Güney Lübnan'a girdiğinde Filistinli militanların varlığından rahatsız olan bölgedeki Şiiler tarafından hoş karşılanmışlardır. Hizbullah kısa zamanda İsrail'i işgalci zalim olarak

⁸⁹ Bayat, a.g.e., s.94.

hedef haline getirmekte başarılı olmuştur. Hizbullah, hedef olarak önce İslami devrim sonra da İslami direnişi yerleştirmiştir.⁹⁰

Anthony Giddens, Yapılanma Kuramı'nda yapı-aktör ya da özne-nesne gibi ayrımların ve karşıtlıkların yerine hem aktörün eylemini hem de yapının kurallar ve kaynaklar olarak etkisini dikkate almıştır.⁹¹ Giddens'in bu kuramında hareketle tanımladığı, toplumların tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim olan tarihsel sosyoloji kavramında, Hizbullah da yapı-aktör karşıtlıkları ile değişimi yaşamıştır.⁹²

Toplumda toptan ve köklü bir değişimi amaçlayan devrimci hareketler genellikle var olan sistemin dışında kalma çabasındadırlar⁹³. Hizbullah hareketin gelişimi sürecinde 1992'de İç Savaş sonrası ilk genel seçimlerde yol ayrımına gelmiştir, ya sistem dışında kalacak, ya da Lübnan siyasetine girecektir. Hizbullah Veliy-i Fakih Hameney'den aldığı fetva ile sisteme girmiş ancak toplumsal hareket dinamizmini devam ettirmek amacıyla kurumsal kimliğini dışarda bırakmıştır.

Hizbullah, ABD ve İsrail başta olmak üzere çok sayıda ülke tarafından terörist olarak kabul edilse de Lübnan'daki toplumsal örgütlenmesi, meşru siyasal varlığı ve İsrail'e karşı direnişi amaçlayan askeri/militer mücadelesi içerisinde yerine getirdiği işlevleriyle toplumsal hareket örgütlenmesi sunmakta ve yalın bir şekilde "terörist" örgütlenme olduğunu söylemek hareketin Lübnan'da yaptığı sosyal ve siyasal aktiviteleri dikkate almamak anlamını taşımaktadır. Zaten üzerinde uzlaşmış bir "terörizm" kavramı olmadığı gibi, terörizmin neyi ihtiva ettiği ve bir "teröristin" kim olduğu sorularının da genel kabul görmüş cevabı bulunmamaktadır.⁹⁴

Özellikle devletlerin zayıfladığı ve saldırılara karşı açık hale geldikleri zamanlarda daha uzun zamanlı ve büyük hareketler gelişir. Lübnan iç savaşında

⁹⁰ Çımrın, **a.g.e.**, s. 67.

⁹¹ Yunus Emre, "Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler:Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 44 (Kış 2015), ss. 5-23.

⁹² Anthony Giddens, **Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları**, Çev. Hüseyin Özel, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1999, s.58.

⁹³ Kendall, **a.g.e.**, s.126.

⁹⁴ Kasım Timur, "Kolektif Siyasal Şiddet ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 71, No: 2, 2016, ss. 565-597.

devletin zayıflaması, Müslümanların yaşadığı güney Lübnan'da cemiyet hareketlenmelerine neden olmuş, binlerce insan güneyden Beyrut'un güneyindeki dış mahallelere taşınmasına, halen devam eden büyük ölçekli bir harekete neden olmuştur. Asef Bayat'a göre toplumsal hareket ile devlet arasında bir yapıda olan Hizbullah halen resmi olarak devlet kademelerinde yer almamasına rağmen ülkeyi siyasetten çok daha etkili yönetme imkanına sahiptir.⁹⁵ Silahlı kanadı ve siyasi yapısı da bulunan Hizbullah, daima ön planda olan ve merkez noktasını teşkil eden toplumsal hareket kimliğini koruma çabasını devam ettirmektedir.

Bir sonraki bölümde bu çerçevede daha da genişletilerek Lübnan Tarihi ve Hizbullah'ın gelişim süreci ele alınacaktır.

⁹⁵ Bayat, **a.g.e.**, s.94.

İKİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DA SİYASAL DEĞİŞİM VE HİZBULLAH

2.1. Hizbullah'ın Beşiği Lübnan

Lübnan, Fransızca doğu anlamına gelen ve genel anlamda İtalya'nın doğusu özel anlamda ise Akdeniz'in doğusunu ifade eden Levant bölgesinin merkezinde yer alır. Kuzey ve doğusunda Suriye, güneyinde İsrail bulunmaktadır. 220 kilometre sahil şeridi olan 10452 kilometre kare genişliğinde küçük bir ülke olan Lübnan genel olarak dört bölgeye ayrılır; kıyı bölgeleri, Bekaa Vadisi, Lübnan Dağları ve Doğu Lübnan (Anti Lübnan) Dağları.¹

Kıyı bölgeleri, nüfusu kalabalık ticaret merkezi ve verimli tarım alanlarıdır. Lübnan Dağları denize paralel kuzeyden güneye doğru uzanır. Yüksekliği kuzeyde 3100 metre, Beyrut civarında ise 2500 metredir. Bu dağları yer yer yaklaşık 300 metre derinliğinde kanyonlar kesmektedir. Lübnan Dağları'nın doğusunda bu dağlara paralel olarak Anti Lübnan Dağları uzanır ve Suriye ile sınırı oluşturur. Anti Lübnan, Fransızca Lübnan'ın girişi anlamına gelmekte olup Doğu'dan ülkeye giriş kapısını oluşturur. Lübnan Dağları ile Anti Lübnan Dağları arasında ise 180 km. uzunluğunda yaklaşık 15 km. genişliğindeki ünlü Bekaa Vadisi yer alır. Bekaa vadisinde birçok gelişmede sınır olarak kabul edilen Oronti ve Litani Nehirleri akmakta, ikisinin ortasında da tarihi Baalbek şehri bulunmaktadır.²

Lübnan'ın başkenti, tanınırlıkta ülkenin bile önüne geçen Beyrut'tur. Lübnan, Avrupa ile dini bağları ve deniz ticaretine açık olması nedeniyle kültürel olarak bulunduğu bölgenin çok ötesinde özgür olmuştur. Özgür yapısı ve yayıncılık imkanları nedeniyle Arap milliyetçiliğine de beşiklik etmiştir.

¹ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.1.

² Sean Sheehan, Zawiah Abdul Latif, **Cultures of the World Lebanon**, Cavendish Square Publishing LLC, New York, 2007, s.8.

Bugün nüfusu yaklaşık olarak 6 milyon olduğu tahmin edilen Lübnan'da tek nüfus sayımı 1932'de Fransa mandası döneminde yapılmıştır. Bu sayımda Maruniler nüfusun yüzde 28,7'sini, Sünniler 22,4'ünü, Şiiiler 19,6'sını, Yunan Ortodokslar 9,7'sini, Dürziler 6,7'sini, Katolikler 5,9'unu, Hristiyan azınlıklar 5,7'sini ve diğer azınlıklar 1,3'ünü oluşturmuştur.³

2.2. Lübnan Tarihi

Bugün Lübnan olarak kabul edilen bölgenin bilinen en eski tarihi Fenikelilerle başlar. Denizci, tüccar ve döneminin üstün medeniyeti olarak tanınan Fenikeliler, Lübnan halkının genel özelliklerini de yansıtmaktadır. Bu nedenle de milliyetçilik akımlarının gelişimi ile Milliyetçi Lübnanlılar, kökenlerinin Fenikeli olduğunu, kendilerinin bölgedeki Araplardan farklı olduklarını iddia etmişlerdir. Lübnan'a daha sonra sırasıyla Asurlular, Yeni Babilliler, Persler, Makedonyalılar ve Romalılar egemen oldular.⁴

Yakın zamanda Lübnan'da en etkili olan ve nüfus olarak en büyük topluluğu oluşturan Maruniler, erken dönemde Suriye'den bölgeye göç eden yerel Araplardır. Maruni kilisesi, Süryani Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan Katolik Kilisesi'dir. Maruni adı, 4.yy.'da yaşamış Süryani dinadamı Aziz Maron'dan gelmektedir. 4. yy.'da Lübnan'ı alan Hristiyan Bizans İmparatorluğu, bölgede kendi dini anlayışlarını yerleştirmek amacıyla Maruniler'e baskı uygulamış ve Doğu Hristiyanları diyerek ayırtmış, bunun sonucu olarak Maruniler, Lübnan Dağları'na çekilmişlerdir. Maruni'ler 20.yy.'a kadar kısmen izole yaşamak suretiyle inançlarını korumuşlardır. Lübnan, 634 yılında Müslüman Araplar tarafından fethedilmiş, bölge halkının bir kısmı İslam'ı kabul etmiş, bölgeye ayrıca Müslüman Araplar da göç

³ Ziad Majed, "Hezbollah and The Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization", **Aspen Institute**, November 2010, (Çevrimiçi), <http://www.lebanonrenaissance.org/assets/Uploads/Hezbollah-the-Shia-Community.pdf>, 16 Temmuz 2017.

⁴ Zahide Tuba Kor, **Lübnan İç Savaşın Gölgesinde**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.25.

etmiştir. Başta Maruniler olmak üzere Hristiyanların önemli kısmı yine dinlerini korumuşlardır.⁵

Dürziler, 11. Yüzyılda güneyden gelerek Lübnan'a yerleşmişlerdir. Kuzey Afrika'ya 10. ve 11. yy.'da hüküm süren ve Şiiğin İsmailiyye inancını benimsemiş olan Fatımi devleti Lübnan'da da kendi inancını yayma çabası içinde olmuştur. Mısır'da yaşayan din adamı Ed-Derezi, Fatımi Halife İmam Hakim döneminde, bazı Şia mensupları tarafından dördüncü halife Ali Bin Talip'e insanüstü anlamlar yükleyen gulat geleneklerinden beslenerek aşırı düşünceler yaymaya başlamıştır. Bu kişi İslam dininin devrinin sona erdiğini ve İslam şeriatının kalktığını ilan ederek yeni bir dinsel hareket kurmuştur. Altıncı Fatımi Halifesi El-Hakim bi-Emrillah'ın tanrı sıfatları taşıdığı, onun Mehdi olduğu ve tenasüh inancını benimsemiş ve bu nedenle diğer Şii gruplar tarafından dışlanmışır.⁶ Dürziler, Sünni mezhepler tarafından Müslüman olarak da kabul edilmezler, kendileri de İslam inancı içinde oldukları konusunda ısrarcı değillerdir. Dürziler Şii inancı kökenli olup takiyye anlayışını kararlılıkla uygulayan kapalı bir topluluktur. Geleneksel Lübnan topraklarında Maruniler ve Dürziler, iki büyük topluluğu oluşturmuştur.⁷

11. yüzyıldaki Birinci Haçlı Seferi'nde, Lübnan'da Haçlı devletleri kurulduğunda, Katolikler bölgeyi yönetebilmek için Doğu Hristiyanları dedikleri Maruni Hristiyanları ile güçlü ilişkiler kurmuşlardır. Bu dönemde de Dağlık Lübnan halkı içinde Maruni ve Dürziler hakim grupları oluşturmaktaydılar.⁸

Lübnan, Selahaddin Eyyubi'nin 1175'te fethi ile önce Eyyubiler ve 1265 yılından sonra Memlükler tarafından yönetilmiştir. Lübnan'da Memlüklüler zamanında önceleri tımar sistemi uygulanmış ancak 1375 yılından itibaren Maruniler kendilerine atalarından kalan toprakları üzerlerine geçirmeye başlamış, Memlüklü yöneticiler de buna göz yummuştur. Bundan sonra Lübnan Dağı'nda tımar düzeninin

⁵ Yasin Athloğlu, **Lübnan Marunileri**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014, s:34.

⁶ Farhad Daftary, **Şii İslam Tarihi**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.16.

⁷ **A.e.**, s.157.

⁸ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1992, s.109.

yerini veraset geleneğine bırakmıştır. Bu feodal güçlü ailelerin bölgede güç kazanmalarına neden olmuştur.⁹

Lübnan, 1526'da Yavuz Sultan Selim (1.Selim) tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Yavuz Sultan Selim, Lübnan emirlerine yarı bağımsızlık tanımış ve veraset geleneğine de dokunmamıştır. Bunun sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde uygulanmayan bu sistemi Lübnan'da korumuş, toprağa bağlı güçlü feodal aileler Lübnan toplumunu kendi denetimleri altına tutmaya devam etmişlerdir.¹⁰

Osmanlı yönetimi altındaki özerklik, Lübnan'ın genelinden çok, özellikle fazla vergi geliri sağlanamayacak olan Lübnan Dağı için geçerlidir. Lübnan Dağı bölgesindeki bu düzen bazı karışıklıklar dışında genel olarak 300 yılı aşkın süre işlemiştir. Osmanlı devleti, Memlûklüleri yendiğinde kendisine destek olan Dürzi lider Fahreddin Maan'ı Lübnan Dağı'na Emir olarak atamıştır. Maan ailesinin Lübnan Dağı'ndaki yönetici konumu 1697 yılına kadar devam etmiştir.¹¹ Dürzi topluluğu içindeki 6 büyük aile olan Canbolat, Şihab, Aslan, Talhuk, Abullam ve Abdulmalik arasında bugün dahi devam eden güç mücadelesi de bu dönemde başlamıştır.¹²

1697 yılından sonra Lübnan Dağı'nın yönetimi, Şihab ailesinin eline geçmiştir. Şihablar aslen Sünni bir aile olmasına rağmen bir kolu Maruni inancını benimsemiştir. Şihab hanedanını kuranlar da bu Maruni koldur. Şihablar, Lübnan Dağı'nda 1697'den 1841'e kadar yöneticilik yapmışlardır. 18. yüzyıla yaklaşıldıkça Lübnan'da Dürzi etkinliği azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni Dürzi aileler arasındaki çatışmalar, birlik oluşturamamaları ve bir kısmının Hristiyanlığı benimsemesidir. Dürzilerin güç kaybetmesine karşılık olarak Maruniler ise güçlenmeye başladılar. Maruniler Ortadoğu ve Avrupa arasında ipek ticaretinin

⁹ Philip K. Hitti, **Lebanon in History**, London, MacMillan and Co Ltd, 1957, s. 333.

¹⁰ A.e., s. 333.

¹¹ İ.Halit Elçi, “**Lübnan Hizbullahı'nın Dönüşüm Süreci**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s:13.

¹² Acar, a.g.e., s.7.

Lübnan ile ilgili kısmını ellerinde tutmalarından dolayı ekonomik avantaj sahibi oldular. Buna ilaveten Suriye'den çok sayıda Grek Katolik aile, dini yönden kendilerine yakın gördükleri Maruniler ile kaynaşmaya başlamışlardır.¹³

Dini inançları paylaşmaları nedeniyle Maruniler'in Avrupa güçleri ile de yakın ilişkileri olmuş, Haçlı seferleri sırasında yaptıkları hizmetlere karşılık olarak Fransa Kralı IX. Louis, 1250 yılında Marunilere teşekkür etmiştir. Dört yüzyıl sonra XVI. Louis Marunileri himayesine aldığı ilan etmiş ve zamanla Katolik Hristiyan olan Marunilerle olan yakınlıkları pekiştirmiştir. Maruniler, din faktörüne dayanarak Roma Kilisesi ile de yakın ilişkiler kurmuşlardır. Roma kolejlerinde eğitim gören Maruni din adamları Lübnan'da okul açmış ve Marunilerin Lübnan'daki diğer gruplara göre daha iyi bir eğitim almasını sağlamışlardır. Bu okullarda eğitim gören Maruniler de kısa zamanda ülkenin siyasi, teknik ve ekonomik mevkilerin söz sahibi olmuşlardır.¹⁴

Ekim 1841'de Dürzi feodal beylerin şiddetli muhalefeti ve ardından patlayan Dürzi-Maruni çatışmalarının sonucunda Şihabi Emirliği sona ermiştir. Bu tarihten önce Maruni Emir olan 2. Beşir Dürzilerden kamulaştırdığı arazileri Hristiyanlara vermiş ve bir çok ekonomik imtiyaz sağlamıştır. Dürzilerin bu konulara karşı tutumu silahlı çatışmaların başlamasına sebep olmuş ve iki taraftan yüze yakın kişi ölmüştür. Osmanlı devleti 1841'deki ilk Dürzi-Maruni çatışmalarının ardından duruma müdahale etmiş, çatışmayı zorlukla da olsa bastırdıktan sonra emirliği kaldırarak Lübnan'ı İstanbul'dan atadığı bir yönetici eliyle kontrol etmek istemiştir. Ancak buna şiddetle itiraz eden Batılı devletlerle yapılan uzun pazarlıklardan sonra İki Kaymakamlık Düzeni'nde anlaşma sağlanmıştır. Bu düzen gereğince Lübnan, Sayda eyaletine bağlı iki kaymakamlığa ayrılmış, bunların birine Dürzi, diğerine de Maruni iki kaymakam atanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca her din ve mezhepten halkın mahalli idareye katılmasını sağlamak üzere, her iki kaymakamlıkta birer karma meclis kurulmuştur. Lübnan'da resmen tanınan İslam, Dürzi, Maruni, Rum Melkit ve Rum Katolik toplulukları, bu mecliste iki üye ile temsil edilecek, bunun

¹³ Acar, a.g.e., s.8.

¹⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954, C.VI, s.36.

dışında -yalnız arkada kalan anlamında- mütevali olarak anılan Şiiler'in bir üyesi olacaktı. Cemaatler arasında büyüyen gerginlik, 1860 yılı baharında Dürzilerle Maruniler arasında silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Savaşçılıklarıyla ünlü olan Dürziler, feodal beylerin emri altında başta Maruniler olmak üzere, Hristiyanlara karşı saldırıya geçmiş, Dürzilere, Bekaa'daki saldırılarında Şii ve Sünni Müslümanlar da destek vermişlerdir.¹⁵

Bu çatışmalardan sonra 1861'de yapısal düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre üç büyük sahil şehri doğrudan Osmanlı yönetimi altına alınmıştır. Dağ bölgesine, Osmanlı tebaasından -Lübnanlı olmamak koşuluyla- Katolik Hristiyan yöneticiler 5'er yıllık sürelerle Babiali tarafından, ilgili yabancı devletlerin büyükelçilerinin onayı alınarak, Mutasarrıf olarak atanmaya başlamıştır. Mutasarrıfın altında 4 Maruni, 3 Dürzi, 2 Grek Ortodoks, 1 Grek Katolik, 1 Sünni ve 1 Şii'den oluşan 12 kişilik bir konsey olacaktı. İdari olarak da mutasarrıfa bağlı 7 kaymakamlık bulunuyordu. Aynı yıl mutasarrıflığa ilk olarak İstanbul Ermeni Katoliklerinden Davit Efendi atandı. Böylece çift kaymakamlık dönemi sona erdi ve ülkedeki diğer dini grupların da dahil edildiği, din ve mezhep esasına göre siyasal iktidara katılmayı öngören idari yapı kuruldu.¹⁶

2.2.1. Fransa Hâkimiyetinde Lübnan

1917'de Hicaz'da Osmanlı devletine karşı isyan başlatan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, İngiliz kuvvetleri ile birlikte 1918'de önce Filistin'e, sonra Suriye ve Lübnan'a girdi. Fransız ve İngiliz birliklerinin müdahalesi sonucu Şerif Hüseyin'in güçleri aynı yıl Lübnan'dan çıkarıldılar ve fiilen Fransa işgali başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve dağılmasından sonra, Fransa'nın talebi doğrultusunda Milletler Cemiyeti, 1920'de Lübnan ve Suriye'yi Fransa'nın manda yönetimine bırakmıştır. Fransa Lübnan'ı, atadığı yüksek

¹⁵ Atlıoğlu, a.g.e., s.144.

¹⁶ Acar, a.g.e., s.19.

komiserler marifetiyle, baskıcı, karışık ve istikrarsız bir sistemle yönetmiştir. Fransa'nın ilk icraatı Lübnan ve Suriye mutasarrıflıklarını, sınırları daha sonra zaman zaman değişmekle birlikte, ayırmak olmuştur.¹⁷ Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud, yayınladığı tamim ile bazı bölgeleri Suriye'den ayırarak Beyrut, Beka Trablusşam, Sayda ve Sur'u sapsayan Büyük Lübnan'ın kurulduğunu ilan etti. Böylece Lübnan'a geniş topraklar katılmış ancak bu topraklarla birlikte Lübnan'a katılan yoğun Müslüman nüfus Lübnan'ın demografik yapısını değiştirmiştir.¹⁸

Bu dönemde Lübnan nüfusunun yaklaşık %30'unu Maruniler, %50'sini Şii ve Sünni Müslümanlar teşkil ediyordu. Müslümanların ise %60'ını Şiiler oluşturmakla birlikte siyasal olarak etkisizdiler ve Sünni aileler tarafından temsil ediliyorlardı. Lübnan Dağı'ndaki Maruniler ve Şuif'deki Dürziler dışındaki dini topluluklar Lübnan geneline yayılmışlardı. Fransa yönetiminde Şiilerin önemli bir kısmı, Sünni çoğunluğa sahip Suriye'de azınlıkta bir mezhep olmaksızın Lübnan'da güçlü bir söz sahibi topluluk olmayı tercih ediyordu.¹⁹

Fransa, Lübnan'da Hristiyan/Katolik bağının da etkisiyle Marunilerle birlikte hareket ediyor, Maruniler de Fransa'nın desteği ile Lübnan'ı kendi özel Hristiyan devleti olarak yönetmek istiyorlardı. 1926'da manda yönetimi devam etmekle birlikte anayasa kabul edildi ve Lübnan Cumhuriyeti kuruldu. Dini temsile göre seçilecek bir meclis ve meclis tarafından seçilen başbakan ve kabineyi atama dahil geniş yetkileri bir cumhurbaşkanı öngörülüyordu. 26 Mayıs 1926'da Grek Ortodoks hukukçu Charles Dabbas meclis tarafından ilk cumhurbaşkanı olarak seçildi. Anayasada bütün mezheplerin devlet idaresinde adil biçimde temsil edilmesinin öngörülmesine rağmen temsil oranları belirtilmediği için fiilen daha eğitilmiş olan Maruniler yüksek görevlere atandılar. 1932'de ilk ve tek nüfus sayımı gerçekleştirildi. Tüm Hristiyan ve Müslümanlar bir arada ele alındı ve sayım sonuçlarına göre Hristiyanların Müslümanlara 6'ya 5 oranında olduğu şeklinde kayıtlara geçirildi. Aynı yıl Müslüman Meclis Başkanı Muhammed El-Cisr,

¹⁷ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 243.

¹⁸ Acar, **a.g.e.**, s.25.

¹⁹ **A.e.**, s.27.

cumhurbaşkanlığına adaylığını ilan etti. Fransız Yüksek Komiseri kazanma şansının yüksek olması nedeniyle meclisi fesh etti ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini süresiz erteledi. Bu Lübnan'da her kesimin tepki göstermesine sebep oldu.²⁰

Fransız ve Lübnanlı temsilciler, 1936'da bir anlaşma imzaladılar. Anlaşmada "ülkenin bütün dinlerinin hükümette ve yüksek yönetimde adil bir şekilde temsil edilmesini" güvence altına alan ek bir hüküm bulunuyordu.²¹

Lübnan temsilciler meclisi 1937'de toplandı ve Maruni Emile Edde'yi cumhurbaşkanlığına, Sünni Müslüman Hayreddin El-Ahdab'ı başbakanlığa seçti. Bu paylaşma örneği 1980'lerin sonuna kadar Lübnan siyasal sisteminin bir parçası olarak kaldı.

Bu sistemin kurulması ile Müslümanların sistemin içine kısmen girmesi sağlanmış, Müslümanlar da kamu kaynaklarından yararlanma imkanı bulmuşlardır. Dini temsile dayalı sistem ile bütün dini toplulukların mecliste temsili sağlanmış, görevlerin dağıtılması da bir tek topluluğun diğerleri üzerinde üstünlük kurmasını engellemiştir.

İyi niyetle bu gelişmeler sağlanmasına rağmen Fransız Meclisi anlaşmayı onaylamadı, İkinci Dünya Savaşı başında da Fransız Yüksek Komiser, anayasayı askıya aldı ve meclisi dağıttı.²²

2.2.2. Lübnan Düzeninin Temelini Oluşturan 1943 Milli Paktı

İkinci Dünya Savaşı'nda 1940 yılında, Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesi ile Lübnan, işbirlikçi Vichy Hükümeti ile Özgür Fransa hareketi arasındaki mücadelenin merkezi haline gelmiştir. İngilizler'in Vichy hükümetinin hareket

²⁰ David Fieldhouse, **Western Imperialism in the Middle East 1914–1958**, Oxford, UK, 2006, s.314.

²¹ Kamal S. Salibi, **The Modern History of Lebanon**, Londra, yy., 1965, s.182.

²² Acar, **a.g.e.**, s.31.

alanını sınırlamak amacıyla Lübnan'ı ablukaya alması ile ekonomik koşullar kötüleşmiş, İngiltere, Lübnan'ın Alman faaliyetleri için üs olmasını engellemek amacıyla Özgür Fransa hareketi ile birlikte Lübnan'ı işgal etmiştir.

Lübnan'daki Fransa yönetimi, İngiltere'nin de baskısı ile 1943'te Lübnan Anayasası'nı yürürlüğe koydu ve aynı yıl meclis seçimleri yapıldı. Seçim sonucunda da 1936 anlaşması uyarınca Hristiyan Cumhurbaşkanı meclis tarafından seçildi ve Müslüman Başbakan cumhurbaşkanı tarafından atandı.²³

1943 Milli Paktı olarak anılan anlaşma ile Hristiyan toplumu Lübnan'ın Araplığını kabul ediyor, Müslümanlar da diğer Arap devletleriyle birleşmeyi reddediyorlardı. Milli Pakt mecliste dini grupların temsili için de bir formül geliştirmişti. Buna göre yapılan ilk ve tek nüfus sayımı olan 1932 sayımı esas kabul edildi ve demografik gelişmelere rağmen sonuçlar donduruldu. Nüfus sayımına göre Hristiyanların oranı, Müslümanlara göre 6'ya 5 şeklindeydi ve buna göre meclisteki 55 milletvekilinin 30'u Hristiyan, 25'i de Müslüman ve Dürzi'lerden oluşacaktı. Bakanlar Kurulu'nda da 2 veya 3'er bakanlık Marunilere ve Sünni Müslümanlara, birer bakanlık da diğer dinlere veriliyordu. Bu uzlaş 1975'te başlayan Lübnan İç Savaşı'na kadar devam edecektir. İçeride bağımsızlık taleplerine ilave olarak ABD ve İngiltere'nin baskıları sonucu Fransa Lübnan'ın bağımsızlığını tanıdı, 1946 yılı sonuna kadar da tüm askerlerini bu ülkeden çekti.²⁴

2.2.3. Manda Yönetimi Sonrasında Lübnan

Lübnan, yabancı güçlerin çekilmesinden sonra diğer Arap ülkeleri tarafından sınırları kabul edilmiş, bağımsız bir Arap ülkesi olarak tanınmıştı. Arap Ligi ve Birleşmiş Milletler örgütlerine kurucu üye olarak dahil oldu. İzlediği liberal ekonomik politika ile ticaret ve bankacılıkta büyük bir hamle yaptı. Özellikle bölge

²³ Meir Zamir, "Emile Edde and Territorial Integrity of Lebanon", **Middle Eastern Studies**, 1978, C:14, No:2, ss. 232-235.

²⁴ Acar, **a.g.e.**, s.33.

lkelerinden büyük meblağlar halinde sermaye Beyrut'a aktı ve bu dönemde yüksek kalkınma hızlarına erişildi. Müslümanlar, Mısır'da iktidara gelen Cemal Abdülnasır'ın ortaya attığı Arap milliyetçiliğı fikirlerinin de etkisi ile 1958'de yeniden nüfus sayımı yapılmasını da içeren talepler de bulundular. Taleplerinin kabul edilmemesi üzerine kalkışma hareketi yaşandı ve Trablus başta olmak üzere birkaç şehrin kontrolünü aldılar. Hristiyan Cumhurbaşkanı'nın daveti üzerine, 15 bin ABD askeri Lübnan kıyılarına çıktı ve asayışı sağladı. Yeni Cumhurbaşkanı Fuat Őıhab Müslümanlarla güç paylaşımı konusunda adım attı ve sorunları en azından bir süre için daha ertelemeyi başardı.²⁵

Lübnan, 1970'lere kadar bölge ülkelerinden sermaye çekmesi ve ticaret serbestisi sayesinde ekonomik olarak çok gelişti, ancak demokratik açıdan aynı gelişmeyi sağlayamadı. İç savaş öncesinde mezheplere dayalı topluluklara sadakat kemikleşmiştir. Belirli seçim bölgesindeki mezhebin ileri geleni siyasi güç -zaim- olarak ortaya çıkıyor, g, para veya makam dağıtmak suretiyle kendisi ya da kendisine siyaseten borlandırdığı birini meclise setirebiliyordu.

Sistem, bir kişi veya aileye dayalı mezhep çerçeveli bloklar oluşturdu. Maruniler, 1936'da kurulan faşist etkileşimli Falanj hareketi etrafında toplandılar. Dürziler de Kemal Canpolat'ın 1949'da kurduğu İlerici Sosyalist Parti etrafında toplandılar. Bu parti sol görüşe sahip idealistlerin de dikkatini çekmeyi başarmıştı. Çoğunluğunu Şiilerin oluşturduğu Müslümanlar bu dönemde Beyrut, Sayda ve Trablusşam banliyölerinde önemli bir nüfus potansiyeli oluşturdular. Şiiler giderek büyüyen ekonomide siyasi ve ekonomik olarak en dezavantajlı topluluktu.²⁶

²⁵ Acar, **a.g.e.**, s.38.

²⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Birinci Baskı, Ankara, 1991, s.510.

2.3. Lübnan'da Konfesyonel* Sistem

Lübnan, kendine özgü demokratik bir geleneğe ve ekonomik açıdan liberal bir geçmişe sahip olması, seçim geleneğinin yerleşikliği ile diğer Arap ülkelerinden ayrılmaktadır.²⁷

Lübnan toplumsal anlamda dinsel etiketlerin farklılığı sağladığı bir mozaik görünümündedir. Siyasal temsil konusunda bu ayrımlar belirleyici olmaktadır. Lübnan'ın %93'ü Arap kökenli olup ülkenin tamamında da Arapça konuşulmaktadır. Ülke etnik kompozisyon konusunda homojendir. Din ve mezhep anlamında Maruniler, Şiiiler ve Sünniler en büyük üç grubu oluşturmaktadır. Şii gruplarda Hamadeh ve Esad aileleri, Marunilerde Camayel, Franjiye, Edde, Chamoun, Bustani, Sünni gruplarda ise Selam, Sulh, Vazzan, Kerami ve Hos aileleri tarihsel olarak etkindirler. Dağlık Lübnan halkından olan Dürziler ise sayıları görece az olmasına rağmen Lübnan siyasal yapısında söz sahibidirler. Canbolat ve Arslan'lar ülkedeki Dürzi aileleri oluştururlar. Lübnan'da ayrıca çok sayıda Hristiyan cemaat bulunmaktadır. Filistinliler ise Lübnan vatandaşlığına kabul edilmemiş olmalarına rağmen siyasette etkindirler. Lübnan'ın siyasal sisteminde mezhepler kadar, çok köklü feodal geleneklere sahip bulunan ve Zaim adı verilen güçlü aileler, siyasal arenada belirleyici rol oynarlar.²⁸

Lübnan'da siyasal partilerin oluşmasında birinci derece rol oynayan, ekonomik ve siyasal çıkarlar çerçevesinde bölünmüş bu ailelerdir. 1930'larda Lübnan Parlamentosu'nda yeralan temsilciler, bugünkü milletvekillerinin akrabalarıdır. Siyasal ünvanlar adeta miras yoluyla aileler arasında babadan oğula geçmektedir.

* Konfesyonelizm, farklı ve uzlaşmaya uzak dini grupların etkin olduğu toplumlarda, tüm grupların temsil edilmesi, demokrasi ve istikrarın korunması ve şiddetten kaçınmak amacıyla güç paylaşımının kesin çizgilerle belirlendiği devlet sistemidir.

²⁷ Haluk Alkan, "Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?", **Avrasya Dosyası**, C.VI, No:3, Sonbahar 2000, s.289.

²⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.17.

Lübnan'ın ekonomik büyümesi, sektörel ve toplumsal açıdan dengesizdir. Dağlık Lübnan'da ihracata yönelik ve endüstriyel tarım yapılmakta iken çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bölgelerde iç tüketime yönelik olarak, yetersiz sulama sistemi ile verimsiz üretim yapılmaktadır. Yine ağırlıklı olarak Dağlık Lübnan'da ithalata dayalı ara üretim bulunmaktadır. İç savaş öncesinde turizm ve bankacılık sektörü Ortadoğu gözönünde bulundurulduğunda gelişmiştir. Ortadoğu ülkelerinden sermaye akışının gerçekleştiği bu dönemde mevduatlar kısa vadeli olarak, yabancı bankaların bu ülkedeki şubelerinde toplanmıştır. Lübnan'daki hükümetler uzun yıllar sektörel ve bölgesel eşitsizlikleri giderecek bir ekonomi politikası izlemeye yanaşmadılar. Özellikle Lübnan yönetiminde güç sahibi olan Maruniler ekonomik eşitsizliği kendi lehlerine derinleştirecek politikalar izlediler. Lübnan İç Savaşı bir anlamda zengin Dağlık Lübnan ile geri kalmış Bekaa ve güney bölgelerin savaşı olarak şekillendi.²⁹ Ülke içindeki grupların herjangi bir anlaşmazlıkta, kendilerini destekleyecek bir dış vasiyi kolaylıkla bulmaları ülkedeki parçalanmış toplumsal yapıyı olumsuz etkilemektedir.

Fransa, Suriye ve Lübnan'da Manda yönetiminin başlaması ile bu bölgeleri dört ayrı idari bölgeye ayırdı; 1- Büyük Lübnan, 2- Şam, 3- Halep ve 4- Nusayri bölgeleri. Fransa, Büyük Lübnan'a kendi çıkarları doğrultusunda Beyrut, Trablus ve Bekaa bölgelerini de dahil etmiştir. Bu genişleme ile 150 bin Hristiyan ve bir milyonun üzerinde Sünni ve Şii Müslüman Lübnan nüfusuna eklenmiş ve Maruniler ilk kez azınlık durumuna düşmüşlerdir. Nüfustaki değişim sonucu Müslüman toplum yönetimde daha çok söz sahibi olma talebini yükseltirken Maruniler de geleneksel imtiyazlı konumlarını korumak amacıyla daha statükocu ve katı politikalara yönelecek ve bu da bölgede temel çatışma eksenini oluşturacaktır. İlimli zaimlerin uzlaşmasına dayalı iktidar paylaşımı, zamanla Pan-Arap milliyetçiliğin de etkisi ile mezheplerin partileşmesine ve silahlı örgütlerinin oluşturulmasının beslediği bir çatışma ortamına sürüklenmeye başlamıştır.³⁰

²⁹ Alkan, **a.g.e.**, s.293.

³⁰ Acar, **a.g.e.**, s.24.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş Dönemi, ABD-Sovyetler Birliği ve Arap devletlerinin politikaları toplumsal bölünmeyi derinleştirecektir. Statükonun devamını isteyen Maruniler, bu dönemde Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinlileri, soğuk karşılamıştır. Filistinliler hızla Maruni karşıtı cephe içinde yer alırken, siyasal sistem üzerinde yeni bir gerilim eksenini oluşturmuştur.³¹

Lübnan'da, toplumsal ve siyasal ayrımların oluşmasında etkin olan dinsel talepler konusunda bir kısıtlama bulunmamaktadır. Hristiyan mezheplerinin her birinin özerk kilisesi, Şii ve Sünni mezheplerin de özerk dini kurumları bulunmaktadır. Hatta Dürzilik gibi İslam dini içinde uç yoruma dayanan Dürzilik gibi gruplar da Lübnan'da yaşam alanı bulmuştur. Geçmişte Fransa ve İngiltere yoluyla gelişen dış vesayet bugün İran ve Suudi Arabistan gibi lokal güçler aracılığıyla devam etmektedir.³²

Dini herhangi bir kısıtlama olmamasına rağmen etkili aileler arasındaki ekonomik ve güç paylaşım sorunları mezhepsel ayrımlar çerçevesinde şekillenmiştir. Dini farklılıklar esasında ortaya çıkan siyasal yapılanma eşit siyasal temsiline önünü tıkamaktadır. Dinsel ayrımların temsil alanında paylaşımları göstermesi, sosyal, ekonomik ve diğer taleplerin bu eksenler üzerinde talebini doğurmada, dolayısıyla bir ulus bilincinin gelişimini de kösteklemektedir. Vatandaş olarak bireyler, kendi temsilcilerini değil mensubu oldukları cemaatin temsilcilerini seçmektedirler.³³

2.4. Lübnan'da Başlıca Siyasi Aktörler

Lübnan'da dini ve mezhepsel gruplar büyük ölçüde özerktir; medeni hukuku ve sosyal hayatı kendileri düzenlemektedirler. Devlet güçlü merkezî bir unsur değildir; hakem rolündedir. Ortak bir "Lübnanlılık" kimliği yerine mezhep, bölge,

³¹ Alkan, **a.g.e.**, s.299.

³² Yahya Armajani, Thomas M.Ricks, **Middle East –Past and Present**, Prentice Hall, New Jersey, 1986, s. 293.

³³ Alkan, **a.g.e.**, s.299.

aşiret ve aile bağlarının güçlü olduğu Lübnan'da siyasi alana, bilinen anlamda partilerden ziyade cemaatler, parti şekli almayan oluşumlar ve müstakil faaliyet gösteren siyasi liderler hakimdir. Neredeyse bütün dinî-etnik unsurların bir veya daha fazla siyasi oluşumu mevcuttur ve bunların sayısı 30'u aşmaktadır.

Bu oluşumlardan öne çıkanları şunlardır:

Falanjist Parti (el-Ketaib): Maruni Hıristiyanlar temsil eden en büyük partidir. Bu parti 1970'lerde Lübnan Kuvvetleri adlı milis gücünün kuruluşuna öncülük etmiş, 1980'lerde Hıristiyan grupları bir araya getirmiş ve ülkenin en büyük silahlı gücü haline gelmiş, iç savaşta da özellikle Müslümanlara karşı yaptığı katliam ve çok sayıda suikastle ilgili suçlanmıştır. İç anlaşmazlıklar nedeniyle milis gücü, zaman içinde Falanjist Parti'den kopmuş ve barış sağlandığında silahlarını teslim ederek müstakil bir siyasi partiye dönüşmüş, Mart 1994'te ülkeyi bölünmeye sürüklediği gerekçesiyle kapatılarak lider kadrosu hapsedilmiştir. Bugün Falanjist Ketaib Partisi Suriye yanlısı olup, lideri Kerim Bakradoni'dir. Suriye karşıtı olan Lübnan Kuvvetleri'nin lideri ise Semir Ca'ca'dır.³⁴

İlerici Sosyalist Parti: 1949'da Dürzi lider Kemal Canbulat'ın kurduğu parti sol çizgidedir. Kemal Canbulat'ın 1977'de suikaste uğramasından sonra partinin liderliğine oğlu Velid Canbulat seçilmiştir. Lübnan İç Savaşı'nda Müslümanları birleştirmiştir. Suriye karşıtı cephenin başında gelmektedir.³⁵

Emel Hareketi: Musa es-Sadr'ın kurduğu EMEL hareketinin lideri, aynı zamanda Meclis Başkanı olan Şii kökenli, seküler düşüncedeki Nebih Berri'dir. EMEL genellikle Lübnan'ın güneyindeki Şiiilerden oy alırken Hizbullah, Lübnan genelinden oy almaktadır. EMEL ile Hizbullah, Lübnan genelindeki 27 Şii milletvekilliğini paylaşmakta olup 2009'da yapılan son seçimde EMEL 13, Hizbullah 12 milletvekilliği kazanmış, iki de bağımsız Şii milletvekili meclise

³⁴ Kor, a.g.e., s.45.

³⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.499.

girmiştir. EMEL, halen seçimlerde Hizbullah'ın az farkla önünde Şiileri temsil etmektedir.³⁶

El-Müstakbel: İç savaşın ardından Refik Hariri'nin kurduğu el-Müstakbel, Lübnan'daki Sünnileri temsil etmektedir. Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine oğlu Saad Hariri partinin başına geçmiştir.³⁷

Lübnan'da din ve mezheplere dayalı seçim sistemi, gruplara kota uygulanması nedeniyle kendi içinde kısır bir rekabete ve politik elitlerin oluşumuna sebep olmuştur. Yerel seçimlerde kota uygulanmamakta olup bu da kayırmacı politikalara yol açmaktadır.

Lübnan'daki tüm resmi kurumlarda olduğu gibi orduda da profesyonel ilkelere dayalı bir örgütlenme söz konusudur. Lübnan Ordusu'nun komutanı, Hristiyanlar arasından atanırken askerler de ülkedeki farklı mezhepsel grupların üyelerinden oluşmaktadır. Ordu, ülke içinde çıkan silahlı çatışmalara genellikle taraf ve müdahil olmamıştır. Çatışmalara müdahil olduğu, özellikle iç savaş döneminde de mezhepsel gruplara dayalı olarak parçalanma sürecine girmiştir.³⁸

2.5. Lübnan İç Savaşı

İsrail'in 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesi ve hemen sonrasında aynı yıl yaşanan ilk Arap-İsrail savaşından itibaren Filistinlilerin Lübnan'a göçü de başlayacaktır. Lübnan'a gelen Filistinli mültecilerin büyük bölümü Beyrut çevresi ve Güney Lübnan'daki kamplara yerleşti. İlk dönemlerde Filistinlilerin Lübnan topraklarından İsrail'e yönelik askeri saldırıları sözkonusu değildi. İsrail'in kurulduğu 1948 yılından FKÖ'nün kurulduğu 1964 yılına kadar, Lübnan sınırından

³⁶ Alagha, a.g.e., s.33.

³⁷ Arı, a.g.e., s.450.

³⁸ Atlıoğlu, a.g.e., s:315.

İsrail'e tek bir saldırı olmamasına rağmen, İsrail bu dönemde Lübnan sınırları içinde yüzden fazla sivili öldürmüş, pek çoğunu da yaralamıştır.³⁹

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün merkezi Kahire'de görünmekle birlikte, örgütün Yaser Arafat'tan önceki lideri olan Ahmet El-Sukayri Beyrut'ta ikamet ediyordu. Lübnan yönetimindeki Hristiyanlar Filistinlilere tepkiliydi ancak Müslümanlar arasındaki Pan-Arabizm ve Nasır yanlısı akımlar ve Filistin davasına duyulan sempati gibi unsurlar nedeniyle düşmanca bir tutum içine girmiyorlardı.⁴⁰

Lübnan'a Filistin göçü, yalnızca İsrail'den kaynaklanmıyordu. 1970 yılında Ürdün'de yaşanan Kara Eylül olayları sonrasında çok sayıda Filistinli Lübnan'a göç ederek ülkenin güneyine, İsrail sınırına yakın bölgelere yerleştiler. Filistinli komandolar, Lübnan hükümetinin kontrolü dışında İsrail'e saldırılar düzenlemeye başladılar. İsrail de saldırılara bu bölgelere yaptığı saldırılarla çok ağır karşılık veriyordu.⁴¹

1960 ve 1970'lerde Lübnan, İsrail'le mücadele eden Filistinlilerin ülkeyi askeri bir üs olarak kullanmasına göz yumanlarla, bu faaliyetlerin sınırlandırılmasını ve İsrail'le karşı karşıya gelmekten kaçınılmasını isteyenler arasında ikiye bölündü. Muhafazakar ve solcu olarak isimlendirilen koalisyonlar arasında ülke de kutuplaşmıştı. Muhafazakarlar; Falanjistler ve diğer Maruni gruplarla bazı Şii gruplardan oluşuyordu. Maruni koalisyonu, Falanjistlerin başı olan Pierre Gemayel ve Lübnan'ın ilk Cumhurbaşkanı olan Camile Şamon tarafından yönetiliyordu. Hedefi, Lübnan'a hakim olmak ya da ülkede bir Maruni devleti kurmaktı. Bu grup, serbest teşebbüse dayalı bir ekonomi ve Filistin İsrail çatışmasına müdahil olmama taraftarıydı. Mevcut siyasi sistemden yararlanmalarına rağmen yönetimden daha çok yararlanmanın yollarını arayan Maruniler mevcut statükoda bir değişikliğe karşı direnmek amacıyla silahlanmaya başladılar. Maruniler, silahlanmaya gerekçe olarak, Lübnan ordusunun silahlı Filistinli gruplara karşı yeterince müdahale etmemesini

³⁹ Joseph Elie Alagha, **Hizbullah; Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine**, çev. Kadriye Göksel, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s. 28.

⁴⁰ Acar, **a.g.e.**, s.56.

⁴¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.711.

ileri sürüyorlardı. Ordunun Filistinlilere karşı harekete geçmemesi üzerine bunu görev kabul etmişlerdi. Maruni karşıtı koalisyon ise nüfusları Hristiyanları geçtiği genel olarak kabul edilmesine rağmen haklarını alamadıklarını düşünen Müslümanlar ile Dürzileri, Filistinlileri ve bazı Hristiyan azınlıkları da içine alan ideolojik anlamda solda tanımlanan gruplardan oluşuyordu.⁴²

Komünistler, Arap milliyetçileri, statükoya karşı çıkan Dürziler (İlerici Sosyalist Parti-İSP), Sünni ve Şii Müslümanlar, 1969'da bir cephe örgütü olarak Lübnan Ulusal Hareketi'ni (LUH) kurdular. Filistinli örgütlerle sıkı bir ittifak kuran LUH, gelişen işçi ve halk hareketleriyle de giderek gücünü arttırıyordu. Batılı devletlerin (başta ABD ve Fransa) desteğini alan, Lübnan içinde de Müslümanlar arasından müttefikler edinen muhafazakar güçler ile LUH ve Filistinli örgütler arasında gerilim gittikçe yükseldi. Bütün grupların silahlandığı bu ortamda Maruni militan örgütü Falanjların, 1975'te bir otobüsteki 27 Filistinliyi öldürmesi ile iç savaş başladı. Önce Falanj ile FKÖ çatıştılar ancak aynı yıl ateşkes sağlanarak, FKÖ savaştan çekildi. Savaş, Müslümanların desteklediği Lübnan Milli Hareketi ile Hristiyanların desteklediği Maruni Falanj arasında devam etti. Savaş Beyrut içinde, ağır silahlarla sokak savaşlarına döndü. Şehirlerde geri dönülemez şekilde demografik sınır ayrışmaları gerçekleşmişti. Lübnan ordusundaki askerler de, kendi dini gruplarına katılmak üzere ordudan kaçtılar ve ordu barışı sağlayamayacak düzeyde zayıfladı.⁴³

Falanj'ın Beyrut'un varoşlarındaki Filistin mülteci kampına 4 Ocak 1976 tarihinde saldırması sonucu FKÖ tekrar savaşa çekildi. İç savaşın içinde Müslümanların olduğu cephenin lehine gelişmeye başladığı süreçte, Mart 1976'da Cumhurbaşkanı Franjiya, Suriye devlet başkanı Hafız Esad'dan olaya müdahale etmesini istemiştir. Bunun üzerine Esad ilerleyen günlerde Canbulat'ı ve Ulusal Hareket içinde yer alan grupları ülkeyi bölmekle suçlamaya başlamıştır. Nisan Ayından itibaren ülkeye giren Suriye birlikleri, Hristiyan milislerle beraber FKÖ'ye

⁴² Atlıoğlu, a.g.e., s.311.

⁴³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 422.

ve Canbulat liderliğindeki Ulusal Cepheye karşı savaşımaya başlamışlardır. Suriye, Mayıs 1976'da Hristiyanlar lehine savaşa taraf oldu ve Lübnan'ı işgal etti. 18 Ekim'de Arap devlet başkanlarının girişimi ile Suriye ve FKÖ ateşkesi kabul etti. Anlaşma koşulları gereği de Suriye askerlerinden oluşan Arap caydırıcı gücü Lübnan'a yerleşti. Savaş şiddetini kaybetmekle birlikte 1982'ye kadar devam edecekti.⁴⁴

Bu dönemde FKÖ, daha çok Şiilerin yaşadığı Beyrut'tan İsrail sınırına kadar olan bölgede, Lübnan'ın güneyinde gayriresmi özerk bir yönetime sahipti. İsrail ilk olarak 1978'de Güney Lübnan'ı işgal etti ve binlerce Şii, kuzeye Beyrut'a göç etti. Aynı bölgede, İsrail yanlısı Hristiyan asi binbaşı Saad Haddad, Nisan 1979'da, kontrolü altındaki 1800 kilometre karelik topraklarda "Hür Lübnan" diye tanımladığı bir bağımsız devlet kurduğunu ilan etti. Olaya tepki gösteren Lübnan Hükümeti, Haddad'ın ordudan atıldığını açıkladı. İsrail, ABD ve BM'nin baskısı ile kısa süre sonra Lübnan'dan geri çekildi ve çoğunluğunu ABD ve Fransa'nın oluşturduğu BM güçleri Güney Lübnan'a yerleşti.⁴⁵

İsrail, Haziran 1982'de sınırı geçip birkez daha güneyden Lübnan'ı işgale başladı. Üç ay süren operasyonda İsrail hem FKÖ ile savaştı hem de Beyrut'u kuşattı. İsrail, FKÖ'yü Lübnan'dan çıkarmayı ve Batı Şeria'daki Filistinlileri tecrit etmeyi planlıyordu. 18 Ağustos'ta imzalanan anlaşma ile FKÖ savaşçıları Beyrut'tan ayrıldı ve merkezlerini Tunus'a taşıdı. Beyrut'ta durumun giderek kötüleşmesi üzerine güneyden Beyrut ve civarına kaçan Şiilerin bir kısmı güneydeki evlerine geri döndüler.⁴⁶

1983'te Lübnan'daki ABD birliklerine karşı yapılan iki ayrı saldırıda 258 ABD ve 59 Fransa askeri öldürüldü. ABD ve Fransa birlikleri bu saldırıların da etkisi ile kısa süre sonra Lübnan'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Cumhurbaşkanı seçilen Maruni Beşir Cemayel'in 14 Eylül 1982 tarihinde bir suikast sonucunda

⁴⁴ Cleveland, **a.g.e.**, s.425.

⁴⁵ Acar. **a.g.e.**, s.85.

⁴⁶ **A.e.**, s.95.

öldürülmesi üzerine İsrail, tekrar Batı Beyrut'a kadar girdi. İsrail, desteklediği Maruni Falanj birliklerine engel olmadı ve bu birlikler FKÖ korunmasından mahrum Sabra ve Şatilla kamplarında, 16–17 Eylül 1982'de büyük bir katliam gerçekleştirdiler.⁴⁷

İsrail, 1983 Ağustosundan itibaren Lübnan topraklarından geri çekilmeye başladı. Ancak, Lübnan'ın güneyinde, İsrail sınırı boyunca bir güvenlik şeridi oluşturarak, buranın kontrolünü kendisine bağlı Hristiyan Lübnanlılardan oluşan komutanlığını Saad Haddad'ın yaptığı Güney Lübnan Ordusu adlı güce bıraktı. Lübnan İç Savaşı, 1989'da S.Arabistan'da yapılan Taif Anlaşması ile sona erdi. Buna göre Hristiyan cumhurbaşkanının yetkilerinin bir kısmı Müslüman başbakana devredildi. Meclisteki 6'ya 5 orana, Müslümanlar için 9 sandalye eklendi, üçü de Şiilere verildi. Milislerin ağır silahlarını Lübnan ordusuna teslim etmesi görevi de Suriye ordusuna verildi. Savaş sonunda dini kimliğe göre şekillenen bir siyasal sistem ülkede yerleşmiş ve dini kimlikler pekişmişti. Ayrıca İsrail'in bölgelerini işgal altında tuttuğu Şiilerin örgütleri EMEL ve Hizbullah da silahlarını teslim etmeyi kabul etmemişti.⁴⁸

2.6. Hizbullah'ın Kuruluşu

2.6.1. Hizbullah'ın Tabanını Oluşturan Şiilerin Lübnan'daki Durumu

Hizbullah'ın tabanını Lübnan'da yerleşik 12 İmamcı Şii Araplar teşkil etmektedir. Dolayısıyla Hizbullah oluşumunu ele almadan önce Lübnan Şiiliğinin üzerinde durulması gerekmektedir. Lübnan'daki Şii halkın buraya ne zaman ve nereden geldiğine ilişkin farklı görüşler vardır. Lübnan'ın dağlık arazisi Ortodoks İslam'ın hakim olduğu Arap Yarımadası ve Doğu Akdeniz coğrafyasında zaman

⁴⁷ Edgar O'ballance, **Civil War in Lebanon, 1975–1992**, Palgrave Macmillan, New York, 1998, s.118.

⁴⁸ Cleveland, **a.g.e.**, s.435.

zaman “sapkın” denilerek baskı uygulanan ve sürülen Şiiiler için sığınılacak güvenli bir yer olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde Lübnan’a çeşitli bölgelerden Şii göçleri yaşanmıştır.

Lübnan’daki Şia kültürünün Ali bin Ebu Talip taraftarı olan sahabe Ebu Zer’e dayandığı değerlendirilmektedir. Nitekim Ebu Zer de Osman bin Affan’ın halifeliği döneminde Lübnan’ın bağlı olduğu Şam vilayetine sürgüne gönderilmiş ve böylece Şam Valisi Muaviye'nin kontrolü altına girmiştir. O dönemde Şam’a bağlı Lübnan’da yaşamış ve Şii inancı özellikle bugün Şiiilerin çoğunlukta olduğu güney Lübnan’da yaygınlaşmıştır. Daha sonra Medine’ye dönen Ebu Zer’in iki torunu da Kerbela Savaşı’nda Hüseyin Bin Ali’nin yanında öldürülmüştür.⁴⁹

Ortaçağda Şam merkezli Emevi yönetimine muhalefet eden Şiiilerin, baskı ve zulüm yüzünden Mezopotamya ve Arabistan’dan göçüp, 7. Yüzyıl’da Lübnan’ın dağlık bölgelerine yerleştikleri de iddia edilmiştir.⁵⁰

İslam inancında ayrılıklarla birlikte 9.yy.’da bölgede Şiiiler etkinlik kazanmaya başlamış olup Beyrut’un kuzeyinde Keservan’da bir Şii Emirlik kurulduğu ve 13.yy.’a kadar varlığını devam ettirdiği iddiaları bulunmaktadır. Mısır’da yerleşik olan ve Lübnan dahil Suriye’nin batı ve sahil kesimine 10. Yüzyılda hükmeden Şiiiliğin Yedi İmamcı/İsmaili koluna Şii Fatımi devleti döneminde Lübnan Şiiileri en iyi günlerini yaşadı. 12 İmam inancına bağlı Lübnan Şiiileri inançlarını o dönemde de korumuşlardır. Haçlılar 11. Yüzyılda Lübnan’ı ele geçirdiğinde Şiiiler, genel “Müslüman” kavramı kabulü ile baskı görmüşlerdir. Selahaddin Eyyubi’nin 1171’de Suriye’yi Haçlılardan almasının ardından bölgede kesintisiz bir Sünni İslam hakimiyeti başlamıştır. Önce Eyyubiler sonra Memlûklüler, Şiiileri inançlarından dolayı baskı altında tuttular. Lübnan, 1516’da Osmanlı yönetimi altına girdiğinde, Şiiiler, güçlerini arttıran Maruni ve Dürzi topluluklarının lehine hemen hemen tüm topraklarını ve güçlerini kaybettiler.

⁴⁹ Abdurrahman Ebuzeri, **Lübnan’da Direnişin Mimarı İmam Musa Sadr**, Feta Yayınları, İstanbul, 2012, s.31.

⁵⁰ Faik Bulut, **İslamcı Örgütler**, Ankara, Doruk Yayıncılık, C:II., 1997, s. 5.

Maruniler, Şiileri bir dönem hakim oldukları Lübnan'ın kuzeyindeki Keservan'dan çıkararak güneye göçe zorladılar ve Keservan'a yerleştiler. Halen Keservan'da bu dönemden kalan birkaç Şii Köyü bulunmaktadır. Lübnan Dağı'nın Dürzi bölgesinde barınak arayan Şiiler, 1585'te Dürzi yöneticiler tarafından daha da güneye itildiler.⁵¹

Lübnan tarihindeki bütün bu siyasi, ekonomik, demografik değişiklikler sonunda, Şii nüfus, Lübnan'ın iki ayrı bölgesinde yoğunlaştı: İlki, Cebel Amil (Güney Lübnan) bölgesidir. 20. yy. başlarında Lübnan Şiilerinin yüzde 80'i bu bölgede yaşıyordu. Bu bölgenin halkı tarımla geçiniyordu. Şiilerin yoğunlaştığı ikinci bölge, Bekaa Vadisinin kuzeyi ve Hirmel'dir. Bu bölgenin halkı yarı-göçebe durumundaydı ve aşiret ilişkileri güçlüydü. Her iki bölgede de, Osmanlı'nın vergi toplama yetkisi verdiği zaim (çoğulu zuama) denilen feodal liderlerin ve ailelerin büyük etkinliği bulunuyordu. Toplum üzerindeki bu etkinlikleri zaman içinde ciddi biçimde kırılrsa da, bugüne kadar kısmen devam etmiştir. Bu feodal liderler Şiilerin ekonomide ve siyasette geri kalmalarında büyük pay sahibidir. Şii zuama, devletle halk arasındaki aracılık rolünün kendi ailelerine sağladığı olanaklarla yetinmiş, Lübnan toplumundaki Şiilerin var olan ağırlığını siyasi bir güce dönüştürmek gibi bir bakış açısına sahip olmamıştır.⁵²

Buna karşılık Lübnanlı Şiiler ile İran (Safevi Devleti) arasında özel bir bağ oluşmuştur. Safeviler, kuruluş ve halkın Şiileştirilmesi sürecinde, bu bölgede yerleşik bir 12 İmamcı ulema sınıfı bulunmaması nedeniyle Necef, Bahreyn ve Lübnan/Cebeliamil'den Şii fakihleri davet etmiştir. Özellikle Şii ulemanın önemli bir merkezi sayılan Cebel Amil'den pek çok alim İran'a gidip Safevi döneminde o coğrafyanın halkının Sünnilikten Şiiliğe dönmesine destek olmuştur. Güney Lübnan'da doğan Hille Okulu daha sonra İran'da da yayılmıştır. Burada yetişen Ali El-Kereki, yaşayan bir müçtehide uyulması gerektiği, fakihlerin gaip imamın genel vekili olduğu fikrini savunmuştur. Humeyni de daha sonra, yönetme hakkının imamların gaibetinde fakihlere geçtiğini düşüncesini geliştirmiş ve yerleştirmiştir.

⁵¹ Ülman, A. Haluk: **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.27.

⁵² Alagha, **a.g.e.**, s. 24.

Sonraki yüzyıllar boyunca Lübnan'dan İran'a, İran'dan da Lübnan'a göçler olmuş, Şii din adamları bu iki ülke arasında gidip gelmiştir.⁵³

1926'da, Fransa'nın istekleri doğrultusunda Lübnan'ın ileri gelenleri tarafından bir anayasa kaleme alındı. Bu anayasada, Fransızların Sünni Müslümanların muhalefetini zayıflatma niyetinin sonucu olarak, Şiiler "Sünnilerden ayrı resmi bir cemaat" olarak kabul edildi. Böylece Şiiler Lübnan tarihinde ilk kez cemaat haline geldi ve Caferi fihına göre hüküm veren Şii mahkemeleri yasallık kazandı.⁵⁴

Bu dönemde Lübnan nüfusunun yaklaşık %30'unu Maruniler, %50'sini Müslümanlar teşkil ediyordu. Müslümanların ise %60'ını Şiiler oluşturmakla birlikte siyasal olarak etkisizdiler ve Sünni aileler tarafından temsil ediliyorlardı. Lübnan Dağı'ndaki Maruniler ve Şu'f'daki Dürziler dışındaki dini topluluklar Lübnan'a dağılmışlardı. Şiiler bu yapılarına rağmen, bu topluluklar içinde Fransızlara ilk başkaldıran grup olmuşlardır. Ethem Hancar yönetimindeki silahlı Şii isyancılar 1923'te Güney Lübnan'da Fransızlara saldırmış, Birinci Fransız Yüksek Komiseri Henri Gouraud'a da başarısız bir suikast düzenlemiştir. Ethem Hancar daha sonra Fransız güçleri tarafından yakalanarak idam edilmiştir.⁵⁵

İktidar paylaşımındaki orantısızlık, salt tepedeki yönetici makamlar ve Meclis üyelikleri ile sınırlı değildi. 1946 yılında devletin üst düzey idari görevlileri arasında Şiilerin oranı yalnızca yüzde 3,2 idi. Buna karşılık Marunilerin oranı yüzde 40 ve Sünnilerin oranı yüzde 27'ydi. 1974'te yayımlanan bir istatistiğe göre ise, yüksek yönetimde şöyle bir dağılım vardı: 43 Hristiyan, 22 Sünni, 14 Şii ve 6 Dürzi. Şii yüksek yönetim görevlilerinin oranı biraz artmış görünse de, bu dönemdeki nüfus değişiklikleri dikkate alındığında genel temsil eşitsizliği devam etmiştir. 1970'li yıllarda Müslümanların toplam sayısı nüfusun yarısını çoktan geçmişti ve Sünni Şii dengesi de Şiiler lehine bozuluyordu. Şii cemaatin doğal nüfus artış oranı diğerlerinin çok üzerindedir. 1970'lerin başlarında ortalama bir Şii ailesi dokuz

⁵³ Daftary, **a.g.e.**, s.109.

⁵⁴ Jaber, **a.g.e.**, s.9.

⁵⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 243.

kişiden oluşurdu; oysa ortalama Hristiyan ailesi yalnızca altı kişiydi. Sünni kadınlar arasında doğurganlık oranı Hristiyanlardan yüksek olsa da, Şii kadınlar, onlardan ortalama bir çocuk fazla doğuruyordu.⁵⁶

Nüfus dengelerinin değişmesinde, nüfus artış oranına ek olarak görece daha varlıklı ve Batı dünyasıyla ilişkileri güçlü olan Hristiyanlar arasında yurtdışına (özellikle Güney ve Kuzey Amerika'ya, daha az oranda Avrupa'ya) göç olayının yaygınlığının önemli bir etkisi bulunuyordu. Şiiler de iş bulmak ve para kazanmak için yurtdışına (ağırlıklı olarak petrol üreticisi Arap ülkelerine, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine) gidiyorlardı. Ancak Marunilerden farklı olarak yurtdışına giden Şiilerin birçoğu para kazandıktan sonra ülkelere geri dönüyordu.⁵⁷

1960'lı yıllardan itibaren Güney Lübnan'da yerleşen FKÖ askeri varlığının artmasından ve İsrail'in sürekli saldırılarıyla karşı karşıya kalmalarından sonra, bu bölgenin nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Şiiler, Beyrut'un varoşlarına göç etmeye başlamıştır. Bekaa'dan da büyük miktarda Şii nüfus ekonomik nedenlerle Beyrut'un banliyölerine akın etmiştir. Göçmenlerin büyük çoğunluğunun varış yerleri, Beyrut'un güney ve doğu banliyölerinin gecekondu mahalleleriydi. 1971 yılına kadar, Lübnanlı Şii nüfusun neredeyse yarısı Büyük Beyrut Bölgesi'nde toplanmıştı. Şiiler Lübnan'ın en yoksul kesimini oluşturuyordu. Her iki Şii'den biri okuma yazma bilmiyordu, üç Şii'den biri de ilkokulu bitirememişti. Ancak şehirleşme ile birlikte eğitilmiş orta sınıf ortaya çıkmaya başlamıştır.⁵⁸

Sosyoekonomik koşulların ve Filistin-İsrail çatışmasının etkisiyle, 1960'lı yılların ortalarına doğru Şiiler hızla politikleşmeye ve radikal politik örgütlere/hareketlere katılmaya başladılar. 1970'lerin başına gelindiğinde, Şii kitleler büyük ölçüde politikleşmiş ve binlerce Şii genci çeşitli örgütlere katılmıştı. Buna

⁵⁶ Fieldhouse, **a.g.e.**, s.313.

⁵⁷ Augustus Richard Norton, **Hizballah of Lebanon: Extremist Ideals vs. Mundane Politics**, Council on Foreign Relations, Şubat 2000, (çevrimiçi) http://www.cfr.org/publication/8612/hizballah_of_lebanon.html, 19 Haziran 2017.

⁵⁸ Halawi, **a.g.e.**, s. 28.

karşılık Şiiler, diğerlerinin aksine, kendi inanç topluluklarını temsil edecek siyasi bir örgütlenme yaratamamıştı. Bunu İmam Musa Sadr gerçekleştirecekti.⁵⁹

2.6.2. Musa Es Sadr ve EMEL Hareketi

Hizbullah'ın kurucusu Musa Es Sadr, 1928'de İran'da, Şiiliğin merkezi kabul edilen Kum'da dünyaya gelmiştir. Sadr ailesinin soyunun Ehli Beyt'in yedinci imamı Musa Kazım'dan geldiği iddia edilmektedir. Ailesi aslen Lübnanlı idi ve Cebel Amil medreselerinden yetişmiş Şii alimlendendi. Ataları 18. yüzyılda Lübnan'dan Irak/Necef'e daha sonra da İran/Kum'a göç etmişlerdi. Musa Es Sadr, halen Irak'ta çok etkin olan Şii lider Mukteda Es-Sadr'ın büyük amcasıdır. Geleneksel medrese eğitiminin yanısıra devam ettiği Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1953'te mezun olmuştur. Kum İslami İlimler Medresesi'nde kısa bir süre ders verdikten sonra 1954'te Necef'e gitti ve burada Necef'in o dönem en üst Hucceti Uzması Ayetullah Hoi'den dört yıl eğitim aldı. Ayrıca Irak'ta Şiilik temelinde hareket eden Dava Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1958'da tekrar Kum'a döndü. Aynı yıl Lübnanlı Şiilerin davetiyle bu ülkeye gitti. Lübnan'daki Şiilerin dağınık durumunu görünce Dava Partisi'nin Şiilere yönelik politikası doğrultusunda burada kalmaya karar verdi. O dönemde Lübnan'daki Şiiler, köklü bir geçmişleri olmasına rağmen bir eğitim merkezlerinin bulunmaması nedeniyle, inanç ve ibadet yapısı açısından disiplin sahibi değillerdi. Güney Lübnan'a yerleşen ve Lübnan vatandaşı olan İmam Musa Es Sadr, Şii halka ulaşabilmek için öncelikle yardım vakıfları kurmaya başladı.⁶⁰

Musa Es Sadr, Lübnan'da bir yandan dini faaliyette bulunurken, diğer yandan Şii halkı ortak hedefler doğrultusunda harekete geçirmek için yoğun biçimde siyasi çalışmalar yürütüyordu. Musa Es Sadr'ın başlattığı hareketle “zuama taraftarlarının dışında ve Arap milliyetçiliğinden ayrı bir Şii topluluğunu tanımlayan

⁵⁹ Ebuzeri, a.g.e., s.33.

⁶⁰ A.e., s.11.

yeni bir mezhepsel kimlik” ortaya çıktı. Zuamaya karşı köylülerin, yoksulların, ezilenlerin yanında olma şeklinde net bir tercih yapmıştı. Şii kitleler arasında propaganda ve örgütlenmeye girişirken ‘mustazaf’ ve ‘müstakber’ gibi Şii kökenli dini kavramlara Lübnan’a ve koşullara uygun yeni anlamlar verdi, ona göre Lübnanlı Şiiler, hakları ellerinden alınmış ‘muztazaf’ı (zayıflar, ezilenler) oluşturuyordu. Lübnan’ın yönetici kesimi ise, kurallarını zorbalıkla kabul ettiren ‘müstakber’ (ezenler, zalimler)’di. 1970’te Şiilerin hakkını savunmak amacıyla diğer grupların olduğu gibi 21 kişiden oluşan Şii Meclisi’ni kurmuştu. 1971’de Mahrumlar Hareketi adı ile itikadi ve milis örgütlenmeyi başlattı.⁶¹

Musa Es Sadr, 17 Mart 1974’te Baalbek’te binlerce Şii’ye hitaben yaptığı konuşmada; Şiilerin Lübnan’daki haklarını gerekirse silaha başvurarak alması gerektiğini, bu uğurda şehadetin kutsal olacağını, bir İsrail işgali durumunda Lübnan Hükümeti’nin hareketsiz kalması halinde güneydeki Şiilerin bu toprakları İsrail’e karşı savunacağını, bu amaçla Şii militanların silahlanması gerektiğini, mücadelelerinin bir amacının da Lübnan’da sayıca çok olmalarına rağmen ülkenin en yoksul ve siyaseten en az temsil gücüne sahip Şiilerin haklarını alması olduğunu, ifade etmiştir.⁶²

Musa Es Sadr, 1975 yılında devletin otoritesini kaybetmesi sonucunda Şiileri korumak amacıyla silahlı milis gücü Lübnan Direniş Hareketi/ EMEL’i kurmuştur. Lübnan’da siyasi sürecin iç savaşa doğru gittiği bu dönemde siyaset sahnesinde gerilim hızla artmıştır. Dürziler, Maruniler ve diğer örgütler milis gruplarını kurmuş ve hızla silahlanmışlardır. Şiilerin yoğun yaşadığı Güney Lübnan’a, İsrail’in saldırıları ve işgal tehdidi artmış, Lübnan ordusunun İsrail’e karşı koyamayacağı anlaşılmıştır. EMEL, bu ortamda ihtiyaçlardan doğmuş ve El-Fetih örgütüyle yapılan anlaşma ile Aynul Nebiye adındaki eğitim kampında faaliyete başlamıştır. Şii gençler FHKC ve El Fetih kamplarında silahlı eğitim alırken, çeşitli Batı ülkelerinden gelen Şah karşıtı İranlılar da bir başka Filistin örgütü olan

⁶¹ Amir Taheri, **Hizbullah: Kutsal Terörün İçyüzü**, Çev: Hikmet Bila, Sel Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 89.

⁶² Acar, **a.g.e.**, s.66.

FDKC'nin kamplarında eğitilmekteydiler. Onların başında İranlı Mustafa Şamran (Çamran) Sahevi bulunmaktadır. Şamran, EMEL militanları ile bağlantı kuracak ve onları savaşçı bir güce çevirecektir. Mustafa Şamran, İran Devriminden sonra bu ülkeye dönmüş ve Pasdaran (Devrim Muhafızları) Komutanlığı ve Savunma Bakanlığı görevlerinde bulunmuş, Humeyni'nin temsilcisi olarak Savunma Konseyi'nde yer almıştır. Hizbullah açısından çok önemli bir isim olan Şamran, Irak'la savaşın ilk dönemlerinde, 1981 yılında cephede ölmüştür.⁶³

Musa Es Sadr, 25 Ağustos 1978'de görüşmelerde bulunmak üzere iki EMEL yetkilisi ile birlikte Cezayir'den Libya'ya geçmiştir. Son olarak 31 Ağustos 1978'de Trablus/Elşati Oteli'nden çıkarak kendilerini bekleyen resmi araca bindiklerinin görüldüğü iddia edilmiş, bundan sonra kendisinden haber alınamamıştır. Libya Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklamada, Musa Es Sadr'ın İtalya Havayolları ile Libya'dan Roma'ya gittiği ifade edilmiş ancak İtalyan yetkililer, Musa Es Sadr'ın kendi ülkelerine hiç gelmediği açıklamasında bulunmuşlardır.⁶⁴

Libya, Musa Es Sadr'ın ülkeyi terk ettiğini açıklasa da Libya lideri Muammer El-Kaddafi'nin emriyle kaçırıldığı ve işkence edilerek öldürüldüğü iddia edilmiş ancak Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 2010 yılında yaptığı bir konuşmada Musa Es Sadr'ın sağ ve halen Libya'da tutuklu olduğunu ifade etmiş ve Libya'nın onu serbest bırakmasını istemiştir.⁶⁵

2.6.3. Hizbullah'ın EMEL Hareketinden Ayrılması

Sadr'ın kayboluşundan sonra EMEL'in Genel Sekreterliği'ne Hüseyin Hüseyini getirildi. Ancak kendisine yapılan bir suikast girişimi sonrasında hayatı ile

⁶³ Ebuzeri, **a.g.e.**, s.35.

⁶⁴ Ebuzeri, **a.g.e.**, s.120.

⁶⁵“Nasrallah: Imam al-Sadr in Libya custody”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/09/04/nasrallah-imam-al-sadr-in-libya-custody/>, 20 Haziran 2017.

ilgili endişeleri artan Hüseyini 1980’de görevinden istifa etti ve yerini yurtdışında yetişmiş olan Şii kökenli Nebih Berri aldı. Katı Şii inancı taşımayan Nebih Berri döneminde EMEL daha pragmatist ve uzlaşmacı bir politik çizgiye girdi. EMEL’in direniş savaşıları Lübnan’ın İsrail tarafından işgaline karşı, özellikle 1983 sonrası aktif olarak mücadele etse de, 1982’deki İsrail istilasını, özellikle Lübnan’dan çok sayıda Filistinli savaşçıyı çıkardığı için, zımni olarak olumlu karşılamıştı. Öte yandan örgüt ciddi zaaf lar göstermeye başlamıştır. Bir zamanlar geniş kitlelerin desteğine sahip, dinamik, halkçı bir hareket olan EMEL, uzun süredir geleneksel zuamaya atfettiği her türlü yozlaşma, yetersizlik/etkisizlik ve haksızlığı kendinde toplayarak tam bir patronal yapıya dönüşmüştür.⁶⁶

Musa Es Sadr’ın kaybolması ve 1979’da kurulan İran İslam Devrimi’nin de etkisi ile EMEL hareketi içinde birlik bozulmaya başladı. Nebih Berri’nin 1980 yılında EMEL’in liderliğine gelmesinden sonra bu örgütün izlediği pragmatist politika, EMEL içindeki radikal Şiileri ve İran’ı rahatsız ediyordu. Berri’nin Filistinli savaşçılara karşı sert ve yer yer çatışmacı yaklaşımı da bu kesimlerce yanlış bulunuyordu. İran, Berri’nin yönetim anlayışı nedeniyle EMEL’in giderek kendi etki alanından uzaklaşıp, Suriye’nin nüfuz sahasına kaydığının farkındaydı. 1981 yılında EMEL Hareketi dördüncü konferansını gerçekleştirerek geçici birlik sağladı, Nebih Berri lider, radikal Şii görüşlere sahip Abbas Musavi de yardımcısı olarak seçildi.⁶⁷

Nebih Berri, Devlet Başkanı Elias Sarkis’in İsrail’in Beyrut kuşatması sırasında Lübnan’ın en güçlü milis liderleri arasında bir diyalog geliştirmek amacıyla oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Komitesi’ne katılmayı kabul etti. Komite üyeleri arasında Falanjist Parti lideri Beşir Cemayel de vardı. Cemayel, açıkça İsrail ile işbirliği yapmış ve yüzlerce Müslüman Filistinli ve Şii’nin katliamına bizzat katılmıştı. Nebih Berri’nin 1982’de Lübnan Hükümeti’ne ve Ulusal Kurtuluş Komitesi’ne katılma kararı ile kopuş süreci başlamıştır. EMEL içinde radikal kanat temsilcilerinden Hüseyin Musevi, Berri’nin, adı geçen kurula girmesine itiraz etti ve İran’ın anlaşmazlığa hakemlik yapmasını istedi. Dönemin Şam Büyükelçisi Ali

⁶⁶ Norton, **a.g.e.**, s. 9.

⁶⁷ Norton, **Hezbollah A Short History**, s.9.

Ekber Muhteşemi, (İran'ın İçişleri Eski Bakanı ve İran parlamentosunda milletvekili) hakem tayin edildi. Muhteşemi, Berri'yi haksız bulup Musevi'yi destekleyince, Berri bu karara uymadığını ilan etti.⁶⁸

Abbas Musavi, 1982'de EMEL'den ayrılarak İslami değerlere bağlı bir grup kurmak için çalışmalara başladı. Bu grup din vurgusu nedeniyle önce İslami EMEL Hareketi olarak anılmaya başlandı. EMEL'den kopan birçok İslami hassasiyete sahip üst düzey kadro da bu örgüte katıldı. Bu kadro yeni oluşturulan örgüte yön verecek şu ilkeleri belirlemiştir:

- 1) Örgütün dayanacağı fikri, itikadi, imani ve ameli temel İslam'dır,
- 2) Örgütün öncelikli görevi İsrail'e karşı direniştir,
- 3) Peygamberin ve Şii imamların halifesi sıfatıyla Velayet-i Fakih'in önderliği ve komutası kabul edilecektir.⁶⁹

Bu ilkeler doğrultusunda ortak bir metin üzerinde anlaştılar ve içlerinden dokuz kişiyi temsilci tayin ettiler. Bu dokuz kişi daha sonra 'Dokuzlar' grubu olarak anılmıştır. Dokuz kişinin üçü, Beka bölgesindeki ulema topluluğundan, üçü İslami Komitelerden, üçü de İslami EMEL Hareketi'ndendi.

Grupta açıklanan isimler arasında, Lübnanlı etkili Şii din adamı Huseyin Fadlallah, daha sonra Hizbullah'ın ilk genel sekreteri seçilecek olan Subhi et-Tufeyli, ikinci genel sekreteri Abbas Musevî, Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kassem ve 1984'te İsrail tarafından öldürülen Ragıb Harb da vardı.⁷⁰

Belge, 1982 sonunda Velayet-i Fakih Ayetullah Humeyni'ye sunuldu ve onayı alındı. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, "1982 sonunda Hizbullah'ın kuruluşu için ortam oluşmuştu. 9 kişilik şura heyeti kurulmuştu, sözcüsü ve ileri geleni Abbas Musavi idi. Musavi görüşmelerinde Humeyni'ye

⁶⁸ Mustafa Allahyari, **Direniş'in Dili Bilinmeyen Yönleriyle Seyyid Hasan Nasrallah**, Feta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.355.

⁶⁹ **A.e.**, s.356.

⁷⁰ Ahmad Nizar Hamzeh, **In The Path of Hizbullah**, Syracuse University Press, New York, 2004, s.24.

kuruluşundaki amacı anlattı, kendilerinin Lübnanlı din adamı ve gençler olduğunu, İsrail işgaline karşı direniş kararı ve pozisyonu aldıklarını, Humeyni'nin kendilerinin lideri ve dini otoriteleri olduğunu, rehberliğine ihtiyaçları olduğunu, söylediğini, Humeyni'nin de, direnişten başka yol olmadığını, direnişin dinin gereği olduğunu, zafer kazanacaklarını söylediğini,” ifade etmiştir.⁷¹

İran İslam Devrimi sonrasında 1981-1985 arasında İran'ın Şam Büyükelçiliği'ni yapan ve Hizbullah'ın kuruluşunda İran'ı temsil eden Hüccetül İslam Seyyid Ali Muhteşemi, İran'ın direnişteki ayrı grupları desteklemesi yerine gruplarını feshedip yeni kurulan gruba katılmalarını sağlamasına karar verdi.⁷² Bu öneriyi kabul eden gruplar, mevcut yapılanmalarını fesh edip sonradan Hizbullah olarak isimlendirilecek olan yeni örgüte katıldılar.⁷³

2.6.4. Hizbullah'ın Kuruluşu

EMEL Hareketi Şii olmasına rağmen daha laik, Lübnan Sistemi içinde ve Suriye ile irtibatlıdır. Ayrılan grup ise Şii inancı merkezli, Lübnan sistemi dışında ve İran'la irtibatlıdır. Hizbullah 1982'de kurulmuş olmasına rağmen bir süre açıklama yapılmamıştır. Hizbullah'ın bugünkü lideri Hasan Nasrallah, “1984 yılına kadar ‘siyasi takiyye’ uygulayarak kuruluşlarını açıklamadıklarını” söylemiştir.⁷⁴

Dokuzlar komisyonu ilk olarak Lübnan İslami Hareketi ismini önermiş, bu ismi başka bir grubun kullandığı öğrenilince vazgeçilmiştir. İsme önem verilmeden İslami Direniş denmiş, Filistinli bir örgütün ulusal direniş ismini kullandığı öğrenilince bundan da vazgeçilmiştir. Şurada son olarak Hizbullah adı

⁷¹ “Sayyed Nasrallah to Delegate of Western Front Bogdanov: Al-Assad...A Red Line”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/12/25/sayyed-nasrallah-to-delegate-of-western-front-bogdanov-al-assad-a-red-line/>, 24 Haziran 2017.

⁷² Allahyari, **a.g.e.**, s.355.

⁷³ Naem Qassam, **Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü**, Karma Kitapları, İstanbul, 2007, s.87.

⁷⁴ Alagha, **a.g.e.**, s. 39.

benimsenmiştir.⁷⁵ Seyyid Ali Muhteşemi, 2007'deki röportajında 'Hizbullah' ismini tüm ümmeti kapsamı nedeniyle kendisinin verdiği ifade etmiştir. Hizbullah ismi için, Maide suresinin 56. ayetinde "Kim Allah resulü ve inananları dost edinirse bilsin ki Allah taraftarları (Hizbullah) galiplerin ta kendileridir." ayetinden esinlenilmiştir ve bu ayette de Hizbullah'a daimi zafer müjdesi yer almaktadır.⁷⁶

Suriye, İsrail'in Lübnan'ı işgali sürecinde 1982'de 1500 kişilik İran Devrim Muhafızı (Pasdaran) birliğinin Lübnan'a geçmesine izin vermiştir. Pasdaran Doğu Lübnan'daki Baalbek'e yerleşmiş ve hızla Hizbullah üyelerini eğitmeye, donanım sağlamaya, silahlandırmaya başlamıştır.⁷⁷

Hizbullah'ın kuruluşu aşamasında organizasyonun şura ile yönetilmesi kararı alınmıştır. Sayısı zaman zaman değişmekle birlikte şura üye sayısı dokuzdu. Üyeler ilçe sorumsuz ve daha üst düzey Hizbullah üyeleri tarafından bir yıl için seçiliyordu. Genel sekreter üyeler arasından seçiliyordu, 1989'da ilk olarak Suphi Tufeyli Genel sekreterliğe seçilmiştir. Daha sonra şura üye sayısı yediye düşürülmüş, faaliyet dönemleri de iki yıla çıkarılmıştır. Abbas Musavi, Mayıs 1991'de Genel Sekreter seçilmiş, 1992'de öldürülmesi üzerine yapılan şura seçimi sonucu Hasan Nasrallah yerine geçmiştir. Hasan Nasrallah'ın seçilmesinden sonra Hizbullah'ın demokratik yapısı bozularak üyelik süresi 3 yıla çıkarılmış, seçim dönemi sınırlaması da kaldırılmıştır. Böylece Hasan Nasrallah'ın ölümüne kadar Genel Sekreter olarak kalması yolu açılmıştır. Başkanlıklarını şura üyelerinin yaptığı, cihat, siyasal, yürütme, meclis temsilciliği ve adalet olmak üzere beş kurul oluşturulmuştur.⁷⁸

Hizbullah, kuruluşundan sonra Lübnan iç siyaset çekişmelerine girmeden İsrail'e direniş üzerine yoğunlaşmıştır. Hizbullah'a girmek isteyen herkesin önce

⁷⁵ Qassam, a.g.e., s.87.

⁷⁶ Allahyari, a.g.e., s.355.

⁷⁷ Qassam, a.g.e., s.22.

⁷⁸ A.e., s.70.

Bekaa vadisindeki kamplarda İran devrim muhafızlarından askeri eğitim alması şart koşulmuştur.⁷⁹

2.6.5. Hizbullah ve İslami Cihat

Lübnan'da 23 Ekim 1983'te yapılan iki ayrı saldırıda 241 ABD, 58 Fransız askeri, 20 Eylül 1984'te ABD Büyükelçiliği'ne yapılan saldırıda ise 24 ABD vatandaşı ölmüştür. CIA, saldırıların İslami Cihad tarafından yapıldığını, saldırıyı İmad Mugniyeh ile kuzeni ve kayınbiraderi Mustafa Bedreddin'in planladığını, saldırıyı da uzaktan izlediklerinin belirlendiğini, açıklamıştır.⁸⁰

2008 yılında Suriye'de öldürülen İmad Mugniye, 1970'lerin ortasında Yaser Arafat'ın liderliğini yaptığı El-Fetih örgütüne katılmış ve silahlı eğitim almıştır. Yaser Arafat'la bizzat görüşecek kadar yakın olan Mugniye, 1982 yılında El-Fetih örgütünden ayrılarak EMEL ve El-Fetih Örgütlerinden ayrılan arkadaşları ile birlikte İslami Cihadı kurmuştur. 1983'te Beyrut'ta ABD ve Fransız askerlerine yapılan eş zamanlı saldırıları üstlenmiştir. Mugniye'nin dava arkadaşları, 1984'te Hizbullah'a üye olurken kendisi birçok programına destek olmasına rağmen Hizbullah'a katılmamış ve İslami Cihad'ı yönetmeye devam etmiştir. Taif Anlaşması'ndan sonra 1991'de İslami Cihad faaliyetlerine son vermiş ve tüm üyeleri ile birlikte Hizbullah'a katılmıştır. Kısa süre sonra da Hizbullah içinde cihadi birimin başına getirilmiştir.⁸¹

Hizbullah Genel Sekreteri Nasrallah, İslami Cihat hakkında "Hizbullah'tan başka, İslami Cihat adlı bir örgüt vardı. Samimi mücahitlerden oluşuyordu. ABD deniz piyadelerine ve Fransız askerlerine karşı operasyonlar gerçekleştirdiler ve Batılıları kaçırdılar" demiştir. Hamzeh de, İslami Cihat'ın Hizbullah'ın 1980'lerde

⁷⁹ A.e., s.76.

⁸⁰ Levitt, a.g.e., s.23.

⁸¹ Ozan Kemal Sarıalioğlu, **Bir Hizbullah Komutanının Sırları İmad Muğniye**, Feta Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.11.

faaliyet yürüten güvenlik aygıtının ana organı olduğunu, ancak Hizbullah'ın bu örgütle ilişkisini reddettiğini, yazmaktadır.⁸²

Lübnan vatandaşı Ahmed Kasir, İmad Mugniyeh'in komutasında, İsrail askerlerine yönelik olarak 1985'te intihar saldırısı gerçekleştirmiş ve İsrail, Lübnan'da ilk kez çok sayıda asker kaybetmiştir. 1980'lerin ilk yarısında gerçekleştirilen bu eylemleri kamuoyunda Hizbullah'ın yaptığı değerlendirilmekle birlikte Hizbullah resmi olarak bağlantısını kabul etmemiş, bunun uyguladığı bir taktik olabileceği iddia edilmiştir.⁸³

2.6.6. Ayetullah Hüseyin Fadlallah

Örgütün manevi kurucusu olduğu iddia edilen, 21 yıl Necef'te eğitim görmüş Ayetullah Hüseyin Fadlallah, 1936'da Irak'ta Şiiilerin çoğunlukta olduğu Necef kentinde doğmuştur. Babası aslen Lübnanlı din adamıdır. Musa Es Sadr'ın da hocası olan Necef'in dini önderi Abdulkasım Hoi'den ders almıştır. Necef ve Kerbela'da dini eğitimini tamamlarken Saddam rejimi karşıtı Irak Dava Partisi'nde aktif katılım ile siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. 1966'da Lübnan'a giderek Hoi'nin temsilcisi sıfatıyla Şii faaliyetlere başlamış, Şiiilerin yaşadığı bölgelerde İslami eğitim kurumları, yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurmuştur. Hoi gibi daha pasif klasik bir din adamının takipçisi olmasına rağmen Lübnan'ın şartları nedeniyle radikalleşmiştir.⁸⁴

Fadlallah, ilk kuruluş yıllarında Hizbullah ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilmiş fakat o örgütlü siyasal faaliyete girmeye karşı olduğunu ısrarla vurgulamış ve din bilgini olarak kalmayı tercih etmiş ancak Hizbullah tarafından yapılan intihar saldırılarına, çatışmada ölmesi kuvvetle muhtemel olan bir askerin intihar saldırısı ile çok sayıda düşman öldüreceği kabulü ile fetva vermiştir.

⁸² Hamzeh, **a.g.e.**, s. 74.

⁸³ Sarılioğlu, **a.g.e.**, s.21.

⁸⁴ Roschanack Shaery-Eisenlohr, "Imagining Shi'ite Iran", **Iranian Studies**, No:40, 2007, ss. 22-23.

Hizbullah açık faaliyete başlamadan önce yöneticilerin tanınmaması nedeniyle gözönünde olan Fadlallah basın tarafından Hizbullah'ın "manevi lideri" olarak tanımlanmış ancak her iki taraf da bunu yalanlamıştır.⁸⁵

İran İslam Devrimi sonrasında Humeyni'yi otorite olarak tanımış ancak Velayet-i Fakih kurumunu tam olarak benimsememiş ve geri planda kalmayı tercih etmiştir. Düşünce ve faaliyetleri ile Humeyni'nin en büyük rakibi Ayetullah el-Uzma Ebul Kasım Hoi'yi merci olarak izlemiş, "hiçbir Şii lider, Humeyni bile, doğrular üzerinde tekel sahibi değildir" ifadesinde bulunmuştur.⁸⁶

Fadlallah'ın, Velayet-i Fakih'in yetkileri ve sıfatları ile ilgili olarak İranlı yetkililerle fikir ayrılıkları artmıştır. Suriye'nin Batı Beyrut'u, Şubat 1987'de işgali sonrasında İran, Hizbullah'ın Suriye askerlerine saldırmasını istemiş ancak Fadlallah, Hizbullah'ın saldırmasına fetva vermemiş, İran da Hizbullah'la ilişkisinde Fadlallah'ı devre dışı bırakmaya çalışmıştır. 8 Mart 1985'te Fadlallah'ın evinin yakınında 80 kişinin öldüğü bir patlama meydana gelmiş ve bu saldırıyı İran bağlantılı olduğu iddiaları gündeme gelmiştir.⁸⁷ İran'ın Lübnan'daki Şii'lere uyguladığı egemen tavrına dikkat çeken Fadlallah, 1995 yılında kendisini Lübnan'daki Şii halka mercii ve rehber olarak ilan etmiştir.⁸⁸

Humeyni'nin ölümünün ardından Veliy-i Fakih olarak seçilen Ayetullah Seyid Ali Hamaney'in merciliğini tartışma konusu yapmış ve Hamaney'in merciliğinin sahip olduğu dini eğitimden değil İranlı olmasından ve İran yasalarından kaynaklandığını iddia etmiş ve bu makam için Iraklı Ayetullah el-Uzma Ali el-Sistani'yi desteklemiştir.⁸⁹

⁸⁵ Qassam, **a.g.e.**, s.19.

⁸⁶ Vali Nasr, **The Shia Revival**, Norton, New York, 2006, s.181.

⁸⁷ Matthew Levitt, **Hezbollah The Global Footprint of Lebanon's Party of God**, Georgetown University Press, Washington DC., 2013, s.25.

⁸⁸ Roschanack Shaery-Eisenlohr, "Imagining Shi'ite Iran", **Iranian Studies**, No:40, 2007, ss. 22-23.

⁸⁹ "A Dialogue With Lebanon's Ayatollah", **WSJ**, (Çevrimiçi), <http://online.wsj.com/article/SB123698785743625933.html>, 28 Haziran 2017.

2010'da doğal nedenlerle ölen Fadlallah ölümünden önce yaptığı açıklamada, günümüzde Lübnan'da Velayet-i Fakih makamının etkisi olacağına inanmadığını söylemiştir.⁹⁰

Fadlallah'ın söylemleri, İran'ın yaklaşımını hegemonik görmeyen ve kendisini bağımsız olarak değerlendiren Hizbullah ve Fadlallah arasındaki ilişkilerin de bir dereceye kadar kopmasına neden olmuştur. Yine de Hizbullah, Fadlallah'ın 06 Temmuz 2010'da ölümü sonrası cenaze törenini organize etmiş ve o günün Lübnan'da 'Ulusal Yas Günü' ilan edilmesini sağlayarak Fadlallah'a olan düşüncesi yakınlığını ve saygısını son kez göstermiştir.⁹¹

2.7. Hizbullah Liderliği'ni Belirleyen Güç Olarak Genel Sekreterler

2.7.1. Subhi Tufeyli

Lübnanlı din adamı olan Subhi Tufeyli, 1989'da Şura Üyeleri arasından, üyelerin oyları ile ilk genel sekreter olarak seçilmiştir. Tufeyli, görevi sırasında İran'ın Hizbullah'a müdahalelerine izin vermemiş ve yerine 1991'de Abbas Musavi seçilmiştir. Tufeyli, Musavi'nin seçilmesinden sonra idari bir görev almamış, 1992'de parlamento seçimlerine girilmesine karşı çıkmış ve bir sonraki dönem şura üyeliğine aday olmamıştır. 1997'de Açlar Devrimi ismiyle bağımsız bir hareket başlatmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. 1998'de Şura, Hizbullah'tan ilişkisini kesmiştir.⁹²

Tufeyli, ayrılma nedenini, "Lübnan üzerinde bazı kendisini 'kayyum' olarak gören şahısları ortaya çıkıttı Tahran'da. Ve bunların yanında da Lübnan'a atanmış İranlı danışmanlar bulunmakta. Lübnan'da göreve başladıklarında bizim

⁹⁰ "A Dialogue With Lebanon's Ayatollah", **WSJ**, (Çevrimiçi), <http://online.wsj.com/article/SB123698785743625933.html>, 28 Haziran 2017.

⁹¹ Mustafa Yetim, "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirselsel ve Örgütsel Zeminini", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C:II, No:III, 2015, ss.59-88.

⁹² Qassam, **a.g.e.**, s.136.

mücadelemizle ilgilenmediklerini gördük, onların ilgi alanları başkaydı. Bir de kendilerini emir verme konumunda görüyorlardı. Lübnan’da iç savaşa girmeye, sebepsiz yere diğer gruplara savaş açmaya başladılar. Onlarla ilişkilerim iyice bozulmaya başlamıştı. Ben de daha fazla dayanamadım, Hizbullah’tan ayrılmak durumunda kaldım”, şeklinde açıklamıştır.⁹³

Halen Hizbullah’a muhalif olan Tufeyli, Suriye İç Savaşı’na Hizbullah’ın dahil olmasından sonra ayrıca yaptığı açıklamada, İran’ın Hizbullah’a kuruluşundan sonra Lübnan’da diğer gruplara (EMEL ve Suriye Güçleri) savaş açma gibi buyurgan talimatlar vermeye başladığı için ayrıldığını, Suriye’de ölen Hizbullah mensuplarının şehit olmadıklarını ve cehenneme gideceklerini, Hizbullah’ın Müslümanları öldürerek İsrail’e hizmet ettiğini, İsrail’in Lübnan’a saldırmaya zaten gerek görmediğini, ifade etmiştir.⁹⁴

2.7.2. Abbas Musavi

Abbas Musavi, Bekaa’nın Nebi Şit Köyü’ndendir. Irak/Necef’e giderek en yetkili Hüccet-ül İslam Muhammed Bakr’dan ders almıştır. 1978’de yabancı öğrenciler Baas Rejimi tarafından Irak’tan sınır dışı edilmiş, Abbas Musavi de Lübnan’a dönerek bir medrese kurmuş ve Lübnanlı gençlere Şii din dersleri vermeye başlamıştır. Dokuzlar üyesi ve temsilcisi olarak Hizbullah’ın kuruluşunda aktif olarak yer almış ve ölümüne kadar Hizbullah Şura’sında yer almıştır. 1991’de Genel Sekreter olarak seçilmiş, 1992’de İsrail’in bombalı saldırısında ailesi ile birlikte öldürülmüştür.⁹⁵

⁹³ Mehmet Ali Büyükkara, “Lübnan Tecrübesi Işığında Ayetullah Sistani ve Necef Havzasının Geleceği”, **ORSAM Ortadoğu Dergisi**, C.IX, No:78, Ocak 2017, s.40.

⁹⁴ “Eski Hizbullah yöneticisinden İran’a sert sözler”, **Akşam**, (Çevrimiçi), <http://www.aksam.com.tr/dunya/eski-hizbullah-yoneticisinden-irana-sert-sozler/haber-582686>, 03 Ocak 2017.

⁹⁵ Allahyari, **a.g.e.** s.27.

2.7.3. Hasan Nasrallah

Genel Sekreter Abbas Musavi'nin 1992'de ölümü üzerine Hasan Nasrallah bu göreve seçilmiştir. Hasan Nasrallah, 1960'ta Güney Lübnan'ın Bazuriye Köyü'nde doğmuştur. Nasrallah'ın doğumundan sonra ailesi, Hristiyanların yaşadığı Doğu Beyrut'un Krintina Mahallesi'ne taşındı. Ailesi, daha sonra da bölgedeki Şiilerin sık sık yaşadığı gibi sosyopolitik şartlar nedeniyle birkaç kez göç etmek zorunda kalmıştır. Babası Abdulkerim Nasrallah önce manav, sonra bakkal dükkanı açmıştır. İlkokulu El-Cenah'ta tamamladı sonra Sinnu'l-Feyl Devlet okulu'na gitti. Ailesi dindar değildi ancak Musa Es Sadr'a sempati duyuyorlardı. Lübnan İç Savaşı'nın başlaması üzerine 1975'te Beyrut'tan Güney Lübnan'daki köylerine geri döndüler. Nasrallah, eğitimine Sur devlet okulunda devam etti. Aynı yıl Musa Es Sadr'a sempatisinden dolayı kardeşi Hüseyin Nasrallah ile birlikte EMEL Partisi'ne üye oldu. Hüseyin Nasrallah, halen EMEL Partisi üyesi ve EMEL Partisi Eş-Şeyyah bölgesi sorumlusudur. Nasrallah'ın 3 kız, 3 erkek kardeşi bulunmaktadır. Kızkardeşleri Hizbullah içinde faaliyet göstermektedir. Erkek kardeşlerinden Muhammed Nasrallah, üyesi olmamakla birlikte Hizbullah'a saygı duymaktadır. Diğer kardeşi Cafer Nasrallah ise Hizbullah karşıtıdır. Hasan Nasrallah, Sur Mescidi imamı aracılığıyla Şii eğitim almak amacıyla 1977'de uçakla Bağdat'a, buradan da otobüsle Necef'e gitmiş, Necef'te Hizbullah'ın daha sonra ikinci genel sekreteri olacak olan Abbas Musavi ile tanışmıştır. Abbas Musavi kıdemli öğrenci olarak aynı zamanda öğrencilere ders de veriyordu, Nasrallah da Seyyid Muhammed Bakr'a bağlı olarak Abbas Musavi'den de ders aldı.⁹⁶

1978'de Baas Rejiminin yabancı öğrenciler Irak'tan sınır dışı ettiğinde Abbas Musavi ve Hasan Nasrallah da Lübnan'a dönmek zorunda kalmışlardır. Abbas Musavi, Baalbek'te bir medrese kurmuş, Nasrallah da eğitimine burada devam etmiştir. Nasrallah, Hizbullah'ın kuruluşunda 22 yaşındaydı ve Şura Meclisi üyesi

⁹⁶ A.e., s.33.

değildi. Önce Gönüllü Direnişçiler Topluluğu'na üye oldu, sonra sırasıyla Hizbullah'ın Baalbek, Beka ve Beyrut Bölgesi sorumluluğuna getirildi.⁹⁷

Seyyid Hasan Nasrallah, 1985'te, o dönemde İran'ın Şam Büyükelçisi olan ve Lübnan'daki Şii gruplarla irtibatı sağlayan Ali Muhteşemi ile görüşerek tavsiyelerini istemiştir. Nasrallah'ı Hizbullah militanlarınca düzenlenen askeri eylemlerden tanıyan ve yetenekli olduğunu düşünen Ali Muhteşemi, sadece merkez şura üyeliğinin Nasrallah için yetersiz olduğunu, birkaç sene Kum'da eğitim aldıktan sonra Hizbullah'ta daha etkili konuma gelebileceğini söyleyerek İran'a gitme konusunda yönlendirmiştir. Nasrallah bu doğrultuda gittiği İran'da siyasi ve dini eğitim almıştır. Eğitimin ikinci senesinde Hizbullah Merkez Şurası tarafından Beyrut'a çağrılmış ancak eğitiminin devam etmesi nedeniyle İran tarafından ülkesine gitmesine izin verilmemiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Abbas Musavi bu dönemde İran'a giderek Veliy-i Fakih İmam Hameney'e Nasrallah'ı, Hizbullah'ın bütün askeri kanadının komutanlığına getireceklerini, Lübnan'a dönmesi gerektiğini söylemiş, İmam Hameney'in izni ve talimatı ile Nasrallah Lübnan'a dönmüştür. Abbas Musavi'nin öldürülmesinden sonra da Merkez Şurası'nda yapılan seçimde oybirliği ile Genel Sekreter seçilmiştir. Ali Muhteşemi Nasrallah'ı, İran adına kendisinin Hizbullah Genel Sekreterliği'ne yönlendirdiğini ikrar etmiştir.⁹⁸

Nasrallah, gerek Irak gerekse de İran'da din eğitimini tamamlayamaması nedeniyle dini merci olacak düzeye erişememiştir.⁹⁹ Nasrallah'ın oğlu Hadi Nasrallah, 1997'de 18 yaşında iken İsrail ordusu ile girdiği çatışmada öldürülmüştür. Cenazesi, İsrail ordusu tarafından 1.5 yıl tutulduktan sonra takasta kullanılarak iade edilmiştir. Nasrallah'ın bizzat oğlunun İsrail askerleri ile çatışmada öldürülmüş olması, Lübnanlı Şiilerin gözünde kahraman haline gelmesinde etkili olmuştur.¹⁰⁰

⁹⁷ Qassam, **a.g.e.**, s.71.

⁹⁸ Allahyari, **a.g.e.**, s.355.

⁹⁹ Daftary, **a.g.e.**, s.131.

¹⁰⁰ Allahyari, **a.g.e.**, s.83.

CIA'e göre Hasan Nasrallah Genel Sekreter olmadan önce rehine alma, uçak kaçırma ve suikast eylemlerine doğrudan dahil olmuştur.¹⁰¹

2.8. Hizbullah'ın Kuruluşunda İran Faktörü

Musa Es Sadr'ın, 1975'de EMEL haketini kurmasından sonra Lübnanlı Şiiler ve çeşitli Batı ülkelerinden gelen Şah karşıtı İranlılar Filistin kamplarında eğitim görmüşlerdir. Amerika'da üniversite eğitimi görmüş olan İranlı Mustafa Şamran, Lübnan'a dönerek kamplarda önce eğitim almış sonra Şah karşıtı İranlılara ve EMEL mensuplarına eğitim vermiştir. Mustafa Şamran, daha sonra İran Devriminde aktif rol oynamıştır.¹⁰²

İran İslam Devrimi sonrasında 1981-1985 arasında İran'ın Şam Büyükelçiliği görevini yapan ve Hizbullah'ın kuruluşunda İran'ı temsil eden Hüccetülislam Seyyid Al Muhteşemi, 2007'deki röportajında, EMEL'in kurucusu Musa Es Sadr ile önceden doğrudan irtibatları olmadığını, Mustafa Şamran aracılığıyla irtibat kurduklarını, İran İslam Devrimi'nden sonra ise doğrudan irtibat kurulduğunu, ifade etmiştir.¹⁰³

1979'daki İran İslam Devrimi'nin ardından, Lübnanlı Şiiler bölgede doğal bir hamiye kavuşmuşlardır. Lübnanlı din adamları, genelde Necef'te eğitim aldıkları için Taklit-i Mercî olarak Necef'ten Hüccet-ül İslam Ayetullah Hoi veya Muhammed Bakır Es-Sadr kabul ediliyorlardı. Necef Havzası fikri ve kültürel boyuttaydı, Kum da ise aktif siyaset eğilimi vardı.¹⁰⁴

Lübnan, Irak'tan sonra en çok Şii'nin yaşadığı ve nüfus içinde büyük bir orana sahip olduğu Arap ülkesidir. Lübnan'da, Irak'a göre Şiiler kendilerini daha

¹⁰¹ Levitt, **a.g.e.**, s.10.

¹⁰² Ebuzeri, **a.g.e.**, s.35.

¹⁰³ Allahyari, **a.g.e.**, s.355.

¹⁰⁴ Qassam, **a.g.e.**, s. 21.

rahat ifade edebiliyor ve örgütlenebiliyordu. Dolayısıyla, Müslüman ve Arap olan Lübnan, İran yöneticilerinin ilgisinin odak noktası haline gelmişti.

Ali Muhteşemi, 2007'deki röportajında ayrıca Hizbullah'ın, 1982'de İslam Devrimi'nden ve İmam Humeyni'nin rehberliği örnek alınarak kurulduğunu, ifade etmiştir. Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Abbas Musavi, Necef'te tahsil gördüğü dönemde Humeyni de Necef'te sürgünde bulunmasına rağmen Abbas Musavi Humeyni ile görüşmemiş ve Necefli Seyyid Muhammed Bakır'ın derslerine katılmıştır. 1970'lerde Musa Es Sadr, EMEL hareketini kurmuş ve EMEL'in kök salması için uğraşmakta iken Humeyni ve diğer İranlı din adamları ile doğrudan irtibat kurmamış, Mustafa Şamran aracılığıyla dolaylı görüş alışverişinde bulunmuştur. Lübnanlı Şiilerle İran'ın irtibatı, İran İslam Devrimi'nden sonra sağlanmıştır. İsrail'in 1982'de Güney Lübnan'ı işgal etmesinden kısa süre sonra İran, silahlı güçlerini İsrail'e karşı Lübnanlı ve Suriyelilere destek olması için bölgeye göndermiştir. Aralarında Doktor Ali Ekber Velayeti ve o dönem savunma bakanı olan General Selimi'nin de bulunduğu İran Devrim Muhafızları komutanları ve üst düzey siyasiler Suriye'ye giderek Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed ve Suriye'de kamu görevlileri ve askeri yetkililerle görüşmelerde bulunmuşlardır. Görüşmeler sonucu, İran Devrim Muhafızlarına ait 11 birliğin Lübnan'a yerleşmesi ve Suriye'nin etkin olduğu Lübnan'da Suriyeli ve İranlı askeri yetkililerden oluşacak bir ortak operasyon merkezi kurulması kararı alınmıştır. Birliklerin asıl komutasının Suriye ordusunda bulunması kararı alınmış olmasına rağmen İran birlikleri bağımsız hareket etmiştir. Başlangıçta İran birliklerinin İsrail'e karşı Suriye ve Lübnan'ı desteklemek için savaşa doğrudan katılması yönünde karar alınmış ancak daha sonra Humeyni, cephe savaşında İran'dan lojistik destekte sorun olacağı gerekçesiyle İran birliklerinin savaşa girmeden Lübnanlı gençleri eğitmeleri ve bunların cephede savaşmaları talimatı vermiştir. Bundan dolayı Ali Muhteşemi, Hizbullah'ın kurucusunun bizzat İmam Humeyni'nin olduğunu ifade etmiştir. Suriye rejimi, İran birliklerinin, Nebişiit şehrinin yakınlarında Devrim Muhafızlarına ait bir askeri eğitim birimi kurulmasına izin vermiş ancak Hizbullah'ın kuruluşunda ve iç yapısında hiçbir etkilesi olmamış hatta bilgi de verilmemiştir. İsrail'e direniş için ilk olarak Lübnan'da mevcut olan EMEL, Müslüman Alimler Birliği, Şeyh Said Şaban'ın lideri

olduğu Tevhid Hareketi ve Hizbuddave gibi bütün İslami güçlerin bir İslami Cephe oluşturması, İran'ın da her birine güçleri oranında silah, finans ve manevi destek sağlayarak İsrail ile savaşmalarına yardımcı olması düşünülmüştür. Ali Muhteşemi ise, Lübnan'da o dönemde herkesin bir gruba bağlı olduğu ve ihtilaflarını yeni oluşuma taşıyacakları için birlik sağlanamayacağı gerekçesiyle apayrı bir teşkilat kurulmasına karar vermiştir. Humeyni'nin görüşleri çerçevesinde yeni oluşum sadece Lübnan'daki yabancı güçlerle savaşacak, eğer diğer örgütlerden kendilerine gelmek isteyen olursa önce kendi oluşumlarını fesh edecek, eğitime tabi tutulduktan sonra bu yeni oluşuma üye olabilecektir. Bu dönemde İran askerleri tarafından Bekaa'da Hizbullah'a katılmak isteyenlere üçer aylık dönemlerle askeri ve siyasi eğitimlere başlanmış, her devrede de 300 kişi eğitim görmüştür. Hizbullah'ın ilk eğitim devresinde ileride Hizbullah'ın yöneticileri olacak olan Abbas Musavi, Şeyh Suphi Tufeyli ve Seyyid Hasan Nasrallah da yer almıştır.¹⁰⁵

2.9. Hizbullah'ın İdeolojik Temelleri

İran topraklarında 2500 yıl varlığını koruyan Zerdüştlük dini İran kültür ve inanışlarında hala etkisini farklı şekillerde devam ettirmektedir. Zerdüştlük öğretisine göre iyilik ve kötülük tanrısı arasında sürekli bir mücadele vardı ve sonunda iyilik kazanacaktı.¹⁰⁶

İran kimliğinde ise iyi ile kötünün mücadelesi, doğu ile batının mücadelesi şeklinde yansımaları bulacaktır.¹⁰⁷ Humeyni de benzer bir şekilde toplumu, mustazaflar (ezilenler) ve baskıcılar, zenginler ve fakirler arasında bir mücadeleden

¹⁰⁵ Allahyari, **a.g.e.**, ss. 355-357.

¹⁰⁶ Profs Oktor Skjaervo, **An Introduction to Zoroastrianism**, EIrCiv 102a, Spring 2006, s.1.

¹⁰⁷ Hamid Ahmed, **İran: Ulusal Kimlik İnşası**, Çev.Hakkı Uygur, Küre Yayınları, Ocak 2009, ss. 104-105.

teşekkül etmekle nitelendirmiştir. Humeyni'ye göre bu mücadeleyi ezilenler kazanacaktır.¹⁰⁸

Şah İsmail döneminde Sünni düşünceden ayrılarak başlarda zorla da olsa benimsenen Şiilik, tarihin ve kültürün de etkisiyle çeşitli değişimlere uğramış ve sonunda İran, Şiiliği temsil eden ülke haline gelmiştir.¹⁰⁹ Safevi öncesi dönemde İran'ın büyük bir çoğunluğu Sünni olmakla birlikte Moğol işgalinden sonra özellikle Hülagu zamanında Tusi ve Lübnanlı Muhakkık Hilli gibi Şii ilahiyatçıların etkisiyle 12 İmam Şiiliği yaygınlaşmıştır. Şah İsmail'in, Safevi Devleti'ni kurmasından sonra yaptığı ilk iş, 12 İmam Şiiliğini devletin resmi mezhebi ilan etmesi ve bunu o dönemde çoğunluğu Sünni olan halka dayatmasıdır.¹¹⁰

Safeviler, kendi bölgelerinde olmadığı için, İran dışından ulema ithali yoluna gitmişlerdir. İran'ın Şiileşmesi o dönemde Irak, Bahreyn, Bilâd-ı Şam ve özellikle de Lübnan Cebelamil'den getirilen Şii Arap alimleri eliyle olmuştur.¹¹¹ Şia'nın geçmişten günümüze en önemli ve en kalabalık mezhebi olan 12 İmam Mezhebi, İsnâaşeriyye, Caferiyye ve İmâmiyye olarak da adlandırılır. İsnâaşeriyye ve İmâmiyye ifadeleri, mezhebin kelami/teolojik boyutları sözkonusu edildiğinde kullanılırken Caferiyye ifadesi daha çok bu ekolün fihhi-ameli yönünü göstermek üzere kullanılmaktadır.¹¹²

İyi ile kötünü mücadelesi Kerbela Hadisesi ile daha da yerleşmiştir, Hüseyin Bin Ali iyiliği, mazlumu, mahrumu temsil ederken, Yezid Bin Muaviye kötülüğü ve zulmü temsil etmiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah da Kerbela

¹⁰⁸ Ervand Abrahamian, "Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution", **MERIP Reports**, No:102, January 1982, s. 26.

¹⁰⁹ John Curtis and St.John Simpson, "The World o Achaemenid Persia: History, Art and society in Iran and The Ancient Near East", **Proceeding of a Conference at the British Museum**, 29th September – 1st October, 2005, s.119.

¹¹⁰ Süleyman Gökbulut, "Safeviler Devrinde Şiiliğin Yayılmasında Tasavvufun Rolü, Tasavvuf Tarihi Açısından Bir Değerlendirme", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XV, No:30, Şubat 2016, s.269.

¹¹¹ Vecih Kevserani, **Fakih ve Sultan; Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017, s.141.

¹¹² Mustafa Öz, **İmamiyye Şiasında Onikinci İmam**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 207–209.

Hadisesi'ne atıfla Direnişin gücünü Kerbela'dan aldığını ifade etmiştir.¹¹³ İran İslam Devrimi'nde de Şah ve ona destek veren Batı, halkın gözünde kötülüğe, zulme, şeytana ve Yezid'e dönüşmüştür.¹¹⁴

Şii İmamlık silsilesinde 6. sırada olan İmam Caferi Sadık, yeryüzünde bir önceki imamın nassıyla tayin edilmiş bir imamın her zaman var olduğunu savunmuştur. Ancak 12. İmam'ın gaybubetinden sonra imam ve iman sorunu ortaya çıkmış ve Şii geleneğinde bu dönem, sorun içtihad ile çözülene kadar şaşkınlık dönemi olarak isimlendirilmiştir. 12. İmam'ın gaybiyetinden sonra ise naib olarak müçtehidler görevlidir. Müçtehidler, taklit mercii olarak ilim sahibi olmayanlar, 'mukallidler' tarafından taklid edilerek ibadetle hayatlarını sürerler. Müçtehidler böylece toplumda lider ve iktidar sahipleridir.¹¹⁵

12 İmamcılıkta, bireysel olarak şeri hükümleri bilmek için fertler taklit mercii ihtiyacı duyar, ümmetin hayatını ilgilendiren genel siyasetin belirlenmesinde ise Velayet-i Fakih devreye girer. Şeyh Tusi gibi Şii alimler 11. Yüzyılda Velayet-i Fakih makamından bahsetmiş ancak uygulaması Humeyni ile olmuştur. Zira veliy-i fakihin bulunması tek başına yeterli değildir, veliy-i fakihin yöneteceği mümin topluluğu da gerekir.¹¹⁶

Caferi inancına göre, 12. İmam Muhammed el-Mehdi, 874 yılında babası 11. İmam Hasan El-Askeri'nin vefatından sonra dünyadaki zulüm ve baskıdan dolayı gizlenmiş/ kaybolmuştur. Ancak El-Mehdi'nin halen sağ olduğuna ve kıyametin kopmasından önce ortaya çıkarak zulümle dolmuş dünyayı adalet getireceğine,

¹¹³ "Sayyed Nasrallah; We derive our strength from Karbala", (Çevrimiçi),

<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/01/04/sayyed-nasrallah-we-derive-our-strength-from-karbala/>, 20 Haziran 2017,

¹¹⁴ Serkan Balkan, Fatih Tiryaki, "İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi", **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, C:I, No:2, 2014, ss.85-113

¹¹⁵ Daftary, **a.g.e.**, s.75.

¹¹⁶ Qassam, **a.g.e.**, s.63.

dünyada İslami düzeni tekrar kuracağına inanılmaktadır. Bu inanç Şii toplumunu uzun dönem siyasi olarak sessiz ve pasif kalmaya yöneltmiştir.¹¹⁷

Şiilik denilince akla ilk olarak İran gelse de Kerbela, Necef gibi Şiiliğin kutsal kentleri Irak'ta bulunmaktadır. İran'da sadece Meşhed'de İmam Rıza'nın türbesi bulunurken, Necef'te Ali bin Ebu Talip'in, Kerbela'da Hüseyin bin Ali'nin, Bağdat-Kazımiye'de Musa Kazım'ın, Samara'da İmam Hasan'ın türbeleri vardır. Şiiliğin merkezi olma konusunda Necef ve Kum arasındaki çekişme yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Kum, 8. yüzyılda 12 İmam düşüncesinin kalesi konumundaydı. Çok sayıdaki Şii medreselerinde hadisler derleniyordu. Bu konumunu 11. yüzyıla kadar korumuştur.¹¹⁸

Şiiliğin önde gelen isimlerinden El-Tusi, 1056'da kütüphanesi mezhep çatışması sonucu yakılmasından sonra Bağdat'tan Necef'e taşınmış ve burada kendi medresesini kurmuştur. Safevilerin Şiiliğe 16. yy.'da ilgisinin başlaması ile Necef akademik merkez haline gelmiştir.¹¹⁹

15. Yüzyılda Irak'taki karışıklıklar nedeniyle Lübnan'da Cebeliamil ön plana çıkmış ve uzun süre istikrarını korumuştur. Necef, Şiiliği resmi din ilan eden Safeviler (16.yy-18.yy) zamanında liderliğini İran'a kaptırmıştır. 18.yüzyıla gelindiğinde ibre tersine dönmüştür. Necef'e çok sayıda İranlı ailenin yerleşmesi, Irak'ta Şiiliğin konumu ve örgütlenmesine etki yapmıştır. Necef'teki Şii hiyerarşisi İranlı müctehidlerin kontrolü altına girmiş, Necef yarı otonom bir yapıya kavuşmuş, hac ve eğitim merkezi olduğu kadar çölde ekonominin merkezi haline gelmiştir. Irak'ta Saddam Hüseyin yönetimi ile birlikte Necef ve Kerbela'nın Şii politiğindeki gücü azalmıştı; Sünni kökenli Saddam Şiiilerin gücünden çekiniyordu. Yani, Irak'ta Baas dönemi, Necef için fetret devriydi. Buna bir de İran'da 1979'daki İslam devrimi eklenince Şiiliğin merkezi Kum'a kaydı. Binlerce öğrenci bu sefer Kum kentine akmaya başladı. Şah döneminde İran'dan Irak'a yaşanan göç Saddam'la tersine

¹¹⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, “Şiiliğin OrtayaÇıkışı ve İran'da Din-Siyaset İlişkisi”, **Avrasya Dosyası Şii Jeopolitiği**, C:XIII, No:3, 2007, ss. 194-197.

¹¹⁸ Daftary, **a.g.e.**, s.105.

¹¹⁹ Ziya Abbas, **Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü**, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.74.

dönmüştü. Saddam, 2003'teki ABD işgaliyle devrilince Necef yeniden popüler oldu.¹²⁰

2.9.1. Velayet-i Fakih Kavramı

Humeyni, Velayet-i Fakih kavramını geliştirmek ve uygulamak suretiyle içtihad boşluğunu doldurmuştur. Ona göre imamların yokluğunda seçilen veliy-i fakihler imamlara vekalet edeceklerdir. Seçilmiş imamlar peygamber vekili olarak peygamberler gibi günahsızdırlar ve ümmeti yönetmekle yetkilidirler. Fakihin velayeti Allah, Peygamber ve masum imamların velayetlerinin uzantısı olduğu için onun da velayeti mutlakdır. Humeyni; adalet sahibi olan fakih, peygamber ve imamların tüm yetkilerine sahiptir, demiştir.¹²¹

Humeyni, İslam'da din ve devlet ayrımı olmadığını iddia ederek uzun dönemdir tartışılan din ve siyaset/yönetim ilişkisine kendisi açısından çözüm bulmuş ve Şii toplumunda siyasete aktivizm getirmiştir. Din ve devlet ayrımını batılı güçlerin İslam dünyasını bölme amacı ile geliştirdiğini vurgulayan Humeyni, din adamlarının Kayıp İmam'ın yokluğunda Şii toplumuna sadece dini değil politik liderlik yapabileceğini ve bunun Şii geleneğinde mevcut olduğu inancını politik sisteme yerleştirmiştir. Genellikle Şii toplumuna dini liderlik yapma olarak yorumlanan Velayet-i Fakih kavramına bu şekilde ilk defa siyasi bir boyut eklenmiştir. Bu yorum çerçevesinde İran'da İslam Cumhuriyeti'ni kuran Humeyni'ye göre Fakih, Kayıp İmam'ın yokluğunda "İslam devletini" yönetme yetkisine sahiptir.¹²²

İran lideri, Veli-yi Fakih olarak kararlarının sadece İran halkını değil, tüm Şiiileri bağladığını savunmaktadır. Çünkü İran dini liderine göre, siyasi-dini liderlik üstlenen Fakih "Kayıp İmam"ın yeryüzündeki temsilcisi ve İslam hükümetinin

¹²⁰ Daftary, a.g.e., s.106.

¹²¹ Abbas, a.g.e., s.90.

¹²² Serkan Taflioğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı 'Velayet-i Fakih'", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: LXIX, No:3, 2013, ss. 97-98.

lideridir¹²³. Humeyni, bu şekilde Şii mezhebindeki “bekleyiş” ve “gizlenme” eğilimi yerine Fakih’lerin daha “aktif” bir tutum geliştirerek Şii toplumuna sadece dini değil siyasi konularda da liderlik yapmasını önermiştir. Humeyni, İran İslam devleti kurulduktan sonra da bu velayeti ‘rehberiyet’ adıyla anayasal bir kurum haline getirmiş ve ilk rehber kendisi olmuştur.¹²⁴

Fakat bu kavramı ve kapsayıcılığı Şii ulemanın önemli bir kısmı kabul etmemiştir. Kabul etmeyenler arasındaki en önemli isim, Humeyni’nin de hocası olan Necef’te ders veren büyük ayetullah Ebu’l-Kasım el-Hoi’dır (ö. 1992). El-Hoi, siyasi konulara tümüyle ilgisiz kalmamış ancak yönetimin ulema tarafından yürütüldüğü bir teokratik devlet sistemini de onaylamamıştır. Buna karşılık Velayet-i Fakih düşüncesini benimseyenler de onu saygıdeğer bir din adamı saymamışlardır. Ayetullah Hoi gibi düşünen Ayetullah Şeriatmedari (ö. 1986) ise İran’da takibata maruz kalmıştır.¹²⁵

2.9.2. Hizbullah’ın Velayet-i Fakih’e Yaklaşımı

Hizbullah, kuruluşundan itibaren Velayet-i Fakih’lik makamını kabul etmiştir. Hizbullah’ın ikinci Genel Sekreteri Abbas Musavi, 27 Temmuz 1986’da verdiği Cuma hutbesinde; İmam Humeyni’nin ortaya çıktıktan sonra bütün meselelerde İslam’ın tavrını gösterdini, uymamanın mazereti olmayacağını, söylemiştir.¹²⁶

Hizbullah tarafından 1985’te yayınlanan Açık Mektup’ta Velayet-i Fakih makamı onaylanmıştır. Açık mektupta Hizbullah’ın Velayet-i Fakih’in emirlerine uyacağı, İmamet’in Humeyni’de tecessüm ettiği, İran’ın öncü İslam devleti olduğu,

¹²³ Mazlum Uyar, “Şii Siyasi Düşüncesi Bağlamında İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında Otoritenin Kaynağı”, **Avrasya Dosyası Şii Jeopolitiği**, C:XIII, No:3, 2007, ss. 232-250.

¹²⁴ Ruhollah Khomeini, **Islamic Government: Governance of The Jurist**, Çev: Hamid Algar, Alhoda, UK, 2002, s.72.

¹²⁵ Abbas, **a.g.e.**, s.237.

¹²⁶ Allahyari **a.g.e.**, s.17.

İmam Humeyni'nin dediği gibi tüm kötülüklerin emperyalist ABD'den çıktığı ve ABD ile savaşmanın meşru hakları olduğu, açıklanmıştır.¹²⁷

Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 1992'de Abbas Musavi'nin cenaze töreninde yaptığı konuşmada, Veliy-i Fakih Ayetullah Hameney'in cihadda, sabırda ve iradede rehber, imam ve örnek şahsiyet olarak kalmaya devam edeceğini, farklı tarihlerde yaptığı konuşmalarda da, 1982 yılı sonunda Hizbullah'ın kuruluşu için ortam oluştuğunda 9 kişilik şura heyetinin sözcüsü ve liderinin Musavi olduğunu, Musavi'nin ilk görüşmelerinde Humeyni'ye kuruluşundaki amacı anlattığını, İsrail işgaline karşı direniş kararı aldıklarını, İmam Humeyni'nin liderleri ve dini otoriteleri olduğunu ve rehberliğine ihtiyaç duyduklarını söylediğini, Humeyni'nin ise direnişin tek yol ve dinin gereği olduğunu söylediğini,¹²⁸ Velayet-i Fakih'in otoritesini inkar edenin Allah'ı ve Ehli Beyt'i inkar etmiş bir kafir olacağını, Hizbullah'ın 1992'deki ilk seçimlerine Fakih'in onayı/izni ile girdiğini, ancak iddia edildiği gibi İran'ın menfaatleri doğrultusunda hareket etmediklerini, İran'ın menfaatlerinin İslam ve Ümmet olduğunu, İran'la birlikte İslam ve Ümmet için mücadele ettiklerini,¹²⁹ İmam Humeyni'nin, tiranlara ve zalimlere karşı direnme kültürü aşladığını, İmam'ın değerleri ve öğretilerinin İslami Direniş'in temel direği, İmamın kendisinin de direniş savaşçılarının lideri olduğunu,¹³⁰ Velayet-i Fakih sisteminin seçimle başa gelen ve kalkınma için çok başarılı olan bir sistem olduğunu, ifade etmiştir.¹³¹

Humeyni'nin 1989'da ölümü üzerine Hamaney, İran'da yeni Veliy-i Fakih olarak seçilmiş, Hizbullah da Hamaney'i Veliy-i Fakih olarak kabul etmiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarda,

¹²⁷ Qassem, **a.g.e.**, s.307.

¹²⁸ "Sayyed Nasrallah To Delegate of Western Front Bogdanov Al-Assad a Red Line", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/12/25/sayyed-nasrallah-to-delegate-of-western-front-bogdanov-al-assad-a-red-line/>, 21 Haziran 2017.

¹²⁹ Amal Saad-Ghorayeb, **Hizbu'llah : Politics and Religion**, London, Pluto Press, 2002, s.7..

¹³⁰ "Nasrallah Honors Imam Khomeini", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/06/03/nasrallah-honors-imam-khomeini/>, 24 Haziran 2017.

¹³¹ "Nasrallah: Imam Khomeini's revolution shaped up based on people's will", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/02/nasrallah-imam-khomeini%E2%80%99s-revolution-shaped-up-based-on-people%E2%80%99s-will/>, 22 Haziran 2017.

İmam Hamaney'in, İslam Ümmetinin ve Mazlumların lideri, Hizbullah'ın prensiplerini belirlemede yol gösterici olduğunu,¹³² belirtmiştir. Nasrallah ayrıca, 1980'lerde İmam Humeyni'den, bir kişiyi Lübnan'daki problemlerle ilgili görevlendirmesini istediklerini, Humeyni'nin de Hamaney'i görevlendirdiğini, Hizbullah'ın kuruluşundan beri Hamaney'in Hizbullah'tan sorumlu olduğunu, Veliy-i Fakih olarak seçilmesinden sonra kendisi ile yaptıkları görüşmede artık kendilerinin de Veliy-i Fakih'leri ve liderleri olduğunu söyleyerek yerine Hizbullah'tan sorumlu birini atamasını istediklerini, Hamaney'in ise Hizbullah'ın doğrudan kendisine bağlı olduğunu, yeni birisini atamayacağını belirttiğini, ifade etmiştir.¹³³

Hizbullah ayrıca, Şura Meclisi'nde olası uyuşmazlık durumunda bu sorunu çözmeye yetkili tek karar mercii olarak İran'ın dini liderini kabul etmiştir. Hizbullah yönetimi, Lübnan'da iç savaştan sonra ilk kez 1992'de yapılacak olan seçimlere girmenin ve Lübnan Meclisi'nde yer almanın şer'an uygun olup olmadığı konusunda da Veliy-i Fakih Hamaney'e danışmıştır. Hamaney, Hizbullah'ın Lübnan'daki meclis seçimlerine katılma kararını, Mayıs 1992'de yayımladığı bir fetva ile onaylamıştır.¹³⁴

Necef Okulu, ulemanın siyasi iktidarda yer almasını reddeden geleneksel Şii anlayışı temsil etmektedir. Kum Okulu ise daha yeni bir anlayış olan ve iktidarın tepesine dini bir ismi koyan velayet-i fakih öğretisini benimsemektedir. Necef Havzası fikri ve kültürel boyuttaydı, Kum'da ise aktif siyaset eğilimi bulunmaktaydı.¹³⁵ Necef'in son dönemdeki en önemli Taklid-i Mercii Ayetullah Hoi ve Muhammed Bakır Es-Sadr, hayatta oldukları dönemde Velâyet-i Fakih'i kabul etmemişlerdir. Necef'te halen en yetkili Ayetullah El-Uzma olan 1930 doğumlu Seyyid Ali el-Hüseyni el-Sistani de Velayet-i Fakih'i kabul etmemiş, ancak Necef'in

¹³² "Hezbollah Leader Hails The Leader Of Islamic Ummah And Oppressed People Imam Seyyed Ali Khamenei's Outstanding Role as Muslim Leader", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/06/hezbollah-leader-hails-the-leader-of-islamic-ummah-and-oppressed-people-imam-seyyed-ali-khameneis-outstanding-role-as-muslim-leader/>, 23 Haziran 2017.

¹³³ "Sayyed Hassan Nasrallah's a memory about Imam Khomeini and Imam Khamenei", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/11/24/sayyed-hassan-nasrallah-imam-khamenei-hizbullah-lebanon-and-palestine/>, 22 Haziran 2017.

¹³⁴ Eitan Azani, **Hezbollah: The Story of the Party of God**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, ss. 98-100.

¹³⁵ Qassam, **a.g.e.**, s.21.

temsilcisi olarak da İran'ın dini Merkezi Kum şehri ile bir rekabete girmemiştir. Lübnanlı din adamları genelde Nefes'te eğitim aldıkları için taklit mercii olarak Nefes'ten Ayetullah Hoi veya Muhammed Bakır Es-Sadr kabul ediliyordu, İran İslam Devrimi ile Humeyni ön plana çıkmıştır.¹³⁶

2.9.3. Lübnanlı Şii Din Adamlarının Velayet-i Fakih'e Yaklaşımları

Lübnan Şii din adamlarının çoğunluğu eskiden beri Nefes havzasında eğitim almaktaydılar. Şeyh Tufeyli de dahil Hizbullah'ın kurucuları Nefes ekolündendiler. İran'daki İslami yönetimle iletişim halinde olmalarına ve İran'dan büyük miktarda yardım almalarına rağmen, önemli bir mezhebi içtihat olan Velayet-i Fakih konusunda İranlı ulema ile aynı fikirde değillerdi. Hasan Nasrallah'ın Genel Sekreter olmasından sonra Lübnan'da Velayet-i Fakih'i kabul etmeyenler dışlanmışlardır. Örgütün manevi kurucusu kabul edilen 21 yıllık Nefes talebesi Ayetullah M. Hüseyin Fadlallah (ö. 2010) dahi, Velayet-i Fakih içtihadına mesafeli durmuştur.¹³⁷ Ölümünden bir yıl önce 2009'da The Wall Street Journal gazetesine verdiği röportajda, Lübnan'da velâyet-i fakihin bir konumunun olmaması gerektiğini söylemiştir.¹³⁸ Ayetullah Ali Hamaney'in merciliğini tartışma konusu yapmış ve Hamaney'in merciliğinin aldığı ve tamamladığı dini eğitimden değil İran anayasasından kaynaklandığını iddia etmiştir.¹³⁹

Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Subhi Tufeyli'nin de Hizbullah'tan Şura Meclisi kararıyla uzaklaştırılmasında Velayet-i Fakih anlayışını ve İran'ın Hizbullah ve Lübnan'a müdahalesini kabul etmemesi sebep olmuştur. Bundan sonra da her fırsatta Suudi Arabistan ve Amerika yanlısı olmakla itham edilmiştir. Velayet-i

¹³⁶ Qassam, **a.g.e.**, s. 21.

¹³⁷ Vali Nasr, **The Shia Revival**, Norton, New York, 2006, s.181.

¹³⁸ "A Dialogue With Lebanon's Ayatollah", (Çevrimiçi),

<http://online.wsj.com/article/SB123698785743625933.html>, 28 Haziran 2017.

¹³⁹ Roschanack Shaery-Eisenlohr, "Imagining Shi'ite Iran", **Iranian Studies**, No:40, 2007, ss. 22-23.

Fakih'i onaylamamaları nedeniyle Lübnan Şii mercilerinden Sur müftüsü Seyyid Ali el-Emin'in ünvanı elinden alınmış, önemli din adamlarından Hasan Müşeymiş, 2010'da İsrail ajanlığıyla suçlanarak tutuklanmıştır.¹⁴⁰

1992'den beri Hizbullah'ın en önemli yöneticisi konumunda olan Nasrallah'ın çok kısa süren Necef tahsili daha sonra Kum'da devam etmiş, Velayet-i Fakih kavramını kesin olarak kabul etmiş bir kadro adamı olarak ülkesine dönmüştür. Örgütün başına geçirilmesinden sonra Hizbullah'ın tüm yönetimi İran'ın kontrolüne geçmiş, Necef ekolünden yetişenler de çoğunlukla pasif duruma geçmişlerdir.¹⁴¹

Yine de başta Fadlallah olmak üzere Lübnanlı ve İranlı ulema arasındaki fikir ayrılıkları konusunda Hizbullah'ın “uzlaştırıcı” bir arayol benimsediği söylenebilir. Lübnanlı din adamlarının karşı çıktığı şey İran'ın Şiilik düşüncesine dayalı iç ve dış politika geliştirmesi ve izlemesi değil ‘hegemonik’ tutum sergilemesidir. Bu çerçevede diğer radikal Şii din adamları gibi Fadlallah da İran'daki İslami devrimine paralel şekilde radikal bir dış ve iç politika söylemi geliştirmiştir. Bu noktada özellikle askeri mücadele anlamında kullanılan cihat, yani Müslümanların meşru şiddet kullanımına ilişkin düşünceleri Hizbullah'ın militarist yöntemlerini biçimlendirmiştir. Saldırı ve savunmaya ilişkin olarak cihat anlayışları arasında ayrıma giden Fadlallah, işgalci güç olarak kabul edilen İsrail'e karşı yapılan cihadı yani silahlı mücadeleyi meşru olarak kabul etmektedir. Fakat Fadlallah'a göre hedefinden dolayı sınırlandırmaları olan cihat anlayışı, amaç değil temel ülkü olan İslam toplumunu oluşturma yolunda sadece bir araçtır. Ona göre asıl ve çaba gerektiren cihat, silahlı saldırılar değil Müslüman'ın günlük hayatının merkezine İslami emirleri yerleştirmiş olan İslami toplumu oluşturmaktır.¹⁴²

¹⁴⁰ Yetim, **a.g.e.**, ss.59-88.

¹⁴¹ Büyükkara, **a.g.e.**, s.40.

¹⁴² Sami Emile Baroudi, “Islamist Perspectives on International Relations: The Discourse of Sayyid Muhammed Hussein Fadlallah (1935-2010)”, **Middle Eastern Studies**, C:IL, No:1, 2013, ss. 113-115.

Fadlallah ve diğ er bazı Lübnanlı Şii grupların özel olarak Lübnan ve genel olarak tüm Şii toplumu üzerindeki İran/Pers hegemonyasına karşı çıkması ve Arap Şiiliğine daha yakın durması gibi nedenlerden dolayı Hizbullah, orta yol geliştirmeyi tercih etmiştir.¹⁴³ Hizbullah, Veliy-i Fakih'i Hizbullah'ı da içeren bütün Şii toplumunun son karar merci olarak kabul etmiştir.¹⁴⁴ Bu şekilde hem örgütsel hem de ideolojik ve eylemsel altyapısına destek olan Fadlallah gibi Lübnanlı ve Humeyni gibi İranlı merciler arasındaki gerilimin örgüte olumsuz yansımaları belirli oranda yumuşatmayı amaçlamıştır.

Şii tarihinde önemli yeri olan “teslimiyet”, gizlenme ve pasif tutum yerine ‘direniş’ ve siyasi eylemsellik boyutunu önceleyen Nasrallah, direniş toplumunu oluşturmayı esas amaç olarak benimsemiş,¹⁴⁵ ya kötülüğü temsil eden Yezid'e teslim olacaklarını ya da İmam Hüseyin gibi savaşıacaklarını, kendilerinin İmam Hüseyin gibi savaşmayı tercih ettiklerini, ifade etmiştir.¹⁴⁶

2.9.4. Direniş Yöntemi Olarak İntihar Saldırıları

Hizbullah, 1980'li yıllarda, 11. yüzyıldaki Şii/İsmaili Mezhep mensubu Haşhaşilerden sonra mücadele yöntemi olarak intihar (istişhadi-şehadet) saldırılarını yeniden gündeme getirmiştir.

Hizbullah liderlerine göre, Şii bireyler kendi ruhunu ve bedenini “zalim ve adil olmayan düşman” kuvvetlerine ağır kayıplar vermek amacı ile feda edebilir. Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Kassem'e göre, bu şekilde düşman kuvvetleri ile Hizbullah arasındaki güç farkını dengelemek, düşmanı korkutmak, moralini bozmak ve sürpriz saldırılar gerçekleştirmek mümkündür. Bu aşamada, Hizbullah

¹⁴³ As'ad AbuKhalil, “Ideology and Practice of Hizbullah in Lebanon: Islamization of Leninist Organizational Principles,” **Middle Eastern Studies**, C:XXVII, No:3, 2006, ss. 400-401.

¹⁴⁴ **Voice of Hezbollah: The Statements of Sayed Hassan Nasrallah**, Ed. By. Nicholas Noe, New York, Verso Books, 2007, ss. 91-99.

¹⁴⁵ Shaery-Eisenlohr, **a.g.e.**, ss. 66-88.

¹⁴⁶ “Sayyed Nasrallah: 2006 War Hit Zionist Entity's Spirit, Arrogance, Existence”, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/11515>., 23 Haziran 2017.

çatışmalarda daha az insani ve maddi kayıp vermek için, bireylerin kendini “kurban/feda” etme şeklindeki canlı bomba eylemlerini, Şii İslam düşüncesinin ve şehitlik ile cihat anlayışı içinde değerlendirmiştir.¹⁴⁷

Ahmet Kassir, 1982’de ilk intihar eylemini Humeyni’nin fetvası ile yapmıştır. Humeyni; Hüseyin bin Ali’nin Kerbela’ya öleceğini bilerek gittiğini, eyleminin de aslında şehadet eylemi olduğunu söyleyerek intihar saldırılarına fetva vermiştir.¹⁴⁸

Hizbullah’ın manevi önderlerinden Fadlallah da intihar saldırılarına fetva vermiştir, bir askerın savaş sırasında ölümü mutlak ise bunun yerine intihar saldırısı da yapabileceğini söylemiştir. 1985’te ise şartların değiştiğini, intihar saldırısının ancak çok büyük siyasi veya askeri kazanım elde edilebilecekse yapılabileceği yönünde fetva vermiştir.¹⁴⁹

2.9.5. Hizbullah’ın Lübnan Hedefi

İran İslam Devrimi’nden esinlenen Hizbullah, Lübnan’da İslam hukukunu kurma konusunu önce hedef olarak kabul etmiş daha sonra ise pragmatik davranarak bu konuyu süresiz ertelemiştir.

Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, Hizbullah’ın arzusunun bir gün İslam devleti kurmak olduğunu, bununla birlikte İslami düzen kurmanın şiddet ve direniş yoluyla olmayacağını, bunun %90 oy alan referandum ile olacağını, mevcut durumda Lübnan’da İslam cumhuriyetini kurmanın mümkün gözükmediğini, ifade ederek bu amacı süresiz olarak ertelemiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Qassem, **a.g.e.**, ss. 34-41.

¹⁴⁸ Sarıalioğlu, **a.g.e.**, s.73.

¹⁴⁹ Martin Kramer, “**The Moral Logic of Hizballah. In Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind**”, Ed.by. Walter Reich, The Woodrow Wilson Center Press, Washington, 1998, s.132.

¹⁵⁰ Allahyari, **a.g.e.**, s.381.

2.9.6. Açık Mektup

Hizbullah, ideolojik-politik platformunu sistematik biçimde, Şubat 1985'te yayımladığı ve örgütün manifestosu niteliğinde olan “Lübnan’ın ve Dünyanın Ezilenlerine Açık Mektup” adlı belgede ortaya koymuştur. Açık Mektup’un ilk paragrafında Allah’ın muzaffer kıldığı Veliy-i Fakih olan Humeyni’ye olan bağlılık ifade ediliyordu. İlk etapta kendilerini herhangi bir politik yapılanma olarak adlandırmamış olan bu organizasyon, kendilerini tüm Müslüman dünyasıyla bağlantılı görmekteydiler.¹⁵¹

Açık Mektup’ta ABD, İsrail, Fransa, Batı ülkeleri ve Falanjistler düşman olarak görülüyordu. İmam Humeyni’nin dediği gibi tüm kötülükler emperyalist ABD’den çıkmıştı ve ABD ile savaşmak meşru hakları olarak görülüyordu. İsrail ve müttefiki satılık katil Falanjistler katliam yapmışlardı. Hizbullah’ın Lübnandaki hedefleri, İsrail, ABD, Fransa ve müttefiklerini Lübnan’dan çıkarmak ve nüfuzlarına son vermek, Falanjistleri Müslüman katliamlarından dolayı yargılamak ve özgür seçim ortamı oluşturmak olarak belirtiliyordu. Açık Mektup’ta, Sovyetler Birliği’nin İran’ın içişlerine karışarak savaşta Irak’ı desteklemesi kınanıyordu. İsrail’in kesinlikle ortadan kaldırılması hedeflenmekte ve Lübnanlı siyasilerin İsrail’le anlaşma çabaları kınanmaktadır. Mağlup Arap rejimlerinin İsrail’le anlaşmaya çalıştıkları, Körfez ülkelerinin ülkelerini ABD’nin üssü haline getirdikleri, İslam şeriatının savunucusu iddialarına ihanet ettikleri, İsrail’e teslim oldukları, İslam Devrimi’ni ortadan kaldırmak amacıyla Siyonist Tikrit rejimine yardım ettikleri, ifade edilerek İsrail ve ABD’nin yanısıra Körfez ülkeleri ve Sovyetler Birliği’ni de karşılarına almışlardır.¹⁵²

¹⁵¹ “Open Letter”, (Çevrimiçi), <http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/open-letter-hizballah-program/p30967>, 25 Haziran 2017.

¹⁵² Allahyari, **a.g.e.** s.311.

2.10. Hizbullah'ın Yapısı

Hizbullah esas varlık amacını işgalci İsrail'i yok etmek olarak belirtmiştir. Hizbullah tarafından 1996'da yayınlanan manifestosunda;

- İsrail işgali altındaki topraklar özgür kalana dek direniş,
- Adil devlet,
- Kalkınma için daha adil ekonomik politikalar,
- Eğitimde reform ve işçi hareketlerini güçlendirmek,
- Geniş kapsamlı sosyal, sağlık ve konut politikaları,
- Kalıcı toplumsal özgürlükler ve
- Suriye ile ilişkileri güçlendiren, batının Lübnan'a müdahalesini sona erdiren dış politika izleneceği belirtilmiştir.¹⁵³

Hizbullah, örgütsel yapısını şeffaf olarak açıklamamakla birlikte Lübnan; Beyrut, Bekaa Vadisi ve Güney Lübnan olmak üzere üç idari bölüm olarak yapılanmıştır. Kuruluşundan sonra hızla örgütlenen Hizbullah, siyasi, sosyal ve askeri hedeflerine yönelik olarak disiplinli ama esnek bir şekilde örgütlenmiştir.¹⁵⁴ Örgüt liderliği tarafından verilen kararlar, İran ve Suriye'nin de menfaatleri açısından değerlendirilmektedir. Hatta CIA, Hizbullah'ın, İran'ın Lübnan Büyükelçiliği yoluyla İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı tarafından denetlendiğini iddia etmektedir.¹⁵⁵

Hizbullah'ın yönetimi, yedisi Lübnanlı, ikisi İranlı dokuz kişiden oluşan Şura Konseyi'ndedir. Şura üye seçimleri, Şii din adamları arasından iki ya da üç yılda bir yapılır. Genel olarak İran'ın Şam ve Beyrut Büyükelçileri, iki Şura üyesi olarak İran'la koordinasyonu sağlarlar. Şura'nın Lübnanlı üyeleri Hasan Nasrallah, Şeyh Naim Kassem, İmad Mugniyeh, Haşim Safi Al-Din, Şeyh İbrahim Amin Al-

¹⁵³ Özlem Tür, "The Lebanese War of 2006: Reasons and Consequences", **Center for Strategic Search**, No:12, Spring 2007, s.111.

¹⁵⁴ Hamzeh, **a.g.e.**, s.78.

¹⁵⁵ Matthew Aid, **The Secret Sentry**, Bloomsbury Press, New York, 2009, s.178.

Sid, Hac Hüseyin Halil ve Şeyh Muhammed Yazbek'ten oluşmuştur.¹⁵⁶ İmad Mugniyeh, 2008 yılında Suriye'de öldürülmüş, daha sonra yerine resmi bir atama yapılmamıştır.¹⁵⁷

Beyrut'un güneyinde Haret Hreik'de faaliyet yürüten Hasan Nasrallah, 1992 yılından beri Şura Genel Sekreteri ve oturma başkanıdır.¹⁵⁸ Genel sekreterler sınırsız olarak üçer yıllık süreler için seçilir. Şeyh Naim Kassem Genel Sekreter Yardımcısıdır.

Şeyh Muhammed Yazbek, askeri alandan sorumlu olan Cihad Konseyi, Haşim Safi Al-Din, sosyal faaliyetler, insan kaynakları, eğitim ve yerel yapılanmalardan sorumlu İdari Konsey, Şeyh İbrahim Emin Al-Sid, Lübnan parlamento üyeleri, Şii olan Meclis Başkanı ile koordinasyon ve Lübnan'daki siyasi işlerden sorumlu Siyasi Konsey, Şeyh Muhammed Yazbek, Hizbullah'ın kontrol ettiği alanlarda, özellikle Şii köylerindeki hukuk işlerinden sorumlu Hukuk Konseyi Başkanlarıdır. Hac Hüseyin Halil, Genel Sekreter Hasan Nasrallah'ın siyasi danışmanlığını yapmaktadır.¹⁵⁹

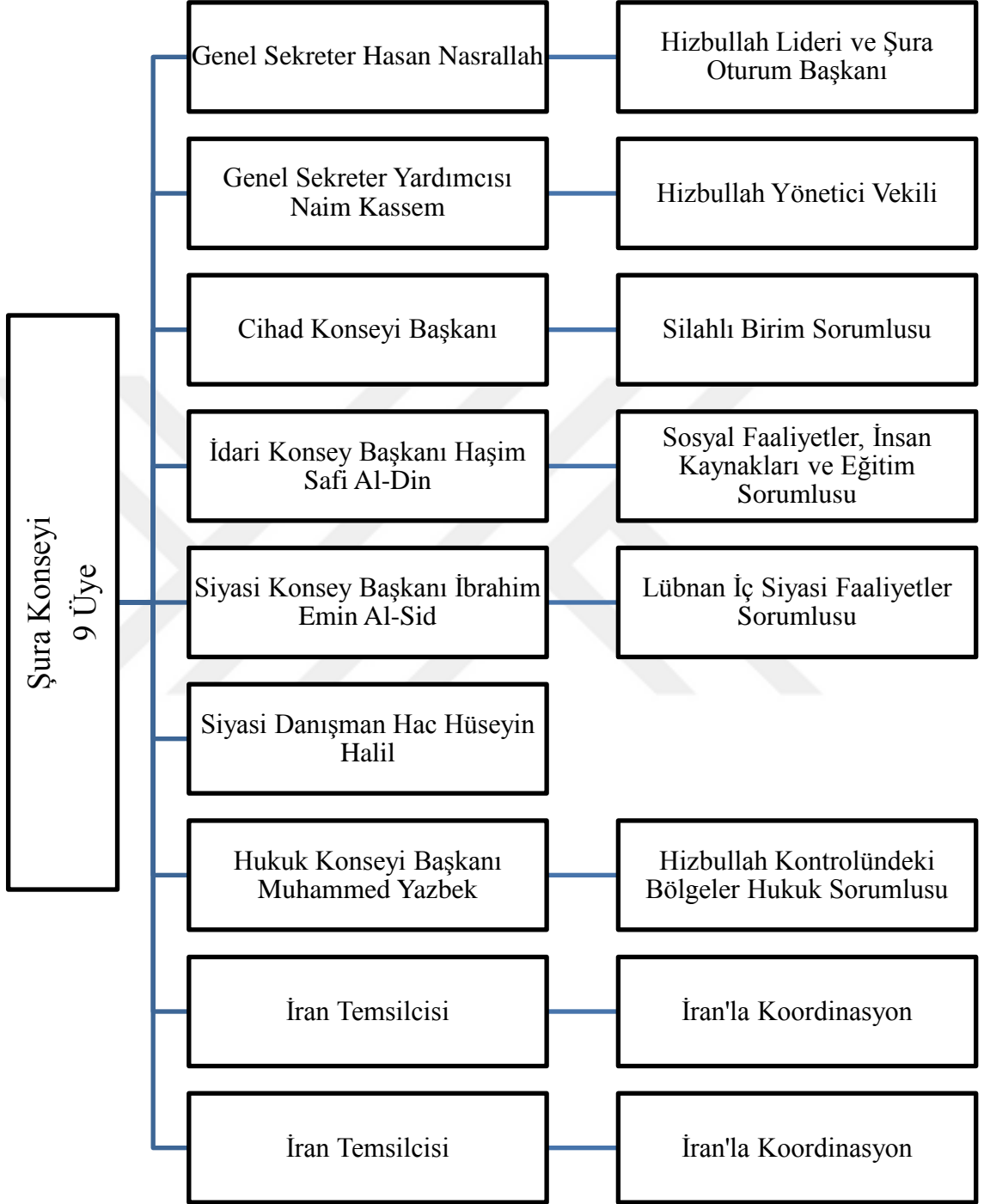
¹⁵⁶ "Hezbollah: Leadership and Organisation", 12/07/2015, (Çevrimiçi), <https://rampages.us/hezbollahpartyofgod/2015/07/12/hezbollah-leadership-and-organization/>, 03 Ocak 2018.

¹⁵⁷ Sarılioğlu, **a.g.e.**, s.11.

¹⁵⁸ "Sayyed Nasrallah Plants Tree Near Residence Delivers Speech Saturday", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/10/08/sayyed-nasrallah-plants-tree-near-residence-delivers-speech-saturday/>, 29 Haziran 2017.

¹⁵⁹ James Worrall, Simon Mabon, Gordon Clubb, **Hezbollah From Islamic Resistance to Government**, ABC-CLIO, California, 2016, s.160.

Tablo 1 : Hizbullah Organizasyon Şeması

Kaynak: James Worrall, Simon Mabon, Gordon Clubb, **Hezbollah From Islamic Resistance to Government**, ABC-CLIO, California, 2016.

2.10.1. Toplumsal Yardım Programları

Hizbullah'ın örgütlenmesinde sosyal yardım programı yürüten birimlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. İran ve içsavaş öncesinde Suriye'nin maddi desteği ile yoksul Şiiilerin yaşadığı bölgelerde insani ve sosyal yardım programları yürütmüştür. Bu yardımlarla amaç;

- Yoksulluğu azaltmak,
- Şiiilerin İran'la bağlarını kurmak ve güçlendirmek,
- Şii toplumun siyasi desteğini kazanmak,
- Bu bölgelerden Hizbullah'a ve askeri gücüne insan kazanmaktır.

Hizbullah'ın bu amaçlarla bölgelerde;

- Şii toplum arasındaki kültürel faaliyetlerden sorumlu Kültür ve Bilgilendirme Bölümü,
- Eğitim ve okullardan sorumlu Eğitim Bölümü,
- Kadın İşleri Bölümü,
- Sağlık Birimi,
- Sosyal Konular Birimi,
- Dini Çalışmalar Birimi ve
- İnsani yardım birimleri bulunmaktadır.¹⁶⁰

Kendisini bir sosyal hareket olarak nitelendirilen Hizbullah, İsrail ve batı kaynaklarında terörist olarak isimlendirilmektedir. Hizbullah temel olarak askeri kanat, parti ve sosyal yardım kuruluşlarından oluşmaktadır. Siyasi parti olarak Hizbullah amacını Şiiilerin haklarını korumayı ve İslami değerlere sahip toplum oluşturmak olarak belirtmiş ancak demokratik sistem içinde olduğu da vurgulanmıştır. Hizbullah'ın çalışmaları sonucu ihmal edilmiş Şii toplumu haklarını elde etme yolunda önemli kazanımlar elde etmiştir. Hizbullah, dini inanışlara bağlı olarak Lübnan ve yurtdışındaki Şiiilerden, gelirinin beşte birini ifade eden Hums ve tüm mezhep mensuplarından zekat toplamaktadır. Hizbullah'ı sevmeyenler bile

¹⁶⁰ Hamzeh, a.g.e., s.329.

yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılacağı konusunda şüphe duymamaktadır. Hizbullah'a bağlı kuruluşlar Lübnan devleti tarafından sivil toplum örgütü olarak tanınmıştır. Bu organizasyonlar, Lübnan'da mezhebe göre ayrılan diğer organizasyonlarla kıyaslandığında çok daha güçlü, güvenilir ve yüksek standartlıdır. Bürokrasinin hantallığının bulunmadığı organizasyonların başında, donanımlı dini kişilikler bulunmaktadır. Özel şirketlerde çok daha yüksek ücretlerde çalışabilecek olan yöneticilerin seçiminde, Lübnan'ın genelinde olduğu gibi aile yapıları değil nitelikleri etkili olmaktadır.¹⁶¹

Çoğunlukla kadınların gönüllü görev aldığı organizasyonlar, adem-i merkezîyetçi yapıdadır. Merkezden uzak bölgelerde görevliler yerel şartları değerlendirerek karar vermektedirler. Aileleri Hizbullah'a kazandırmak için de ailenin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek olan kurumlardan biri devreye girmektedir. Hizbullah ayrıca katılımın sağlanmasının insanları kazanmaktaki önemini kavramıştır. Lübnan vatandaşlarından sadece oy veya para vermesi istenmemekte, en küçük imkanı ile katılması arzu edilmektedir. Böylece dışlanmış insanlar kendilerini önemli hissetmektedirler.¹⁶²

Hizbullah'ın ayrıca;

-Hizbullah şehitlerinin ailelerine yardım amaçlı El-Şehit Vakfı,

-Yaralıları için Al-Jarha Vakfı,

-İslami eğitim amaçlı okul ve kuruluşlar için İmdat Komitesi,

-Altyapı, askeri ve sivil binaların inşası için Cihad El-Bina,¹⁶³

-Genel Sekreter Seyit Nasrallah'ın savaşta yıkılan Hizbullah'ın merkezi Beyrut'un güneyindeki Dahiye bölgesinin imarına dair sözünü yerine getirmek amacıyla kurulan Vaad Projesi,¹⁶⁴

- Al-Manar ve Al-Nour televizyonlarının da bağlı olduğu Lübnan Medya Grubu,¹⁶⁵

¹⁶¹ Qassam, **a.g.e.**, s.94.

¹⁶² Hamzeh, **a.g.e.**, s.328.

¹⁶³ Matthew Levitt, "Shutting Hizballah's Construction Jihad", **The Washington Institute Policy Watch**, No: 1202, 20/02/2007, s.14.

¹⁶⁴ "Hasan Nasrallah's Speech", **Al Manar**, <http://www.almanar.com.lb/NewsSite/NewsDetails.aspx?id053377&language=en>, 02 Haziran 2017,

-Gençlere paramiliter eğitim verilen izci kampları bulunmaktadır.

1991’de kurulan Al-Manar ve Al Nour televizyonu Arapça yayın yapmaktadır. Ağırlıklı olarak İsrail aleyhine yayın yapan televizyonlar, dünyanın her yerindeki Şiilerden bağış toplamaktadır.

Hizbullah kadro yetiştirmek amacıyla orta sınıfın eğitimine de önem vermektedir. Bu amaçla, Lübnan’ın en iyi eğitim merkezlerinden olan Lübnan Üniversitesi de Hizbullah kontrolünde faaliyet göstermektedir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah da Lübnan’da faaliyet gösteren Batı kaynaklı üniversitelere karşı Lübnan Üniversitesi’ne özel önem vermekte, kadrolarını ve eğitim sistemini yönlendirmektedir. 18 Aralık 2012 tarihinde Lübnan Üniversitesi mezuniyet törenine katılmış, bu üniversitenin yoksullara ait olduğunu belirterek üniversite yönetiminden öğretim üyelerinin kadro sorununun çözülmesini istemiştir.¹⁶⁶

Hizbullah hakim olduğu bölgelerde kendi mahkemelerini de kurarak halk nezdinde meşruiyetini sağlamlaştırmıştır.¹⁶⁷

2.10.2. Hizbullah’ın Finans Kaynakları

Hizbullah’ın yıllık bütçesinin 500 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yaklaşık 100 milyon doları İran devleti ve İranlı sivil toplum kuruluşları tarafından karşılanmaktadır.

Hizbullah’ın başlıca gelirleri şunlardır;

¹⁶⁵ Avi Jorish, “Al-Manar:Hizbullah TV 24/7”, **Middle East Quarterly**, C:XI, No:1, Kış 2004, ss.17-31.

¹⁶⁶ “Sayyed Nasrallah: Lebanese Government to Form National Group, Dialogue Only Solution in Syria”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/12/18/sayyed-nasrallah-lebanese-government-to-form-national-group-dialogue-only-solution-in-syria/>, 05 Haziran 2017.

¹⁶⁷ Allahyari, **a.g.e.**, s.94.

-Hizbullah Lübnan ve yurtdışındaki Şiilerden fon toplamaktadır. Beyt El-Mal olarak isimlendirilen kuruluş Hizbullah'ın bankası gibi hareket etmektedir. Yousser Finans ve Yatırım Şirketi ile de fonları değerlendirilmektedir.¹⁶⁸

-Hizbullah ve bağlı vakıflar tarafından işletilen şirketlerden gelir elde edilmektedir.

-Hizbullah'ın hakim olduğu, özellikle Güney Lübnan ve Bekaa Vadisi'ndeki şirketlerden vergi benzeri para toplanmaktadır.¹⁶⁹

-Hizbullah, ayrıca meclisteki etkisini kullanarak Lübnan devlet yardımlarını ve projelerini Şii bölgelerine yönlendirmekte ve işletme veya dağıtımında propagandasını yapmaktadır.

-Batılı ve İsrail kaynaklarında, Hizbullah'ın ayrıca uyuşturucu kaçakçılığı, kaçakçılık, otomobil hırsızlığı, kredi kartı yolsuzluğu gibi kanun dışı faaliyetlerden de gelir elde ettiği iddia edilmektedir.¹⁷⁰

-Hizbullah koruma sağlamak suretiyle, hakim olduğu bölgelerde hanelerin Lübnan devletine elektrik parası ödememesini sağlamaktadır. Elektrik ücretleri Lübnan devleti tarafından karşılanmakta ve dolaylı olarak Hizbullah mensupları gelir elde etmektedirler.¹⁷¹

Hizbullah'ı zamanla artan oranlarda İran finanse etmektedir. ABD'nin eski BM Büyükelçisi John Bolton, İran'ın Hizbullah'a yıllık desteğinin 100 milyon dolar, Şark Al-Awsat gazetesinden Ali Nourizadeh, yıllık 400 milyondan fazla olduğunu belirtmişlerdir. İran, 2006 savaşından sonra Lübnan'ın tamirati için 1.2 milyar dolar yardımda bulunmuştur. İran'ın yardımları İran devlet bütçesinde

¹⁶⁸ "Treasury Designation Targets Hizbullah's Bank", Press Release, US Department of the Treasury, (Çevrimiçi), <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/hp83.aspx>, 22 Haziran 2017.

¹⁶⁹ Martin Rudner, "Hizbullah, An Organizational and operational Profile", **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**, Londra, C:XVIII, No:3 Londra, 25/02/2010, s.18.

¹⁷⁰ Rudner, **a.g.e., s.15.**

¹⁷¹ Nimrod Raphaeli, "The Iranian Roots of Hizbullah", **The Memri Economic Blog**, (Çevrimiçi), <http://memrieconomicblog.org/bin/content.cgi?article=213>, 06/18/2008, 25 Haziran 2017.

görünmemekte, devlet dışı kurumlardan aktarılmaktadır. Hameney, bu yardımı devlet başkanı olarak değil, Veliy-i Fakih olarak yapmaktadır. İran'dan ayrıca vakıflar ve bonyad denilen bağışlanmış mülkler üzerinden de yardım yapılmaktadır. Nasrallah, Kasım 2006'da yaptığı konuşmada, 2006 savaşıdan sonra Beyrut'un güneyinde evleri zarar gören 7000 kişiye 300 milyon dolar yardım yapıldığını, bu paranın da Hameney'den gelen dini para olduğunu söylemiştir.¹⁷²

Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 12 Mayıs 2012 tarihinde yaptığı konuşmada, “2006 Savaşı'ndan sonra Lübnan'ın tamiratı konusunda da zafer kazandıklarını, İranlı yetkililerle kişisel olarak irtibat kurduğunu, Veliy-i Fakih Hameney ve Cumhurbaşkanı Ahmedinajad ile görüştüğünü, fon vermeyi kabul ettiklerini, bu para sayesinde hızlıca Güney Lübnan'ı tamir ettiklerini, bölgeden resmi olarak sorumlu olan Lübnan devletinin ise yolsuzluk nedeniyle finans sağlayamadığını, ifade etmiştir.¹⁷³

Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 27 Temmuz 2015 tarihinde yaptığı konuşmada, İran'ın nükleer anlaşma sonrasında Hizbullah'ı yüzüstü bırakacağı iddiasının doğru olmadığını, İran'dan para aldıklarını iftiharla söylediğini, İran'a ahlaki ve finans yönünden de teşekkür ettiğini, ifade etmiştir.¹⁷⁴

ABD'nin, 2015'te Hizbullah'ın banka hesapları üzerinden finansal yaptırım kararı ile ilgili olarak Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 28 Haziran 2016 tarihinde yaptığı konuşmada, ABD'nin finansal yaptırımlarının kendilerini

¹⁷² Amal Saad-Ghorayeb “Hezbollah's Iran Money Trail: It's Complicated”, **Al Akhbar**, 31/07/2012, (Çevrimiçi), <http://english.al-akhbar.com/content/hezbollahs-iran-money-trail-its-complicated>, 23 Haziran 2017.

¹⁷³ “Sayyed Nasrallah: Imam Sayyed Ali Khamenei and President Mahmoud Ahmadinejad generously accepted funding the reconstruction”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/05/12/sayyed-nasrallah-imam-sayyed-ali-khamenei-and-president-mahmoud-ahmadinejad-generously-accepted-funding-the-reconstruction/>, 24 Haziran 2017.

¹⁷⁴ “Sayyed Nasrallah: Before and After Nuclear Deal, US Remains the Great Satan”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/07/27/sayyed-nasrallah-before-and-after-nuclear-deal-us-remains-the-great-satan/>, 25 Haziran 2017.

etkilemeyeceğini, Hizbullah'ın gelirinin İran'dan bankadışı yollardan geldiğini, ifade etmiştir.¹⁷⁵

ABD yetkilileri tarafından ayrıca, ABD'ye muhalif olan Venezuela yönetimi tarafından Hizbullah'a finansal yardımda bulunduğu, iddia edilmiştir.¹⁷⁶

2.10.3. Hizbullah'ın Askeri Gücü

ABD, Hizbullah'ı 1997'de terör örgütleri listesine dahil etmiştir. Birçok ülke de Hizbullah veya askeri kanadını terör örgütü olarak kabul etmektedir.

Hizbullah, 1980'lerde Lübnan'da ABD, Fransız ve İsrail askerlerine intihar saldırıları düzenlemiş, daha sonra uçak kaçırma, rehine alma gibi eylemler bulunmuş, Arjantin'de İsrail ve Yahudi kuruluşlarına saldırılar düzenlemiştir. 2006 yılında İsrail askerlerine saldırmak ve kaçırmak suretiyle ikinci Lübnan İşgali'nin fitilini ateşlemiştir. Halen de zaman zaman Güney Lübnan'dan İsrail'e çoğunlukla etkisiz olmakla birlikte Katyuşa roketleriyle saldırılar düzenlenmektedir. BM'nin 2004 tarih ve 1559 sayı ile 2006 tarih ve 1701 sayılı kararları ile Hizbullah'ın silahsızlandırılması istenmiş ancak Hizbullah bunu reddetmiştir.¹⁷⁷

Hizbullah halen, İsrail uçak ve helikopterlerine karşı karadan havaya ve İsrail içlerini vurabilecek şekilde karadan karaya füze temin etmeye çalışmaktadır. İran ve Suriye'nin menfaatlerine de uygun saldırılar gerçekleştiren Hizbullah'ın askeri kanadının karargahı Güney Lübnan'da, eğitim ve lojistik merkezleri Balbek, Güney

¹⁷⁵ Mohammad Salami, "S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory", **Almanar**, 27 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>, 12 Haziran 2017

¹⁷⁶ "Hezbollah in Latin America-Implications for U.S. Homeland Security", (Çevrimiçi), 07/07/2011, <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112hrg72255/pdf/CHRG-112hrg72255.pdf>, 05 Temmuz 2017.

¹⁷⁷ Tür, **a.g.e.**, s.111.

Lübnan ve Bekaa Vadisi'nde bulunmaktadır. İran Devrim Muhafızları'nın da askeri kanat içinde halen aktif oldukları bilinmektedir.¹⁷⁸

Askeri kadrolar için Şii toplumdaki seçilenlere önce Şii doktrin öğretilir. Savaşçı olabileceğine karar verilenler durumuna göre, intihar bombacısı, komando, roketçi veya savaşçı olarak görev yaparlar. Elit savaşçılar olan komandoların bir kısmına İran'da eğitim verilir. Hizbullah, savaşçı sayısını 5000-10000 olarak belirtse de devamlı olarak yaklaşık 300-400, yedeklerle birlikte 3000 savaşçı olduğu değerlendirilmektedir. Hizbullah'ın Lübnan ordusundan ele geçirdiği birkaç tank ve zırhlı personel taşıyıcısı da bulunmaktadır. İsrail kaynakları Hizbullah'ın kimyasal silahlara da sahip olduğunu, iddia etmektedirler.¹⁷⁹

Hizbullah'a üye olmak isteyenler bir yıldan fazla sürebilen zorlu bir seferberlik eğitiminden geçmek zorundadır. Eğitim döneminde kendilerine yoğun bir şekilde İslam kültürü aşılanır ve buna dayanarak Hizbullah'ın İslami seferberlik yönteminin temeli olan Şii dini ideolojik normlarını yansıtmaması gereken davranış ve eylem açısından değerlendirilirler. Üye adayları bu aşamayı geçtikten sonra iki önemli kategoride sıkı bir şekilde eğitilirler: (1) Her ne olursa olsun emir zincirini izlemek, (2) üyeliği süresince en küçük askeri cihat yapmayacak bile olsa Hizbullah'ın bütün kadrosuna zorunlu olan yoğun bir askeri eğitimden geçmek.¹⁸⁰

2.11. Hizbullah'ın Siyasi Tarihi

Hizbullah'ın ilk sloganı Lübnan'da İslami Devrim idi. Lübnan'ın karışık yapısı ve genel çoğunluğu oluşturmamaları nedeniyle Hizbullah, Lübnan'da doğrudan İslami devrim yerine Şii toplumda güçlenmeyi ve İsrail'e direnişe yoğunlaştı.

¹⁷⁸ Hamzeh, a.g.e, s.71.

¹⁷⁹ "DEBKAfile Special Report", 03/09/2009, <http://www.debka.com/headline.php?hid=6249>, 20 Haziran 2017.

¹⁸⁰ Alagha, Hizbullah; Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine, s. 346.

Hizbullah'ın 1982'de kuruluşundan sonra 1983-1985 arasında yoğun bir şekilde intihar saldırıları gerçekleştirildi.¹⁸¹ 4 Kasım 1983'te Sur'da gerçekleştirilen intihar saldırısında 28, 10 Mart 1985'te yapılan bombalı araç saldırısında 12 İsrail askeri ölmüştür. Saldırıları, Hizbullah bağlantısı tam olarak ispat edilemeyen İslami Cihat örgütü üstlenmiştir.¹⁸²

29 Ağustos 1983'te Şii güçler ile Lübnan Ordusu arasında çıkan çatışmalarda iki Amerikan askeri ile yüzden fazla Lübnanlı hayatını kaybetti. Çarpışmalarda çoğunluğu Şiilerden oluşan çok sayıda Lübnan Ordusu askeri de ordudan ayrılarak Şii saflarına katılmıştır.¹⁸³

Hizbullah'ın 1985 yılında yayımladığı 'açık mektup'un ilk paragrafında Allah'ın muzaffer kıldığı fakih olan Humeyni'ye olan bağlılık ifade ediliyordu. Aynı yıl EMEL, Filistin kamplarını tehlike olarak gördü ve 1985'te bu kamplardaki Filistinli militanlara saldırdı. 1988'e kadar devam eden çatışmalara Hizbullah katılmadı. Hizbullah 1980'ler boyunca büyümeyi sürdürdü. Güney Lübnan'da İsrail'e direniş gösterdiği bölgelerden sol grupları şiddet kullanarak çıkarmayı başardı. Aynı taban ve bölgede faaliyet gösteren EMEL Hareketi ile Hizbullah arasındaki güç mücadelesinin patlaması kaçınılmazdı. 17 Şubat 1988 tarihinde Birleşmiş Milletler Ateşkes İzleme Komitesi'nin Amerikalı Başkanı Yarbay William R. Higgins, EMEL'in liderleri ile yaptığı görüşme sonrası kaçırılmış ve daha sonra cesedi bulunmuştur. EMEL Hizbullah'ı suçlamış, Hizbullah ise bu eylemi yaptığına dair suçlamaları bugüne kadar reddetmiştir. EMEL, Hizbullah'ı silahsızlandırmak amacıyla Güney Lübnan'da Hizbullah'a genel bir saldırı başlattı. Bir süre EMEL bölgede egemenliğini sağlamlaştırmış görünse de, Hizbullah karşı saldırıya geçti. 1988 sonbaharında savaş Beyrut'un varoşlarına yayıldı ve Hizbullah, EMEL

¹⁸¹ Tuğba Özkaya, "Hezbollah and Its Position Towards Israel", ODTÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.23.

¹⁸² Shaul Shay, **The Axis of Evil: Iran, Hizbullah, and the Palestinian Terror**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2005, s.94

¹⁸³ Acar, a.g.e., s.114.

güçlerini buradan çıkardı. EMEL Güney Lübnan'da sadece sınırlı bir alanda etkisini sürdürebilir hale geldi.¹⁸⁴

Bu savaşta, Lübnan'da bulunan İran birliklerinin de Hizbullah'la birlikte EMEL'in askeri yapısına ve yöneticilerine saldırdığı ve İran'ın EMEL'i desteklediği için Hizbullah'ın Suriye hedeflerine saldırmasını istediği, Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Subhi Tufeyli'nin saldırmak istemediği için Hizbullah'tan ayrılmak zorunda kaldığı iddia edilmiştir. Bu, İran'ın silahlı güçlerinin İsrail'e karşı değil Lübnan için de kullanıldığını da göstermiştir. İki taraf arasında 1991'de varılan mutabakat ile EMEL Hareketi'nin silahlı direnişi bırakma ve Şiileri Mecliste temsil etmesine karar verildi. Hizbullah, işgal ettiği EMEL'e ait bölgelerden çekildi. Hizbullah Güney Lübnan direnişinde tek unsur olarak kaldı. Mutabakat ile Şiiler devlet organlarında daha fazla temsil ve maddi kaynaklardan daha çok istifade imkanı buldular.¹⁸⁵

Lübnan İç Savaşı'nı bitirmek için yapılan Taif Anlaşması ile Lübnan Meclisi'ndeki milletvekili sayısı 128'e çıkarılmış, 64'ü Hristiyan gruplara, 64'ü de Müslüman Gruplara verilmiştir. Müslüman Gruplar içinde de 27 milletvekili Sünnilere, 27 de Şii Gruplara verilmiştir. 1932'de mezheplere göre yapılan nüfus sayımına göre yapılan dağılım ile Şiilere, Beyrut'ta 2, Lübnan Dağları'nda 3, Güney Lübnan'da 14 ve Bekaa'da 8 milletvekili kontenjanı tanınmıştır. Hizbullah, Taif görüşmelerinde doğrudan yer almamış, anlaşma koşullarına ilişkin olarak da daima mesafeli konumda yer almıştır. Hizbullah Taif anlaşmasını resmen onaylamasa da, Suriye'den aldığı güvencelere dayanarak anlaşmanın koşullarına -bir konu hariç- fiilen uydu: Hizbullah kendi silahlı güçlerini dağıtmayacaktı. Bu durum Lübnan politikasında ciddi bir gerilim yaratsa da, Hizbullah Güney Beyrut'un ve Güney

¹⁸⁴ Qassam, a.g.e., s.110.

¹⁸⁵ "Eski Hizbullah yöneticisinden İran'a sert sözler", (Çevrimiçi), <http://www.aksam.com.tr/dunya/eski-hizbullah-yoneticisinden-irana-sert-sozler/haber-582686>, 03 Ocak 2017.

Lübnan'ın denetimini 'genel olarak' orduya bırakma karşılığında, İsrail'e karşı savaşıran direniş gücü sıfatıyla silahlı güçlerini korudu.¹⁸⁶

Hizbullah'ın Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kassem anlaşma ile ilgili olarak, Hizbullah'ın, devletin milisleri silahsızlandırmaya yönelik kararının kapsamı dışında tutulduğunu, çünkü anlaşmadaki silahsızlandırılacak milis kriterlerini taşımadığını, her şeyden önce Lübnan iç savaşında taraf olmadığını, ülkenin işgal altında olmayan veya tehdit altında bulunmayan noktalarında silahlı varlığı bulunmadığını, siyasal bakımdan ihtilafa düştüğü herhangi bir gruba karşı silah kullanmadığını, bütün bu sebeplerden dolayı Hizbullah'a silah bırakması yönünde yoğun bir baskıda bulunulmadığını, iddia etmiştir.¹⁸⁷

Hizbullah, 1990'ların başında bir dönüm noktasına gelmiştir. Ya siyasi sisteme toptan cephe almaya devam edecek, her türlü politik uzlaşmayı şiddetle reddedecek ve bu durumda tecrit olup tüm Lübnanlı politik güçlerin hedef tahtasına yerleşecek; ya da politik sisteme katılacak ve mevcut gücünü yeni ittifaklarla koruyup güçlendirmeye çalışacaktır. Genel Sekreter Seyyid Abbas Musavi'nin 1992'de İsrail tarafından öldürülmesi üzerine bugün de görevde olan Seyid Hasan Nasrallah bu göreve seçildi. Hizbullah'ın, 1992'de yapılacak seçimlere katılma kararı kolay alınmadı. Örgüt içinde çok sert ve ateşli tartışmalar yaşandı. Bu önemli konuyu her yönüyle tartışan Şura Meclisi çoğunluk kararıyla katılma kararı verdi. Hizbullah bu tartışma sonuçlarını ve kararı İmam Hamaney'e sundu. Hamaney seçimlere katılma kararını onayladığını ve desteklediğini bildirdi. Böylece Hizbullah'ın siyasi sisteme dahil olma süreci başladı.¹⁸⁸

Bu karar sonrası da inftah/açılım başlatıldı, Lübnan için Lübnan'daki diğer gruplarla diyalog halinde olunmasını ve barışın sağlanması amaçlanıyordu. Seçimlerde, daha önce İslam Devrimi olan slogan İslami Direniş olarak değiştirildi. Sadece Şiiler değil tüm Lübnan halkının temsil edildiğini göstermek amacıyla bazı

¹⁸⁶ Michael C. Hudson, "Lebanon After Ta'if: Another Reform Opportunity Lost?", **Arab Studies Quarterly**, C:21, No:1, 1999, ss.27-40.

¹⁸⁷ Qassam, **a.g.e.**, s.116.

¹⁸⁸ Alagha, **Hizbullah: Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine**, ss. 165-166.

uyarlamalar yapıldı, ulusal değerler vurgulandı. Hizbullah bayrağının yanına Lübnan bayrağı konuldu, çatışmalarda ölen mensupların cenaze namazı öncesinde Lübnan Milli Marşı okunmaya başlandı. İsrail’le savaşı Lübnan dışına taşımayı amaçladı; Şeb’a çiftlikleri ve Filistin gibi uluslararası konular gündeme getirildi. Ayrıca füze gibi silahlar yoluyla ilk kez savaşın İsrail sınırları içine taşınacağı vurgulandı. Hizbullah 10 sene içinde silahlı radikal bir örgütten silahlı direniş kanadı bulunan siyasi partiye dönüşmüştü.¹⁸⁹

Bu politikanın sonucu olarak Hizbullah 1992 seçimlerinde doğrudan 8 milletvekilliği, 4 de Şii kontenjanından olmayan milletvekili ile toplam 12 milletvekilliği kazanmıştı.¹⁹⁰

Hizbullah, 1992-1995 arasında devam eden Bosna Savaşı’nda Sırlara karşı savaşmak üzere, İran’ın desteğiyle 150 savaşçı göndermiş, bu kişiler savaştan sonra geri dönmüşlerdir.¹⁹¹

1996’da 30 yıldan fazla süredir ilk yerel seçimler yapıldı ve Hizbullah bu seçimlerde büyük başarı elde etti. Bekaa Vadisi, Güney Lübnan ve Beyrut çevresindeki belediyelerin büyük kısmını kazandı. Hizbullah, Taif Anlaşması sonrasında Suriye’nin yönlendirmesiyle siyasi alanda EMEL’le birlikte hareket etmeye başlamış ve karşılığını görmüştü.¹⁹²

İsrail, 1993’te Hizbullah’ı silahsızlandırmak ve bu konuda Lübnan ve İsrail’e karşı baskı kurmak amacıyla Güney Lübnan’a operasyon başlattı. Ancak ABD operasyonu sınırlı tutması için İsrail’e baskı uyguladı. İsrail tatmin edici bir başarı elde edemedi ve Hizbullah’la Lübnan ve Suriye aracılığıyla sözlü bir

¹⁸⁹ Özkaya, **a.g.e.**, s.23.

¹⁹⁰ Wadah Charara, **Dawlat Hizb Allah**, Çev.y. Dar Annahar, Beirut, 1998, s.118.

¹⁹¹ Robert Fisk, “After the atrocities committed against Muslims in Bosnia, it is no wonder today’s jihadis have set out on the path to war in Syria”, **Independent**, 09/07/2014, (Çevrimiçi), <http://www.independent.co.uk/voices/comment/after-the-atrocities-committed-against-muslims-in-bosnia-it-is-no-wonder-today-s-jihadis-have-set-9717384.html>, 03 Temmuz 2017.

¹⁹² Charara, **a.g.e.**, s.119.

anlaşmaya vardı. Buna göre, Hizbullah İsrail'in kuzeyine saldırmayacaktı, İsrail de Güney Lübnan'a ve Hizbullah hedeflerine saldırmayacaktı.¹⁹³

İsrail, Hizbullah'ı Güney Lübnan'dan çıkarmak amacıyla, 1996'da Gazap Üzümleri ismiyle bir operasyon daha başlattı ancak sonuç bir öncekiyle aynıydı. Nisan Anlaşması ismiyle yapılan anlaşma ile Hizbullah İsrail'e saldırmayacak, İsrail de Lübnan'da sivil hedeflere saldırmayacaktı ancak bu kez farklı olarak bazı Avrupalı devletler garantör olmuşlardı.¹⁹⁴ Ayrıca mutabakat yazılı hale getirilmişti.¹⁹⁵

İsrail, 2000 yılında 18 yıl süren işgalden sonra Lübnan'dan çekildi. İsrail'in çekilmesi Lübnanlı Şiiler ve Lübnan halkının önemli kısmında Hizbullah direnişinin zaferi olarak algılanmıştır. Arap dünyasında da zafer nedeniyle Hizbullah'a hayranlık uyandırmıştır. S.Arabistan Prensi Emir Abdullah Bin Abdülaziz Lübnan'ı ziyaret etmiş ve direnişi övmüştür.¹⁹⁶

Hizbullah için savaşın siyasi alandaki kazanımı ise 2000 seçimlerinde EMEL'le birlikte 23 koltuk kazanmaları olmuştur. 2004 yerel seçimlerinde de Güney Lübnan, Baalbek ve Bekaa'da Hizbullah adayları kazanmıştır.¹⁹⁷

2004 yılında Suriye askerlerinin Lübnan'dan çekilmesi, anayasanın uygulanması ve Hizbullah'ın silahsızlandırmasını kabul eden BM'nin 1559 sayılı kararı ile Lübnan'da gerilim arttı ve Başbakan Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005'te uğradığı saldırı ile öldürülmesi ile gerilim zirveye ulaştı. Hizbullah, suikast öncesinde Hariri'yi Hristiyan ve Dürzilerle işbirliği yaparak BM kararını çıkarmak ve Suriye'ye karşı olmakla suçlamıştı.¹⁹⁸

¹⁹³ Burcu Çağrı, “**National Security Policies of Israel and The Challenge of Hizbullah: The Case of The Lebanon War of 2006**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.30.

¹⁹⁴ Simon Murden, “Understanding Israel's Long Conflict in Lebanon: The Search for an Alternative Approach to Security During Peace Process”, **British Journal of Middle East Studies**, C:XXVII, No:1, May 2000, (Çevrimiçi), <https://www.jstor.org/stable/826169>, ss. 25-47. 05 Temmuz 2017.

¹⁹⁵ Qassam, **a.g.e.**, s. 129.

¹⁹⁶ Allahyari, **a.g.e.**, s.47.

¹⁹⁷ Hamzeh, **a.g.e.**, ss. 131-133.

¹⁹⁸ Majed, **a.g.e.**, s.9.

Hariri'nin cenazesine Hizbullah'ı temsilen kimse katılmadı, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, Hariri'nin cenazesine katılmamalarını kendilerine yönelik öfkeye bağlıyordu. Suikastten sonra Sünniler, Hristiyan ve Dürzilerle birlikte Suriye'nin çekilmesi için baskılarını artırdılar. 8 Mart'ta Hizbullah, EMEL ve Suriye yanlıları, 14 Mart'ta da Sünniler, Hristiyanlar ve Dürziler büyük kalabalıklar toplayarak gösteri yaptılar. Yapılan gösteriler sonuç verdi ve Suriye kısa bir süre sonra, Mayıs 2006'da Lübnan'dan çekildi.¹⁹⁹

BM Lübnan Özel Komisyonu, 2013'te Hariri suikasti ile bağlantılı tüm telefonların Hizbullah'ın askeri kanat mensupları tarafından kullanıldığını, telefonların İran'da eğitim almış olan Abdulmejid Ghamlush tarafından satın alındığını, onun da suikastin planlayıcısı olan ve Nasrallah'a bizzat bağlı olan Hajj Salim ile bağlantılı olduğunu açıkladı.²⁰⁰ BM ayrıca Hariri suikastini gerçekleştirdiği iddia edilen 4 Hizbullah mensubunu 2014 yılında gıyaben yargılamaya başlayacağını ilan etti ancak yargılama siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle başlayamadı. Hizbullah ise zanlıları teslim etmeyeceğini açıkladı. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 3 Ağustos 2010 tarihinde yaptığı konuşmada ise Refik Hariri suikastinden İsrail'in sorumlu olduğunu, ifade etmiştir.²⁰¹

Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra, 2005 yılında yapılan seçimi Sünnilerin öncülüğünde oluşturulan 14 Mart koalisyonu kazanmış ancak Hizbullah 35 koltuk ve iki bakanlık alarak büyük bir güç olarak mecliste yer almıştır.²⁰²

Hizbullah'ın, 12 Temmuz 2006'da 3 İsrail askerini öldürmesi ve ikisini kaçırması ile 33 gün süren İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali ile savaş başlamıştır.

¹⁹⁹ Oytun Orhan, "Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2009, C.1, No.7, ss.52-63.

²⁰⁰ Levitt, **a.g.e.**, s.6.

²⁰¹ "Israel's aggressive hand to be cut off", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/08/03/israels-aggressive-hand-to-be-cut-off/sa>, 03 Ağustos 2017.

²⁰² "Israel's aggressive hand to be cut off", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/08/03/israels-aggressive-hand-to-be-cut-off/sa>, 03 Ağustos 2017.

Savaş öncesinde Hizbullah'ın askeri varlığı Lübnan içinde istikrarsızlık unsuru olarak görülmeye başlanmış ve içerden ve dışarıdan silah bırakması için baskılar başlamıştı. Suriye'nin, Lübnan'daki varlığı ve Hariri suikasti, Hizbullah'ın, yine Hariri suikastinde ve istikrarsızlık unsuru olarak görülen silahlı gücü, İran'ın ise nükleer çalışmaları nedeniyle uluslararası baskı altında olduğu bu dönemde Hizbullah'ın savaşı başlatması ile ilgili yapılan suçlamalara, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, İsrail'in zaten Lübnan'a saldırmak için hazırlık yaptığını, yapılan eylemin sadece İsrail saldırısını öne aldığını, ifade ederek cevap vermiştir. İsrail, işgal sırasında Hizbullah'ın organizasyonlarını yıkmayı amaçlamış ve Hizbullah'ın irtibat noktalarını bombalamıştır. İsrail, 33 gün sonra Lübnan'dan çekildiğinde, Lübnan'da büyük yıkım yaşanmasına rağmen savaş, İsrail'e karşı Arapların kazandığı ilk savaş ve Hizbullah, İsrail'e karşı direnebilecek tek silahlı unsur olarak görülmüştür. Savaş sırasında yaklaşık 970 bin Lübnanlı kuzeye doğru göç etmiş, savaş bittiğinde ise güvenli olmaması ve mayınlar nedeniyle dönmek istememişlerdir. İsteksiz olmalarına rağmen aralarında Hristiyanların da bulunduğu bölge halkı, Hizbullah lideri Nasrallah'ın, 14 Ağustos 2006'da yaptığı konuşma üzerine tereddütsüz evlerine dönmüşlerdir. Bu o dönemde Lübnan halkının Hasan Nasrallah ve Hizbullah'a olan güvenini göstermiştir.²⁰³

Hariri suikastine yönelik araştırma talepleri ve Hizbullah'ın askeri zaferini siyasi başarıya çevirme amacı, 2006 ve 2007'de Lübnan'da birkez daha tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. Aralık 2006'da Hizbullah, Başbakan Fuad Sinyora'nın istifa etmesi için Beyrut'ta 600 çadır kurarak eylem başlattı, Hizbullah kontenjanındaki bakanlar istifa ettiler ve Cumhurbaşkanlığı seçimi uzun süre yapılamadı. Devam eden eylem sonunda Hizbullah askeri güçleri, Mayıs 2008'de de Sünnilerin yaşadığı Batı Beyrut mahallelerini ve Saad Hariri'nin ikametgahını kuşattı. Taraflar arasında, Mayıs 2008'de yapılan Doha Anlaşması ile ulusal birlik hükümeti kurulmasına, yeni seçim kanununun hazırlanmasına ve iç çatışmalarda silah kullanılmaması konularında uzlaşmaya varıldı. Ulusal birlik hükümetinde Hizbullah'ın kontrolündeki 8 Mart koalisyonuna 11 bakanlık verildi ve böylece hükümet

²⁰³ Tür, a.g.e., s.111.

kararlarını veto hakkı kazandı. Hizbullah seçimlerde kazanamadığı yetkileri güç kullanarak elde etmişti. Lübnan troykasında Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakan Sünni, Meclis Başkanı'nın ise Şii/ EMEL olması sistemi de gelenekselleşti. Hizbullah bu dönemde Şii tabanında da güç kazanmış ve muhalif sesleri susturmaya devam etmiştir. Hizbullah aleyhine söylemleri olan bölge müftüsü Ali Al-Amine'nin ofisi Mayıs 2008'de yağmalanmış ve yakılmıştır. Dahiyeh gibi etkili olduğu yerlerde muhalif Şiilerin ticari faaliyetleri engellenmiştir. Şii bir kadın, Hizbullah'ın rejime desteğini eleştirmesi üzerine evinden kovulmuş ve dönmesine izin verilmemiştir. Şii bölgesinde, Hizbullah mensuplarına Lübnan güvenlik güçleri ve adalet sistemi de artık işlem yapamamaktadır. Sistemde her güç kendi grubunu korurken Hizbullah'ın dokunulmazlığı vardır.²⁰⁴

2009 seçimlerinde 14 Mart koalisyonu yine başarılı olmuştur. İki tarafı yönlendiren Sünni ve Şii bloklarının milletvekili sayılarında değişiklik olmamış, seçimi belirleyen ise Hristiyan gruplardaki oy oranı olmuştur. Seçimlerde Hizbullah'ın, 2008 yılında siyasilere yönelik olarak askeri güç kullanmış olması, İsrail'e karşı direniş için kullanacağını vurguladığı silahları Lübnan halkına çevirdiği algısını doğurmuştur. Bu durum özellikle Hristiyanlar arasında hayal kırıklığı yaratmış ve seçimlerde Hizbullah'ın oy kaybına neden olmuştur. Aynı dönemde BM, Hariri suikastinin Hizbullah yanlıları tarafından yapıldığına ilişkin rapor yayınlamıştır. Hizbullah raporu reddetmiş, Hariri ailesi ise konunun araştırılmasında ve kararların uygulanmasında ısrarcı olmuştur. İki taraf arasındaki anlaşmazlık hükümetlerin kısa ömürlü olmasına sebep olmuştur. 2010'da, Hizbullah, Hayfa'nın 80 km. açığında İsrail tarafından bulunan doğalgazın Lübnan'a ait olduğunu ve savunmak için silah kullanmaktan çekinmeyeceklerini açıklamış, Hariri ailesinin

²⁰⁴ "Hizbollah's Syria Conundrum", **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

yönlendirdiği 14 Mart grubu ise, Hizbullah'ın silah bulundurmak için yeni bir sebep oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁰⁵

Hizbullah'ın, Kasım 2009'da Saad Hariri başkanlığında kurulan geçici Lübnan hükümetinden desteğini çekmesi ve 11 bakanın istifa etmesi üzerine 12 Ocak 2011'de hükümet düşmüştür. Hasan Nasrallah, hükümetin Refik Hariri suikasti ile ilgili ABD destekli soruşturmaya karşı durmaması nedeniyle Başbakan Saad Hariri hükümetinin suçlu olduğunu, Hariri'nin tekrar hükümeti kurmasını desteklemeyeceklerini, ifade etmiştir.²⁰⁶

Bu süreçte Hizbullah, başbakan adayları olarak Sünni lider Necip Mikati'yi desteklemiş ve Necip Mikati, 2014 yılına kadar sürecek hükümeti kurmuştur. Hasan Nasrallah, seçim öncesinde Sünni adaylar arasında başbakan adaylarının Necip Mikati olduğunu, Direniş'in güç peşinde olmadığını, 2005 yılına kadar hükümetlere bile karışmadıklarını, ifade etmiştir.²⁰⁷

2.12. Şiddet Eylemleri

ABD, İsrail, Kanada ve Körfez Ülkeleri Hizbullah organizasyonunu, Avrupa Birliği de Hizbullah'ın askeri kanadını terör listesine almıştır.²⁰⁸

11 Kasım 1982'de Ahmet Kassir tarafından yapılan ilk intihar eyleminde onlarca İsrail askeri ölmüştür.²⁰⁹ 4 Kasım 1983'te Sur'da gerçekleştirilen intihar

²⁰⁵ Helen Varulkar, "Internal Conflict in Lebanon Over Control of Oil and Gas Resources", **The Middle East Media Research Institute**, July 12, 2010, (Çevrimiçi), <https://www.memri.org/reports/internal-conflict-lebanon-over-control-oil-and-gas-resources>, 28 Mayıs 2017.

²⁰⁶ "Hezbollah lashes out at Hariri tribunal", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/01/16/hezbollah-lashes-out-at-hariri-tribunal/>, 10 Haziran 2017.

²⁰⁷ "Nasrallah addressing tens of thousands on Arbaeen", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/01/25/nasrallah-addressing-tens-of-thousands-on-arbaeen/>, 02 Haziran 2017.

²⁰⁸ "EU adds Hezbollah's military wing to terrorism list", **The Daily Star**, 07/22/2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jul-22/224593-eu-ministers-agree-to-put-military-wing-of-hezbollah-on-terror-list-diplomats.ashx>, 15 Mayıs 2017.

saldırısında 27, 10 Mart 1985'te yapılan bombalı araç saldırısında 12 İsrail askeri ölmüştür.²¹⁰ Lübnan'da, 23 Ekim 1983'te yapılan iki ayrı saldırıda 241 ABD ve 58 Fransız askeri, 20 Eylül 1984'te ABD Büyükelçiliği'ne yapılan saldırıda 24 ABD'li ölmüştür. CIA, saldırıların İslam Cihad tarafından yapıldığını, saldırıyı İmad Mugniyeh ile kuzeni ve kayınbiraderi Mustafa Bedreddin'in planladığını, saldırıyı da uzaktan izlediklerinin belirlendiğini açıkladı.²¹¹

Hizbullah'ın kuruluşunun 1985'e kadar resmi olarak açıklanmadığı dönemde yapılan bu saldırıları İslami Cihad üstlenmiştir. İmad Mugniyeh yönetimindeki İslami Cihad mensupları, Hizbullah'la irtibatlı olmalarına rağmen Hizbullah hiyerarşisinde yer almamış ancak Taif Anlaşması'ndan sonra 1991'de kendilerini fesh ederek Hizbullah'a katılmışlardır. Hizbullah ise ilerleyen dönemde bu saldırıları resmen üstlenmemekle birlikte övgü ile söz etmiştir. Hizbullah'ın basına açıkladığı ilk eylemi, Ali Safiyuddin tarafından 12 Nisan 1984'te yapılan intihar saldırısı olmuştur.²¹²

İslami Cihad, Lübnan dışında gerçekleştirilen;

12 Eylül 1983'te Kuveyt'te aralarında ABD ve Fransız Büyükelçiliklerinin de bulunduğu 7 hedefe yapılan ve 6 kişinin öldüğü saldırıyı, Kuveyt saldırılarıyla ilgili 17 kişinin yakalanması ve altısının idama mahkum edilmesine karşılık olarak, 3 Eylül 1984'te Karaçi'ye giden Kuveyt Havayolları'na ait uçağın kaçırılması ve uçaktaki bir ABD vatandaşının öldürülmesi, 25 Mayıs 1985'te Kuveyt Emiri'ne bombalı saldırı yapılması, 05 Nisan 1988'de Bangkok Kuveyt uçağının kaçırılması, saldırılarını üstlenmiştir.²¹³

Abbas Musavi'nin öldürülmesine misilleme olarak Mart 1992'de Buenos Aires'te İsrail Büyükelçiliği'ne yapılan saldırıda 29 kişi ölmüştür. 1994'te

²⁰⁹ "Sayyed Nasrallah: It's of Our High Morals to Sit for Dialogue!", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/11/13/sayyed-nasrallah-its-of-our-high-morals-to-sit-for-dialogue/>, 18 Mayıs 2017.

²¹⁰ Shay, **a.g.e.**, s. 94.

²¹¹ Levitt, **a.g.e.**, s.23.

²¹² Qassam, **a.g.e.**, s.89.

²¹³ Levitt, **a.g.e.**, s.24.

Lübnan/Ein Dardara'daki Hizbullah üssüne yapılan hava saldırısı sonrasında Buenos Aires'teki Yahudi Topluluğu Binası (AMIA)'na saldırı yapılmıştır. 1994'te İsrail'in Bangkok Büyükelçiliği'ne intihar saldırısı girişiminde bulunulmuş ancak bir araç arızası nedeniyle tamamlanamamıştır. 1995'te Malezya karasularında bir İsrail gemisine saldırı girişimi yarım kalmıştır. 26 Temmuz 1994'te Londra'daki İsrail Büyükelçiliği'ne saldırı gerçekleştirilmiştir. 2012'de Bulgaristan'da İsraili turistlere yapılan saldırıda 6 İsraili ölmüştür.²¹⁴

Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, İsrail'in farklı ülkelerdeki büyükelçiliklerine yapılan saldırılarla Hizbullah'ın ilgisinin olmadığını, sıradan İsrailileri intikam için öldürmenin aşağılayıcı olacağını, söylemiştir.²¹⁵

Mayıs 2011'de İstanbul'da meydana gelen ve 8 Türk vatandaşının yaralandığı patlama ile ilgili olarak İtalyan Corriere della Sera gazetesi, failin Hizbullah, hedefinin İsrail'in İstanbul konsolosu olduğunu yazmış, Türk hükümeti ise bunun PKK saldırısı olduğunu, açıklamıştır.²¹⁶ Ekim 2016'da, 3 Hizbullah mensubu ABD'de Kolombiyalı kartellerin para aklamasına yardımcı oldukları, uyuşturucu kaçakçılığı ve para aklama suçlamasıyla ABD'de tutuklanmıştır.²¹⁷ Hasan Nasrallah ise, mafyayla irtibatları olmadığını, itikadlarına aykırı olduğunu ifade etmiştir.²¹⁸

Hizbullah, mezheplerin ve dinlerin güç kavgasının içiçe geçtiği ve çözüm olarak profesyonel sistemin uygulandığı Lübnan'da ortaya çıkmıştır. Tabanını

²¹⁴ "Hezbollah suspected in Bulgaria bus bombing", **Al Jazeera**, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com/news/europe/2013/02/20132515350158754.html>, 15 Mayıs 2017.

²¹⁵ "why do moderate Arab states accept negotiations and a political solution with "Israel" and not with Syria?", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/02/18/why-do-moderate-arab-states-accept-negotiations-and-a-political-solution-with-israel-and-not-with-syria/>, 23 Mayıs 2017.

²¹⁶ "Report: Hezbollah tried to kill Israeli consul", (Çevrimiçi), <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4096901,00.html>, 25 Mayıs 2017.

²¹⁷ "Hezbollah Cements Control of Lebanon With Beirut Drug Raids", **The Tower**, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/48140c-hezbollah-cements-control-of-lebanon-with-beirut-drug-raids/>, 15 Mayıs 2017.

²¹⁸ "Sayyed Nasrallah First Guest in Julian Assange's "The World Tomorrow"", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/04/17/sayyed-nasrallah-first-guest-in-julian-assanges-the-world-tomorrow/>, 26 Mayıs 2017.

oluşturan Şiiler Lübnan tarihi boyunca haklarını alamamış ve adil siyasi temsile sahip olamamıştır. Madun ve mustazaf Şiilerin haklarını alamadıklarını daha çok kavramaları ile toplumsal bir hareket için ortam oluşmuştur. Irak'tan gelen Lübnan kökenli Şii Din adamı Musa Es Sadr kaynakları harekete geçirmiş ve EMEL ismi ile Şii toplumsal hareketi başlatmıştır.

İran İslam Devrimi sonrasında İran, yetersiz bulduğu EMEL hareketi içinden Hizbullah'ı ortaya çıkarmıştır. Sağlık, sosyal, eğitim ve finans kurumları ile sağlam bir yapı oluşturan Hizbullah, Lübnan'da Şii hareketin önderliğini devralmıştır. Başlangıçta tek amacı İsrail'e karşı direniş ve İslam şeriatı olan Hizbullah daha sonra pragmatik bir yol izleyerek ılımlı bir strateji izlemiş ve Lübnan siyasetine girmiştir. Silahlı bir toplumsal hareket iken aynı zamanda siyasi bir güç haline gelmiştir.

Suriye'ye verdiği destek sürecinde Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesi ve Lübnan içinde silahlı güçlerini kullanması sonrasında uluslararası ve ulusal baskı altında olduğu dönemde, önce Arap Baharı daha sonra da Suriye İç Savaşı patlak vermiş ve Hizbullah değişen parametreler karşısında yeni stratejiler belirlemek zorunda kalmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE KRİZİNDE HİZBULLAH

3.1. Arap Baharı'ndan Suriye'ye Orta Doğu'da Değişim

Tunus'ta seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin, 18 Aralık 2010'da kendini yakması ile Arap Baharı, sürpriz bir şekilde dünya gündemine gelmiştir. Mühendislik eğitimi almış olan Muhammed Buazizi, iş bulamaması sebebiyle okuduğu mesleğini yapamadığı için, seyyar satıcılık yapıyordu. 17 Aralık 2010 tarihinde, seyyar aracı ile satış yaptığı sırada Buazizi'nin yanına bir zabıta memuru geldi ve ona izinsiz iş yapamayacağını söyledi. Aralarında tartışma çıktı ve zabıta memuru Buazizi'ye hakaret ettikten sonra tokat attı. Bu olayı kabullenemeyen Buazizi, protesto için valiliğin önünde kendini ateşe verdi. Halk sokaklara döküldü. 18 Aralık'ta başlayan büyük protesto gösterilerine daha fazla dayanamayan Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin, 14 Ocak 2011'de görevden ayrıldığını belirterek ülkeden kaçtı. Bu olay, Arap ülkelerinde işsizlik, gıda enflasyonu, geçim sıkıntıları, yolsuzluk, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü kısıtlamaları ve yetersiz yaşam koşulları gibi birikmiş pek çok sorundan dolayı toplumsal patlamanın fitilini ateşleyecekti.¹

25 Ocak 2011'de protesto gösterileri Mısır'a sıçradı, halk sembol haline gelen Tahrir Meydanı'nı işgal etti. Devam eden olaylar sonucunda Devlet başkanı Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011'de istifa etmek zorunda kaldı. 14 Şubat 2011'de bu kez Bahreyn'de büyük protestolar başladı, S.Arabistan gösterileri bastırmak için Bahreyn'e asker gönderdi. Yemen'de Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih protestoların sonunda 23 Mayıs 2011'de istifa etmek zorunda kaldı. Daha sonra Libya'da çıkan olaylarda Kaddafi, 20 Ekim 2011'de linç edilecekti.²

¹ Y.Doğan Çetinkaya, **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.13.

² Turan Kışlakçı, **Arap Baharı**, Mana Yayınları, İstanbul, 2011, s.201.

Arap baharı başladığında, Hizbullah Arap ülkelerinin yöneticileri ile kötü ilişkileri nedeniyle protesto gösterilerini desteklemiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 19 Mart 2011'de Mısır'daki olaylarla ilgili yaptığı konuşmada; isyancıların halkını tahkir eden liderlere karşı Arapların onurunu kurtardığını, bu gösterilerin ABD tarafından organize edilmediğini, ifade etmiştir.³

Arap Baharı'nın sonucu Suriye'deki ilk kıvılcım, 15 Mart 2011'de ülkenin güneyindeki Dera'da protesto gösterileriyle başladı. Ordunun sert müdahalesi sonucu çok sayıda Suriye vatandaşı öldürüldü. Dera'da yapılan katliam, Esed karşıtı gösterileri kısa zamanda Hama, Humus, Halep, İdlib, Deyr Ez Zor ve Lazkiye şehirlerine taşıdı. Çatışmalar yayıldıkça, Suriye rejimi ayaklanmayı bastırmak vatandaşlarına karşı şiddeti artan oranda ağır silahlar kullanmaya başladı.⁴

3.2. Suriye İç Savaşı Öncesi Lübnan ve Şiiler

Suriye İç Savaşı öncesinde yaşanan gelişmelere değinmeden önce Lübnan'daki siyasal sistem üzerinde durmamız gerekmektedir. Lübnan'da cemaatler ve siyasi gruplar dışında Lübnan siyasetinin başka bir önemli unsuru, liderliğin çoğunlukla babadan oğula aktarıldığı Zaimlik sistemidir. Zaimlik sistemi; toprak ağalığı, bir başka deyişle derebeyliği sistemidir. Lübnan'da etkin olan Zaim aileler şunlardır: Maruni aileler Cemayel, Şamun, Şihab, Huri, Edde, Bustani ve Franjiye; Sünni aileler Karami, Selam, Sulh ve Hoss; Şii aileler Berri, Asad ve Hamadeh; Dürzi aileler Canbulat ve Arslan. Fransız mandasının başladığı 1920'lerden bugüne kadar aralarında Edde, Sulh, Kerami, Canbulat'ın da aralarında bulunduğu yirmi aile

³ "Sayyed Nasrallah to Arabs: Your Spring Has Begun", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/03/20/sayyed-nasrallah-to-arabs-your-spring-has-begun/>, 5 Nisan 2018.

⁴ Charles Glass, **Suriye Yanıyor**, İyidüşün Yayınları, İstanbul, 2016,.s.25.

hemen her kabineye bakan vermiştir. Ailelerin etkisi kuşakların kişiliğine göre artmış veya azalmıştır.⁵

Lübnan'da son dönemde etkili olan Hariri ailesi ise, 1990'larda Lübnan siyasi sisteminde var olmaya başlamıştır. Ailenin ilk temsilcisi Refik Hariri, 1944'te Lübnan'da doğmuştur. Daha sonra gittiği S.Arabistan'da siyasi bağlantıları ile zenginleşmiştir. S.Arabistan'da iken Lübnan İç Savaşı'nı resmen bitiren 1989 tarihi Taif Anlaşması'nın yapılmasını sağlamıştır. Daha sonra Lübnan'a dönmüş, Taif Anlaşması'nın kazandırdığı prestij ile siyasete girmiş ve 1992'de Başbakan seçilmiştir.⁶

Refik Hariri döneminde Lübnan'da önce yüksek kalkınma hızı yakalanmıştır. Ekonomi ağırlıklı bir politika izleyen Refik Hariri Arap Birliği, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlardan kredi temin ederek iç savaşta yok olan altyapıyı tamir etmiş ve istihdam artırıcı yatırımlar gerçekleştirmiştir. Lübnan ekonomisi, 1998'den itibaren tekrar gerilemeye başlamıştır.⁷

Hariri ailesi, halen Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri temsilciliğinde siyasette etkinliğini sürdürmektedir.

Belirtildiği gibi Lübnan'ın siyasi sistemi Milli Misak'a (1943) ve Taif Anlaşması'na (1989) dayanmaktadır. Buna göre; cumhurbaşkanının Maruni inancından, başbakanın Sünni, meclis başkanının Şii, meclis başkan yardımcısıyla başbakan yardımcısının Ortodoks olması gerekmektedir. Taif Anlaşması ile kamu gücünün farklı dinî cemaatler arasındaki dağılımının yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda milletvekili sayısı 99'dan 128'e çıkarılmış, Hıristiyan ve Müslümanlar arasında eşit dağılımı öngörülmüştür. Bakanlar kuruluna başkanlık etmek, başbakanı ve bakanları seçmek gibi geniş yetkileri bulunan Maruni cumhurbaşkanının yetkileri kısılmış, buna karşılık Sünni başbakan ve üzerinde uzlaşılan bakanlar kurulu ile Şii meclis başkanı ve meclisin gücü ve yetkisi

⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.510.

⁶ Majed, a.g.e., s.9.

⁷ Alkan, a.g.e., s.294.

artırılmıştır. Böylece daha önce sözlü anlaşmaya dayanan mezhep temelli temsil sistemi kurumsallaşmıştır. Üçlü yönetim sistemi, siyasi sistemin yürürlükte olduğu dönemlerde sadece bir kez aksatılmıştır. 1988’de Cumhurbaşkanı Emin Cemayel, siyasi boşluktan yararlanmak amacıyla şimdi Cumhurbaşkanı olan Maruni Michel Aoun’u başbakan olarak atamıştır. Diğer partiler tarafından tanınmayan Michel Aoun, 1990’a kadar mevcut kabineye paralel olarak Başbakanlık iddiasında bulunmuş, daha sonra 1990’da istifa etmek zorunda kalmıştır.⁸

1932’de Fransız Hükümeti tarafından yapılan Lübnan’ın tek nüfus sayımı Hıristiyanlar yönünde yanlı idi. Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerde yaşayan Şiiler, Hıristiyan olarak sayılmıştı. Sözgelimi, güneyde, Dağlık Lübnan’da (Cubeyl ve Kisirvan) ve kuzeyde (Akkar ve el-Kura bölgesi) böyle olmuştu. Diğer bölgelerde pek çok Şii ya Sünni ya da Hıristiyan olarak sayılmıştı. Şiilerin Hıristiyan olarak sayılmasında takiyye yapmalarının da etkisi olmuştur.⁹ Günümüzdeki nüfus yapısını anlayabilmek için, 2009’da yapılan ve 21 yaş üstünün oy kullanabildiği seçimler değerlendirilebilir. Bu seçimde 3.142.099 seçmenin yüzde 27.16’sını Sünniler, 26.32’sini Şiiler, 21.93’ünü Maruniler, 7.62’sini Yunan Ortodokslar ve 5.7’sini Dürziler oluşturmuştur. Göç ve doğum oranları nedeniyle Maruni’lerin nüfusu dramatik bir şekilde düşerek üçüncü sıraya gerilemiştir. Günümüzde Lübnan’ın 6 milyonluk nüfusunun yaklaşık %27’sinin, yani 1.7 milyonunun Şii olduğu tahmin edilmektedir. Yapılan seçimlerde de Şii nüfusun genel olarak yarısı Hizbullah’ı, yarısı da EMEL Örgütünü desteklemektedir.¹⁰

Lübnan siyasetinde kamplar hep değişmiştir. 1958’de ABD’nin yönlendirdiği Bağdat Paketi’na karşı Nasırcı Mısır ve Suriye taraftarları vardı. 1975’te İç Savaşta Hıristiyan-Müslüman kamplaşmasına evrilen çarpık bir sağ-sol ittifakları kuruldu. 1978’de Suriye, Hıristiyanları korumak için daha sonra Arap Birliği Gücü adını alacak ordusu ile Şii gruplarla savaşmıştı. 1983 sonrasında ise Şii EMEL’le Filistinliler arasında kamp savaşları yaşanacaktı. Bu çatışmalarda Hıristiyanlar

⁸ “The Change and Reform Parliamentary Group”, (Çevrimiçi) <http://www.tayyar.org/Tayyar/FPMParty/ParliamentaryBloc/>, 10/06/2017.

⁹ Alagha, **Hizbullah: Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine**, ss. 25-26.

¹⁰ Majed, **a.g.e.**, s.9.

Filistinlilere karşı Emel yanlısı idiler. 1985'ten sonra Suriye'nin desteklediği EMEL'le İran'ın desteklediği Hizbullah çatışmıştır. 1989'dan sonra Suriye işgali taraftarları ile karşıtlarının oluşturduğu kamplar kuruldu. Halen Suriye ve Hizbullah destekçisi olan Cumhurbaşkanı Michel Aoun, o dönemde Suriye'ye karşı özgürlük savaşı açacak kadar Suriye karşıtı idi. 2005'te de özü Suriye desteğine dayanan Hristiyan ve Müslümanların da aralarında bölündüğü 8 ve 14 Mart koalisyonları kurulmuştur.¹¹

İsrail'in 2000 yılında Lübnan topraklarındaki tüm askerlerini çekmesiyle birlikte Suriye'nin askeri varlığı gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Suriye, 1978'de İç Savaşı durdurmak için Arap Gücü olarak Lübnan'a girmişti. İç savaşın uzun yıllar önce bitmesinden sonra, İsrail'in de Lübnan'dan çekilmesi ile Suriye'nin bu ülkede askeri varlık bulundurması meşruiyetini kaybetmiştir. Suriye, tarihi sebeplerle Lübnan'ı Büyük Suriye idealinin bir cüz'ü olarak görmüş ve Lübnan'da büyükelçilik açmamıştır. Bu dönemde, Suriye karşıtı Lübnan Kuvvetleri Lideri ve eski bakan Eyli Habika'nın 21 Temmuz 2002'de öldürülmesinden, bazı medya kuruluşları Hizbullah'ı sorumlu tutmuş, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, El-Mecelle dergisine verdiği röportajda, bu iddiayı reddetmiştir.¹²

İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinden sonra uluslararası desteği arkasına alan Suriye karşıtı güçler seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Bunların arasında Dürzi lider Velid Canbolat ve Başbakan Refik Hariri'nin adları öne çıkıyordu. Suriye karşıtı bu kampanya sonucunda Birleşmiş Milletler, 2 Eylül 2004 tarih ve 1559 sayılı kararı aldı. Bu kararda Suriye'nin askerlerini çekmesi, Lübnan'ın iç işlerine karışmaması, egemen bir ülke olarak ilişki kurması ve Hizbullah'ın silahsızlandırılması talep edilmekteydi.¹³

BM kararı çıktığında Suriye'nin Lübnan'da 20.000 askeri bulunmaktaydı. Suriye bu kararın da baskısıyla askerlerini aşamalı olarak 14.000'e indirmek zorunda

¹¹ Majed, **a.g.e.**, s.19.

¹² Allahyari, **a.g.e.**, s.76.

¹³ Majed, **a.g.e.**, s. 9.

kalmıştır. Bu dönemde Hariri genel seçimlere hazırlanmakta iken 14 Şubat 2005'te bombalı bir suikastla öldürülmüştür.¹⁴

Suikastte olağan şüpheli Suriye ve Lübnan içindeki müttefikleriydi. Suikastten sonra Sünniler, Hristiyan ve Dürzilerle birlikte Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi için baskılarını artırdılar. 8 Mart'ta Hizbullah, EMEL ve Suriye yanlıları, 14 Mart'ta da Sünniler, Hristiyanlar ve Dürziler büyük kalabalıklar toplayarak gösteri yaptılar. Yapılan gösteriler sonuç verdi ve Suriye kısa bir süre sonra, Mayıs 2006'da Lübnan'dan çekildi. Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra, 2005 yılında yapılan seçimleri, Sünnilerin öncülüğünde oluşturulan 14 Mart koalisyonu kazanmış ancak Hizbullah müttefikleri ile birlikte 35 koltuk ve iki bakanlık alarak büyük bir güç olarak mecliste yer almıştır.¹⁵

Hizbullah, 12 Temmuz 2006'da 3 İsrail askerini öldürdü ve ikisini kaçırdı. İsrail buna Lübnan'a yönelik ağır bir saldırı ve savaş başlatarak karşılık verdi.¹⁶

İsrail'in ani saldırı sonrasında Güney Lübnan'ı işgali 33 gün sürmüştür. Daha önce belirtildiği gibi İsrail, Lübnan'dan çekildiğinde, Lübnan'da büyük yıkım yaşanmasına rağmen savaş, İsrail'e karşı Arapların kazandığı ilk zafer ve Hizbullah İsrail'e karşı direnebilecek tek silahlı unsur olarak görülmüştür. Lübnan iç siyasetindeki taraflar arasında Mayıs 2008'de yapılan Doha Anlaşması ile ulusal birlik hükümeti kurulmasına, yeni seçim kanununun hazırlanmasına ve iç çatışmalarda silah kullanılmamasına karar verilmiştir. 2009 seçimlerinde 14 Mart koalisyonu gene başarılı olmuştur. Hariri ailesinin suikastin araştırılmasındaki ısrarı ve Hizbullah'ın araştırmaya direnmesi tansiyonu yüksek tutmuş ve Lübnan'da kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olmasına sebep olmuştur.¹⁷

¹⁴ Özlem Tür-Veysel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizi", **Akademik Ortadoğu**, No: 6. (çevrimiçi) http://www.akademikortadoğu.com/6/m5e1_1.html, 15 Ağustos 2017.

¹⁵ Orhan, **a.g.e.**, ss.52–63.

¹⁶ Ali Mamouri, "How Iraqis view Iran's influence in their country", **Al Monitor**, 27 April 2017, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/04/iran-iraq-syria-lebanon-yemen-shiite-militias-qatar.html#ixzz4gm1bRMI0>, 25 Mayıs 2017.

¹⁷ Orhan, **a.g.e.**, ss.52–63.

Kasım 2009'da Saad Hariri başkanlığında kurulan geçici Lübnan hükümeti, Hizbullah'ın desteğini çekmesi ve 11 bakanın istifa etmesi üzerine, 12 Ocak 2011'de düşmüştür. Bu süreçte Hizbullah'ın da desteklediği Sünni lider Necip Mikati, 2014 yılına kadar sürecek hükümeti kurmuştur.¹⁸

3.3. Suriye İç Savaşı

Suriye'de General Hafız Esed, 1970 yılında yaptığı darbe ile yönetimi ele geçirmiş, 2000 yılında ölümüne dek bu ülkeyi Suriye Baas Partisi rejimi altında idare etmiştir. Babasından sonra iktidara gelen Beşar Esed döneminde önce demokratik açılımlar denenmiş ancak kalıcı olmamıştır. Suriye, Esed ailesinin de bağlı olduğu azınlık Nusayriler tarafından yönetilirken, çoğunluk olan Sünni Araplar yoksulluk ve işsizlikle boğuşmak zorunda kalmıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'deki ilk kıvılcım, 15 Mart 2011'de ülkenin güneyindeki Dera'da protesto gösterileriyle başlamıştır. Suriye halkı, toplumun tek toplanma imkanı olan Cuma namazı çıkışında Beşar Esed'in Devlet Başkanlığı'ndan ayrılmasını talep ediyordu. Protesto gösterilerine Suriye Ordusu'nun sert müdahalesi sonucu çok sayıda Suriye vatandaşı öldürüldü. Dera'da başlayan katliam, Esed karşıtı gösterileri kısa zamanda Hama, Humus, Halep, İdlib, Deyr Ez Zor ve Lazkiye şehirlerine taşıdı. Başlangıçta protestocular sadece Suriye vatandaşlarından oluşuyordu. Suriye yönetimi, çatışma ve ayaklanmalara dönüşen protesto gösterilerini bastırmak için tank ve keskin nişancılar kullanmaya başlamıştır. Askeri müdahalelerin ardından, Suriye ordusundaki pekçok Sünni asker muhaliflere katılmak için birliklerinden firar etmiş, göstericiler de silahlanmaya başlamıştır. 4 Haziran 2011 tarihinde Cisir El Şugur kasabasında ilk silahlı çatışma yaşanmıştır. Suriye rejim askerlerinin,

¹⁸ "Nasrallah addressing tens of thousands on Arbaeen", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/01/25/nasrallah-addressing-tens-of-thousands-on-arbaeen/>, 26 Mayıs 2017.

gösterilerde ölenler için düzenlenen cenaze törenine ateş açması üzerine öfkeye kapılan göstericiler, ateş açılan binayı ateşe vermiş ve binada 8 asker ölmüştür.¹⁹

İran, beraberindeki Şii güçlerle birlikte 2011 yılından itibaren Arap dünyasındaki tek müttefiki olarak gördüğü Esed rejimine destek amacıyla Suriye'ye askeri destek göndermiştir. Ancak İran'ın düzenli asker değil gönüllüler olarak belirttiği güçlerin organize olmaması ve hava desteği bulunmaması nedeniyle, rejim ordusu ile birlikte muhaliflerin ilerlemesini durduramamışlardır. Eylül 2015'te, Rusya, Suriye hükümetinin daveti ile Suriye'ye müdahil olmuş, Rus hava saldırılarının başlaması ile birlikte muhaliflerin lehine olan güç dengesi bozulmaya başlamıştır. 2015 yılı sonu Rusya, İran ve pek çok Şii milisin Suriye rejimine desteğini artırdığı bir dönem olmuştur. Suriye rejimi yanında yer alan Rusya, İran, Hizbullah ve Şii milisler cephe teşkil etmiş, Çin de Rusya ile birlikte BM'de diplomatik destek olmuştur.²⁰

Rejimle mücadele eden muhaliflerin yapısı karışık ve zamanla birlikte değişkendir. Rejim karşıtı muhalifleri, önce Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) temsil etmiştir. ÖSO, Mart 2011'deki sivil ayaklanmalar sonrasında, Temmuz 2011'de Suriye ordusundan ayrılan askerler tarafından kurulmuş ve kuruluşunda sadece Suriyelilerden oluşmuştur. Suriye genelinde aktif olmakla birlikte Hama ve Humus bölgelerinde etkili olan ÖSO, şiddete karşı olan ve barışçı yollarla iktidarı değiştirmekten yana olan Suriye Ulusal Konsey'ini siyasi temsilcisi olarak tanımıştır. ABD, ÖSO mensuplarını Türkiye ve Ürdün'de 2015 yılında eğitmiş ve donatarak Suriye'ye göndermiştir. Batı mediasında Suriye'ye gönderilen bazı militanların El Kaide bağlantılı El Nusra saflarına katıldığı iddialarının yer alması üzerine muhaliflerin eğitilmesi projesini sonlandırmıştır.²¹

¹⁹ Glass, **a.g.e.**,s.25.

²⁰ Can Hasasu, "ABD izledi, Rusya vurdu, PYD aldı", **Al Jazeera**, 11 Şubat 2016, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/abd-izledi-rusya-vurdu-pyd-aldi>, 11 Nisan 2018.

²¹ "ABD 'eğit-donatı' askıya aldı", **Hürriyet**, 30 Eylül 2015, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-egit-donati-askiya-aldi-30195728>, 11 Nisan 2018.

Suriye İç Savaşı'nda etkili olan DAESH, 2004 yılında El-Kaide bağlantılı olarak Irak'ta kurulmuştur. Irak'ta ilerledikten sonra 2013'te Suriye'ye girmiş ve aldığı Rakka'yı başkent olarak ilan etmiştir. Nisan 2013'te DAESH Lideri Ebu Bekr El-Bağdadi, Suriye'de El-Kaide bağlantılı El-Nusra hareketinin kendilerine bağlandığını ilan etmiş, El-Kaide liderliği ise bunu yalanlamış ve Şubat 2014'te de DAESH ile bütün bağlarını kestiğini duyurmuştur. DAESH, Suriye rejim güçleriyle cihat etmek yerine daha çok kontrolüne geçirdiği bölgelerde kendi kanunlarını uygulayarak bir devlet kurma çabasında olmuş, Suriye'deki muhalif gruplara da şiddetli saldırılarda bulunmuş ve Suriye'de 'yabancı işgalci' olarak görülmüştür. ABD öncülüğünde oluşturulan Suriye Demokratik Güçleri'nin yoğun saldırıları sonucu, 2018 itibariyle Suriye'deki tüm şehirlerden çıkarılmış, sadece kırsal alanlarda gücü kalmıştır.²²

El-Kaide ile bağlantılı, El-Nusra Cephesi, 23 Ocak 2012'de internette yayınlanan bir videoyla kuruluşunu duyurmuştur. 28 Temmuz 2016 tarihinde ise El-Kaide'den ayrıldığını, isimlerini Şam Fethi Cephesi olarak değiştirdiğini açıklamıştır. El-Nusra cephesi, diğer muhalif gruplarla doğrudan çatışmaya girmemeye çalışmakta ve zaman zaman birlikte hareket ederek Rejim güçleriyle savaşmaktadır. İsmi değiştirerek El-Kaide bağlantısını inkar etse de ABD ve diğer batılı ülkelerin terörist örgütler listesinde bulunmaktadır.²³

Suriye'deki diğer muhalif gruplar da sık sık isimlerini ve ittifaklarını değiştirmektedirler. Radikal eylemleri nedeniyle Batı'dan aldığı desteği büyük oranda kaybetmişlerdir.

PKK ile bağlantılı Halk Savunma Birlikleri (YPG), Temmuz 2012'de kurulmuş ve Suriye'de Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde etkili olmuştur. YPG kuruluşunun amacını Suriye rejim ordusu ile muhalif Özgür Suriye Ordusu arasında

²² "The Islamic State", **Stanford University**, (Çevrimiçi),

<http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/1>, 11 Nisan 2018.

²³ "Nusra Cephesi: Devrimi kurtarmak için El Kaide ile bağımızı koparıyoruz", **Al Jazeera**, 29

Temmuz 2016, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nusra-cephesi-devrimi-kurtarmak-icin-el-kaide-ile-bagimizi-kopariyoruz>, 11 Nisan 2018.

süren savaşı Kürt bölgesinden uzak tutmak ve komşu ülkelerin bölgeye müdahalesini engellemek olarak açıklamıştır.²⁴ Suriye rejimi ile YPG arasında sözlü saldırmazlık anlaşması bulunmakta olup rejim ÖSO ile savaşı sırasında 2012’de, Kürt bölgesini YPG’ye bırakarak çekilmiştir.²⁵ YPG Suriye ordusu ile de doğrudan karşı karşıya gelmemiştir. Ayrıca, DAEŞ’e karşı savaşmak isteyen yaklaşık 400 Batılı ülke vatandaşı, YPG saflarına katılmıştır. Türkiye’nin güney sınırında otonom bölge oluşturan YPG, Türkiye’nin tepkisini çekmiş, Türkiye’nin ÖSO ile birlikte düzenlediği hareket sonucu, uluslararası destekten yoksun olması nedeniyle Afrin Kantonu ile El Bab bölgesini kaybetmiştir.²⁶

ABD, Suriye İç Savaşı’nın başından itibaren Esed rejiminin devamını kabul etmeyeceğini ilan etmiş ancak rejime karşı savunma veya misilleme dışında doğrudan saldırıda bulunmamıştır. İlimli gördüğü muhalif gruplarla, Esed rejimine karşı eğitim donatı programı uygulamış ancak programın başarısız olması üzerine 2015 yılında iptal etmiştir. Suriye’de DAEŞ tehdidinin artması ve DEAEŞ’la bağlantılı olarak Batı ülkelerinde terör saldırıları meydana gelmesi üzerine Ekim 2015’te esas unsurunu YPG’nin oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri (SDG)’ni kurmuştur. SDG, ABD’nin eğitim, silah, finans ve hava gücü desteği ile DAEŞ’in başta Rakka ve Deyr Zor olmak üzere Suriye’de etkisizleştirilmesinde yararlı olmuştur. Aralarında İngiltere ve Fransa’nın da olduğu batılı devletler de ABD ile birlikte hareket etmişlerdir.²⁷ ABD, DAEŞ’le mücadele amacıyla, Ekim 2014’te ayrıca 68 ülkenin katılımı ile Birleşik Ortak Görev Gücü oluşturmuştur.²⁸

²⁴ Rozh Ahmad, “A Rare Glimpse into Kurdish Armed Forces in Syrian Kurdistan”, **E Kurd Daily**, 6 Ağustos 2012, (Çevrimiçi), <http://ekurd.net/mismas/articles/misc2012/8/syriakurd578.htm>, 11 Nisan 2015.

²⁵ Michael Stephens, “Analysis: YPG - the Islamic State's worst enemy“, **Janes Defence**, 12 Eylül 2014, (Çevrimiçi), <http://www.janes.com/article/43030/analysis-ypg-the-islamic-state-s-worst-enemy>, 11 Nisan 2018.

²⁶ Beklan Kulaksızoğlu, “YPG PKK ile ne kadar bağlantılı?“, **DW**, 22 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/ypg-pkk-ile-ne-kadar-baglanti/a-42261886>, 11 Nisan 2018.

²⁷ Mark Townsend, “Syria’s Kurds march on to Raqqa and the sea”, **The Guardian**, 6 Mayıs 2017, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2017/may/06/syria-kurds-raqqa-mediterranen>, 11 Nisan 2018.

²⁸ Bryan Dominique, “Inside the Coalition to defeat ISIL”, **Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve**, 21 Nisan 2015, (Çevrimiçi),

Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'la birlikte muhalifleri desteklemiş ancak güney sınırının çevrilmesi ve DAESH tehdidinin azalması üzerine YPG ile mücadeleyi öncelemiştir. Bu doğrultuda Suriye'de barışı sağlamak amacıyla, muhalif unsurları temsilen, Rusya ve İran'la Astana görüşmelerini başlatmış ve kısmen bazı bölgelerde barış sağlanmıştır.²⁹

İsrail de ABD gibi Esed rejiminin devam etmemesi gerektiğini ifade etmiş ancak Suriye rejimi ile doğrudan karşı karşıya gelmemiştir. İsrail zaman zaman Suriye içinde güvenliğini tehdit ettiğini iddia ettiği İran ve Hizbullah hedeflerine yönelik hava saldırıları düzenlemiştir.³⁰

Görüldüğü üzere Suriye rejimi ordusu ve müttefikleri koordineli olarak hareket etmekte iken muhalif unsurlar dağınık hatta birbirleri ile mücadele halindedirler.

2012 ve 2013 yıllarında muhalifler avantajlı konuma gelmiş, Şam ve Humus şehir merkezine yaklaşmış, Halep'in büyük kısmını ele geçirmişlerdir. 2013 yılının sonu ile 2014 yılı başında muhalifler, radikal eylem iddiaları nedeniyle dış desteği büyük oranda kaybetmiş ve kendi içlerinde çarpışmaya başlaması sonucu rejim ilerlemeye başlamıştır. Rejim, Şam şehir merkezi ile Hama ve Humus kırsalını büyük oranda kontrol altına almıştır. Aynı yıl, Irak'tan Suriye'ye geçen DAESH, aralarında çatışma bulunan muhaliflerden kuzey ve doğudaki geniş bölgeleri ele geçirmiştir. 2015'te DAESH'e karşı uluslararası gücün hava bombardımanına başlaması ile DAESH geri çekilmeye zorlanmıştır. Rejimin hava gücünün de zayıflamaya başlaması ile muhalifler Halep kuşatmasını kırmış, İdlip'i rejimden almışlardır. İlerleyen dönemde

https://www.defense.gov/home/features/2014/0814_iraq/docs/Inside_the_coalition_to_defeat_ISIL_3.pdf, 15 Nisan 2017.

²⁹ "Astana'da Suriye konulu İran-Rusya-Türkiye toplantısı başladı", **Mapa News**, 16 Mart 2018, (Çevrimiçi), <https://www.mepanews.com/astanada-suriye-konulu-iran-rusya-turkiye-toplantisi-basladi-13991h.htm>, 11 Nisan 2018.

³⁰ "Hizbullah's military commander is killed", *Economist*, 13 Mayıs 2016, (Çevrimiçi), <https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21698768-israel-usual-suspectbut-may-not-have-been-responsible-time-hizbullahs>, 11 Nisan 2018.

uluslararası aktörler Suriye'ye daha etkili müdahil olmaya başlamış ve dengeler değişmiştir.³¹

SDG, DAEŞ'ten başkenti Rakka'yı Temmuz 2016'da almış, SDG ve Suriye rejim ordusunun bağımsız saldırıları sonucu da, Rejim Ordusu, Kasım 2017'de Deyri Zor'u almıştır.³² Suriye Rejim Ordusu Rusya, İran ve Hizbullah'ın desteği ile tüm ülkeyi kontrol etme doğrultusunda ilerlemektedir.

3.4. Suriye İç Savaşı Başlangıcında Hizbullah'ın Lübnan'da Siyasi Konumu

İsrail'in, 18 yıl süren işgalden sonra 2000 yılında Lübnan'dan çekilmesi, Lübnan'da ve Arap halkları arasında Hizbullah'ın zaferi olarak algılanmıştır. Ancak İsrail'in çekilişiyle birlikte Suriye'nin askeri varlığı gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Suriye, 1978'de İç Savaşı durdurmak için Arap Gücü olarak Lübnan'a girmiştir. İç savaşın bitmesinden sonra, İsrail'in de Lübnan'dan çekilmesi ile Suriye'nin bu ülkede askeri varlık bulundurması meşruiyetini kaybetmiş ve Lübnan içindeki Sünni ve Hristiyan grupların önemli bir kısmı Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi için propaganda çalışmaları başlatmışlardır. Aynı dönemde Hizbullah ile Suriye'nin kaderi Lübnan'da kesişmiştir. Bir anlamda Suriye'de kurulmuş olan Hizbullah, İran'ın hayati desteğini Suriye üzerinden sağlamaktadır. İsrail'e direnişi sağlayan finans, askeri malzeme ve silah da İran'dan bu ülke üzerinden temin edilmektedir. Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi Hizbullah'a hayati bir darbe vuracaktır. Bu nedenle Hizbullah, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine karşı bir tutum içinde olmuştur. BM, 2004 yılında Suriye askerlerinin Lübnan'dan çekilmesi, anayasanın uygulanması ve Hizbullah'ın silahsızlandırmasını kabul eden 1559 sayılı

³¹ Yusuf Korkmaz, **İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması**, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2015, s.155.

³² "Suriye Ordusu, Deyrizor'u DEAEŞ'tan geri aldı", **CNN Türk**, 3 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/dunya/suriye-ordusu-deyrizoru-deastan-geri-aldi>, 11 Nisan 2018.

kararı kabul etmiş, bunun akabinde Suriye'nin çekilmesi faaliyetlerine önderlik eden Lübnan Başbakanı Refik Hariri, 14 Şubat 2005'te suikaste uğramıştır. Suikaste Suriye ve Hizbullah doğal şüphelilerdir.³³

Suikastten sonra Sünniler, Hristiyan ve Dürzilerle birlikte Suriye'nin çekilmesi için baskılarını artırmışlardır. 8 Mart'ta Hizbullah, EMEL ve Suriye yanlıları, 14 Mart'ta da Sünniler, Hristiyanlar ve Dürziler büyük kalabalıklar toplayarak gösteri yapmışlardır. Yapılan gösteriler sonuç vermiş ve Suriye kısa bir süre sonra, Mayıs 2006'da Lübnan'dan çekilmiştir.³⁴ Lübnan toplumu, Suriye sorunu nedeniyle, Lübnan İç Savaşı'nda olduğu gibi yine ikiye bölünmüştür. Hizbullah da Suriye yanlısı gruba önderlik etmektedir.

Hizbullah, baskı altında olduğu bu dönemde, 12 Temmuz 2006'da üç İsrail askerini öldürmesi ve ikisini kaçırması ile 33 gün süren savaşın fitilini ateşlemiştir. İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali ile başlayan savaş, Lübnan'da büyük yıkım sonrasında İsrail'in çekilmesi ile son bulmuştur. Hizbullah, bu savaşın İsrail'e karşı Arapların kazandığı ilk ve tek zafer olduğu, Hizbullah'ın İsrail'e karşı direnebilecek tek silahlı unsur olabileceğini vurgulamıştır.³⁵ Bu dönemde Hizbullah'ın da taraf olduğu siyasi çekişmeler nedeniyle Lübnan'da hükümetler kısa ömürlü olmuştur.

Hizbullah askeri güçleri, Mayıs 2008'de Sünnilerin yaşadığı Beyrut mahallelerini ve Saad Hariri'nin evini kuşatmış, taraflar arasında, Mayıs 2008'de yapılan Doha Anlaşması ile ulusal birlik hükümeti kurulmuştur. Hizbullah'ın silahlı kuşatması, İsrail'e karşı direniş için kullanacağını vurguladığı silahları Lübnan halkına çevirdiği algısını doğurmuştur. Hizbullah seçimlerde kazanamadığı yetkileri güç kullanarak elde etmiştir. Hizbullah bu dönemde Şii tabanını konsolide etmiş, Lübnan toplumunda Hizbullah mensupları ayrıcalıklı olarak görülmeye

³³ Majed, **a.g.e.**, s.9.

³⁴ Oytun Orhan, "Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2009, C.1, No.7, ss.52-63.

³⁵ Tür, **a.g.e.**, s.111.

başlanmıştır.³⁶ Hizbullah, seçimlerde başarısız olmakla birlikte, Lübnan'ın siyasi sistemi nedeniyle Şii toplum üzerinden Lübnan meclisinde ve hükümetlerinde etkili grup olarak kalmaya devam etmiştir.

2009 seçim sonuçlarına göre Saad Hariri'nin Başbakanlığı'nda hükümet kurulmuş, 2011'de Hizbullah'ın desteğini çekmesi ile hükümet dağılmıştır. Hizbullah'ın desteklediği Sünni Necip Mikati, 2014'e kadar devam edecek hükümeti kurmuştur. Hizbullah artık Lübnan'da hükümet kurup yıkacak güce erişmiştir. Nasrallah, 02 Temmuz 2011'de yaptığı konuşmada, yeni kurulan Mikati hükümetinin Hizbullah hükümeti olduğu iddiasının doğru olmadığını, hükümette sadece 2 bakanları bulunduğunu, ifade etmiştir.³⁷ Hizbullah bu dönemde profesyonelizm dayalı seçim sisteminin değiştirilmesi taraftarı da olmamıştır.³⁸ Ancak bu tarihten sonra siyasette daha etkili olabileceği düşüncesiyle mezheplere dayanmayan bir seçim sistemi istemeye başlamıştır.³⁹

Lübnan toplumu Suriye konusundaki ihtilafı katı bir şekilde ikiye bölmüş, Suriye taraftarlarının önderliğini Hizbullah yapmıştır. Hizbullah ayrıca, Lübnanlı sivillere ve Lübnan siyasetine doğrulttuğu silahları bırakması için uluslararası toplumun baskısı altındadır.

³⁶ "Hizbollah's Syria Conundrum", **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

³⁷ "Sayyed Nasrallah : 'Things cannot continue this way,'" (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/24/sayyed-nasrallah-%E2%80%9Cthings-cannot-continue-this-way%E2%80%9D/>, 11 Haziran 2017.

³⁸ "Sayyed Nasrallah: Hezbollah Against STL Funding, Syria Overcomes Danger", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/10/25/sayyed-nasrallah-hezbollah-against-stl-funding-syria-overcomes-danger/>, 07 Haziran 2017.

³⁹ "Sayyed Nasrallah on Imam Khomeini's Demise: Calls for Constituent Assembly, State Responsible of Hostages", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/06/01/sayyed-nasrallah-on-imam-khomeinis-demise-calls-for-constituent-assembly-state-responsible-of-hostages/>, 11 Haziran 2017.

3.5. Suriye İç Savaşı'nda Hizbullah

3.5.1. Suriye İç Savaşı'nın İlk Aşamasında Hizbullah

Hizbullah, Arap Baharı ile dalga dalga yayılan ayaklanmaları önce demokratik bir hak olarak görmekte iken sıra Suriye'ye geldiğinde, isyancıları radikal terörist olarak nitelemiştir. Sünni inanca sahip muhalifler, Esed rejimini devirmeyi ve İran'ı ülkeden tamamen çıkarmayı hedeflemişlerdi. Bu, Hizbullah'ın İran'la bağının kesilmesi, Şii tabanının baskılanması ve Hizbullah'ın dağılması anlamına geliyordu. Hizbullah, Suriye İç Savaşı'na müdahil olmak ve Suriye Rejimi'ni korumak için sebebi, DAES'in Suriye'de alan kazanmasında ve muhalif grupların radikal eylemlerinde bulacaktır.

Hizbullah, yukarıda belirtildiği üzere, Suriye'de rejimin devamını kendi varlığını devamı için hayati olarak görüyordu. Hizbullah, ilk çıkan ayaklanmalara daha ılımlı yaklaşmış ve muhaliflerin Esed rejimine reform için fırsat vermesini istemiştir. Hasan Nasrallah 25 Mayıs 2011'de yaptığı konuşmada, Beşar Esed'in ülkede reform çabasında olduğunu, Suriye halkına şans verilmesi gerektiğini, rejimi devirmenin ancak ABD'ye yarayacağını, ifade etmiştir.⁴⁰

2011 yılının yaz aylarında Hizbullah, Esed rejimine desteğini daha güçlü vurgulamaya başlamıştır. Nasrallah, 25 Mayıs 2011'de yaptığı konuşmada, Esed ailesinin Hizbullah'ın en zor zamanlarında, 1982'de kuruluşunda, 1993 ve 1996'da İsrail işgallerinde kendilerini desteklediğini ifade etmiş ancak Suriye'ye askeri destek konusunu gündeme getirmemiştir. Nasrallah, bu dönemde Hizbullah'ın rejimi savunmak için 3000 askeri Suriye'ye gönderdiği ve 10 mensubunun öldüğü, iddialarını ise yalanlamıştır.⁴¹

⁴⁰ "US, Israel dealt blow to Arab peace plan", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/05/25/us-israel-dealt-blow-to-arab-peace-plan/>, 25 Mayıs 2017.

⁴¹ "Sayyed Nasrallah: No One Will Be Able to Grab Resistance Missiles", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/05/26/sayyed-nasrallah-no-one-will-be-able-to-grab-resistance-missiles/>, 26 Mayıs 2017.

Hasan Nasrallah, 18 Temmuz 2011'de yaptığı konuşmada ise, Suriye'deki kalkışmanın İran, Suriye ve Hizbullah Ekseni'ne karşı İsrail'in bir oyunu olduğunu, Suriye'nin sadece bir geçiş ülkesi olmadığını, aynı zamanda direnişin gerçek bir destekçisi olduğunu, Hayfa ve İsrail'e attıkları füzelerin Suriye'den geldiğini, ifade etmiştir.⁴²

Muhaliflerin güç kazanmaya başlaması ile rejim üzerindeki tehdidin daha çok hissedilmesi üzerine, Hizbullah ayaklanmalara karşı bir politika geliştirmeye başlamıştır. Bu çerçevede muhalifleri temsil etmek üzere İstanbul'da kurulan muhalif sürgün hükümeti olarak oluşturulan Suriye Ulusal Konseyi'ne şiddetle karşı çıkmıştır. Nasrallah, 25 Ekim 2011'de yaptığı konuşmada; İstanbul'da kurulan Suriye Ulusal Konseyi'nin lideri Burhan Galyun'un; Suriye rejimini devirdiklerinde İran ile Hizbullah'ın bağını kesmiş olacaklarını, Lübnan'a girip Hizbullah'ı cezalandıracaklarını, Golan sorununu uluslararası çözüme götüreceklerini söylediğini iddia ederek Suriye'de aslında hedefin Hizbullah olduğunu, muhaliflerin Suriye'de amacının reform değil ABD ve Siyonist yanlısı hain Arap rejimi kurmak olduğunu ifade etmiş ve Lübnan'da kendi kamuoyunu muhtemel bir çatışmaya hazırlamaya başlamıştır.⁴³

Ocak 2012'de ÖSO, Şam'a bağlı Zabadani'yi hükümet güçleriyle yaşanan çatışmaların ardından ele geçirerek ilk kez bir şehri tamamen kontrolü altına almış, Başkent Şam'ın daha fazla mahallesi muhalif silahlı güçlerin kontrolü altına girmeye başlamıştır. Muhalif güçler Şam'da ilerlerken Suriye ordusu daha fazla şiddete başvurmaya başlamış ve 3 Şubat 2012 gecesi Suriye Rejim Ordusu Humus şehrine tank ve ağır silahlarla saldırmıştır.⁴⁴

⁴² "Hezbollah confirms heavily involved in Syria conflict", **The Daily Star**, 25 May 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/May-25/218352-hezbollah-says-fighting-in-syria-opposes-importing-crisis-to-lebanon.ashx>, 19 Mayıs 2017.

⁴³ "Sayyed Nasrallah: Hezbollah Against STL Funding, Syria Overcomes Danger", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/10/25/sayyed-nasrallah-hezbollah-against-stl-funding-syria-overcomes-danger/>, 20 Mayıs 2017.

⁴⁴ Glass, **a.g.e.**, s.27.

El Kaide'nin Suriye birimi olan El-Nusra Cephesi, Ocak 2012'de kurulmuş ve küresel ağa sahip bir organizasyon olmasının avantajı ile muhalifleri şemsiyesi altında toplamaya başlamıştır. Tekfiri ideolojideki DAESH'in henüz Suriye'de olmadığı bu dönemde El-Nusra Cephesi rejim güçleri ile savaşırken, Nusayri, Hristiyan vb. azınlıklara karşı şiddet uygulamamıştır. Buna rağmen Hizbullah Genel sekreteri, 25 Ekim 2011'de Suriyeli muhalifleri radikal ideolojideki katiller olarak nitelemiş ve bölgeye tehdit olduklarını ileri sürmüştür.⁴⁵ Bu dönemde muhalifler ise uluslararası kamuoyunda kendi ülkelerinde çatışan özgürlük savaşçıları olarak görülmüştür. Hizbullah ise Sünni Suriyelilerden oluşan muhalif grupların, selefi tekfiri düşüncede terörist gruplar olduğu propagandasını yürütmüştür. Bununla birlikte Hizbullah henüz fiilen Suriye'ye müdahil olmamıştır.⁴⁶

Suriye'deki iç savaşta kırılma noktalarından biri 2012 yazında yaşanmıştır. Çatışmalar Suriye'nin ticaret merkezi olan Halep'e uzanmış, 5 yıl boyunca süren çatışmalar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de ticaret merkezi olan Halep'i ve tarihi mirasını enkaza çevirmiştir. 2012 yılı ortasında Suriye'de muhalif gruplar güney ve doğuya ilerlemiş, Şam'ı çevrelemiş ve rejim tehlikeye düşmüştür. Batıda da muhalifler Lübnan sınırındaki bölgelere ulaşmış ve Lübnan'daki Sünnilerle irtibat kurma imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde Hizbullah'ın Suriye'ye girdiği söylentileri başlamıştır. Ancak Mayıs 2012'de bir Hizbullah yetkilisi Suriye'de savaşmadıklarını ve savaşmayacaklarını ifade etmiştir.⁴⁷

2012 yılı ile birlikte Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi için iki sebep oluşmuştur; Şam'da bulunan ve Şiiler tarafından çok önemli görülen Zeynep bint Ali (Seyyide Zeynep)'in türbesinin korunması ve Suriye'deki Şiiler'in tehdit altında olması. Selefi tekfiri düşüncede, şirk olarak görülen türbeler yasaktı ve bu gruplar, kontrolü altındaki bölgelerdeki türbeleri yıkmaktaydılar. Hizbullah'ın, Zeynep bint

⁴⁵ A.e., 20 Mayıs 2017.

⁴⁶ "Hezbollah Leader Seyyed Nasrallah calls for unity among Muslims", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/02/08/hezbollah-leader-seyyed-nasrallah-calls-for-unity-among-muslims/>, 28 Mayıs 2017.

⁴⁷ "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria", **International Crisis Group Report**, No:153, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>, 05 Mayıs 2017.

Ali (Seyyide Zeynep)'in türbesini korumak için 2012 ortasından itibaren, Şam'da türbenin çevresinde gücünün olduğu, iddia edilmiştir.⁴⁸

Lübnan'ın kuzey doğusunda Suriye sınırları içinde bulunan Sünni Kusayr'de de Lübnan'la bağlantılı Şii köyleri bulunmaktadır. Bu köyler Suriye – Hizbullah bağlantısını sağlama açısından stratejik öneme sahip bulunmaktadır. Aynı zamanda bu köylerin güvenliği Hizbullah için bölgeye müdahale etme noktasında önemli bir yerel gerekçe oluşturmuştur. Ekim 2012'de Suriye'de Hizbullah mensuplarının öldüğüne ilişkin iddialar yayılmaya başladığında, Nasrallah, Suriye'de olduklarını ancak rejimle muhalifler arasındaki çatışmada yer almadıklarını, iddia edildiği gibi Suriye'de şehitleri olsa gurur duyarak açıklayacaklarını, Suriye sınırları içerisinde 30 bin Şii'nin uzun süredir yaşadığı 20'den fazla yerleşim birimi olduğunu, burada yaşayanların köylerini ve ailelerini korumak için şehit olduklarını, Hizbullah'ın sadece kendilerini korumalarına yardım ettiğini, ifade etmiştir.⁴⁹

Kusayr için Nisan 2013'te yapılan savaş Hizbullah açısından strateji değişikliği anlamına geliyordu, daha önce Lübnan sınırını korurken şimdi Suriye içlerine giriyordu ve artık gizleyemeyeceği kayıplar verecekti. Bu çatışmalara 1200-1700 Hizbullah özel kuvvet mensubu katılmıştı ve çatışmaların planlamalarını da yapmışlardı. Bu savaşa kadar Hizbullah mensupları birer haftalık süreler için ön saflara katılırken artık 20 gün süresince ön safta çatışacaklardı. Hizbullah mensupları Suriye ordusuna ait tank ve füze sistemlerini de kullanmışlardı.⁵⁰

⁴⁸ Nicholas Blanford, "Battlefield lessons in Syria strengthen Hezbollah's fighting force", **The Christian Science Monitor**, 3 December 2013, (Çevrimiçi), <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/1203/Battlefield-lessons-in-Syria-strengthen-Hezbollah-s-fighting-force>, 01 Haziran 2017.

⁴⁹ "Nasrallah: "Don't threaten us, don't intimidate us, don't try us"", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/10/12/nasrallahdont-threaten-us-dont-intimidate-us-dont-try-us/>, 03 Haziran 2017.

⁵⁰ Marisa Sullivan, "Hezbollah in Syria", **Institute for the Study of War**, Washington, Middle East Security Report, No:19, Nisan 2014, s.15.

Daha sonra Nasrallah, Mayıs 2013'te, Kusayr'de Şii köylerini ve Zeynep bint Ali (Seyyide Zeynep)'in türbesini korurken şehitlerinin olduğunu ilk kez kabul edecektir.⁵¹

1 Şubat 2013'te, İsrail, Suriye'ye hava saldırı gerçekleştirmiştir. Suriye Rejimi hava saldırısını doğrulamış, resmi açıklamasında Şam yakınında bulunan bir askeri üssün bombalandığını ilan etmiştir. İsrail'le irtibatlı haber kaynakları ise saldırının Lübnan-Suriye sınırında, Hizbullah'a silah taşıyan bir konvoya karşı yapıldığını duyurmuştur.⁵² Varlık sebebi İsrail'e karşı direniş olan Hizbullah, Suriye'de, muhaliflerin ABD ve İsrail için savaştıklarını iddia etmiştir. Hizbullah bu şekilde İsrail'in muhaliflerle birlikte çatışmalara katıldığı izlenimi vererek Suriye sınırları içindeki varlığına meşriyet kazandırmak istemiştir. İsrail, Suriye içinde Hizbullah ve İran hedeflerine sık sık hava saldırıları gerçekleştirmiş, ancak muhaliflerle yan yana gelmemiştir.

16 Şubat 2013'te Suriye ordusu desteğinde Hizbullah, muhalif Özgür Suriye Ordusu kontrolündeki Lübnan sınırına yakın 3 Sünni köye saldırmış, Hizbullah, ÖSO ile çatışmada 3 mensubunun öldüğünü açıklamıştır.⁵³ ÖSO, savunma amaçlı olarak Hizbullah ve Suriye güçleri ile çatışmaya girmiştir.⁵⁴

Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa müdahil olmaya başlaması Lübnan siyasetinde tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Ülkede 14 Mart İttifakı Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesine karşı çıkmış ve müdahaleye son vermesini

⁵¹ "Sayyed Nasrallah: Syria's Friends won't Let It Fall in US, Israel, Takfiri Hands", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/05/01/sayyed-nasrallah-syrias-friends-wont-let-it-fall-in-us-israel-takfiri-hands/>, 30 Mayıs 2017.

⁵² "Israeli warplanes carry out air strike on Syria", **The Guardian**, 1 February 2013, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2013/jan/30/israeli-warplane-syria-lebanon-border>, 14 Temmuz 2017.

⁵³ "Hezbollah condemned for 'attack on Syrian villages'", **BBC**, 18 February 2013, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-21496735>, 06 Haziran 2017.

⁵⁴ Aaron Kalman, "Syrian rebels claim successful attack on Hezbollah", **The Times of Israel**, 26 February 2013, (Çevrimiçi), <http://www.timesofisrael.com/syrian-rebels-claim-successful-attack-on-hezbollah/>, 04 Haziran 2017.

isteyerek bunun Lübnan için risk teşkil ettiğini açıklamışlardır.⁵⁵ Dürzi lider Velid Canbolat ise daha sert bir açıklama yaparak, Hizbullah'ın müdahalesini durdurmasını istediğini, Hizbullah'ın İran'ın emri ile orada çatıştığını, ifade etmiştir.⁵⁶ Nasrallah bu eleştirilere karşı çıkararak, Lübnanlı sünnileri muhalifler safında savaşmakla⁵⁷ ve sınırdan silah aktarmak suretiyle Lübnan'ı istikrarsızlaştırmakla suçlamıştır.⁵⁸

Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Subhi El-Tufeyli de, Şubat 2013'te Hizbullah'ın kendi halkını öldüren ve Filistin için bir kurşun bile atmayan bu rejimi savunmaması gerektiğini, çocukları öldüren Hizbullah mensuplarının cehenneme gideceğini, ifade etmiştir.⁵⁹

3.5.2. Hizbullah Resmi Olarak Suriye'de

Hizbullah, Lübnan'ın büyük kesiminin sevmediği, yöneticisini diktatör olarak gördüğü rejimi savunmak için 2013 yılından itibaren Suriye iç savaşına dahil olmuştur. Hizbullah'ın politika değişiminde İran'ın belirleyici bir rolünün olduğu da görülmektedir. Nisan 2013'te Nasrallah'ın, İran'ın dini lideri ve Veliy-i Fakih

⁵⁵ "March 14, PSP slam Hezbollah activities in Syria", **The Times of Israel**, 19 February 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Feb-19/207007-march-14-ppslam- Hezbollah-activities-in-syria.ashx#axzz2LyiyWg9n>, 03 Haziran 2017.

⁵⁶ "Rival Lebanese groups fighting in Syria: Jumblatt", **The Daily Star**, 24 February 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Feb-24/207737-rival-lebanese-groups-fighting-in-syria-jumblatt.ashx#axzz2LyiyWg9n>, 30 Mayıs 2017.

⁵⁷ Thomas El-Basha, Dana Khraichel, "Nasrallah accuses March 14 of arming Syrian opposition", **The Daily Star**, 16 February 2012, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2012/Feb-16/163526-nasrallah-says-israel-poses-danger-to-entire-region.ashx>, 28 Mayıs 2017.

⁵⁸ "A Precarious Balancing Act: Lebanon and the Syrian Conflict", **International Crisis Group Middle East Report**, No:132, 22 November 2012, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/precious-balancing-act-lebanon-and-syrian-conflict-0>, 23 Mayıs 2017.

⁵⁹ "Hezbollah fighters dying in Syria will go to hell, Tufaili", (Çevrimiçi), <http://yalibnan.com/2013/02/26/hezbollah-fighters-dying-in-syria-will-go-to-hell-tufaili/>, 25 Mayıs 2017.

Hameney ile gizlice görüştüğü ve Suriye'ye müdahaleye mutabık kaldıklarına dair iddialar da Arap basınında yer almıştır.⁶⁰

DAEŞ, 2013 yılında Irak'tan Suriye'nin doğusuna girmiş ve ilerlemeye başlamıştır. Örgüt, muhalifler de dahil olmak üzere, azınlıklar ve Şii topluluklara acımasızca saldırmıştır. Kanlı infaz görüntülerini internet ve basında propaganda amacıyla ve profesyonelce yayınlaması ile tüm dünyada nefret objesi haline gelmiş ve Hizbullah'a Suriye'ye müdahil olmak için ihtiyaç duyduğu sebepleri de hazırlamıştır. Hizbullah her ne kadar Suriye'deki varlığını gizlemeye çalışsa da, çatışmaların büyümesi üzerine bölgedeki varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Mayıs 2013'te rejim güçleri, Lübnan sınırına yakın Kusayr'ı muhaliflerden geri almıştır. Hizbullah önce dolaylı olarak bu çatışmadaki varlığını kabul etmiştir.⁶¹ Nasrallah, 25 Mayıs 2013'te yaptığı konuşmada, Suriye rejimin yıkılması durumunda Direniş'in ayakta duramayacağını, Direniş'i ve Lübnan'ı korumak ve desteklemek için yeni bir sayfanın açıldığını, bunun herkesin sorumluluğu olduğunu, söylemiştir.⁶² Kusayr'ın alınması Hizbullah mensupları arasında büyük bir zafer olarak görülmüş ve Lübnan sokaklarında kutlanmıştır. Hizbullah'ın gizlilik politikası nedeniyle teyit edilemese de bu çatışmada 232 mensubunun öldüğü belirtilmektedir.⁶³

Kusayr'ın geri alınması, Hizbullah'ı Lübnan'ın doğusunda, Kusayr'ın güneyinde bulunan Kalamun Dağı'na ve Suriye içlerine girmek için

⁶⁰ "Report: Hizbollah chief 'secretly' meets with Iran's Khamenei to discuss Assad support", **Al-Arabiya**, 22 April 2013.

⁶¹ Jana El Hassan, "4,000 Hezbollah fighters reach rebel-held Aleppo: FSA", **The Daily Star**, 6 June 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jun-04/219388-4000-hezbollah-fighters-reach-rebel-held-aleppo-fsa.ashx>, 23 Mayıs 2017.

⁶² Wassim Mroueh, Thomas El-Bashal, "Hezbollah confirms heavily involved in Syria conflict", **The Daily Star**, 25 May 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/May-25/218352-hezbollah-says-fighting-in-syria-opposes-importing-crisis-to-lebanon.ashx>, 04 Haziran 2017.

⁶³ Nicholas Blanford, "Battlefield lessons in Syria strengthen Hezbollah's fighting force", **The Christian Science Monitor**, 3 December 2013, (Çevrimiçi), <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/1203/Battlefield-lessons-in-Syria-strengthen-Hezbollah-s-fighting-force>, 01 Haziran 2017.

cesaretlendirmiştir. Bu zafer aynı zamanda Nasrallah'ın Suriye politikasına olan güveni artırmıştır.⁶⁴

Bu dönemde Hizbullah'ın mezhepçilik yaptığı, Suriye'de mezhep savaşını körüklediği ve katliam yaptığı iddiaları gündeme gelmiştir. BM İnsan Hakları Konseyi'nin, 13 Ağustos 2013 tarihli raporunda, Hizbullah'ın Suriye'de katliam yaptığı, işkence ve adam kaçırmaya eylemleri gerçekleştirdiği yer almıştır.⁶⁵ Nasrallah, 14 Mayıs 2013'te yaptığı konuşmada; Suriye'de yaşananın sadece iki taraf arasında bir çatışma olduğunu, iki mezhebin çatışması olmadığını, ancak savaştıkları teröristlerin bu çatışmaları mezhep çatışması olarak göstermeye çalıştıklarını, ifade etmiştir.⁶⁶

Ağustos 2013'te Şam'a 6 kilometre mesafedeki Guta'da düzenlenen kimyasal silah saldırısı Suriye'deki iç savaşta yeni bir tartışmayı gündeme taşımıştır. Saldırıda muhaliflerin kontrolündeki bölgede yasaklı sarin gazıyla sivillerin hedef alınması bölgeye uluslararası müdahale yapılması tartışmalarını öne çıkarmıştır. Bunun üzerine Rusya, konuya doğrudan müdahale ederek, Suriye rejimi cezalandırılmadan, kimyasal silahları Suriye dışına çıkarıp imha etmiştir. Bu silahlardan bir kısmının Suriye tarafından Hizbullah'a verildiği iddia edilmiş, ancak Hizbullah bunu kesin olarak reddetmiştir.⁶⁷

9 Temmuz 2013'te Beyrut'ta Hizbullah'ın kontrolündeki Şii mahallede meydana gelen bombalı saldırıda 53 kişi yaralanmıştır. 16 Ağustos 2013'te Beyrut'ta Hizbullah'ın kontrolündeki başka bir Şii mahallesinde meydana gelen bombalı saldırıda da 22 kişi hayatını kaybetmiştir. Lübnan'da, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi ile terörü Lübnan'a taşıdığı gerekçesiyle karşıt sesler yükselmeye

⁶⁴ "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria", **International Crisis Group Report**, No:153, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>, 05 Mayıs 2017.

⁶⁵ "Report of Twenty-Seventh Session," **U.N. Human Rights Council**, note 173, 13 ağustos 2013.

⁶⁶ "Sayyed Nasrallah: Hezbollah defends Syrians and Lebanese against extremists", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/06/14/sayyed-nasrallah-hezbollah-defends-syrians-and-lebanese-against-extremists/>, 11 Haziran 2017.

⁶⁷ "What did "Nasrallah" say about "Chemical Weapons" ?", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/09/24/what-did-nasrallah-say-about-chemical-weapons-2/>, 28 Mayıs 2017.

başlamıştır. Hasan Nasrallah aynı gün yaptığı açıklamada saldırıyı tekfiri grupların yaptığını ancak ABD ve İsrail'in bu örgütlere sızdığını ve kendi amaçlarına göre yönlendirdiğini, ifade etmiştir.⁶⁸ Hizbullah ayrıca tüm muhalifleri tekfiri terör örgütleri olarak nitelemiştir.

19 Kasım 2013'te İran'ın Lübnan Büyükelçiliği'ne yapılan araçlı saldırıda bir İranlı diplomat ve 25 kişi ölmüştür. Hizbullah, Suriye'deki şiddeti Lübnan'a taşımakla suçlanmıştır. Nasrallah, aynı gün yaptığı açıklamada İran'ın Lübnan Büyükelçiliği yakınında meydana gelen bombalı saldırının arkasında S.Arabistan'ın olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ 3 Aralık 2013'te yaptığı konuşmada ise Suriye'den çekilirlerse, Kusayr, Kalamoun ve Lübnan sınırının silahlı grupların eline geçeceğini ve asıl o zaman bombaların Suriye'de değil Lübnan'da patlayacağını ifade ederek Suriye'de bulunmalarını savunmaya çalışmıştır.⁷⁰

Aralık 2013'te Hizbullah destekli Suriye ordusu Lübnan sınırındaki Kalamun'u muhaliflerden geri almıştır. Hizbullah, Kalamun'un bomba yüklü araçların geçiş noktası olduğu için bu bölgede savaştığını açıklamıştır.⁷¹

Suriye'deki Şii savaşçıların tek kaynağı Hizbullah değildir. Aralık 2013 itibariyle Suriye'de 70 ülkeden 11 binden fazla yabancı savaşçı olduğu ileri sürülmüştür. Bunların önemli kısmı Sünni olmakla birlikte İran, Irak, Afganistan ve Pakistan'dan gelen Şiiler de rejim için savaşıyorlardı. Suriye rejimi, seküler imajı

⁶⁸ "Nasrallah blames Takfiri groups for deadly Beirut car bomb attack", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/08/16/nasrallah-blames-takfiri-groups-for-deadly-beirut-car-bomb-attack/>, 27 Mayıs 2017.

⁶⁹ "Seyyed Hassan Nasrallah: Saudi Arabia behind Iran embassy bombing", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/12/04/seyyed-hassan-nasrallah-saudi-arabia-behind-iran-embassy-bombing/>, 29 Mayıs 2017.

⁷⁰ "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria", **International Crisis Group Report**, No:153, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>, 05 Mayıs 2017.

⁷¹ "Syria shows off car-bomb assembly site", **The Daily Star**, 18 March 2014, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Mar-18/250621-syria-shows-off-car-bomb-assembly-site.ashx>, 24 Mayıs 2017.

vermeye çalışsa da onun için savaşanlar da cihat için gelmişlerdi, Kerbela, Hz.Hüseyin, Hz.Zeynep gibi cihatçı söylemler Şii gruplar tarafından kullanılıyordu.⁷²

Hizbullah inkar etse de, bölgede İran ve S.Arabistan'ın vekaletinde mezhep savaşı yaşanmaktadır ve Hizbullah da bu savaşın başat aktörlerinden birisidir. Hizbullah mezhep savaşında İran'ın yanındaydı, S.Arabistan'ı Lübnan'da hükümet kurulmasına engel olmak ve İran'ın Lübnan Büyükelçiliği'ne saldırı düzenlemekle suçluyordu.⁷³

Hizbullah'ın muhaliflerle ilgili tekfiri söylemi taraftarlarını harekete geçirmeyi sağlarken ılımlı bile olsa tüm muhalifleri de kendisine düşman etmiştir. Hizbullah ayrıca stratejik konularda da sıkıntı yaşıyordu. Hizbullah yöneticileri, Suriye'ye müdahaleleri ve Şam şehrinin kurtarılmasından sonra rejimin çok kısa zamanda eski topraklarını geri kazanacağını ve zafer kazanacağını düşünmüşlerdi ancak savaş ummadıkları şekilde uzayacaktı. Mezhep savaşını iki tarafın da kısa zamanda kazanma imkanı yoktu. Hizbullah düzenli bir orduya karşı gerilla savaşı yapacak şekilde organize olmuştu, gerilla savaşı yürüten muhaliflere karşı gerilla savaşı ile ilgili tecrübesi yoktu, intihar saldırıları gibi taktiklerle mücadelede sorun yaşayacaktı.

Suriye'deki muhalifleri destekleyen Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'nin Temmuz 2013'te devrilmesi Sünni'lere olan desteği azaltmıştır. Eylül 2013'te BM tasarısı ile ABD ve Rusya arasında rejime ait kimyasal silahların yok edilmesi

⁷² "ICSR Insight: Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans", **The International Center for the Study of Radicalisation**, 17/12/2013, (Çevrimiçi), <http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>, 20 Mayıs 2017.

⁷³ Wassim Mroueh, "Hariri blasts Nasrallah over Saudi accusations", **The Daily Star**, 14 November 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2013/Nov-14/237861-hariri-blasts-nasrallah-over-saudi-accusations.ashx>, 29 Mayıs 2017.

anlaşması imzalanmıştır. Suriye rejimi anlaşma şartlarına genel olarak uyarak uluslararası güçlerle müzakere yürütmeye hazır olduğunu göstermiştir.⁷⁴

Lübnan içinden Hizbullah'ın Suriye'de bulunmasına güçlü bir tepki oluşmamıştır. 14 Mart Bloğu Lideri Saad Hariri; "Nasrallah Suriye'den çıkması sözümüzü duymayacak çünkü İran'ın Fetva'sını duyuyor sadece", diyerek tepkisini göstermiştir.⁷⁵ Ancak Hizbullah karşıtı blok dağınık bir yapıdadır ve olaylara zayıf tepki verebilmiştir. Hizbullah, Lübnan içinde meydana gelen terör saldırılarını ise kendilerinin Suriye'ye müdahalelerinin bir sonucu olarak değil, aksine sorunun Lübnan'a transfer edilmesine karşı direnişlerinin yıpratılmasına dönük girişimler olarak iç kamuoyunda yorumlamıştır. Lübnan'daki 8 Mart Bloğu ise Hizbullah'ı destekliyordu, daha sonra Hizbullah'ın desteği ile Lübnan Cumhurbaşkanı seçilecek olan Michel Aoun da, Lübnan toplumu için sadece radikallerin tehdit oluşturduğunu, söylemiştir.⁷⁶

Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah bu dönemde güçlü bir lider olarak kamuoyuna lanse edilmiştir. 2006'da İsrail'le yapılan 33 Gün Savaşı'nın zafer olarak sunulması gibi Suriye içindeki kazanımlar da zafer olarak sunulmuştur. Hizbullah sempatanları Nasrallah'ın hep haklı çıktığını, Suriye'de kazanılacak bir zafer konusunda da haklı çıkacağı görüşünde idiler. DAEŞ gibi örgütler de Hizbullah'ın işini kolaylaştırmıştır. Bu örgütlerin taraf gözetmeden yaptıkları acımasız eylemler insanları Suriye rejimine yaklaştırmıştır. Suriye'nin kuzey

⁷⁴ "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria", **International Crisis Group Report**, No:153, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>, 05 Mayıs 2017.

⁷⁵ "Future vows to end Iranian 'occupation' of Lebanon", **The Daily Star**, 17 December 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2013/Dec-17/241400-future-movement-vows-to-end-iranian-occupation-of-lebanon.ashx>, 21 Mayıs 2017.

⁷⁶ "Future bloc to Iran: hands off Lebanon", **The Daily Star**, 7 February 2014, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Feb-07/246694-future-bloc-to-iran-hands-off-lebanon.ashx>, 21 Mayıs 2017.

doğusunda yaşayan Sünni Şammar Aşiretinin rejime yaklaşarak DAES’le savaşmak için silah istemesi süreçteki bu değişime bir örnek olarak gösterilebilir.⁷⁷

Uluslararası sistemin de Suriye’ye müdahil olmasına güçlü bir tepki vermemesi Hizbullah’ın işini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Körfez ülkeleri Hizbullah’ın tüm organizasyonlarını, Avrupa Birliği’nin de Hizbullah’ın askeri kanadını terör listesine almış olmasına rağmen, bu kararlar Hizbullah’ı hemen hemen hiç etkilememiştir. Hatta muhaliflerin en büyük destekçisi ve Körfez İşbirliği Örgütü üyesi Katar, muhalifler tarafından kaçırılan 9 Şii’nin kurtarılmasına aracı olarak Hizbullah’la ilişki kurmuştur.⁷⁸ Tüm bu süreç Hizbullah’ı savaşan aktörlerden biri olmanın ötesinde yer yer muhatap alınan bir kurum düzeyine taşımıştır.

Hizbullah bu süreçte İran adına ve onun stratejisi doğrultusunda savaşan bir örgüt olduğuna yönelik eleştirilere de karşı söylemler üretebilmiştir. Suriye’deki çatışmalarda çok sayıda Lübnanlı’nın ölümü ve Suriye’de İran için savaşmasının bu kayıplara neden olduğu eleştirilerine karşı Nasrallah, 4 Aralık 2013’te verdiği bir beyanatta, Suriyede şehitleri olduğunu, onlarla gurur duyduklarını ancak iddia edildiği gibi çok şehit olmadığını, bu savaşlardaki şehit sayısının 200’ü bulmadığını, İran’ın Hizbullah’ın Suriye ile ilgili kararlarında etkisi olmadığını, İran ile bilgilendirme düzeyinde bir ilişkilerinin olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹

Hizbullah, Şubat 2014’te Kusayr ve Şam’ın kuzeyindeki Kalamoun Dağları’nda tahkimatını güçlendirirken Şam, Deraa, İdlip ve Halep’te rejim ve İran’ın gönüllü güçleriyle birlikte çatışmalara girmiş,⁸⁰ Hizbullah bu bölgelerdeki

⁷⁷ “Lebanon’s Hizbollah Turns Eastward to Syria”, **International Crisis Group Report**, No:153, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>, 05 Mayıs 2017.

⁷⁸ “Gulf states agree to blacklist Hezbollah as terrorist group”, **Al-Arabiya**, 17 July 2013, (Çevrimiçi), <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/07/17/Gulf-states-agree-to-blacklist-Hezbollah-as-terrorist-group.html>, 30 Mayıs 2017.

⁷⁹ “Sayyed Nasrallah: Iran Deal Wiped Polarization, No Single Nation Can Make Decisions Alone”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/12/04/sayyed-nasrallah-iran-deal-wiped-polarization-no-single-nation-can-make-decisions-alone/>, 24 Mayıs 2017.

⁸⁰ Jana El Hassan, “4,000 Hezbollah fighters reach rebel-held Aleppo: FSA”, **The Daily Star**, 6 June 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jun-04/219388-4000-hezbollah-fighters-reach-rebel-held-aleppo-fsa.ashx>, 23 Mayıs 2017.

tekfiri gruplara karşı önleyici saldırı yaptığını iddia etmiştir.⁸¹ Hizbullah'ın Suriye içlerinde çatışma içinde olduğu dönemde, Suriye Lübnan sınırına yakın Bekaa vadisinin doğusunda bulunan Arsal'da Lübnan ordusu ile Nusra Cephesi arasında 7 Ağustos 2014'te çatışma çıkmış ve yirmiden fazla Lübnan askeri ölmüş, kırktan fazlası rehin alınmıştır. Daha sonra anlaşma sağlanarak rehinelere serbest bırakılmış ancak tekfiri tehdidin Lübnan'a ulaşması ve Lübnan ordusunun yetersiz kalması, tekfiri gruplara karşı Hizbullah'ın Suriye'de savaşmasının meşruiyetinin güçlenmesine yardımcı olmuştur.⁸²

Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa dahil olması İsrail Hizbullah çatışmasını da yeni bir boyuta taşımıştır. 18 Ocak 2014'te Golan Tepesi yakınındaki Kunatre'de düzenlenen saldırıda aralarında 2008'de öldürülen Hizbullah'ın askeri sorumlusu İmad Mugniyeh'in oğlu Cihat Umniyeh ve İran Devrim Muhafızları Ordusu generallerinden Muhammed Ali Allahdadi'nin de bulunduğu 6 kişi öldürülmüştür. Saldırı, resmen üstlenilmese de İsrail tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı ile İsrail, Hizbullah'ın Golan Tepeleri'ne yerleşmesine izin vermeyeceğini gösteriyordu. Saldırı ayrıca İran askerlerinin güney Suriye'de Hizbullah mensuplarıyla birlikte savaştıklarını göstermiştir.⁸³

Buna karşılık olarak Hizbullah mensupları, 28 Ocak 2014'te tartışmalı Şeba Çiftlikleri'nde İsrail konvoyuna ateş açtı ve iki İsrail askeri öldü. Hasan Nasrallah, yaptığı açıklamada, artık angajman kuralı uygulamayacaklarını, İsrail'i her an her yerde vurabileceklerini, ifade etmiştir.⁸⁴

⁸¹ "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria", **International Crisis Group Report**, No:153, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>, 05 Mayıs 2017.

⁸² Jean Aziz, "Arsal: The Battle That Begins a Long War", **Al-Monitor**, 11 August 2014, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/arsal-dela-militants-lebanon-army-government.html>, 24 Mayıs 2017.

⁸³ "Sayyed Nasrallah: Time to Prepare your shelters!", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/01/20/time-to-prepae-your-shelters-sayyed-nasrallah/>, 25 Mayıs 2017.

⁸⁴ "Sayyed Nasrallah: 'Rules of Engagement with Israel are Over'", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/02/09/video-sayyed-nasrallah-rules-of-engagement-with-israel-are-over/>, 28 Mayıs 2017.

5 Temmuz 2015'te Hizbullah ve Suriye Ordusu, Şam'ın kuzeyinde bulunan Lübnan sınırına yakın Zabadani şehrine girdi. Nasrallah, Kudüs'e giden yol Kalamun, Zabadani ve Humus'tan geçtiğini, ifade etmiş ve Lübnan sınırına yakın Kalamun ve Zabadani'den sonra Suriye içlerinde bulunan ve Sünnilerin yaşadığı Humus'u Hizbullah'a hedef olarak göstermiştir.⁸⁵

Suriye rejimi ile stratejik bağları bulunan Hizbullah, Suriye İç Savaşı başladığında önce müdahil olduğunu kabul etmemiş sonra Şiileri ve kutsal mekanları korumak amacıyla bölgede bulunduğunu kabul etmiş, son olarak ise tekfiri terörist olarak nitelediği gruplara karşı Lübnan'ı koruduğu gerekçesiyle savaşta olduğunu ilan etmiştir. İran ile birlikte rejim güçlerine yardımcı olan Hizbullah başlangıçta askeri zafer elde edememiş ancak Rusya'nın sürece dahil olmasıyla İç Savaş'ta Hizbullah için yeni bir aşamaya geçilmiştir.

3.5.3. Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi Sonrasında Hizbullah

Nisan 2014'te Ukrayna ve Kırım konusunda belli bir aşamaya gelen Rusya, Suriye içsavaşı ile daha yakından ilgilenmeye başlamış, Hizbullah da bu sürece göre konum almaya başlayarak Rusya ile yakınlaşma çabası içine girmiştir. Hasan Nasrallah, 7 Nisan 2014'te, Rusyanın Suriye rejimine olan desteğinin Kırım sorunundan sonra daha da artacağını, ifade etmiştir.⁸⁶

7 Aralık 2014'te Putin'in özel temsilcisi Dışişleri Bakan Yardımcısı Mikhail Bogdanov, Nasrallah tarafından kabul edilmiştir.⁸⁷ Bu görüşme Hizbullah'ın Suriye iç savaşı üzerinden ilk kez bir süper güç tarafından bölgesel güç olarak tanınması anlamına gelmektedir. Nasrallah görüşme ile ilgili olarak, Rusya'ya en doğru ve samimi bilgi veren taraf olduklarını, kendisinin bir diplomat değil, bir direnişçi

⁸⁵ "Sayyed Nasrallah: The Road to Al-Quds Passes through Qalamoun, Zabadani, Homs", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/07/11/sayyed-nasrallah-the-road-to-al-quds-passes-through-qalamoun-zabadani-homs/>, 24 Mayıs 2017.

⁸⁶ "Sayyed Nasrallah: Resistance behind Shebaa Farms Bomb, Israeli Eye on Galilee", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/04/07/sayyed-nasrallah-resistance-behind-shebaa-farms-bomb-israeli-eye-on-galilee/>, 28 Mayıs 2017.

⁸⁷ "Sayyed Nasrallah Receives Putin's Delegation", **Alalam News**, 24 June 2017, (Çevrimiçi), <http://en.alalam.ir/news/1655711>, 03 Haziran 2017.

olarak Rus temsilcilerle görüştüğünü, Hizbullah'ın Tahran ve Şam'ın müttefiki ve Irak, Suriye ve Lübnan'da terörle mücadele eden temel güç olduğunu, görüşmede uyum sağladıklarını, kendilerinin kırmızı çizgisinin Esed, Rusya'nın ise Esed, Suriye devleti ve rejim ordusu olduğunu, ifade etmiştir.⁸⁸ Rusya, bu görüşme ile Suriye'ye fiilen müdahale etmeden önce Hizbullah'la irtibat ve ittifak kurmuştur.

Eylül 2015'te Rusya, Lazkiye'de havaalanı inşa etmiş ve Suriye'de hava saldırılarına başlamıştır. Rusya'nın Suriye rejiminin daveti ile radikal dini teröristlerle savaşa destek verdiğini ilan etmesine karşılık, Batılı kaynaklar, Rusya tarafından yürütülen hava saldırılarının daha çok ılımlı rejim muhalifi grupları hedef aldığını iddia etmiştir. Rusya'nın müdahalesi ile başlayan yeni süreçte, Suriye ordusu iç savaşın başlamasından sonra ilk kez Rusya'nın desteği ile ilerlemeye başlamıştır.⁸⁹

12 Kasım 2015'te, Şiiilerin yaşadığı Beyrut'un güney mahallelerinde DAESH'in gerçekleştirdiği saldırıda 43 kişi ölmüştür. Saldırıyı iki Filistinli gerçekleştirmiştir. Hamas Lideri Halid Meşal Hasan Nasrallah'ı arayarak saldırıda bulunan Filistinlilerin Lübnandaki mültecilerden olmadığını, tüm Filistinlilerin üzgün olduğunu, söylemiştir.⁹⁰ Hizbullah tüm iddialarına rağmen terörü Lübnan'dan ve Şii sivillerden uzak tutamamıştı.

10 Mayıs 2016'da Şam Havalimanı yakınında meydana gelen patlamada Hizbullah'ın komutanlarından Mustafa Bedreddin ölmüş, basında saldırıyı İsrail'in yaptığı yeralırken Hizbullah, Suriyeli muhaliflerin yaptığını iddia etmiştir.⁹¹

⁸⁸ "Sayyed Nasrallah to Delegate of Western Front Bogdanov: Al-Assad...A Red Line", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/12/25/sayyed-nasrallah-to-delegate-of-western-front-bogdanov-al-assad-a-red-line/>, 24 Mayıs 2017.

⁸⁹ Rob Crilly, "Russia 'is building military base in Syria'", **Telegraph**, 5 Eylül 2015, (Çevrimiçi), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11846382/Russia-is-building-military-base-in-Syria.html>, 11 Nisan 2018.

⁹⁰ "Sayyed Nasrallah Receives Condoling Phone Calls from Hamas' Meshaal, Haniyeh", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/11/14/sayyed-nasrallah-receives-condoling-phone-calls-from-hamas-meshaal-haniyeh/>, 27 Mayıs 2017.

⁹¹ Roi Kais, "Hezbollah blames insurgent shelling for death of top commander in Syria", **ynet**, 14 May 2016, (Çevrimiçi), <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4802805,00.html>, 05 Haziran 2017.

Nisan 2016'da Hizbullah ve Suriye ordusunun Halep'e yaptığı kuşatma sonuç verdi. Yapılan anlaşma ile Halep boşaltılarak burada ikamet edenler Özgür Suriye Ordusu kontrolündeki İdlib'e nakledildiler. Nasrallah, 28 Haziran 2016'da, S.Arabistan ve Türkiye'nin terörü desteklediğini, diğer yollardan Şam'a ulaşamayınca Halep yoluyla kuzeyden ulaşmaya çalıştıklarını ancak başarısız olduklarını, yapılan ateşkesin teröristlere zaman kazandıracaklarını, Hizbullah'ın Halep savaşında 28 kayıp verdiğini, ifade etmiştir.⁹² Halep'te ise insanlık dramı yaşanmıştır. Nasrallah, 23 Aralık 2016'da, Batı basınında çıkan Halep'te zulüm gören çocuk fotoğraflarının aslında İsrail tarafından zulmedilen Gazze ve Lübnan'a ait olduğunu, Suudi kuşatması nedeniyle Yemenli çocuklara yapılan zulmün ise özellikle gündeme getirilmediğini, ifade etmiştir.⁹³

Hizbullah ateşkese, muhaliflere zaman kazandırdığı gerekçesiyle karşı çıkıyordu ve fırsat bulunduğu muhaliflerin sert bir şekilde ezilmesinden yanaydı. Hizbullah, Suriye'nin Foua, Kefraya, Zabadani and Madaya şehirlerini kuşatma altına almıştı, halk açlık sınırındaydı. Nasrallah bu kuşatmalarla ilgili olarak, Suriye hükümetinin görüşmeye açık olduğunu ancak silahlı grupların çözüm istemediğini, ifade etmiştir.⁹⁴

Suriye'de, Hizbullah, DAEŞ ile doğrudan çatışmaya girmemiş ancak ABD'yi DAEŞ'e ve teröre destek vermekle suçlamıştır. Nasrallah, 12 Ekim 2016'da, ABD'nin cihatçıları desteklediğini ve Irak'ta Felluce ve Anbar'dan kaçan cihatçıları Deyr Ez-Zor ve Rakka'ya yönlendirdiğini, ABD'nin DAEŞ'in Halep'in kuzeyinde olmasını önemsemediğini, bu bölgeyi Kürtlere bıraktığını, DAEŞ'in Hizbullah'ı yoketmesini beklediğini, ifade etmiştir.⁹⁵

⁹² Mohammad Salami, "S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory", **Almanar**, 27 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>, 12 Haziran 2017.

⁹³ Marwa Haidar, "Sayyed Nasrallah: Aleppo Victory Decisively Foiled All Attempts to Topple Syrian Regime", **Almanar**, 23 December 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/144307>, 13 Haziran 2017.

⁹⁴ "Sayyed Nasrallah: US Wants Fighting in Syria to Continue, Sanaa Massacre "Flagrant Scandal" by Saudis", **Al Manar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/61987>, 16 Haziran 2017.

⁹⁵ "Sayyed Nasrallah Calls on Iraqis to Beware US Deceptive Plot: Strike, Arrest ISIL Terrorists in Mosul", **Al Manar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/62874>, 03 Temmuz 2017.

Hizbullah, Kasım 2016'da Golan Tepeleri'ne yakın Kusayr'da askeri gösteri düzenlemiş ve aralarında ABD yapımı zırhlı taşıyıcıların da olduğu ağır silahlarını sergilemiştir. Bu silahlar ABD'nin Lübnan ordusuna verdiği silahlardı. İsraili askeri yetkililer, Hizbullah ve Lübnan ordusu birbirinden ayrılmadığı sürece ikisini bir kabul edeceklerini, Hizbullah'ın saldırısı durumunda İsrail ordusunun Lübnan Ordusu ve altyapısına saldırı hakkı olacağını açıkladılar.⁹⁶ Hizbullah Genel Sekreteri Naim Kassam, Kusayr'daki askeri gösteri ile mesaj vermeyi amaçladıklarını, artık eğitilmiş bir ordular olduğunu, ifade etmiştir.⁹⁷

Ocak 2017'de Rusya ve Türkiye'nin öncülüğünde Suriye'de ateşkes sağlamak için Astana görüşmeleri başlamıştır. Hizbullah, muhalifleri tamamen yendikten sonra üstün olarak müzakerelere başlama düşüncesinde olmakla birlikte Rusya'nın taleplerini kabul etmiştir. Nasrallah, 2 Şubat 2017'de Astana ateşkesini kabul ettiklerini, aksi yönde çıkan haberlerin yanlış olduğunu, İran'ın da siyasi çözüm istediğini, ifade etmiştir.⁹⁸

Suriye İç Savaşı'nda Lübnan'a, nüfusunun %25'ini oluşturacak şekilde 1,5 milyon Suriyeli göç etmiştir. Büyük çoğunluğu Sünni olan mülteciler, yakınlarını öldürdüğünü düşündükleri Hizbullah için tehdit oluşturuyorlardı. Hizbullah, bu göçmenlerin Lübnan vatandaşı olmamalarına ve kamplarda yaşamalarına rağmen en yakın zamanda Suriye'ye dönmelerini istiyordu. Lübnan'da yaşayan Filistinliler de kamplarda yaşıyorlardı ve Lübnan vatandaşı değillerdi ancak zamanla Lübnan siyasetini etkiler hale gelmişlerdir. Hizbullah benzer bir sürecin Suriyeli sığınmacılar üzerinden yaşanmasından endişe etmektedir.

⁹⁶ Isabel Kershner, Ben Hubbard, "Hezbollah Is Using U.S.-Made Military Vehicles in Syria, Israel Says", **The New York Times**, 21 Aralık 2016, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2016/12/21/world/middleeast/hezbollah-us-made-apc-syria-lebanon.html>, 11 Nisan 2018.

⁹⁷ "After military parade, Hizballah says it's now an army", **Al Araby**, 16 Kasım 2016, (Çevrimiçi), <https://www.alaraby.co.uk/english/news/2016/11/16/after-military-parade-hizballah-says-its-now-an-army>, 11 Nisan 2018.

⁹⁸ "Sayyed Nasrallah: Victorious Hezbollah Not Afraid of "Foolish" President at White House", (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/188956>, 29 Mayıs 2017.

Nasrallah, 13 Şubat 2017’de Suriye’de zafer kazanılan bölgelerin güvenli olduğunu, Lübnan’daki Suriyeli mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanmasının gerektiğini, bu bölgelerdeki eski savaşçıların bile barış içinde yaşadığını, Suriye’de zorunlu demografik değişim olmadığını, bunu yazarların mezhep ayrımcılığı yaptıklarını, 1 Ekim 2017’de de, Lübnan’daki Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönmesi ve ülkelerinin yeniden inşasında rol almaları gerektiğini, ifade etmiştir.⁹⁹

Nasrallah’ın ifadelerine rağmen bu bölgeler henüz güvenli değildi, ilk olarak geri alınan Kusayr’da bile hayat normale dönmemiştir. Belleklere kazınan katliamlar nedeniyle Lübnan’daki göçmenlerin yakın zamanda geri dönmeleri de çok zor görünmektedir.

Suriye’de zorunlu demografik değişim iddiaları gündeme gelmiştir. İran ve Hizbullah’ın Lübnan sınırı boyunca güvenli alan oluşturmaya çalıştığı, bu nedenle Şam ile Humus arasındaki bölgeye Suriye, Lübnan ve Irak’tan Şii aileler yerleştirildiği, bu bölgelerdeki tapu kayıtlarının kasıtlı olarak yakıldığı, iddia edilmiştir. Suriye devlet ajansı, 2016 Ağustos’ta Şam çevresinde Sünnilerden boşalan Darayya’ya 300 Iraklı Şii ailenin yerleştirildiğini açıklamıştır. Beşar Esed’in babası Hafız Esed de görev yaptığı dönemde Şam’a yoğun bir şekilde Nusayri yerleştirmiştir. 1947’de Şam’ın 500 bin nüfusunun sadece 300’ü Nusayri iken günümüzde Şam’daki Nusayri sayısı 500 bine çıkmış durumdadır.¹⁰⁰

Nasrallah ise, 13 Şubat 2017’de Suriye’de zorunlu demografik değişim olmadığını, bunu yazarların mezhep ayrımcıları olduğunu,¹⁰¹ 23 Ekim 2016’da ise

⁹⁹ “Sayyed Nasrallah: Our Resonant Call to Remain ‘At Your Service O Imam Hussein’”, Çevrimiçi, <http://english.almanar.com.lb/358943>, 29 Mayıs 2017.

¹⁰⁰ “Hezbollah Cements Control of Lebanon With Beirut Drug Raids”, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/4814oc-hezbollah-cements-control-of-lebanon-with-beirut-drug-raids/>, 15 Mayıs 2017.

¹⁰¹ “Sayyed Nasrallah: Victorious Hezbollah Not Afraid of ‘Foolish’ President at White House”, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/188956>, 29 Mayıs 2017,

DAEŞ'in bölgede demografik değişiklikler yapmaya amaçladığını, sadece azınlıkları değil kendilerine karşı gelen Sünni grupları da hedef aldıklarını, ifade etmiştir.¹⁰²

Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kassem, Al Monitor gazetesine 06 Nisan 2017'de verdiği röportajda, Suriye'de kalıcı olma niyetlerinin bulunmadığını, Suriye'de siyasi bir çözüm bulunduğu ve kendilerine ihtiyaç kalmadığında Suriye'den çekileceklerini, İsrail'in Hizbullah'ın İran'dan daha büyük bir tehdit haline geldiğine ilişkin beyanatları olduğunu, ancak bunun İsrail'in Hizbullah'a yeni bir savaş açacağı anlamına gelmediğini düşündüğünü, İsrail'in Suriye'de cihatçılara yardım ettiğini söylemiştir.¹⁰³

ABD öncülüğündeki uluslararası gücün, yerel işbirliği ile DAEŞ'e karşı 2017'de yoğun mücadeleye başlaması ile Irak ve Suriye'de, aralarında Musul ve Rakka'nın da bulunduğu birçok yerleşim bölgesi örgütten geri alınmış ve DAEŞ psikolojik üstünlüğünü kaybetmiştir. Suriye ordusu ve müttefikleri de özellikle 2017 baharı ile birlikte muhaliflere karşı üstünlük sağlamış, başta Hama olmak üzere pekçok bölgeyi muhalif güçlerden geri almıştır. Artık savaşın seyri değişmiş ve yorulan taraflar sona doğru yaklaşmıştır.

Temmuz 2017'de, Lübnan Ordusu, Suriye sınırında bulunan Aarsal kırsalında, geçişleri önlemek amacıyla, ismi daha sonra değişecek olan El Nusra Cephesi'ne yönelik olarak operasyon başlatmış, bu kez çok cephede savunmada olan düşmanı karşısında başarılı da olmuştur. Lübnan hükümeti, operasyonun Hizbullah koordinasyonunda olmadığını açıklamış olmakla birlikte operasyonun Hizbullah tarafından Suriye'de yapıldığı değerlendirilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰² "Sayyed Nasrallah Reiterates Support for Aoun in Presidential Vote", **Al Manar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/74787>, 29 Mayıs 2017.

¹⁰³ Ali Rizk, "Hezbollah's No. 2: US strike on Syria mere 'muscle flexing'", **Al-Monitor**, 13 April 2017, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/04/lebanon-hezbollah-syria-war-israel-us-military-strikes.html>, 14 Haziran 2017.

¹⁰⁴ "Hezbollah, Syria army launch attack on Lebanon border", **Al Jazeera**, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com/news/2017/07/hezbollah-syrian-army-launch-attack-border-area-170721035924650.html>, 21 Haziran 2017.

Hizbullah'la DAEŞ arasında, Ağustos 2017'de yapılan Kalamoun mutabakatı ile 310 DAEŞ mensubu ve aileleri, Kalamoun'dan ayrılarak, Deir Al Zor'a çekilmişlerdir.¹⁰⁵

Hizbullah, Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinden sonra, bu desteği kullanmış, Lübnan'dan uzaklaşarak Suriye içinde ilerlemiştir. Kendisinin de içinde bulunduğu Rejim yanlısı ittifakın başarılarını da sahiplenerek mutlak zaferini ilan etmiştir.¹⁰⁶ Hizbullah'ın barış sağlansa bile yakın zamanda Suriye'den çıkma planı bulunmamaktadır.

3.6. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'nda, Savaşın Aktörleri ile İlişkileri

3.6.1. Suriye İç savaşı'nda Suriye Rejimi ile İlişkileri

Suriye'nin Nusayri inancını taşıyan yöneticileri ile Hizbullah'ın tabanını oluşturan Şiilerin, bölgede azınlık durumları ve baskı altında olmalarından ileri gelen ortak geçmişleri vardır.

Suriye'de yönetime sahip olan Nusayri azınlığın dini inancı, Şii 10. İmam Ali El-Hadi'ye dayanmaktadır. İmam Ali El-Hadi ile irtibatlı din adamı Muhammed Bin Nusayr, ölümünden sonra 10. İmam Ali El-Hadi'nin tanrı olduğunu, kendisini de peygamberi ilan ettiğini iddia etmiştir. Sapkın görülen inançları nedeniyle Muhammed Bin Nusayr ve taraftarları Suriye'nin kuzeyindeki dağlık alanlara kaçtılar ve yerleştiler. Hizbullah'ın tabanını teşkil eden Şiiler de bir dönem Lübnan dağlarına sığındıklarından dolayı mazlumiyeti paylaşmışlardı. Suriye'de savaşan

¹⁰⁵ "Sayyed Nasrallah to Iraqis: Our Fraternity Can Never Be Shaken Up, Our Joint Victory 'Historical'", **Al Manar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/338468>, 19 Haziran 2017.

¹⁰⁶ Sara Taha Moughnieh, "Sayyed Nasrallah: Axis of Resistance Ready for Great War If Waged", 5 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/339755> 31/08/2017, 13 Nisan 2018.

selefi/tekfiri grupların fikir babası İbni Teymiye daha 14. Yüzyılda sapkını olduğunu iddia ettiği Nusayri'lerle cihada fetva vermiştir.¹⁰⁷

Nusayriler, 20. yüzyılda Hafız Esed iktidara gelip Nusayri hemşehrilerini görünür kılana kadar kapalı bir toplum olarak yaşamışlardır.

Lübnan, Fransız manda döneminde Suriye'yi farklı şekillerde bölene kadar Büyük Suriye içinde yer almıştır. Suriye bu dönemden sonra Lübnan üzerinde niyet beslemiş ve bu doğrultuda büyükelçilik açmamıştır.

Suriye'nin laik Baas rejimi, Nusayri olmasına rağmen ülke yöneminde dini vurgularda bulunmamış ve Lübnan'daki şiilerle de Lübnan İç Savaşı'na kadar biraraya gelmemişlerdir. Lübnan'da 1975'te iç savaş başladığında, Hristiyan güçler, zor durumda kaldıklarında Suriye Rejim Ordusu'nu Lübnan'a davet etmişlerdir. Pragmatik politikaları ile tanınan Hafız Esed yönetimi Hristiyan güçlere destek olmak amacıyla İç Savaş'a müdahil olmuştur. Çatışmaların azalması üzerine Lübnan'daki Hristiyan cemaatlerde, Suriye Ordusu'nun gerekeni yaptığı ve artık ülkeyi terk etmesi gerektiğini düşünenlerin sayısı artmış ve iki taraf arasında ilişkiler bozulmaya başlamıştır. 1977'de iki taraf arasında çıkan çatışmalarda 27 kişi ölmüştür. 16 Mart 1977'de Dürzi lider Kemal Canpolat bir suikast sonucu öldürülmüş, suçlanan taraflar arasında Suriye de bulunmuştur. Dürzi liderliği devralan oğlu Velid Canpolat, Eylül 1977'de, şiilerin de destek verdiği Ulusal Hareket adına Suriye ile ittifak anlaşması imzalamıştır.¹⁰⁸ Suriye güçleri daha sonra Arap Barış Gücü olarak Lübnan'da mevcudiyetini devam ettirmiştir.

Suriye rejimi ancak 1980'lerin başından itibaren dindaşları şii EMEL örgütü ile ortak hareket etmeye başlamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Daftary, **a.g.e.**, s.228.

¹⁰⁸ Acar, **a.g.e.**, s.82.

¹⁰⁹ Ziad Majed, "Hezbollah and The Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization", **Aspen Institute**, November 2010, (Çevrimiçi), <http://www.lebanonrenaissance.org/assets/Uploads/Hezbollah-the-Shia-Community.pdf>, 16 Temmuz 2017.

Lübnan'ın kuzeyindeki en büyük şehir olan Trablusşam'da, 1980'de Şii militanlar Suriyeli askerlerle birlikte, Sünni Müslüman Kardeşler mensupları ile silahlı çatışmaya girmiştir. 1983'te devam eden çatışmalarda 35 kişi ölmüştür.¹¹⁰

Suriye ile Fransa'nın ilişkileri Lübnan üzerindeki iddiaları nedeniyle soğuktur. Fransa'nın Beyrut Büyükelçisi, bir suikast sonucu 4 Eylül 1981'de Beyrut'ta öldürülünce Fransa yine Suriye'yi suçlamıştır.¹¹¹

İran İslam Devrimi'nden sonra İsrail karşıtlığı noktasında Suriye, İran ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Suriye, İran İslam Devrimi'nden sonra yeni rejimi tanıyan ilk Arap ülkesi, dünyada da Sovyetler Birliği ve Pakistan'dan sonra üçüncü ülke olmuştur. İran Irak Savaşı'nda da İran'a destek olmuştur. 1982'de İsrail Lübnan'ı işgal ettiğinde İran Devrim Muhafızları ordusu olan Pasdaran güçleri Lübnan'a Suriye üzerinden geçmişlerdir. Hizbullah örgütünün tohumları da Suriye rejiminin izni ile İran'ın Suriye Büyükelçiliği'nde atılmıştır. İran'ın Hizbullah'a lojistik desteği Suriye üzerinden ulaşmış ancak bu dönemde Suriye Hizbullah'ın gelişim sürecine katılmamıştır.¹¹² İran, Suriye'nin bu desteğine karşılık Suriye'ye yıllık 9 milyon ton petrol yardımında bulunmuştur.¹¹³

Hizbullah kuruluşundan itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin menfaatleri doğrultusunda ilişki geliştirmiş, Suriye ile ilişkilerini de İran'ın politikaları belirlemiştir. Hizbullah EMEL'den koştuktan sonra, aralarında oluşan gerilimde Suriye EMEL'den yana tavır almış, İran'ın stratejileri doğrultusunda Hizbullah da Suriye rejimini karşısına almıştır. Hizbullah Genel Sekreteri Subhi Tufeyli, İran'ın Hizbullah'ın Suriye hedeflerine saldırmasını istediğini ancak kendisinin buna izin vermediğini ifade etmiştir.¹¹⁴ Hizbullah, 1982'de Lübnan Amerikan Üniversitesi rektörünü kaçırmış, Suriye'nin tüm İranlıları Lübnan'dan çıkarmakla tehdit etmesi

¹¹⁰ Acar, a.g.e., s.105.

¹¹¹ A.e., s.88.

¹¹² Mariano V. Ospina, David H. Gray, "Syria, Iran and Hizballah: A Strategic Alliance", **Global Security Studies**, Winter 2014, C:5 No:1, ss.27-39.

¹¹³ Nicholas Blanford, **Warriors of God Inside Hezbollah's Thirty-Year Struggle Against Israel**, Random House, New York, 2011, s.44.

¹¹⁴ Büyükkara, a.g.e., s.40.

üzerine serbest bırakmıştır.¹¹⁵ Şubat 1987’de Suriye ordusu ile Hizbullah militanları arasında çıkan çatışmalarda 10 Hizbullah militanı ölmüş, 14 Suriye askeri Hizbullah tarafından kaçırılmıştır. İran’ın da araya girmesi ile çatışmalar büyümeden sona ermiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Naim Kassem ise bu çatışmalarda 27 Hizbullah mensubunun öldürüldüğünü ancak Hizbullah’ın çözüm bulunması için karşılık vermediğini, ifade etmiştir.¹¹⁶

Hizbullah, 1988’de Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed’le ilk kez doğrudan temas kurmuş, bundan sonra da gittikçe güçlenecek olan ikili ilişkiler başlamıştır. Haziran 1988’de, Suriye kuvvetleri EMEL ile Hizbullah arasındaki olaylar sebebiyle Güney Beyrut’a girme kararı almış, Hizbullah, Suriye’nin EMEL yanlısı tavır takınacağı endişesi ile Hafız Esed’le görüşmüştür. Hafız Esed bu görüşmede tarafsız kalacaklarını taahhüt etmiştir. Taif Anlaşması ile EMEL’in silahlı birliklerini lağvetmesi sonucu Hizbullah Suriye’nin Lübnan’daki siyasi ve silahlı müttefiki haline gelmiştir.¹¹⁷

Lübnan ile Suriye arasında, 22 Mayıs 1991 tarihinde, Dostluk İşbirliği ve Eşgüdüm Antlaşması imzalanmış ve iki ülke arasında Yüksek Konsey’in kurulmasına olanak vermiştir. Her iki ülke yönetimi için bağlayıcı karar alabilen Yüksek Konsey aracılığıyla Suriye Lübnan hükümetine istediği doğrultuda karar aldirabilmesi yönünde meşru bir zemin oluşturmuştur. Antlaşma neredeyse Lübnan’ı konfederasyonel bir çatı altında Suriye’ye bağlamış ancak anlaşma uzun vadeli olmamıştır.¹¹⁸

Suriye, Lübnan’daki askeri varlığına, İsrail’in buradaki işgalini sebep olarak göstermiştir. İsrail askerlerinin 2000 yılında Lübnan’dan çekilmesi üzerine, Suriye’nin de çekilmesi için uluslararası baskı ortamı oluşmuş ve Birleşmiş Milletler’in, 2 Eylül 2004 tarih ve 1559 sayılı kararı ile Suriye’nin Lübnan’dan

¹¹⁵ Ospina, Gray, **a.g.e.**, s.30

¹¹⁶ Athloğlu, **a.g.e.**, s.395.

¹¹⁷ Qassam, **a.g.e.**, s.262.

¹¹⁸ Alkan, **a.g.e.** s.305.

askerlerini çekmesi, Lübnan'ın iç işlerine karışmaması, egemen bir ülke olarak ilişki kurması ve Hizbullah'ın silahsızlandırılması talep edilmiştir.¹¹⁹

Suriye, Refik Hariri'nin 2005 yılında suikaste kurban gitmesi üzerine bu suikastten sorumlu tutularak 2005 yılında askerlerini ülkeden çekmek zorunda kalmış ancak Lübnan üzerindeki hamilik iddialarından vazgeçmemiştir.

Suriye ile Hizbullah'ın ilişkileri 1990'da iç savaş bittiğinde patron-çalışan şeklinde iken 2000 yılında Beşar Esed iktidara geldiğinde stratejik müttefik haline gelmiştir. 2005'de Hariri suikastinde Suriye'nin suçlanmasından sonra ise ittifak derinleşmiş ve Hizbullah, Esed'i sınırsız desteklemiştir.¹²⁰

2011'de Arap Baharı patladığında Hizbullah, diğer Arap ülkelerinde protestoculara destek verirken sıra Suriye'ye geldiğinde, Beşar Esed'in reform çabası içinde olduğunu belirterek şans verilmesini istemiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 25 Mayıs 2011'de yaptığı konuşmada, Beşar Esed'in reform çabasında olduğunu, rejimi devirmenin ancak ABD'ye yarayacağını, Hafız Esed'in de Hizbullah'ı 1982'de, 1993 ve 1996'daki en zor zamanlarında desteklediğini,¹²¹ 19 Temmuz 2012'de yaptığı konuşmada ise, Suriye'nin 2006 yılında zafer kazandıkları savaşta kullandıkları füzeleri verdiğini, o yüzden siyonistlerin Suriye'ye düşman olduğunu, ifade etmiştir.¹²²

Hizbullah'a göre Suriye, İran'la birlikte İsrail'e karşı direniş eksenini oluşturuyordu. Suriye'de de bunu sağlayan Esed rejimi idi. Ayrıca İran'dan lojistik destek Suriye üzerinden sağlanıyordu. Esed rejimin yıkılması ve yerine Sünni bir

¹¹⁹ Özlem Tür-Veyssel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizi", **Akademik Ortadoğu**, No: 6. (çevrimiçi) http://www.akademikortadoğu.com/6/m5e1_1.html, 15 Ağustos 2017.

¹²⁰ "Hizbollah's Syria Conundrum", **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

¹²¹ "US, Israel dealt blow to Arab peace plan", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/05/25/us-israel-dealt-blow-to-arab-peace-plan/>

¹²² "Sayyed Nasrallah: Syria connects Iran, resistance", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/07/19/sayyed-nasrallah-syria-connects-iran-resistance/>, 13 Haziran 2017.

rejim kurulması Hizbullah'ın da çökmesi anlamına gelecekti. Bu sebeplerle Esed rejimi ne pahasına olursa olsun yıkılmamalıydı.

İç savaş başladıktan sonra 2012'de Suriye'de Hizbullah'ın askeri varlığının olduğu iddiaları gündeme geldiğinde daha önce belirtildiği gibi Hizbullah yönetimi bu iddiaları reddetmiştir. Daha sonra ise Suriye'deki Lübnan kökenli Şiiler ile Zeynep bint Ali (Seyyide Zeynep)'in Şam'daki türbesini korumak amacıyla askerlerinin bulunduğunu, hatta şehitler verdiklerini kabul etmiştir.¹²³

2013 yılında Hizbullah bütün gücüyle Suriye'ye girmiştir. Önceliği, Lübnan sınır boyunca güvenliği sağlamak ve muhaliflerin Lübnan'a ulaşmasını engellemektir. Yorgun Suriye ordusuna İran'la birlikte zinde güç sağlamıştı. Hizbullah ve Suriye Rejim Ordusu önce savunmada kalmış, 2015'te Rusya'nın havagücü sağlaması ile ilerlemeye başlamıştır. Lübnan sınır boylarındaki bölgeleri geri aldıktan sonra Humus gibi sadece Sünnilerin yaşadıkları bölgelere doğru ilerlemiştir. Rejim güçlerinin ilerlemesi sonrasında 2017 yılında başlayan Astana görüşmelerinde, sivilleri korumak için güvenli bölgeler oluşturulmasına kararı verilmiştir. Hizbullah, muhaliflere korunaklı ve bağımsız alanlar sağladığı için güvenli bölgelere karşı çıkmıştı ancak İran ve özellikle Rusya'nın isteği doğrultusunda engelleme çabasında olmamıştır. Hizbullah hedeflerine askeri yollarla ulaşacağına inanıyordu. Suriye iç savaşına Rusya'nın dahil olmasından sonra rejim topraklarının bir kısmını geri aldı ve üstünlük sağladı, böylece askeri zaferden sonra yapılacak müzakerelerde çok az taviz verebilirdi.¹²⁴

Hizbullah'ın kırmızı çizgisi, ülke birliğini sağlayan Esed'in kalmasıdır ve Esed Suriye'deki mevcut durumda konumunu koruyacaktır. Hizbullah, Esed'in varlığının, Suriye ordu ve güvenlik güçlerini birarada tuttuğunu ve rejimin yıkılmasını engellediğini savunmuştur.

¹²³ “Sayyed Nasrallah: Syria’s Friends won’t Let It Fall in US, Israel, Takfiri Hands“, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/05/01/sayyed-nasrallah-syrias-friends-wont-let-it-fall-in-us-israel-takfiri-hands/>, 30 Mayıs 2017.

¹²⁴ “Sayyed Nasrallah: Victorious Hezbollah Not Afraid of “Foolish” President at White House”, **Al Manar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/188956>, 29 Mayıs 2017.

Hizbullah, Suriye İç Savaşı'nda yorgun düşmüş rejim askerlerini yönlendirmiş ve organize etmiştir. Özellikle kendi menfaatine olan tedarik hattı ve Lübnan sınırına yakın güvenli alan karşılığında rejim ordusuna hafif piyade desteği vermiştir.

Hizbullah ve Suriye ordusunun birlikte savaşmış olmalarına rağmen ilişkilerin büsbütün sorunsuz olduğu söylenemez. Bu açıdan iki kesim arasındaki derin kültürel farklılıklar önem kazanmaktadır. Hizbullah katı Şii çizgide iken rejim askerleri seküler ve dini kısıtlamaları bulunmayan hayat tarzına sahip askerlerden oluşmuştur. Hizbullah mensupları, rejim askerlerinin alkol gibi günahları işlemeden rahatsız olurken, askerler de Hizbullah mensuplarının gösterişli dini ritüellerinden rahatsız olmuşlardır. Ancak devam eden hayati savaş koşulları nedeniyle rahatsızlıklar karşılıklı gözardı edilmektedir. Savaşın sona ermesinden sonra, Hizbullah, İran ve Şiiilerin Suriye'de kültürel tahakküm kurma girişimi olursa Esed rejimi ve Nusayriler bunu yüzyıllardır gelen kendilerini koruma dürtüsü ile reddedeceklerdir.¹²⁵

Hizbullah Hafız Esed zamanında Lübnan'da etkinliğini sürdürebilmek ve askeri statüsünü koruyabilmek için Hafız Esed'e bağımlı iken daha sonra oğlunun iktidarını koruyabilmek için Suriye devleti ile eşit seviyede ilişki geliştirmiş ve bu kez onlar Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuşlardır.¹²⁶ Hizbullah, Suriye Ordusu'na gerilla savaşını öğretmiş, karşılık olarak da klasik savaşı öğrenmiştir. Suriye rejimi ve müttefikleri, İç Savaş'ta bir zafere doğru gitmektedir ancak savaşın sona ermesinden sonra Suriye'den çekilme konusunda isteksizdirler. Nasrallah, Hizbullah'ın Suriye'den çekilmesi konusunu Devlet Başkanı Esed ile konuşup karar vereceklerini ifade etmiştir.¹²⁷

¹²⁵ “Hizbollah’s Syria Conundrum”, **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

¹²⁶ “Hizbollah’s Syria Conundrum”, **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

¹²⁷ Moughnieh, **a.g.e.** s.1.

Hizbullah, İsrail’le mücadelesini Lübnan dışına taşımak, Lübnan’dan uzaklaştırmak ve Suriye üzerinden İsrail’e yeni cephe açmak istemektedir. Buna mukabil İç Savaş sonrasında Suriye, topraklarını Hizbullah’a İsrail’e yönelik saldırıları için kullandırtmak istemeyecektir. Suriye, Golan Tepeleri’ni İsrail’e kaptırmış ancak resmi olarak savaş halinde olduğu İsrail’le iç savaş sonrasında yeni bir savaş ihtimalini düşünmeyecektir. Nitekim Hizbullah Genel sekreteri Nasrallah, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed’le bizzat görüşüğünü belirtmesine rağmen Suriye rejimi görüşmelerle ilgili resmi bir açıklama yapmamış ve birlikte görüntü vermemiştir.¹²⁸

3.6.2. Suriye İç savaşı’nda İran ile ilişkileri

İran, İslam Devrimi’nden sonra Arap ülkeleri arasında ittifak arayışına girmiş ve aradığı ittifakı Lübnanlı Şiiilerde bulmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi İran, Şiiilerin tepe organizasyonu EMEL’i ılımlı bulmuş ve bölerek Hizbullah’ı kurmuştur. Hizbullah’ın organizasyon şemasını oluşturmuş, tüm mensuplarına eğitim vermiş, finans olarak desteklemiş ve Hasan Nasrallah’ı İran’da yetiştirerek Hizbullah’ın Genel Sekreteri olarak belirlemiştir. Humeyni’nin Velayet-i Fakih doktrinini kabul eden Hizbullah diğer ülke ve organizasyonlarla ilişkilerinde tamamen İran’a bağlı politika izlemiştir.

İran, ideolojik rehber ve askeri patron, Hizbullah ise İran’ın Lübnan’daki askeri aparatı ve İsrail’in İran’a saldırılarına karşı Lübnan’da ileri üs haline gelmiştir. Hizbullah’ın İran’ın menfaatleri doğrultusunda hareket etme suçlamalarına karşı Hasan Nasrallah, İran’ın menfaatlerinin sadece İslam ve Ümmet olduğunu, Hizbullah’ın da aynı menfaat doğrultusunda hareket ettiği savunmasını yapmıştır.¹²⁹

¹²⁸ Moughnieh, a..e. s.1.

¹²⁹ “Sayyed Hassan Nasrallah’s a memory about Imam Khomeini and Imam Khamenei”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/11/24/sayyed-hassan-nasrallah-imam-khamenei-hizbullah-lebanon-and-palestine/>, 12 Haziran 2017.

2006 yılında İran'ın Hizbullah'a desteği sonuçlarını vermiştir. Hizbullah, 2006 yılında gerçekleşen 33 Gün Savaşı'ndaki zaferinin İran'ın askeri ve maddi desteği sayesinde olduğunu ilan etmiştir.¹³⁰ Savaştan sonra da Hizbullah, İran'dan gelen büyük miktardaki maddi yardım ile savaş mağduru Şiilere yardım etmiş, yıkılan binaları onarmış ve gönüllerini kazanmıştır.¹³¹ Hasan Nasrallah, Hizbullah'ın geliri ve füzelerinin doğrudan İran'dan geldiğini, ifade etmiştir.¹³²

İran ile Hizbullah, örgütün oluşumundan güçlenmesine kadar tüm süreçte yakın ilişki halinde olmuşlardır. Dolayısıyla Suriye konusunda da İran ile Hizbullah'ın aynı ekseninde hareket ettikleri görülmektedir. Suriye İç Savaşı başladığında İran, Suriye'de bulunan İranlı savaşçıların İran ordusu mensubu olmadıklarını, Devrim Muhafızları Ordusu/ Kudüs Gücü mensuplarının bu ülkeye gönüllü gittiklerini iddia etmiştir. Suriye'de iç savaşın başından itibaren giderek artan sayıda İranlı savaşçı bulunmuştur. 2013'te Hizbullah da Suriye'deki kayıplarını açıklayarak bu ülkedeki askeri varlığını kabul etmiştir. Hizbullah'ın İran'ın talimatı ile Suriye'ye girdiği iddia edilmiş, Hasan Nasrallah, Hizbullah'ın Suriye ile ilgili kararlarında İran'ın etkisi olmadığını ancak İran'ı bilgilendirdiklerini, ifade etmiştir.¹³³

İran desteği ile Suriye'de, Afganistan Hazara bölgesi Şiileri, Fatımiyyun Tugaylarını, Pakistanlı Şiiler ile Zeynebiyyun Tugayları'nı oluşturmuş ve İç Savaşa katılmışlardır. Bu tugayları İran techiz etmiş, askerlere de 500 dolar aylık maaş

¹³⁰ "Hezbollah Leader Seyyed Nasrallah calls for unity among Muslims", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/02/08/hezbollah-leader-seyyed-nasrallah-calls-for-unity-among-muslims/>, 28 Mayıs 2017.

¹³¹ "Sayyed Nasrallah: Imam Sayyed Ali Khamenei and President Mahmoud Ahmadinejad generously accepted funding the reconstruction", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/05/12/sayyed-nasrallah-imam-sayyed-ali-khamenei-and-president-mahmoud-ahmadinejad-generously-accepted-funding-the-reconstruction/>, 24 Mayıs 2017.

¹³² **Mohammad Salami**, "S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory", **Almanar**, 27 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>, 12 Haziran 2017.

¹³³ "Sayyed Nasrallah: Iran Deal Wiped Polarization, No Single Nation Can Make Decisions Alone", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/12/04/sayyed-nasrallah-iran-deal-wiped-polarization-no-single-nation-can-make-decisions-alone/>, 24 Mayıs 2017.

ödemmiştir.¹³⁴ Suriye’de ölen Afgan ve Pakistanlı Şiiiler İran/Kum’da gömülmekte, çocuklarının eğitim masrafları da karşılanmaktadır.¹³⁵ İsrail’de yayınlanan Jerusalem Post Gazetesi, Mart 2017 tarihine kadar Suriye’de 1045 Hizbullah, 511 İran vatandaşı, 1047 Afgan, Pakistan ve diğer Şii unsurun öldüğünü yazmıştır.¹³⁶

Hizbullah, İran’ın Suriye’de en güvendiği, en yetkin ve tecrübeli kara gücü idi. Bu güvenle İran güçleri ile birlikte diğer Şii militanları da yönetmişlerdir. Buna karşılık bölgeye gelen Şiiiler arasındaki ilişkiler sorunluydu. Farklı yerlerden gelen Şii militanlar arasında anlaşmazlık da çıkabiliyordu. Bazı Hizbullah savaşçıları; İranlıların zayıf askeri yeteneklerine şaşırıldıklarını, aslında onların Hizbullah’ın korunmasına ihtiyaç duyduğunu, İranlıların kibirli olduğunu, ölen Lübnan ve Iraklı Şiiileri önemsemediklerini, Afgan ve Pakistanlı Şiiilere ise hiç saygı duymadıklarını, aralarında ast üst ilişkisi olduğunu, ifade etmişlerdir.¹³⁷

Suriye İç Savaşı’nda, İran’ın Hizbullah’la birlikte Lübnan sınırı boyunca Suriyeli Sünnileri naklederek Şii bölgeler oluşturmaya çalıştığı, iddia edilmiştir.¹³⁸

Bazı görüş ayrılıklarına ve anlaşmazlıklara rağmen stratejik şartlar, İran ile Hizbullah arasında güçlü bir bağımlılık doğurmuştur. Belirtildiği gibi İran halen Hizbullah’ın tek silah, lojistik ve eğitim tedarikçisidir ve bu Suriye üzerinden sağlanmaktadır. İran’ın Hizbullah’a finansal desteğinin yıllık 100 ila 400 milyon dolar arasında olduğu, 2006 yılında özellikle savaş yıkımını tamir etmek için 1,2 milyar dolar aktardığı tahmin edilmiştir. Nasrallah, Haziran 2016’da, uluslararası

¹³⁴ Mujib Mashal, Fatima Faizi, “Iran Sent Them to Syria. Now Afghan Fighters Are a Worry at Home.”, **New York Times**, 11 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2017/11/11/world/asia/afghanistan-iran-syria-revolutionary-guards.html>, 11 Nisan 2018.

¹³⁵ “Iran Sending Thousands of Afghans to Fight in Syria”, **HRW**, 29 Ocak 2016, (Çevrimiçi), <https://www.hrw.org/news/2016/01/29/iran-sending-thousands-afghans-fight-syria>, 11 Nisan 2018.

¹³⁶ Jonah Jeremy Bob, “Iran loses thousands, 10 generals in Syria-Iraq wars”, **The Jerusalem Post**, 19 March 2017, (Çevrimiçi), <http://www.jpost.com/Middle-East/Iran-News/Iran-loses-thousands-10-generals-in-Syria-Iraq-wars-484611>, 19 Haziran 2017.

¹³⁷ Hanin Ghaddar, “The Iranian Empire Is Almost Complete”, **The Tower Magazine**, No:45, December 2016, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/article/the-iranian-empire-is-almost-complete-hezbollah-syria-lebanon-iraq/>; 14 Haziran 2017.

¹³⁸ “Hezbollah Cements Control of Lebanon With Beirut Drug Raids”, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/4814oc-hezbollah-cements-control-of-lebanon-with-beirut-drug-raids/>, 15 Mayıs 2017.

yaptırımlar sonrası yaptığı açıklamada; Hizbullah'ın bütçesi, geliri, silahları, yiyeceğinin İran'dan geldiğini, ifade etmiştir. Bu bağımlılık nedeniyle Hizbullah'ın Suriye iç savaşında inisiyatifi sınırlıdır, ama bu durum aynı zamanda Hizbullah'ın İran için önemini göstermektedir.

İran, Hizbullah'ın kuruluş dönemlerinde bu örgüte çokça müdahale etmiş ancak daha sonra bu müdahaleler azalmıştır. Bunun bir nedeni İran'ın devrim ihracı politikasının heyecanının azalması, diğer nedeni ise Hizbullah'ın kendi ayakları üzerinde durması, özellikle Hizbullah Genel sekreteri Hasan Nasrallah'ın güvenilir bir yönetici olduğunu ispat etmiş olmasıdır. İranlı bakanlar, Lübnan'ı ziyaret ederek Nasrallah'la birlikte fotoğraf çekme çabası içine girmişlerdir. Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kassem, İran ve Hizbullah'ın ilişkilerin karşılıklı yarar üzerine oturduğunu, tarafların bağımsız olduğunu ancak dışardan bakıldığında zayıf olanın güçlü olanın emri altında olduğuna dair fikir oluştuğunu, reformcu Muhammed Hatemi seçildiğinde de ilişkilerinin etkilenmediğini, zira İran'ın Hizbullah'ı devlet politikası olarak gördüğünü, ifade etmiştir.¹³⁹

Hizbullah bir noktaya kadar yavaş yavaş özerkleşmeye doğru gitmiştir. Hamaney, 17 Mayıs 1995 tarihinde Hizbullah Genel Sekreteri Seyyid Hasan Nasrallah ve Şura Meclisi üyesi Şeyh Muhammed Yezbek'i, "hizbi ve şerri konularda Lübnan'daki vekileyn şeriyen (dini yardımcıları) olarak atamıştır.¹⁴⁰ Bu atamayla birlikte Lübnanlı vekiller pek çok konuda kararları kendileri verme yetkisini kazanmıştır. Nitekim 1992'de seçimlere girebilmek için Hamaney'den onay alan Hizbullah, 2005 yılında Lübnan Hükümeti'ne girme kararını verirken Hamaney'e danışmamış, Lübnanlı ulemeden Şeyh Afif en-Nabulsi'nin onayını yeterli görmüştür. Hizbullah, Tahran'ın doğrudan kontrolü altındaki basit bir şubesi sayılamaz. Parti, yüksek önem taşıyan bir müttefik olması dolayısıyla, kendisine İran tarafından seve seve tanınmış gerçek bir özerklik sahibidir, çünkü Tahran'ın vesayetinin daha baskıcı olması halinde İslami Cumhuriyet'ten, kaynaklarının önemli ölçüde azalması pahasına uzaklaşması mümkündür. Yine de İran İslam Devrimi'nin

¹³⁹ Qassam, a.g.e., s.259.

¹⁴⁰ Alagha, **Hizbullah: Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine**, s. 50.

bölgedeki en prestijli üyesi olmayı sürdürmektedir.¹⁴¹ Suriye İç Savaşı'nda kendisini kanıtlamış olan Hizbullah, İran güçleri ile birlikte etkinliğini sürdürecektir.

Lübnan Şii'leri ana akım olan 12 İmam Şii'liğini kabul etmiştir ve daha önce belirtildiği gibi Şii Safevi devletinin kuruluşunda destek verecek kadar köklüdür. Lübnanlı Şii din adamları Necef'teki Şii ilim merkezi ile sıkı bağlara sahiptir. Arap kökenli olan Necef ekolü, Humeyni'nin fikir babası olduğu veliy-i fakih düşüncesini genel olarak kabul etmemiş ve siyasetten uzak durarak Gaib İmam'ı beklemeyi tercih etmişlerdir. Kum ekolünü oluşturan İran Fars Şii'leri ise Safevi devleti ile birlikte 16. yy.dan sonra etkinlik kazanmış ve mevali kökenli olarak Arap milliyetçiliğine tepkilerini muhafaza etmişlerdir. Humeyni Necef'te sürgünde iken Necefli Şii din adamları ile fikri ilişkiler geliştirmemiştir. Veliyy-i fakih makamını kurması ile de İran'da güçleri eline almıştır, her ne kadar seçimle gelen bir cumhurbaşkanı ve meclis olmasına rağmen tüm güç halen İran'ın dini lideri Hameney'dedir. Veliyy-i Fakih tüm şii'lerin lideri iken aynı zamanda İran'ın mutlak yöneticisidir. Humeyni'nin ölümünden sonra en kıdemli Şii din adamının yerine gelmesi gerektiği öne sürülmüş ancak İranlı Hameney seçilmiştir. Lübnanlı Şii din adamları da Necef ekolü gibi en kıdemli Şii din adamının Veliyy-i Fakih seçilmesi gerektiğini savunmuşlardır, Lübnanlı Şii din adamı Fadlallah da Irak/Necef'ten Sistani'nin seçilmesini istemiştir. İranlı olmayan bir Veliyy-i Fakih'in İran'ı da yönetecek olması potansiyel sorun teşkil etmektedir. Veliyy-i fakihlik sistemini kabul eden Hizbullah, bunu benimsemeyen Lübnanlı Şii din adamlarını dışlamış, Hizbullah'ın tüm kadrosu da İran'ın eğitiminden geçmiştir.

3.6.3. Hizbullah'ın Suriye'ye Müdahalesinin Lübnan İç Siyasetine Etkisi

Lübnan'da 2005 yılında Hariri suikasti ve sonrasında Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile Suriye vesayeti olmadan ilk genel seçimler yapılmıştır.

¹⁴¹ Elçi, a.g.e., s.97.

Siyasi gruplar, Suriye'ye pozisyonuna göre ikiye ayrılmıştır. Halen devam eden ayrım Suriye'nin Lübnan'daki varlığından yana olanlar ile karşı olanlar arasında çatışmaya dönüşmüştür.¹⁴²

Lübnan'da yurtdışında farklı ülkelerle bağlantılı iki kampın mücadelesi kemikleşmiştir. Suudi Arabistan, Amerika ve Fransa ile bağlantılı 14 Mart koalisyonu ile İran ve Suriye ile bağlantılı 8 Mart koalisyonu birbirleriyle rekabet halindedir. Bu mücadele Ortadoğu'daki bölünmeyle de bire bir paralellik içermektedir. "Sedir Devrimi" ile kurulan, Sünni Gelecek Hareketi'nin liderliğini yaptığı 14 Mart Bloğu nezdinde; Suriye tarih boyunca sürekli Lübnan'a egemen olmak istemiş, hiçbir zaman Lübnan'ı ayrı bir ülke olarak tanımamıştır ve Lübnan'da gerçekleşen suikastların ve politik krizlerin sorumlusudur. Bu bloğa göre, Hizbullah da, Suriye ve İran'ın savaş isteyen politikalarının bir parçası olmaktan vazgeçmeli ve Lübnan'ın egemenliği için çalışmalıdır. Şii Hizbullah liderliğinde ki 8 Mart Bloğu'na göre ise, "İsrail bir numaralı düşmandır ve Lübnan'ın istikrarına kanını feda ederek katkı sağlayan kuzenlerimizin yaşadığı Suriye, Lübnan'ın en önemli müttefikidir".¹⁴³

Suriye krizi, Lübnan'ın Suriye sınırlarının güvenliği ve buradan muhaliflere yardım edilmesinden rahatsızlık duyan Hizbullah ile Suriye konusunda tarafsız kalmak isteyenler arasındaki gerilimi derinleştirmiştir. Nasrallah; Kusayr'de köylere saldırıldığını ama Lübnan ordusunun birşey yapmadığı, kendilerini savunmaya geçeceklerini, Tekfiri grupların Zeynep bint Ali (Seyyide Zeynep)'in türbesini yıkmak istediklerini ancak kendilerinin koruduğunu ve şehitlerinin olduğunu, ifade etmiştir.¹⁴⁴

¹⁴² Nicholas Blanford, "Battlefield lessons in Syria strengthen Hezbollah's fighting force", **The Christian Science Monitor**, 3 December 2013, (Çevrimiçi), <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/1203/Battlefield-lessons-in-Syria-strengthen-Hezbollah-s-fighting-force>, 01 Haziran 2017.

¹⁴³ Özlem Tür-Veyssel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizi", **Akademik Ortadoğu**, No: 6. (çevrimiçi) http://www.akademikortadoğu.com/6/m5e1_1.html, 15 Ağustos 2017.

¹⁴⁴ "Sayyed Nasrallah: Syria's Friends won't Let It Fall in US, Israel, Takfiri Hands", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/05/01/sayyed-nasrallah-syrias-friends-wont-let-it-fall-in-us-israel-takfiri-hands/>, 10 Haziran 2017.

2011 yılında ülkenin kuzeyinde özellikle Suriye sınırında Nusayriler ile Selefi gruplar arasında silahlı çatışmalar başlamış, söz konusu çatışmalar 2012 yılı boyunca da şiddetlenerek devam etmiştir. Lübnan'da adam kaçırmaya ve bombalı eylemler başta olmak üzere terör faaliyetlerinde artış görülmüştür. Söz konusu durum Suriye iç savaşının Lübnan'a sıçrayacağı endişelerini artırmış bu nedenle toplumsal gerginlik ve ayrışma daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır.

7 Ağustos 2014'te Bekaa Vadisinin doğusunda Aرسال da Lübnan ordusu ile El Nusra Cephesi arasında çatışma çıkmış, yirmiden fazla Lübnan askeri ölmüştür. 14 Mart ittifakı, çatışmaları terörün Lübnan'a ulaştığı şeklinde yorumlarken Hizbullah, terör tehdidine karşı Lübnan ordusunun zayıf kaldığını, savunma için Lübnan'ın Hizbullah'ın silah gücüne ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁵

Başlangıçta Lübnan'da Hizbullah'ın hakim olduğu bölgelerde gerçekleşen terör eylemleri, 2014 yılında yeni bir boyut kazanarak tüm ülkeyi etkisi altına almıştır. 12 Kasım 2015 tarihinde Güney Beyrut'ta Burc el-Bracne (Dahiye) bölgesindeki Ayn el-Sikke Mahallesi'nde gerçekleştirilen çifte intihar saldırısında 43 sivil yaşamını kaybederken 200'ü aşkın kişi de yaralanmış, saldırıyı DAESŞ üstlenmiştir.¹⁴⁶

Lübnan topraklarına taşınan şiddet eylemleri, Hizbullah gibi silahlı güce sahip olmayan diğer grupları endişelendirmiştir. Sünni gruplardan ise DAESŞ'e yoğun katılım olmuştur, Lübnan -nüfusu ile orantılı olarak bakıldığında- Tunus ile birlikte DAESŞ saflarına en çok katılımın gerçekleştiği ülke olmuştur.¹⁴⁷

Suriye İç Savaşı ile ilgili olarak Lübnan'ın diğer bir sorunu mültecilerdir. Resmi olarak 1,1 milyon Suriyeli Lübnan'a sığınmıştır. Lübnanlı yetkililer ise

¹⁴⁵ Jean Aziz, "Arsal: The Battle That Begins a Long War", **Al-Monitor**, 11 August 2014, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/arsal-dela-militants-lebanon-army-government.html>, 24 Mayıs 2017.

¹⁴⁶ Ayşe Selcan Özdemirci, "Lübnan'da Yeni Bir Eşik: 12 Kasım 2015 İntihar Saldırıları", **ORMER Perspektif Serileri**, No:14, Aralık 2015, (Çevrimiçi), http://www.bilgikultur.org/uploads/files/perspektif_ayse_1.pdf, 09 Eylül 2017.

¹⁴⁷ Oytun Orhan, "Suriye Krizinin Lübnan'a Etkisi: Lübnan'dan Gözlemler", **ORSAM**, 6 Şubat 2015, (Çevrimiçi), <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13954?dil=tr>, 18 Haziran 2017.

lkelerinde bulunan Suriyeli sayısının 1,5 milyonu geçtiğini ifade etmektedirler. Söz konusu rakamlarla Lübnan; 2016 yılı itibariyle dünyada nüfusuna oranla en çok mülteci barındıran ülke konumundadır. Bu denli büyük bir sığınmacı akını, var olan problemlerin büyümesine neden olduğu gibi toplumsal gerginliği de tırmandırmaktadır.¹⁴⁸

Lübnan'a gelen mültecilerin büyük çoğunluğunun Sünni-Arap olmasının hassas mezhep dengesi bakımından kamuoyunda güvenlik endişesini artırdığı ve mezhepsel kutuplaşmayı daha da derinleştirdiği ifade edilebilir. 2016 yılı itibariyle Lübnan'da kayıtlı Filistinli mülteci sayısı 450.000'dir. Filistinliler, kötü kamp koşullarında nesillerdir yaşam mücadelesi vermektedir. Söz konusu zorlu mücadele Suriyelilerin de gelişiyle daha da sıkıntılı bir hal almıştır. Suriye'den gelen Filistinlilerin yanı sıra barınacak yer bulamayan diğer Sünni sığınmacılar da bu kamplara sığınmaya başlamış, insani yaşam şartlarının sağlanamadığı kamplarda, barınma, yiyecek, elektrik ve su gibi kaynaklara erişimdeki zorlukların yanı sıra ciddi güvenlik zafiyetleri de yaşanmaya başlamıştır.¹⁴⁹

Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Lübnan, turizm, gayrimenkul ve diaspora harcamalarına bağımlı bir ekonomidir ve bu üç sektör de Suriye İç Savaşı nedeniyle ciddi yara almıştır. Suriye İç Savaşı, Lübnan'ın Suudi Arabistan ve Körfez lkeleri ile ilişkisini bozmuştur. Hizbullah'ın rejim yanında savaşmayı sürdürmesi karşısında Körfez lkeleri tepkilerini Lübnan'a ekonomik yaptırımlar uygulayarak göstermişlerdir. Vatandaşlarına Lübnan'a gitmeme çağrısında bulunmuşlar ayrıca Lübnan'daki gayrimenkullerin satılmasını

¹⁴⁸ "UNHCR Syria Regional Refugee Response", **UNHCR**, (evrimii), <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, 13 Haziran 2017.

¹⁴⁹ Ayşe Selcan zdemirci, "Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)", **Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi**, C:III, No:2, 31/12/2016, (evrimii), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/253247>, 15 Haziran 2017.

gündeme getirmişler, böylelikle Lübnan'ın iki temel finans kaynağını zora sokmayı hedeflemişlerdir.¹⁵⁰

S.Arabistan, 2013'te Lübnan Ordusu ve polisine 4 Milyar dolar yardım kararı almış ancak 2016'da Hizbullah'ın faaliyetleri nedeniyle yardımları askıya almıştır. S.Arabistan tarafından yapılan açıklamada, İran'ın Hizbullah üzerinden mezhepsel yaklaşımına karşı Lübnan'ın Araplığı vurgulanarak, Lübnan'ın Arap kimliğe dönmesi gerektiği, ifade edilmiştir.¹⁵¹

Gelecek Hareketi'nin liderliğini üstlendiği 14 Mart Bloğu ise savaşın Lübnan topraklarına taşınması tehdidi nedeniyle söz konusu karara defaatle karşı çıkmıştır. İki temel siyasi grup arasındaki bu karşıtlık Suriye'deki savaşa aktif bir şekilde katılan devlet dışı aktörlerin faaliyetlerini Lübnan içine taşıma riskini artırmış, bu durum Şii-Sünni gerginliğini tırmandırmaya ve ülkedeki tehdit algısını büyütme başlamıştır.

Hizbullah Suriye iç savaşına rejim saflarında katılarak 2006 yılında kazandığı 'Arap olanı koruyan/Araplara hamilik eden unsur' sıfatını kaybetmekle kalmamış, bu sıfatın 'Arap olanı öldüren unsur'a çevrilmesi sebebiyle Lübnan içindeki meşruiyetinin sorgulanmasına da yol açmıştır.¹⁵²

8 Mart ile 14 Mart Blokları arasında yaşanan Suriye politikası temelli ayrışma, siyasal sistemin sahip olduğu yapısal arızanın sonucu olarak Lübnan'da 2014'te yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı ve 2013'te yapılması gereken genel seçimlerin sürekli ertelenmesi, bürokrasinin tamamen kilitlenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde cumhurbaşkansız ve zayıf hükümetli bir Lübnan, hem

¹⁵⁰ Faysal Itani, "Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy", **Atlantic Council**, 09 July 2016, (Çevrimiçi), <http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/syrias-war-threatens-lebanons-fragile-economy>, 16 Haziran 2017.

¹⁵¹ "Suudi Arabistan'ın Lübnan'a yardımı durdurması", **TRT**, (Çevrimiçi), <http://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistanin-lubnana-yardimi-durdurmasi-236667.html>, 13 Haziran 2017.

¹⁵² Ayşe Selcan Özdemirci, "Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C:III, No:2, 31/12/2016, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/253247>, 15 Haziran 2017.

Suriye'deki varlığını hem de Lübnan içerisinde silaha dayalı gücünü rahatsız edemeyeceğinden Hizbullah için daha tercih edilebilir bir seçenek olmuştur.¹⁵³

Hizbullah, Suriye'deki varlığını gündemden düşürmek amacıyla, 2016'da Lübnan hükümetini, ABD'nin Hizbulah'a finansal yaptırımlarını desteklemekle,¹⁵⁴ İsrail'e karşı yeterince mücadele etmemekle suçlamıştır.¹⁵⁵ Kendi ittifaklarını güçlendirmek için de Suriye ve Hizbullah'ın eski düşmanı Mishel Aoun'un cumhurbaşkanlığını desteklemiş ve Ekim 2016'da seçilmesini sağlamış, EMEL Lideri ve Meclis Başkanı Nebih Berri ile de ilişkilerini geliştirmiştir.¹⁵⁶

31 Ekim 2016 tarihinde Hariri'nin destek vermesi ile Hizbullah'ın adayı Özgür Yurtsever Hareketi lideri General Mişel Aoun Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hizbullah'ın engellemelerini kaldırmasıyla da Saad Hariri, Kasım 2016'da tüm siyasal partilerin yer aldığı 30 üyeli kabineyi kurmuştur. Yeni hükümetin öncelikleri, genel seçimlerin gerçekleştirilmesi ve Suriye iç savaşından kaynaklanan mülteciler ile güvenlik problemlerinin çözülmesidir.¹⁵⁷

Hizbullah, Lübnan'daki Suriyeli mültecileri tehdit olarak algıladığından, en kısa zamanda, Suriye'ye dönmeleri için Lübnan hükümetine baskı uygulamakta, ayrıca tüm kesimleri oransal olarak doğru bir şekilde temsil edecek mezheplere dayanmayan seçim sistemi istemektedir.¹⁵⁸

¹⁵³ Lina Khatib, "Hezbollah's Ascent and Descent", **Carnegie Middle East Center**, 05 June 2015, (Çevrimiçi), <http://carnegie-mec.org/2015/06/05/hezbollah-s-ascent-and-descent-pub-60327>, 28 Mayıs 2017.

¹⁵⁴ **Mohammad Salami**, "S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory", **Almanar**, 27 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>, 12 Haziran 2017

¹⁵⁵ Batoul Wehbe, "S.Nasrallah to Saudi Arabia: Contain Regional Wars or your Scheme Shall be Smashed", 29 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/7951>, 24 Mayıs 2017.

¹⁵⁶ "Sayyed Nasrallah: Berri is the Major Guarantee in Difficult Times, We Trust Aoun", **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/89241>, 02 Haziran 2017.

¹⁵⁷ "Saad Hariri to form new Lebanese government as PM", **Al Jazeera**, 03 November 2016, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com/news/2016/11/saad-hariri-form-lebanese-government-pm-161103101629481.html>, 28 Mayıs 2017.

¹⁵⁸ "Sayyed Nasrallah: Victorious Hezbollah Not Afraid of "Foolish" President at White House", **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/188956>, 29 Mayıs 2017.

Hizbullah, Lübnan'da seçimlere parti adı ile doğrudan katılmamakla birlikte mevcut siyasi sisteme göre Lübnan'ın üç yöneticisi üzerinde de güç sahibidir. 2016 yılında, Hizbullah'ın desteği ile seçilen Maruni Michel Aoun, Suriye konusunda Hizbullah'a desteğini açıklamıştır. Yine Hizbullah'ın desteği ile seçilen Meclis Başkanı EMEL Partisi Lideri Nebih Berri de Hizbullah'ı Suriye politikasında desteklemektedir. Başbakan Sünni Saad Hariri, Hizbullah'ın Suriye politikasını sert bir şekilde eleştirmekle birlikte hareket imkanı bulunmamaktadır. Kabinede bulunan Hizbullah destekli bakanlar, yakın tarihte olduğu gibi Hizbullah'ın onaylamadığı politikalarda istifalarını sunmakta ve hükümetin yıkılmasına sebep olmaktadır. Nitekim Saad Hariri, 6 Kasım 2017'de Suudi Arabistan'a gitmiş, İran ve Hizbullah'ın faaliyetleri nedeniyle can güvenliği bulunmadığını belirterek Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Suudi Arabistan'da zorla tutulduğu iddialarından sonra, 22 Kasım 2017'de Lübnan'a dönmüş ve istifasını geri almıştır.¹⁵⁹ Nasrallah, Hariri'nin istifa kararını Suudi Arabistan'ın aldığını ve Suudi Arabistan'da zorla tutulduğunu, Hizbullah'ın Lübnan için tehdit oluşturmadığını ifade etmiştir.¹⁶⁰

Lübnan'da, 6 Mayıs 2018 tarihinde parlamento seçimlerinin yapılması planlanmaktadır. Hizbullah, İsrail'in 2000 yılında Lübnan'dan çekilmesi ve 2006 savaşında İsrail'e karşı kazandığını iddia ettiği zafer sonrasında Lübnan'da yapılan seçimlerde başarılı olmuştur. Hizbullah, Suriye İç Savaşı'nda zafer kazandıkları ve Lübnan'ı terörden uzak tuttukları gerekçeleriyle seçimlerde yine başarılı olacağını düşünmektedir. Bu nedenle seçimlerin zamanında yapılması konusunda ısrarcıdır. Hizbullah bu seçimlerde, EMEL ile ittifak yapacak ve ortak liste ile katılacaktır.¹⁶¹

¹⁵⁹ "Lübnan Başbakanı Hariri istifasını askıya aldı", **BBC**, 22 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42080537>, 17 Nisan 2018.

¹⁶⁰ Marwa Haidar, "Sayyed Nasrallah: Hariri's Resignation a Saudi Decision, Violates Lebanon Sovereignty", **Almanar**, 5 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/379546>, 17 Nisan 2018.

¹⁶¹ Marwa Haidar, "S.Nasrallah Calls for High Turnout in Parliamentary Vote: May 6 Day of Loyalty to Resistance", **Almanar**, 9 Nisan 2018, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/479800>, 17 Nisan 2018.

3.6.4. Suriye İç savaşı'nda Rusya ile İlişkileri

Tarihsel açıdan Hizbullah ile Rusya ilişkileri kötü başlamıştır. 30 Eylül 1985'te Sovyetlerin EMEL'le ittifak halinde olan Suriye'ye desteği nedeniyle 4 Sovyet diplomat Beyrut'ta kaçırılmış, bu eylemden Hizbullah sorumlu tutulmuştur. Rehineler daha sonra kurtarılmıştır.¹⁶²

Hizbullah'ın 1985'te açıklanan Açık Mektup isimli bildirisinde, İran-Irak Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin İran'ın içişlerine karışmasını ve Irak'ı desteklemesini kınadıklarını, ifade edilmiştir.¹⁶³ Bunun dışında, özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Hizbullah ile Rusya arasında görünür bir ilişki gerçekleşmemiştir. Doğrudan ilişkilerin Suriye iç savaşı sonrasında kurulduğu söylenebilir.

Bu açıdan ilk doğrudan temas Suriye İç Savaşı'nın başlaması sonrasında Rusya'nın daveti üzerine Ekim 2011'de Hizbullah'tan bir heyet Rusya'ya gitmesiyle gerçekleşmiştir. Yapılan görüşmelerde Rusya'nın Suriye'nin istikrarı konusunda yapabilecekleri görüşülmüştür.¹⁶⁴ Rusya Devlet Başkanı Putin'in özel temsilcisi Dışişleri Bakan Yardımcısı Mikhail Bogdanov, 7 Aralık 2014'te Lübnan'da Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'la görüşmüştür.¹⁶⁵ Görüşmede Tahran ve Şam'ın müttefiki olarak Hizbullah'ın Beşar Esed'in kesinlikle kalması gerektiği belirtilmiş, Rusya tarafı da Esed'in ve Suriye Rejim Ordusu'nun görevde kalması gerektiğini, ifade etmiştir.¹⁶⁶

¹⁶² Levitt, **a.g.e.**, s.39.

¹⁶³ Allahyari, **a.g.e.**, s. 311.

¹⁶⁴ "Sayyed Nasrallah: Hezbollah Against STL Funding, Syria Overcomes Danger", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/10/25/sayyed-nasrallah-hezbollah-against-stl-funding-syria-overcomes-danger/>, 07 Haziran 2017.

¹⁶⁵ "Sayyed Nasrallah Receives Putin's Delegation", **Alalam News**, 24 June 2017, (Çevrimiçi), <http://en.alalam.ir/news/1655711>, 03 Haziran 2017.

¹⁶⁶ "Sayyed Nasrallah to Delegate of Western Front Bogdanov: Al-Assad...A Red Line", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/12/25/sayyed-nasrallah-to-delegate-of-western-front-bogdanov-al-assad-a-red-line/>, 24 Haziran 2017.

Rusya, Hizbullah'ı terör örgütü olarak değil, Suriye'deki terörle mücadelede etkin bir güç olarak gördüklerini, "resmi sosyopolitik organizasyon" olarak tanıdıklarını, Dışişleri Bakanlığı düzeyinde ifade etmiştir.¹⁶⁷

Buna karşılık Rusya ile Suriye'nin ilişkileri eskiye dayanmaktadır. Soğuk savaş döneminde Hafız Esed, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmuş, Suriye ordusu Sovyet silahları ile donatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine kesintiye uğrayan ilişkiler, Suriye'deki gerilimin arttığı süreçte ihtiyaçlar nedeniyle kaldığı yerden devam etmiştir. Rusya, Eylül 2015'te Suriye devletinin daveti ile radikal terörist gruplarla mücadele amacıyla olduğunu belirterek Suriye'de hava saldırılarına başlamış ancak hava saldırıları rejim muhaliflerine yönelik gerçekleşmiştir. Hava saldırıları rejimi korumuş, fiilen İran ve Hizbullah'ın kara gücüne destek şeklinde devam etmiştir. Kurulan bu dörtlü ittifakla Suriye ordusu başarılı olmuş ve birçok bölgeyi muhaliflerden geri almış ve müzakerelere zorlamıştır.¹⁶⁸

Rusya'nın Eylül 2015'te Suriye'ye müdahalesi, rejimi kurtarmak için Hizbullah ve İran'ın müdahalesi kadar önemlidir. Rusya, Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği konumu ile Hizbullah ve İran'la birlikte Suriye'de rejimin muhalefetle mücadelesine meşruiyet kazandırmıştır.

Hizbullah ve İran kara savaşında Suriye rejiminin asker açığını kapatırken Rusya hava gücü ve gözlem imkanı sağlamıştır. Havagücü ve istihbaratla rejim ordusunun yanısıra Hizbullah'ın da savaş kapasitesini artırmıştır.

¹⁶⁷ "Russia says Hezbollah, Hamas not terror groups", **The Times of Israel**, 16 November 2015, (Çevrimiçi), <http://www.timesofisrael.com/russia-says-hezbollah-hamas-not-terror-groups/>, 27 Mayıs 2017.

¹⁶⁸ Steve Rosenberg, "Second wave of Russian air strikes on Syria", **BBC**, 1 Ekim 2015, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-34409780/second-wave-of-russian-air-strikes-on-syria>, 15 Nisan 2018.

24 Kasım 2015'te Türkiye sınırı yakınında düşürülen Rus uçağının iki pilotunun kurtarılmasına altı Hizbullah mensubu da katılmış, bu Rusya ile ilişkilerinin kamuoyu düzeyinde de iyileşmesine katkıda bulunmuştur.¹⁶⁹

İran ve Hizbullah, Suriye'de stratejik olarak ittifak kurmuş olmakla birlikte ilişkiler sorunsuz ilerlememektedir. Rusya, zaman zaman tek taraflı kararlar almış, bu durum da Rusya'ya güveni zedelemiştir. Örneğin, Rusya, Şubat ve Eylül 2016'da, İran ve Hizbullah'ın onayını almadan hava saldırılarını durdurmuştur.¹⁷⁰

Rusya ve Suriye'nin seküler yapısı, eskiye dayanan ilişkileri ve Suriye ordusunu iyi bilmesinin sonucu İran ve Hizbullah'ı devreden çıkarma ihtimali her zaman bulunmaktadır. Rusya'nın Şii radikalleri desteklememesi de Suriye'deki Nusayri'lere sempatik gelmektedir.

Diğer bir konu YPG ile Rusya arasındaki ilişkilerdir. Rusya, terör örgütü olarak kabul etmediği YPG'yi Suriye'de desteklemiş, YPG temsilcileri ile resmi görüşme yapmış ve YPG kontrolündeki bölgelere herhangi bir hava saldırısı gerçekleştirmemiştir. YPG ise Suriye'de kendi kontrolü altında bulunan geniş bir bölgede özerk bir yapıyı, Suriye genelinde ise federasyon sistemini savunmaktadır. YPG Rusya ilişkileri Suriye'de üniter yapıyı savunan Hizbullah ile Rusya arasında Suriye'nin geleceği açısından çelişki meydana getirmektedir.¹⁷¹

Putin'in üzerinde hassasiyetle durduğu İsrail Rusya ilişkileri de Hizbullah için ayrı bir sınırlayıcı etkidir. Suriye'ye müdahalesinden sonra Moskova, İsrail, rejim ve destekleyicileri arasında hassas bir denge yürütmüştür. Bir Rus yetkili İsrail'e yaptığı resmi ziyarette Suriye'deki gruplarla ilişkileri devam ettirdiklerini

¹⁶⁹ Will Stewart, "Rescued Russian pilot", **Daily Mail**,

25 Kasım 2015, (Çevrimiçi), <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3333630/First-pictures-emerge-Russian-pilot-killed-Turkish-F-16-shot-jet-Syria-plus-pilot-survived-infantryman-killed-daring-rescue-mission.html>, 15 Mayıs 2017.

¹⁷⁰ Patrick Cockburn, "Why Russia has started bombing Syria now", **Independent**, 30 Eylül 2015, (Çevrimiçi), <https://www.independent.co.uk/news/world/russia-air-strikes-in-syria-why-putin-has-started-bombing-isis-now-and-what-it-hopes-to-achieve-a6674041.html>, 16 Nisan 2018.

¹⁷¹ Joseph V. Micallef, "The Enemy of My Enemy", **Huffington Post**, (Çevrimiçi), https://www.huffingtonpost.com/joseph-v-micallef/the-enemy-of-my-enemy-rus_b_9282978.html, 15 Nisan 2018.

ancak yıkım getirecek örgütlere silah aktarılmasına izin vermeyeceklerini, ifade etmiş, isim vermemekle birlikte Hizbullah'ı kastederek silah aktarmadıklarının teminatını vermiştir.¹⁷² Moskova, Golan Tepeleri sorununa uluslararası yasalar çerçevesinde siyasi uzlaşılı yoluyla çözüm bulunmasını istemektedir. Hizbullah ve İran ise tepelerin kurtarılması için silahlı mücadeleyi öngörmekte ve Hizbullah Golan Tepeleri'ne yakın Kuneitra'da askeri bir merkez kurmaya çalışmaktadırlar.

Rusya ile Hizbullah arasında Astana Görüşmeleri'nin başlangıcında da görüş ayrılıkları yaşanmıştır. 2017 yılında başlayan Astana görüşmelerinde, sivilleri korumak için güvenli bölgeler oluşturulması kararına Hizbullah, muhaliflere korunaklı ve bağımsız alanlar sağladığı için karşı çıkmış ancak İran ve özellikle Rusya'nın isteği doğrultusunda engelleme çabasında olmamıştır.¹⁷³

3.6.5. Suriye İç savaşı'nda Suudi Arabistan ile İlişkileri

Hizbullah, Suudi Arabistan ile olan ilişkilerinde de İran ile birlikte hareket etmiştir. İran-İrak Savaşı'nda S.Arabistan mezhepsel kaygılarla İran'a karşı Irak'a büyük maddi yardımlarda bulunmuştur. Hizbullah'ın 1985'te açıkladığı Açık Mektup'ta, Körfez Ülkeleri'nin İslam Devrimi'ni ortadan kaldırmak amacıyla Siyonist Tikrit Rejimine yardım ettikleri, Körfez ülkelerinin topraklarını ABD'nin üssü haline getirdikleri, ortadan kaldırılması gereken İsrail ile anlaşma çabalarını kınadıkları, İslam şeriatının savunucusu iddialarına ihanet ettikleri, İsrail'e teslim oldukları, şeklinde ağır ifadeler, yer almıştır.¹⁷⁴

¹⁷² Julie Stahl, "Israel, Russia at Odds Over Weapons Sales to Syria", **Preaching**, 29 Aralık 2013, (Çevrimiçi), <http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/Israel,%20Russia%20at%20Odds%20Over%20Weapons%20Sales%20to%20Syria%20-%202028.6.pdf>, 14 Nisan 2017.

¹⁷³ "Sayyed Nasrallah: Victorious Hezbollah Not Afraid of "Foolish" President at White House", **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/188956>, 29 Mayıs 2017.

¹⁷⁴ Allahyari, **a.g.e.**, s.311.

İsrail'in 2000 yılında Lübnan'dan çekilmesinden sonra Hizbullah, Arap halkları arasında popüler olmuş, bu dönemde S.Arabistan Prensi Emir Abdullah Bin Abdülaziz Lübnan'ı ziyaret etmiş ve direnişi övmüştür.¹⁷⁵

S.Arabistan, maddi ve manevi olarak desteklediği Refik Hariri aracılığıyla Lübnan'da etkili olmaya ve Hizbullah üzerinden İran'ın ulaşmaya çalıştığı Şii etkisini kırmaya çalışmıştır. Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesinden dolayı Hizbullah ve Suriye'yi suçlamıştır. S.Arabistan, babasının yerini alan Saad Hariri üzerinden Lübnan'da etkili olmaya çalışmaktadır.¹⁷⁶

Arap Baharı sürecinde ilişkilerin bozulması süreci devam etmiştir. Kendisini bölgede Şiilerin koruyucusu olarak gören Hizbullah, S.Arabistan'ın Mart 2011'de Bahreyn'e hükümet daveti sonrasında yaptığı askeri yardımı ve S.Arabistan yönetimini ülkenin doğusundaki Şiilere baskısını kınamıştır.¹⁷⁷

Suriye İç Savaşı, S.Arabistan ile İran ve Hizbullah arasındaki mezhepçi söylemleri artırmış ve karşılıklı ihanet suçlamalarının ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Hizbullah ve İran, S.Arabistan'ı Şii karşıtı bağnaz politikalar uygulamak suretiyle Suriye'yi çıkmaza sokmakla suçlamıştır. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, 3 Ocak 2013'te yaptığı konuşmada, Türkiye, S.Arabistan ve Katar'ın Suriye'deki iç savaşta şiddet ve ölümlerden sorumlu olduğunu, ifade etmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Allahyari, **a.g.e.**, s.47.

¹⁷⁶ "Hizbollah's Syria Conundrum", **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

¹⁷⁷ Mohammad Salami, "S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory", **Almanar**, 28 Haziran 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>, 16 Mayıs 2017.

¹⁷⁸ "Turkey, Qatar, KSA behind increasing violence in Syria: Nasrallah", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/01/03/turkey-qatar-ksa-behind-increasing-violence-in-syria-nasrallah/>, 23 Mayıs 2017.

S.Arabistan ise İran ve Hizbullah'ı Şii genişleme ve Suriye'yi karışıklığa sokmakla suçlamıştır. S.Arabistan, Sünni muhaliflerin en büyük hamisi konumundaydı ve büyük maddi yardımda bulunuyordu.¹⁷⁹

Hizbullah ise S.Arabistan'ı Lübnan ve Suriye'deki terör eylemlerinden sorumlu tutuyordu.¹⁸⁰ Nasrallah, 15 Ağustos 2014'te yaptığı konuşmada, Suriye'de DAESH konusunda Türkiye ve Katar'ın bir tarafta olduğunu ve DAESH'i desteklediğini, S.Arabistan, Mısır ve BAE'nin ise desteklemekle birlikte DAESH'ten korktuklarını, ifade etmiştir.¹⁸¹

Mart 2015'te S.Arabistan, Yemen'de Şii Husi güçlerine yönelik askeri müdahale başlatmıştır. Şii Sünni çatışması bu kez Yemen'e sıçramıştır. Hizbullah, Yemen'in İslam'ın yayılmasında çok etkili olduğunu, en büyük Müslüman ülke olan Endonezya'nın Yemenli tüccarlar sayesinde Müslüman olduğunu, S.Arabistan'ın ise Yemen'de soykırım yaptığını, iddia etmiştir. S.Arabistan ise, Arapların köken olarak Yemen'den geldiğini belirterek Arap milliyetçiliği söylemi ile İran'ın etkisini kırmaya çalışmaktadır. Yemen Koalisyon Güçleri Sözcüsü Tümgenereal Ahmet Asiri; koalisyon güçlerinin Husilerin Hizbullah benzeri bir yapıya dönüşmelerine izin vermeyeceğini, Hizbullah unsurlarının Husileri S.Arabistan'da intihar saldırıları düzenlemeleri yönünde eğittiklerini, Arapların kökeninin Yemen'e uzandığını, İran'ın buraya yönelik emellerinin tüm Arap dünyasına yönelik olduğunu, ifade etmiştir.¹⁸²

Nasrallah, 14 Ekim 2016'da, Arabistan/Necd'de çöl kültürü varken Yemen'de üstün bir medeniyet olduğunu, Suud hanedanının Yemen'den bunun

¹⁷⁹ Mounir al Rabih, "Hezbollah and Iran in Syria", **The Washington Institute**, 13 Kasım 2017, (çevrimiçi), <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/hezbollah-and-iran-in-syria>, 12 Nisan 2018.

¹⁸⁰ "Seyyed Hassan Nasrallah: Saudi Arabia behind Iran embassy bombing", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/12/04/seyyed-hassan-nasrallah-saudi-arabia-behind-iran-embassy-bombing/>, 29 Mayıs 2017.

¹⁸¹ "Sayyed Nasrallah: Hizbullah's Fighting in Qalamoun, Quseir Prevented 'ISIL' from Reaching Beirut", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/08/15/sayyed-nasrallah-hizbullahs-fighting-in-qalamoun-quseir-prevented-isil-from-reaching-beirut/>, 30 Mayıs 2017.

¹⁸² Mona Alami, "Tensions flare between Hezbollah, Gulf states", **Al-Monitor**, 03 November 2016, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/11/lebanon-hezbollah-gulf-states-yemen-syria-role.html>, 25 Mayıs 2017.

intikamını aldığını, Yemen'in bugün Kербela'yı andırdığını, ama İmam Hameney'in söylediği gibi Suudilerin mağlup olacağını, ifade etmiştir.¹⁸³

S.Arabistan'daki Şiilerin ileri gelenlerinden Şeyh Nimr'in, 2 Ocak 2016'da idamı üzerine Tahran'da protesto gösterileri düzenlenmiş ve S.Arabistan Büyükelçiliği ateşe verilmiştir. Lübnan, Hizbullah'ın baskısı ile S.Arabistan misyonuna yönelik saldırıları kınamayı reddetmiştir. Bunun üzerine S.Arabistan, Lübnan Silahlı Kuvvetleri'ne vermeyi taahhüt ettiği 3 Milyar Dolar ve İç Güvenlik Güçleri'ne vermeyi taahhüt ettiği bir milyar dolar desteği vermeyeceğini açıklamıştır. Lübnanlılar bundan dolayı Hizbullah'ı suçlamışlardır. Hizbullah da Şeyh Nimr'in şiddete başvurmadığını, S.Arabistan'ın açık olarak suç işlediğini, açıklamıştır.¹⁸⁴

Körfez İşbirliği Örgütü, Mart 2016'da Hizbullah'ı terör örgütü olarak tanımış, kısa süre sonra da Arap Ligi ve İslam İşbirliği Örgütü, S.Arabistan'ın baskısı ile aynı kararı almıştır. Karar sonrası Hizbullah bağlantılı bazı Lübnan vatandaşları sınır dışı edilmiştir. Hasan Nasrallah, 5 Mart 2016'da, Hizbullah'ı terör örgütü ilan eden körfez ülkelerinden para istemediklerini, sadece Lübnan'ı rahat bırakmalarını istediklerini, ifade etmiştir.¹⁸⁵

Bahreyn'de Şii Grupların protesto gösterilerine, 14 Mart 2016'da S.Arabistan askerleri müdahale etmiştir. Şii Grubun liderlerinden İsa Kassim de, 20 Haziran 2016'da Bahreyn vatandaşlığından çıkartılmıştır. Nasrallah, 28 Haziran 2016'da, Bahreyn'in Şeyh İsa Kassim'in vatandaşlığını iptal etmesini kınadığını, Bahreynlilerin barışçı bir yol izlediklerini, S.Arabistan kontrolündeki Bahreyn

¹⁸³ "Sayyed Nasrallah: Yemen Today Resembles Karbala", **Al Manar**, 14 Ekim 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/65327>, 14 Haziran 2017.

¹⁸⁴ "S. Nasrallah: Al Saud Dynasty Imposed Itself on Arabian Peninsula via Massacres", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2016/01/04/s-nasrallah-al-saud-dynasty-imposed-itself-on-arabian-peninsula-via-massacres/>, 12 Haziran 2017.

¹⁸⁵ "[P]GCC not after protecting Lebanon: Sayyed Nasrallah", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2016/03/06/pgcc-not-after-protecting-lebanon-sayyed-nasrallah/>, 12 Haziran 2017.

hanedanının siyasi çözümleri reddettiğini çünkü Suudi hanedanının kendilerinin başına da aynı şeylerin geleceğinden endişelendiğini, ifade etmiştir.¹⁸⁶

Hizbullah, Suriye’de, tekfirilerle birlikte hareket eden S.Arabistan, İsrail ve ABD ile de savaştıklarını iddia etmektedir. Nasrallah, 29 Temmuz 2016’da Suudi bir emekli generalin İsrail’i ziyaret ettiğini, bu ziyaretin Suudi yönetiminin onayı dışında olamayacağını, İsrail’le artık açık açık görüşüklerini, ifade etmiştir.¹⁸⁷

Hizbullah, Suriye ve Arap ülkelerinde, İran’ın Şii müttefiki haline gelmiştir. İran’ın etnik kökeninin vurgulanmaması için bu durumlarda Hizbullah ön plana çıkmaktadır. Suriye’de İran ile birlikte S.Arabistan’a karşı mücadelesi devam edecektir.

3.6.6. Suriye İç savaşı’nda İsrail ile İlişkileri

Hizbullah, İsrail’in Lübnan’ı işgaline tepki olarak doğmuştur. Varlık nedeni İsrail’i yok etmektir. Hizbullah tarafından 1985’te açıklanan Açık Mektup’ta İsrail’i ortadan kaldırmanın amaçları olduğu ilan edilmiştir.¹⁸⁸ İsrail eski Başbakanı Ehud Barak 2006’da; 1982’de Lübnan’a girdiğimizde Hizbullah diye birşey yoktu, Şiiler üzerimize çiçek ve pirinç taneleri atarak karşılamıştı, Hizbullah’ı ortaya çıkaran bizim oradaki varlığımızdı, demiştir.¹⁸⁹

İsrail Başbakanı Şimon Peres, 1985’te, Lübnan’ın artık Hristiyan değil Arap - Müslüman karakterine sahip bir ülke haline geldiğini, Güney Lübnan’da Şiilerin

¹⁸⁶ Mohammad Salami, “S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory”, **Almanar**, 27 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>, 12 Haziran 2017

¹⁸⁷ Batoul Wehbe, “S.Nasrallah to Saudi Arabia: Contain Regional Wars or your Scheme Shall be Smashed”, 29 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/7951>, 24 Mayıs 2017.

¹⁸⁸ Allahyari, **a.g.e.**, s. 311.

¹⁸⁹ Augustus Richard Norton, **Hezbollah A Short History**, Princeton Studies in Muslim Politics, New Jersey, 2007, s.33.

nüfuzunun arttığını, Şiiilerle iyi ilişkiler kurmak gerektiğini, açıklamış ancak bu doğrultuda bir gelişme olmamıştır.¹⁹⁰

Hizbullah, 1980'lerde başlayan intihar saldırıları ile çok sayıda İsrail askerini öldürmüştür.¹⁹¹ Hizbullah ile İsrail, İsrail'in 1993, 1996, 2000 ve 2006'da Lübnan'ı işgallerinde çatışmışlardır. 2006 yılındaki savaştan sonra iki taraf da gerginliklerin çatışmaya/savaşa dönmesinden kaçınmışlardır. 2010 yılında, Hizbullah, Hayfa'nın 80 km. açığında İsrail tarafından bulunan doğalgazın Lübnan'a ait olduğunu ve savunmak için silah kullanmaktan çekinmeyeceklerini açıklamıştır. 14 Mart İttifakı ise Hizbullah'ın silah bulundurmak için yeni bir sebep oluşturmaya çalıştığını, ifade etmiştir.¹⁹²

Suriye İç Savaşı, Mart 2011'de başladığında Hizbullah tarafından, muhaliflerin ABD, İsrail ve S.Arabistan tarafından yönlendirildiği ifade edilmiştir. İç savaşı İsrail çok yakından takip etmiş ancak doğrudan taraf olmamıştır.

Hizbullah Suriye'de savaş devam ederken İsrail'e karşı olan direniş rolünü unutmamıştır. Hizbullah maddi, askeri ve insan kaynaklarını Suriye'deki savaşa tahsis etmiş durumdadır. 2006'daki savaşta Sünniler de dahil Lübnanlıların büyük kısmı Hizbullah'ı desteklemiştir. Ancak yeni bir İsrail-Hizbullah savaşında Lübnan içinden geçmişteki desteğini bulamayacaktır. Hizbullah'ın Suriye içindeki özellikle Sünnilere yönelik saldırıları nedeniyle uyandırdığı nefret, İsrail'e olan nefreti aşmıştır, birçok Sünni Lübnanlı İsrail'in bile bu zulmü yapmadığını, ifade etmiştir.¹⁹³

¹⁹⁰ Acar, a.g.e., s.126.

¹⁹¹ "Sayyed Nasrallah: It's of Our High Morals to Sit for Dialogue!", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/11/13/sayyed-nasrallah-its-of-our-high-morals-to-sit-for-dialogue/>, 18 Mayıs 2017.

¹⁹² Helen Varulkar, "Internal Conflict in Lebanon Over Control of Oil and Gas Resources", **The Middle East Media Research Institute**, July 12, 2010, (Çevrimiçi), <https://www.memri.org/reports/internal-conflict-lebanon-over-control-oil-and-gas-resources>, 28 Mayıs 2017.

¹⁹³ "Hizbollah's Syria Conundrum", **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

Suriye İç Savaşı, Hizbullah'a savaş tecrübesi ve Ruslarla olan ittifakından dolayı savaş bilgisi kazandırmıştır. Buna rağmen İsrail, Suriye İç Savaşı'na herhangi bir taraf için müdahale ederek silahların kendine dönmesi yerine Hizbullah'ın savaşta arada kalmasını/ezilmesini izlemeyi tercih etmiştir. İç savaş da İsrail'in dilediği şekilde, düşmanı olan Hizbullah, Suriye, İran, radikal, tekfiri hatta Filistinli grupların birbirini kırmaması şeklinde geçmektedir.

İsrail'in Suriye'de kırmızı çizgileri İran'ın Hizbullah'a uzun mesafeli gelişmiş füze ve silah vermesi, Golan tepelerine saldırımları ve topraklarına füze atılmasıdır. İsrail bu nedenlerle, resmen kabul etmese de, Suriye içindeki hedefleri birkaç kez vurmuştur. Ayrıca Suriye tarafından yapılan her tür saldırıya misillemede bulunmuş ancak DAESH ve El Kaide bağlantılı El Nusra örgütü dahil diğer gruplara herhangi bir saldırıda bulunmamıştır.

İsrail, İran'ın da desteği ile Hizbullah'ın Suriye'nin İsrail sınırına yakın bölgesi Kuneitra'da kendisine alan açmayı ve asker yığılmasını hedeflediğini açıklamıştır. İsrail, Ocak 2015'te bu bölgede yaptığı saldırıda, aralarında bir Hizbullah yöneticisi, bir İran Devrim Muhafızları Ordusu subayı ve Hizbullah'ın eski askeri sorumlusu İmad Mughniyeh'in oğlu Cihat Mughniyeh'in de bulunduğu 6 kişiyi öldürmüştür, Cihat Mughniyeh'in roket, anti-tank füze ve bombalarla İsrail hedeflerine yönelik saldırı hazırlığı içinde olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁴ İsrail'e göre, Golan'da Hizbullah, İran'ın desteği olmadan faaliyet yürütemezdi ve bu saldırıda ölenlerin aidiyetinin bir işbirliğini gösterdiğini, iddia etmiştir.

Hizbullah'ın Golan Tepeleri yakınındaki Kuneitra sorumlusu olduğu iddia edilen Samir Kuntar, Aralık 2015'te Şam yakınındaki bombalı saldırıda öldürülmüş, Hizbullah, saldırıyı İsrail'in gerçekleştirdiğini açıklamıştır.¹⁹⁵ Suriye'de savaşan Özgür Suriye Ordusu ise saldırıya ilişkin bir video yayınlarken saldırıyı kendilerinin

¹⁹⁴ "Sayyed Nasrallah: Time to Prepare your shelters!", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/01/20/time-to-prepae-your-shelters-sayyed-nasrallah/>, 25 Mayıs 2017.

¹⁹⁵ Ali Hashem, "How will Nasrallah retaliate for death of Hezbollah leader in Syria?", **Al Monitor**, 21 December 2015, (Çevrimiçi), <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/syria-samir-kuntar-israel-hezbollah.html>, 18 Haziran 2017.

gerçekleştirdiğini, Hizbullah'ın propaganda yapmak amacıyla İsrail'i suçladığını, açıklamıştır.¹⁹⁶ Hizbullah'ın askeri lideri Mustafa Bedrettin de 12 Mayıs 2016'da Şam yakınında İsrail hava saldırısında öldürülmüştür.¹⁹⁷

Hizbullah, 4 Ocak 2016'da Şeba Çiftlikleri bölgesinde İsrail askerlerine bombalı saldırı düzenlemiş ancak can kaybı olmamıştır. Bundan sonra iki taraf da 2006'da varılan gayriresmi uzlaşmaya geri dönmüşlerdir. Buna göre Hizbullah Şeba Çiftlikleri üzerindeki hakkını saklı tutmakta, İsrail de Lübnan sınırları içerisinde herhangi bir saldırıda bulunmayacağını taahhüt etmekteydi. Buna karşılık, her iki tarafın da heran çıkması muhtemel bir savaşa hazırlandıkları belirtilmektedir.¹⁹⁸ Hizbullah'ın siyasi rakibi olan Saad Hariri'ye ait Al-Mustaqbal gazetesinde, Hizbullah'ın Güney Lübnan'da BM'nin 1701 sayılı kararına rağmen askeri faaliyetlerine devam ettiği, İsrail sınırındaki, Al-Nakoura'nın güneyinde Al-Lobouna bölgesinde silahlandığı ve İsrail tarafına doğru tüneller kazdığına dair ve El Safir gazetesinde de Hizbullah'ın İsrail'e karşı gözetleme yaptığı ve tünel kazdığı yönünde haberler çıkmıştır.¹⁹⁹

Nasrallah, İsrail'in Dimona Nükleer Santrali'ne ve Hayfa'da kimyasal zehirlenmeye sebep olabilecek amonyak tanklarına füzelerle saldırabileceklerini söylemiş, İsrail buna mukabil güvenlik önlemlerini artırmış ve amonyak tanklarını başka bir bölgeye taşımıştır.²⁰⁰

¹⁹⁶ "Free Syrian Army: Hezbollah is lying, we killed Kuntar, not Israel", **Jpost**, 21 December 2015, (Çevrimiçi), <http://www.jpost.com/Middle-East/Free-Syrian-Army-Hezbollah-is-lying-we-killed-Kuntar-not-Israel-437951>, 19 Haziran 2017.

¹⁹⁷ "Hizbullah'ın askeri lideri Mustafa Bedrettin öldürüldü", **BBC**, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160512_hizbullah_bedrettin, 10 Haziran 2017.

¹⁹⁸ Danielle Ziri, "Hezbollah sets off large border bomb targeting IDF heavy vehicles", **Jpost**, 4 Ocak 2016, (çevrimiçi), <http://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Lebanese-reports-say-IDF-continues-to-fire-artillery-shells-at-Sheba-Farms-439330>, 4 Nisan 2017.

¹⁹⁹ "Hezbollah Cements Control of Lebanon With Beirut Drug Raids", **The Tower**, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/4814oc-hezbollah-cements-control-of-lebanon-with-beirut-drug-raids/>, 15 Mayıs 2017.

²⁰⁰ "Hezbollah Cements Control of Lebanon With Beirut Drug Raids", **The Tower**, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/4814oc-hezbollah-cements-control-of-lebanon-with-beirut-drug-raids/>, 15 Mayıs 2017.

Hizbullah İsrail'e karşı savunmasını nokta hedef vurma kapasitesi olmayan çok sayıdaki füze sistemine bağlamıştır. Savaş durumunda atılacak çok sayıda füze İsrail içinde nokta hedef vuramasa da sivil kayıp verdirebilecektir. İsrail'in hava savunma sistemi bulunmakla birlikte çok sayıda füzeyle karşı ne yapabileceği henüz bilinmemektedir. Hasan Nasrallah da İsrail'in hava kalkanının füze yağmuruna karşı işe yaramayacağını iddia etmiştir.²⁰¹ Bu nedenle İsrail doğrudan Hizbullah'la çatışmaktan kaçınmaktadır.

İsrail uçakları Hizbullah'a güdümlü füze gibi silahların ulaşmasını engellemek için Suriye içinde zaman zaman saldırılarda bulunmaktadır. İsrail, 27 Nisan 2017'de Şam havaalanı yakınındaki Hizbullah'ın silah deposunu vurmuş ama saldırıyı resmen üstlenmemiştir.²⁰² Suriye İç Savaşı ile birlikte Hizbullah, Suriye içinde İsrail'e karşı hareket alanı bulmuştur ancak aralarındaki mutabakat nedeniyle Lübnan içinde sivillere saldırı düzenlemeyen İsrail, Suriye'deki Hizbullah hedeflerine saldırılar gerçekleştirmektedir.

Hizbullah'ın Lübnan İsrail sınırları ile ilgili de çekinceleri bulunmaktadır. Hizbullah uluslararası ilişkiler sorumlusu Navaf Musavi, Kasım 2008'de, Sionist örgütlerin 1920'de Lübnan sınırını kuzeye doğru işgal ettiklerini iddia etmiş ve resmi sınırlar konusunda ihtilaf çıkarabileceklerini ima etmiştir.²⁰³ Hasan Nasrallah ise Ağustos 2017'de, Lübnan'ın Şeba Çiftlikleri ve Kfarşuba Tepeleri'nin İsrail işgali altında olduğunu, Lübnan'ın bu bölgeleri kurtarmak için tüm ihtimalleri içeren bir plan yapması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁴

²⁰¹ "Sayyed Nasrallah: Hizbullah's Fighting in Qalamoun, Quseir Prevented 'ISIL' from Reaching Beirut", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/08/15/sayyed-nasrallah-hizbullahs-fighting-in-qalamoun-quseir-prevented-isil-from-reaching-beirut/>, 30 Mayıs 2017.

²⁰² Jack Houry, "Syria Confirms Israeli Strike Hit Military Compound Near Damascus Airport" **Haaretz**, 27 April 2017, (Çevrimiçi), <https://www.haaretz.com/middle-east-ews/syria/1.785898Haaretz 27/04/2017, 05 Haziran 2017>.

²⁰³ Yoav Stern, "Hezbollah: Large Swaths of North Israel Belong to Lebanon, **Haaretz**, 04 November 2008, http://www.jewishvirtuallibrary.org/myths-and-facts-online-israel-and-lebanon#_edn17b, 05 Haziran 2017.

²⁰⁴ "Sayyed Nasrallah on "Second Liberation": US-Israeli Plot in Region Getting Defeated", **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/339755>, 10 Haziran 2017.

Hizbullah Suriye’de kalıcı olmayı ve İsrail’e doğusundan bir cephe açarak tehdit oluşturabilmeyi hedeflemektedir, ancak İsrail de buna karşı çalışma yürütmektedir. İsrail, Suriye’de mevcut durumda Esed’in iktidarda kalmasına razı hatta isteklidir. Bunun karşılığında Hizbullah ve İran’ın Suriye’den çekilmesini istemektedir. Netanyahu bu amaçla Suriye’nin hamisi ve kurtarıcısı Rusya’yı olağan dışı olarak son iki yılda birkaç kez ziyaret etmiştir. Rusya, İsrail’i ve dünyadaki İsrail kamuoyunu kazanmak için doğrudan resmi teması olmayan Hizbullah’ı koruma çabasına girmeyecektir.

3.6.7. Suriye İç Savaşı’nda ABD ile İlişkileri

Hizbullah, kuruluşundan itibaren ABD’yi düşman ve tüm kötülüklerin kaynağı olarak görmüştür. 1985’te yayınlanan Açık Mektup’ta, İmam Humeyni’nin dediği gibi tüm kötülüklerin emperyalist ABD’den çıktığı ve ABD ile savaşmanın meşru hakları olduğu, İslami direnişin 18 Nisan ve 29 Ekim tarihlerinde ABD, Fransa ve İsrail’i cezalandırdığı, İsrail, ABD, Fransa ve müttefiklerini Lübnan’dan çıkarmak ve nüfuzuna son vermenin Lübnan’daki hedefleri olduğu, ifade edilmiştir.²⁰⁵

11 Eylül saldırılarından sonra ABD, terör örgütleri listesinde yer alan Hizbullah’ın El-Kaide ile ilişkili olduğunu iddia etmiş, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, El-Mecelle dergisine verdiği röportajda böyle birşeyin sözkonusu olmadığını, bu ilişkiye dair kanıt olsa ABD’nin zaten yayınlayacağını, ifade etmiştir.²⁰⁶

Suriye İç Savaşı’nda ABD, önce doğrudan taraflara müdahale etmemiş ancak bölgede terörle mücadeleyi kendisine hedef olarak belirlemiştir. Hizbullah ve İran güçleri ile de doğrudan çatışması olmamıştır. ABD, Haziran 2016’da

²⁰⁵ Allahyari, **a.g.e.**, s.311.

²⁰⁶ **A.e.**, s.70.

Hizbullah'ın finansal hareketlerine yönelik yaptırım kararı almış, bu doğrultuda Hizbullah'ın Lübnan'daki yüzlerce banka hesabı kapatılmıştır.²⁰⁷

2013'te Beyrut'ta meydana gelen bombalı saldırılarda çok sayıda kişi ölmüş, saldırıları DAESH üstlenmiştir. Hasan Nasrallah, bu saldırıları Tefiri grupların yaptığını ama ABD ve İsrail'in bu örgütlere sızdığını ve kendi amaçlarına göre yönlendirdiğini,²⁰⁸ DAESH'i Hizbullah'ı yok etmek için ABD'nin kurduğunu²⁰⁹ iddia ederek ABD'yi doğrudan suçlamıştır.

Hasan Nasrallah, 12 Ekim 2016'da; ABD'nin Irak ve Suriye'de tefiri grupları desteklediğini, Irak'ta Felluce ve Anbar'dan kaçan cihatçıları bu yönde bombalamamak suretiyle Suriye'de Deyr Ez-Zor ve Rakka'ya yönlendirdiğini, DAESH'in Halep'in kuzeyinde olmasını önemsemediğini, bu bölgeyi Kürtlere bıraktığını, iddia etmiştir.²¹⁰

ABD'nin DAESH'in başkenti Rakka'ya yönelik saldırı hazırlığı sırasında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed, ABD terörle savaşacaksa müttefik olmaya hazırız beyanatu vermiş,²¹¹ ABD ise buna cevap vermemiştir. Teröre karşı ABD-Suriye ittifakının gerçekleşmiş olması durumunda, ABD terör listesinde bulunan Hizbullah ile mücadele için de meşru zemin bulacaktı. Sadece DAESH ile savaşılması durumunda da ABD'nin Suriye'de Hizbullah ve İran'la birlikte savaşacağı anlamına gelecekti. Hizbullah elbette Büyük Şeytan olarak isimlendirdiği ABD ile müttefik olmasını kamuoyuna izah etmekte zorlanacaktı. Ancak teklifin diğer boyutu

²⁰⁷ "Hizbollah's Syria Conundrum", **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), 03/14/2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>, 05 Mayıs 2017.

²⁰⁸ "Nasrallah blames Takfiri groups for deadly Beirut car bomb attack", (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/08/16/nasrallah-blames-takfiri-groups-for-deadly-beirut-car-bomb-attack/>, 11 Haziran 2017.

²⁰⁹ "Sayyed Nasrallah: 2006 War Hit Zionist Entity's Spirit, Arrogance, Existence", **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/11515>., 23 Haziran 2017.

²¹⁰ "Sayyed Nasrallah: US Wants Fighting in Syria to Continue, Sanaa Massacre "Flagrant Scandal" by Saudis", **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/61987>, 16 Haziran 2017.

²¹¹ Jeremy Bowen, "Assad's BBC interview", **BBC**, 10 Şubat 2015, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31311895>, 15 Nisan 2018.

itibariyle Beşar Esed, iç savaştaki müttefikleri olan İran ve Hizbullah'a danışmadan böyle bir teklifte bulunmuştur. Bu durum Esed'in ABD'yi Hizbullah ve İran'a göre tercih edebileceğini ve Hizbullah ve İran'ı sadece iktidarının devamı için ihtiyaç duyduğu bir güç olarak kabul ettiğini göstermiştir.

ABD ve Hizbullah'ın Suriye'deki düşmanlıkları da devam etmekte ancak taraflar kendi bölgelerinde kalmaktadırlar.

3.6.8. Suriye İç savaşı'nda Türkiye ile İlişkileri

Hizbullah, Türkiye'ye NATO üyesi olması ve İsrail'le ilişkileri nedeniyle her zaman mesafeli yaklaşmıştır. Buna karşılık AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'ye bakış açısında bir değişim gözlenmiştir.

Türkiye'nin Filistin ve Irak'taki arabuluculuk çalışmaları ile ilgili olarak Hasan Nasrallah, 12 Kasım 2009'da, bölgedeki çatışmaları mezhep kaynaklı göstermek isteyenlerin olduğunu, Sünni Türkiye'nin barış çabalarını takdir ettiklerini, bu yaklaşımı nedeniyle Türkiye'yi kendilerine Şii İran'dan daha yakın hissettiklerini, ifade etmiştir.²¹²

Mavi Marmara olayında da Türk hükümetini destekleyen Nasrallah, 3 Haziran 2010'da Filistin'deki olaylarla ilgili olarak Türk yetkililere, akil yaklaşımları ve cesaretlerinden dolayı saygı duyduğunu, Türkiye'de güçlü insanların desteğinde güçlü bir hükümet olduğunu, Türkiye'nin İsrail safındaki yerini değiştirmeye başladığını, AK Parti'nin Türkiye'nin İslam ümmetine yönelmesini sağladığını, ifade etmiştir.²¹³

²¹² “Send Your Whole Army, We'll Destroy Them!”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2009/11/12/send-your-whole-army-well-destroy-them/>, 13 Haziran 2017.

²¹³ “Nasrallah Honors Imam Khomeini”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/06/03/nasrallah-honors-imam-khomeini/>, 24 Haziran 2017.

Arap Baharı sürecinde, 15 Mart 2011’de Bahreyn’de Şii gruplar protestolara başlamış, Bahreyn Kralı Hamad bin Isa al-Halife’nin daveti üzerine bu ülkeye giren Suudi askerleri göstericilere sert müdahale etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, protesto gösterilerine mezhepçi yaklaşılmaması ve şiddet uygulanmaması gerektiği yönünde açıklamada bulunmuştur. Protestoculara sert müdahale edilmesi üzerine Nasrallah, 20 Mart 2011’de, bir Sünni olarak Erdoğan’a Bahreyn’e yaklaşımından dolayı teşekkür ettiğini, ifade etmiştir.²¹⁴

Suriye İç Savaşı ile birlikte Hizbullah’ın Türkiye’ye yönelik yaklaşımı keskin bir şekilde değişmiştir. Hizbullah Türkiye’yi Suriye’de toprak emelleri gütmekle itham etmiş ve DAESH gibi terör örgütleri ile birlikte anmaya başlamıştır. Nasrallah, 3 Ocak 2013’te, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan’ın Suriye’deki şiddet ve ölümlerden sorumlu olduğunu,²¹⁵ 15 Ağustos 2014’te Türkiye ve Katar’ın DAESH’i desteklediğini,²¹⁶ 23 Ekim 2016’da, Musul’un büyük kayıplarla geri alınırken Türkiye’nin Musul’da hak iddia ettiğini, Musul’un Türk toprağı olduğunu söyleyerek geri istediğini, aynıını Halep’te de yapacağını,²¹⁷ 23 Aralık 2016’da, DAESH’in iki Türk askerini yakarak öldürmesini kınadığını ancak Türkiye’nin tekfiri grupları desteklemesinin bedelini ödediğini, Ankara’nın DAESH’e uzak olduğuna dair net bir açıklama yapması gerektiğini, Türkiye’nin DAESH’e desteğinin bedelinin halkı tarafından görülmemesi için Türkiye’nin sosyal medyaya erişimi kapattığını,²¹⁸ 23

²¹⁴ “Sayyed Nasrallah to Arabs: Your Spring Has Begun”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/03/20/sayyed-nasrallah-to-arabs-your-spring-has-begun/>, 19 Haziran 2017.

²¹⁵ “Turkey, Qatar, KSA behind increasing violence in Syria: Nasrallah”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/01/03/turkey-qatar-ksa-behind-increasing-violence-in-syria-nasrallah/>, 23 Mayıs 2017.

²¹⁶ “Sayyed Nasrallah: Hizbullah’s Fighting in Qalamoun, Quseir Prevented ’ISIL’ from Reaching Beirut”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/08/15/sayyed-nasrallah-hizbullahs-fighting-in-qalamoun-quseir-prevented-isil-from-reaching-beirut/>, 30 Mayıs 2017.

²¹⁷ “Sayyed Nasrallah Reiterates Support for Aoun in Presidential Vote”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/74787>, 29 Mayıs 2017.

²¹⁸ Marwa Haidar, “Sayyed Nasrallah: Aleppo Victory Decisively Foiled All Attempts to Topple Syrian Regime”, **Almanar**, 23 December 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/144307>, 13 Haziran 2017.

Haziran 2017’de, DAESH’in ABD tarafından kurulduğunu, S.Arabistan’ın finanse ettiğini, Türkiye’nin ise eylemlerine kolaylık sağladığını,²¹⁹ ifade etmiştir.

Türkiye’nin, Suriye politikasında Haziran 2016’dan itibaren Rusya’ya yakınlaşması ve Astana görüşmelerinin başlamasıyla, İran ile de tekrar diyalog ortamı sağlanmıştır.²²⁰ Bu dönemle birlikte Hizbullah da Türkiye’ye yeniden olumlu görüş içine girmiştir.²²¹

Astana Görüşmeleri çerçevesinde, İdlib’e bağlı El Eyis kasabasında Türkiye tarafından kurulması konusunda yapılan anlaşma çerçevesinde, bölgeye giden Türk Ordusu konvoyuna 29 Ocak 2018’de ateş açılmış, Koruma görevinde bulunan Türk ordusuna ait uçaklar tarafından karşılık verilmiştir. Saldırıyı Hizbullah’ın gerçekleştirdiği iddia edilmiş ancak iki taraftan da resmi bir açıklama yapılmamıştır.²²²

Türkiye Hizbullah’ı terör örgütü olarak tanınamakta ve doğrudan ilişki de kurmamaktadır. Hizbullah’ın Türkiye’ye bakış açısı ise Türkiye-İran ilişkileri ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki etnik ve mezhepsel gruplarla ilişkilerine göre değişmektedir. Ancak ilişkilerin esas yönünü belirleyen etmen ise İran ve Türkiye’nin yakınlaşması veya menfaat çatışması içine girmesi olmaktadır. Son dönemde ABD ve İsrail, İran ve Hizbullah’ı Suriye ve Ortadoğu’dan çıkarmaya ve bölgedeki etkinliğini kırmaya çalışmakta olup bu konuda Türkiye’nin izleyeceği politika, İran ve dolayısıyla Hizbullah’la ilişkilerinin yönü konusunda belirleyici olacaktır.

²¹⁹ “Sayyed Nasrallah: Al-Quds Is Too Sacred to Be Liberated by Traitors, Hypocrites!”, **Al Manar**, 24 Temmuz 2017, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/292250>, 14 Haziran 2017.

²²⁰ Sarah Rainsford, “After Erdogan apology, Russia brings Turkey in from the cold”, **BBC**, 2 Temmuz 2016, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-europe-36689801>, 12 Nisan 2018.

²²¹ “Sayyed Nasrallah: ISIL’s ‘State’ is Over, AL Statement ‘Ridiculous’”, **Al Manar**, 20 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/390403>, 18 Şubat 2018.

²²² “100’den fazla zırhlı”, **Haber Yirmi**, 29 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <http://www.haberyirmi.net/2018/01/yuzlerce-zrhl-turk-ordusu-halep.html#>, 21 Şubat 2018.

3.6.9. Hizbullah'ın Uluslararası İlişkilerinin Sonuçları

Tunus'ta seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin, 18 Aralık 2010'da kendini yakması ile başlayan olaylarda Arap mahallesinde Tunus, Mısır, Yemen ve Libya yönetimleri devrilmiş diğerleri de zor günler geçirmişlerdir. Suriye'de de 15 Mart 2011'de gösteriler başlamış, ilerleyen zamanla birlikte iç savaşa dönüşmüştür. Hizbullah yönetimi diğer Arap ülkelerinde çıkan halk isyanlarını kendiliğinden başlayan ve dış desteği bulunmayan hak talepleri olarak nitelemiş, isyan dalgası Suriye'ye geldiğinde ise tavır değiştirmek zorunda kalmış ve Esed rejimini desteklemiştir.

Suriye, kuruluşunda Hizbullah'a destek olmuş ancak daha sonra Suriye'nin Lübnan'da o dönem Hizbullah'ın rakibi haline gelen Şii tabanlı EMEL hareketi ile ittifak kurması sonrasında karşı cephelerde yer almışlardır. Lübnan'da barışın sağlanması sonrasında ise Suriye, Hizbullah için İran'a lojistik üs haline gelmiş ve ikisi kader birliği etmişlerdir. Hizbullah, Lübnan'dan çekilmesi ve Refik Hariri suikastleri nedeniyle baskı altında olduğu dönemlerde Suriye'ye destek olmuştur.

Hizbullah, İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi ve 2006'da çıkan 33 Gün Savaşı'nı kendi zaferi olarak ilan etmiş ve Arap ülkelerinde halkın sempatisini kazanmıştır. Silahlı gücünü Lübnan içinde kullanması ve Refik Hariri suikastindeki rolü nedeniyle ulusal ve uluslararası baskı altında olduğu dönemde ise Suriye İç Savaşı patlak vermiştir.

İran, beraberindeki Şii güçlerle birlikte 2011 yılından itibaren Arap dünyasındaki tek müttefiki olarak gördüğü Esed rejimine destek amacıyla Suriye'ye askeri destek göndermiştir. Ancak İran'ın düzenli asker değil gönüllüler olarak belirttiği güçlerin organize olmaması ve hava desteği bulunmaması nedeniyle, rejim ordusu ile birlikte muhaliflerin ilerlemesini durduramamışlardır. Hizbullah bu dönemde Suriye'de silahlı gücünün bulunmadığını savunmuş, 2012 yılında Şam'da bulunan ve Şiiler tarafından çok önemli görülen Zeynep bint Ali (Seyyide Zeynep)'in

türbesini ve Suriye'deki Şiileri korumak için Suriye'de silahlı güçlerinin bulunduğunu reddetmemiştir. Nisan 2013'te ise Suriye'nin Kusayr şehri için yapılan çatışmalarda saklayamayacağı kadar çok kayıp verilmesi üzerine Suriye'deki varlığını kabul etmiştir.

Hizbullah'ın Suriye'deki varlığı, çatışmaları Lübnan'a taşıyacağı gerekçesiyle Lübnan'daki rakipleri tarafından eleştirilmiş, Hizbullah ise terörü Lübnan'dan uzak tutmak için Suriye'de bulunduğunu savunmuştur.

Hizbullah 2013'ten itibaren Suriye'deki tüm Sünni muhalifleri tekfiri terörist olarak ilan etmiş ve İran güçleri ile birlikte çok sert bir şekilde saldırmıştır. Suriye ve İran'la birlikte İsrail'e karşı direniş eksenini oluşturduğunu iddia ettiği bu tavır, bölgede Şii mezhepçiliği yaptığı ve Suriye'de mezhep savaşını körüklediği suçlamalarını beraberinde getirmiştir.

Hizbullah, Suriye ordusu ile birlikte bu ülke içine doğru ilerlemiş ancak silahlı güçleri İran ve Hizbullah'ın kendi sınırlarına yaklaşmasını istemeyen İsrail'in saldırılarına uğramıştır. Hizbullah ve İran'ın Suriye güçlerine direnç sağlaması sonrasında Eylül 2015'te Rusya, Suriye rejimine hava desteği sağlamak suretiyle İç Savaş'a dahil olmuştur. Rusya DAESH'le mücadele ettiğini savunmasına rağmen hava saldırılarını sadece muhaliflere yönelik yaptığı suçlamalarına maruz kalmıştır.

Rusya'nın hava, Hizbullah ve İran güçlerinin kara desteği ile rejim muhaliflere karşı ilerlemeye başlamış ve 2018 sonu itibariyle savaşı kazanmaya yaklaşmıştır.

Hizbullah, Suriye'de bir zafere yakın olmakla birlikte Lübnan'da ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Ayrıca 1,5 milyon Suriyeli Lübnan'a göç etmiş ve Filistinli mültecilerden sonra başka bir göç dalgasının sebeplerinden biri olmuştur.

Hizbullah, Suriye'deki başarısını Lübnan İç Siyaseti'ne yansıtmayı bilmiş, 2018'de yapılan seçimlerde başarı kazanmış ve Lübnan siyasetinde çok daha güçlü hale gelmiştir. Ancak artık mezhepçi yaklaşımı nedeniyle Sünni kesimler tarafından nefret edilmektedir. Hizbullah, ayrıca ABD'nin İran ve Hizbullah'a yaptırımları ve

İsrail'in saldırıları nedeniyle ilkelerinden daha çok taviz vermesini gerektirecek politikalara zorlanmaktadır.

SONUÇ

Hizbullah, Lübnan politik sistemi ve işgalci İsrail'e karşı askeri faaliyetleri kullanmak suretiyle mevcut sosyal ve siyasi düzende geniş ölçekli değişiklik için mücadele eden Lübnanlı Şii toplum örgütüdür. Ancak bu tanım, Hizbullah'ın sadece toplumsal hareket olduğu anlamına gelmemektedir, Hizbullah aynı zamanda siyasi parti, askeri güç, toplumsal yardım organizasyonu ve Lübnan hükümetinin bir parçasıdır.

Toplumsal hareketler, toplumda yaşanan hoşnutsuzluğun dışa vurumu, karşılanması istenen ihtiyaçların dile getirilmesidir.

Bir oluşumun toplumsal hareket olarak nitelendirilebilmesi için dört koşulun var olması gerekir; kendilerinin diğer gruplar karşısında ezildiği ya da hakkını alamadığı ortak paydasında buluşan bir grup, değişimi sağlamaya yönelik ortak hedef, liderlik ve göreceli olarak kalıcılık ve sürekliliktir. Toplumsal hareketler kısa dönemli değildir ancak yine de bir gerçekleşme süresi vardır ve ortadan kalkabilir ya da çok farklı bir politika biçimine dönüşebilir.

Toplumsal hareketler konusunda özellikle Müslüman toplumlar monolitik, durağan, herhangi bir direniş ve muhalefet etme geleneği bulunmayan, değişimin nadiren de olsa ancak bireysel seçkinler, askerler, savaşlar ya da işgal gibi harici güçler sayesinde olabildiği toplumlar olarak görülür.

Ortadoğu'da halk otoriter yönetimlerin baskı altında tuttuğu sivil derneklerden uzak durmayı tercih eder, bunun yerine güçlü olan aile ve akraba ilişkilerine sığınır. Kurumlarla normal ve kurallar çerçevesinde iletişim kurma olanakları olmayanlar, başkalarına ya da otoritelere karşı çıkanlar ve yeni ya da kabul görmemiş iddiası olan madunlar ve mustazaflar tarafından gerçekleştirildiğinde mücadelecilik ve kavgacı bir eyleme dönüşür. Ortadoğu'da da sıklıkla ekonomik sıkıntılar, adaletsizlikler toplumun onurunun kırılması veya savaş gibi kaotik ortamlarda ortaya çıkan toplumsal hareketler ya statüko ve eliti ezip geçerek siyasi

bir güç haline gelmekte ya da çok güçlü ve acımasız bir tepki görerek eriyip yok olmaktadır.

Hizbullah'ın toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkışını gözlemleyebilmek için kurulduğu şartları incelemek gerekmektedir. Hizbullah Lübnan'ın Şii toplumu içinde kurulmuştur.

Lübnan'daki Şia kültürünün 4. Halife Ali bin Talip taraftarı olan sahabe Ebu Zer'e dayandığı değerlendirilmektedir. Ebu Zer, Osman bin Affan'ın halifeliği döneminde Lübnan'ın bağlı olduğu Şam vilayetine yerleşmiş ve Şiat Ali (Ali Taraftarlığı)'nin tohumlarını atmıştır. Şii İsmaili Fatimi döneminde en iyi dönemlerini yaşamış ve bölgede yerleşik bir 12 İmamcı ulema sınıfı yetişmiştir.

Lübnan, 1943'te bağımsızlığını kazandığında da, ülkenin en büyük topluluğu olmalarına rağmen Şiiler siyasal ve ekonomik olarak haklarını alamamışlardır. Kırsal kesimde yoğunlaşmış, eğitim seviyesi düşük, fakir bir topluluk olarak Şiiler, Lübnan toplumunu oluşturan Maruniler, Sünniler, Dürziler, hatta küçük bir topluluk olan Rumlar'dan bile daha zayıf bir toplumsal grubu oluşturmuşlardır. Lübnan'da Şiiler mecliste temsilden, kamudan ve kaynaklarından uzak tutulmuşlardır. Toplumsal bir hareket için şartlar oluşmaya başlamış, madun, mustazaf, ezilen, haklarını alamayan bir topluluk, toplumsal iletişimin gelişmesi ile hak talep etmeye başlamış ancak sesini elitlere duyuramamıştır. Burada bir liderlik ve Yeni Toplumsal hareket kavramları ile mobilize edilecek bir kaynağa ihtiyaç vardı. Bunlar da Şii din adamı Musa Sadr ve İran İslam devrimi olacaktır.

Aslen Lübnanlı olan Şii din adamı olan Musa Sadr, 1958'de ikamet ettiği Irak/Necef'ten, bağlı bulunduğu Dava Partisi adına Lübnan'a gittiğinde, bu ülkedeki en büyük grup olan Şiilerin dağınıklığını ve eğitimsizliğini görerek buraya yerleşmeye karar vermiştir. Önce eğitim ve sosyal faaliyetlere başlamış, Şii Meclisi kurmuş, Şiileri organize ederek kimliklerini benimsetmiştir. Bu dönemde, Lübnan'daki tüm toplumsal gruplar silahlanmış, milis örgütleri siyasi rekabette öne çıkmıştır. Sadr bu çerçevede Şiilerin de silahlanması gerektiğini ileri sürerek silahlı bir örgüt olan EMEL'i kurmuştur.

1979'da mustazafın üzerinden gerçekleşen İran İslam Devrimi, Lübnan Şiiilerini de etkilemiştir. Necef kültürünün siyasi iradeye talip olmama anlayışında olmasına rağmen Musa Sadr ile birlikte Lübnanlı Şii toplumu hareket kazanmaya başlamış, ilave olarak Humeyni'nin Velayet-i Fakih anlayışı ile iktidara sahip olma kültürü yerleşmiştir. İran da, yurtdışında ve Arap mahallesinde aradığı desteği sağlayabileceği toplumsal grubu Lübnan'da bulmuştur. Dağınık ve kaotik Lübnan'da çok sayıda grup vardı ve otorite sağlanamamıştı. İran kontrol edemediği Nebih Berri yönetimindeki EMEL'den ümidini keserek bu örgüt içindeki ve Lübnan'daki diğer Şii İslamcılarla Hizbullah'ı kurulmasına önderlik etmiştir. Bu dönemde Hizbullah, İran'daki iyi-kötü, ezenler-ezilenler (mahrumlar-mustazafın), zalimler-mazlumlar anlayışından beslenmiştir. İran'ın maddi ve organizasyon yardımı ile Lübnan'da toplumsal kalkınma için alt yapı kurarak Güney Lübnan'da devletin yokluğuyla ortaya çıkan boşluğu doldurmuştur.

Belli dönemlerde, özellikle devletlerin saldırılara daha açık hale geldikleri zamanlarda çok daha uzun süreli ve geniş ölçekli hareketler gelişmiştir. Lübnan iç savaşında devletin çökmesi ve İsrail'in ülkenin güneyinden saldırıları da bu durumu doğurmuştur.

Hizbullah, Şii toplumun yaşadığı toplumsal sorunları ele almaya başlamış, tıbbi bakım, elektrik ve su temini, kanalizasyon sistemleri, benzin istasyonları, okullar, kreşler, hastaneler ve spor merkezleri kurmuştur. İhtiyaç sahibi öğrencilere burs, yoksul ailelere yardım ve faizsiz kredi sağlamış, savaştan zarar görmüş evleri onarmış, Şiiilerin yoğun olduğu bölgelerde halkın günlük gereksinimlerini karşılamış ve mustazaf kavramı üzerinden, Lübnan Şii toplumunda kimlik oluşturma konusunda başarılı olmuştur. Lübnan'ın yaşadığı iç savaş ve diğer grupların da silahlı olması nedeniyle İran'ın desteğiyle çok güçlü bir silahlı yapı haline gelmiştir. 1992 seçimlerine Hamaney'den aldığı fetva ile katılarak da siyasi gücünü oluşturmaya başlamış halen Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve Hükümet üzerinde tartışmasız nüfuz sahibi olmuştur.

Hizbullah, ABD ve İsrail başta olmak üzere birçok ülke tarafından terörist olarak kabul edilse de Lübnan'daki toplumsal örgütlenmesi, meşru siyasal varlığı ve

İsrail'e karşı direnişini amaçlayan askeri/militer mücadelesi içerisinde yerine getirdiği işlevleriyle toplumsal hareket örgütlenmesi sunmaktadır. Yalın bir şekilde "terörist" örgütlenme olduğunu söylemek hareketin Lübnan'da yerine getirdiği sosyal ve siyasal rolleri gözden kaçırmak anlamını taşımaktadır. Zaten dünyada üzerinde uzlaşmış bir "terörizm" tanımlaması olmadığı gibi, terörizmin neyi kapsadığı ve bir "teröristin" kim olduğu sorularına da genel kabul görmüş bir yanıt bulunamamıştır. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı ile ilişki tesis ettiği Rusya da, Dışişleri Bakanlığı düzeyinde Hizbullah'ı terör örgütü olarak değil, "resmi sosyopolitik organizasyon" yani Toplumsal Hareket olarak tanıdıklarını ifade etmiştir.

Hizbullah bu süreçte HAMAS ile benzer süreçten geçmiştir. HAMAS kültürel olarak Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in geniş deneyiminden beslenirken, Hizbullah kültürel olarak Şii ideolojiyi paylaştığı İran İslam Devrimi ve İran rejiminden beslenmiştir. Hamas İhvan-ı Müslimin'in Filistin'de görünen yüzü olan Mücemma El-İslami'den filizlenirken, Hizbullah ise Musa Sadr'ın kurduğu EMEL'den filizlenmiştir. Hamas, Filistin'de daha köklü olan FKÖ'ye karşı büyüme mücadelesi verirken Hizbullah da kendisini aynı tabana yönelik rakip olarak gören EMEL'e karşı silahlı çatışmaya varan mücadele içinde bulmuştur.

Hizbullah, mobilize ettiği bu grup üzerinde önce silahlı direniş hareketi örgütlemiş, daha sonra Lübnan iç siyasetine adı konulmamış bir parti olarak girmiştir. Kuruluşunda İslami devrimi hedef olarak almasına rağmen Lübnan'ın profesyonel yapısında buna uygun ortam bulamamış ve Lübnan'da İslam Devrimi hedefini 1985'teki Açık Mektup ile süresiz ertelemiştir. Hizbullah, bir toplum için çok kısa sayılabilecek 30 yıl gibi kısa bir sürede bölgedeki çatışmalar nedeniyle silahlı bölgesel bir örgütten ve toplumsal bir hareketten, neredeyse ağır silahları olan düzenli bir ordu, Lübnan siyasetinin merkezi ve devlet dışı bölgesel bir güç haline gelmiştir.

Hizbullah'ın doğup büyüdüğü Lübnan'ın %93'ü Arap kökenli olup ülkenin tamamında da Arapça konuşulmaktadır, ülke etnik kompozisyon konusunda homojendir. Din ve mezhep anlamında Maruniler, Şiiler ve Sünniler en büyük üç grubu oluşturmaktadır. Farklı ve uzlaşmaya uzak dini grupların etkin olduğu bu

toplumda, tüm grupların temsil edilmesi, demokrasi ve istikrarın korunması ve şiddetten kaçınmak amacıyla bürokrasi, meclis ve hükümette her kademedede güç paylaşımının kesin çizgilerle belirlendiği konfesyonel devlet sistemi uygulanmaktadır.

Hizbullah, Musa Sadr'ın kurduğu Şii EMEL Örgütü'nden İran'ın müdahalesiyle ayrılarak 1982'de kurulmuştur. Silahlı EMEL örgütü, Musa Sadr'ın Libya'da kaybolmasından sonra liderleri seküler Nebih Berri'nin eğilimleri doğrultusunda Baasçı ve seküler Suriye Rejimi ile işbirliği yapmıştır. EMEL'in, Lübnan'da başlattığı sosyal hareket ise yolsuzluklar nedeniyle yozlaşmıştır.

Hizbullah kurulduğunda, yöneticilerinden başlayarak tüm üyeleri, İranlı İslam devrimcilerinden Bekaa'da silah ve ideolojik eğitim almışlardır. Hizbullah'ın varlık amacı önce İsrail'i Lübnan dışına çıkarmak daha sonra da ortadan kaldırmaktır. 1992'ye kadar Lübnan'daki İsrail güçleriyle mücadele etmiş zaman zaman da EMEL ile çatışma durumuna gelmiştir.

İran, kültüründe iyi ile kötünü mücadelesi Kerbela Hadisesi ile yerleşmiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah da Kerbela Hadisesi'ne atıfla Direniş'in gücünü Kerbela'dan aldığını ifade etmiştir.

Humeyni, Velayet-i Fakih kavramını geliştirmiştir. Ona göre imamların yokluğunda seçilen veliy-i fakihler imamlara vekalet edeceklerdir. Seçilmiş imamlar peygamber vekili olarak peygamberler gibi günahsızdırlar ve ümmeti yönetmekle yetkilidirler. Humeyni, bu şekilde Şii mezhebindeki “bekleyiş” ve “gizlenme” eğilimi yerine Fakih'lerin daha “aktif” bir tutum geliştirerek Şii toplumuna sadece dini değil siyasi konularda da liderlik yapmasını önermiştir. Hizbullah, kuruluşundan itibaren Velayet-i Fakih'lik makamını kabul etmiş ve önemli konularda bu makamdan onay almıştır.

Fakat bu kavram Şii ulemanın önemli bir kısmı tarafından kabul görmemiştir. Lübnanlı Şii din adamları Necef'teki Şii ilim merkezi ile sıkı bağlara sahiptir. Arap kökenli olan Necef ekolü, Humeyni'nin fikir babası olduğu veliy-i

fakih düşüncesini genel olarak kabul etmemiş ve siyasetten uzak durarak Gaib İmam'ı beklemeyi tercih etmişlerdir.

Humeyni'nin ölümünden sonra en kıdemli Şii din adamının yerine gelmesi gerektiği öne sürülmüş ancak bu kідeme sahip olmayan yardımcısı İranlı Hameney seçilmiştir. Lübnanlı Şii din adamları da Necef ekolü gibi en kıdemli Şii din adamının Veliy-i Fakih seçilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Lübnanlı Şii din adamı Fadlallah da Irak/Necef'ten Sistani'nin Veliyy-i Fakih seçilmesini istemiştir. İlerleyen dönemde İranlı olmayan bir Veliyy-i Fakih'in İran'ı da yönetecek olması potansiyel sorun teşkil etmektedir. Veliyy-i fakihlik sistemini kabul eden Hizbullah, bunu benimsemeyen Lübnanlı Şii din adamlarını dışlamıştır. Bu doğrultuda, anlaşmazlık yaşanan Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Subhi Tufeyli bu görevi bırakmak zorunda kalmış daha sonra da Hizbullah'tan tamamen dışlanmıştır. 1992'de öldürülen Genel Sekreter Abbas Musevi'nin yerine, Kum'da eğitim almış olan Hasan Nasrallah, İran'ın yönlendirmesi ile süresiz olarak bu göreve seçilmiştir.

İsrail'in 1993 ve 1996'da, Lübnan'a müdahalelerinde, Hizbullah doğrudan İsrail'le çatışmıştır. İsrail, 2000 yılında Lübnan'dan bir gecede kaçır gibi çekildiğinde Hizbullah zafer kazandığı propagandası yapmış, Lübnan ve Arap halkları arasında da sempati kazanmıştır.

İsrail'in çekilmesi sonrasında uluslararası baskı sonucu Suriye'nin Lübnan'dan çekilmeye hazırlandığı sırada Sünni lider Refik Hariri suikaste uğramıştır. Suikastta olağan şüpheli olan Suriye'yi savunmak, Hizbullah ve onun organize edeceği gruplara kalmıştır. Bu süreçte Lübnan, Sünni Lider Saad Hariri önderliğinde, Suriye karşıtı 14 Mart Grubu ile Hizbullah önderliğindeki Suriye yanlısı 8 Mart Grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hizbullah, 2008'de ilk kez silahlarını Lübnan içine doğrultmuş ve Saad Hariri'nin evini kuşatmıştır. Önce toplumsal bir hareket olan Hizbullah, İsrail'e karşı silahlı bir direniş ordusu ve siyasi parti iken Lübnan içinde silahlı bir zorba haline gelmiştir.

Arap Baharı 2011'de Tunus'ta başlamış, kısa süre sonra Mart 2011'de Suriye'de de ayaklanmalar çıkmıştır. Hizbullah Genel Sekreteri Nasrallah, kötü

ilişkilere sahip olduğu Arap ülkelerindeki ayaklanmaların iç dinamiklerden kaynaklandığını, ABD'nin payı olmadığını ifade etmiş, sıra Suriye'ye geldiğinde ise Beşar Esed'in iyi biri olduğunu, reform yapacağını, fırsat verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Suriye'nin Nusayri inancını taşıyan yöneticileri ile Hizbullah'ın tabanını oluşturan Şiiilerin, bölgede azınlık durumları ve baskı altında olmalarından ileri gelen ortak geçmişleri vardır. Suriye'de yönetime sahip olan Nusayri azınlığın dini inancı, Şii 10. İmam Ali El-Hadi'ye dayanmaktadır. İmam Ali El-Hadi ile irtibatlı din adamı Muhammed Bin Nusayr, ölümünden sonra 10. İmam Ali El-Hadi'nin tanrı olduğunu, kendisini de peygamberi ilan ettiğini iddia etmiştir. Sapkın görülen inançları nedeniyle Muhammed Bin Nusayr ve taraftarları Suriye'nin kuzeyindeki dağlık alanlara kaçarak yerleşmişlerdir. Hizbullah'ın tabanını teşkil eden Şiiiler de bir dönem Lübnan dağlarına sığındıklarından dolayı aynı mazlumiyeti paylaşmışlardır. Nusayriler, 20. yüzyılda Hafız Esed iktidara gelip Nusayri hemşehrilerini görünür kılanaya kadar kapalı bir toplum olarak yaşamışlardır.

Lübnan, Fransız manda döneminde Suriye'yi farklı şekillerde bölene kadar Büyük Suriye içinde yer almıştır. Suriye bu dönemden sonra Lübnan üzerinde niyet beslemiş ve bu doğrultuda büyükelçilik açmamıştır.

İran İslam Devrimi'nden sonra İran ile Suriye'nin ilişkileri gelişmiş, Suriye o dönemde İran'ın Arap ülkeleri arasındaki tek müttefiki haline gelmiştir. Hizbullah kuruluşundan itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin menfaatleri doğrultusunda uluslararası ilişkilerini geliştirmiş, Suriye ile ilişkilerini de İran'ın politikaları belirlemiştir. Hizbullah EMEL'den koştuktan sonra, iki grup arasında oluşan gerilimde Suriye EMEL'den yana tavır almış, İran'ın stratejileri doğrultusunda Hizbullah da Suriye rejimini karşısına almıştır. Hizbullah, bir anlamda İran'ın Şam Büyükelçiliği'nde kurulmuş, Suriye ile zaman zaman çatışmalar çıksa da bunlar sineye çekmiştir.

Hizbullah, 1988'de Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed'le ilk kez doğrudan temas kurmuş, bundan sonra da gittikçe güçlenecek olan ikili ilişkiler başlamıştır.

Haziran 1988’de, Suriye kuvvetleri EMEL ile Hizbullah arasındaki olaylar sebebiyle Güney Beyrut’a girme kararı almış, Hizbullah, Suriye’nin EMEL yanlısı tavır takınacağı endişesi ile Hafız Esed’le görüşmüştür. Hafız Esed bu görüşmede tarafsız kalacaklarını taahhüt etmiştir. 1989’de Taif Anlaşması ile EMEL’in silahlı birliklerini lağvetmesi sonucu Hizbullah Suriye’nin Lübnan’daki tek siyasi ve silahlı müttefiki haline gelmiştir.

Hizbullah’ın İran’dan askeri desteği Suriye üzerinden kara yoluyla gelmektedir. Suriye, İsrail’e karşı İran’la birlikte direniş cephesi içinde yer almıştır. Hizbullah’ın, Suriye’nin desteği olmadan bölgede etkinliğini devam ettirme imkanı bulunmamaktadır. İran ise savaşı topraklarından uzak tutmak, Şii eksenini korumak ve İsrail’e sınırlarında cephe açabilmek amacıyla, Suriye İç Savaşı’na gönüllü olduğu vurgulanan İranlı askerler yoluyla Suriye’de çatışmalara girmeye başlamıştır. İran, beraberindeki Şii güçlerle birlikte 2011 yılından itibaren Arap dünyasındaki tek müttefiki olarak gördüğü Esed rejimine destek amacıyla Suriye’ye askeri destek göndermiştir. Suriye’de rejimin yıkılması Şii Direniş ekseninin kırılması anlamına geleceğinden Hizbullah, İran’la birlikte Suriye’de rejim için savaşma yolunu izlemiştir. Ancak İran’ın düzenli asker değil gönüllüler olarak belirttiği güçlerin organize olmaması ve hava desteği bulunmaması nedeniyle, rejim ordusu ile birlikte muhaliflerin ilerlemesini durduramamışlardır.

Hizbullah’ın Suriye’ye müdahalesi bu anlamda üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada 2012’de, Hizbullah mensuplarının Suriye İç Savaşı’nda yer aldığı, hatta kayıpları olduğu söylentileri çıkmış ancak Hizbullah yöneticileri bunu inkar etmişlerdir. Suriye sorunu çerçevesinde Hizbullah’ın sürece dahil olması bu dönemde gerçekleşmiş ve bu çerçevede örgütün stratejik önceliği Suriye’de Esed rejiminin varlığını devam ettirmesi olmuştur. Bu strateji doğrultusunda Hizbullah, Şam’da bulunan Zeynep bint Ali’nin türbesi ve Suriye’deki Lübnan kökenli Şii’leri koruma gerekçesiyle Suriye İç Savaşı’na müdahil olmuştur. Hizbullah yöneticileri bu dönemdeki kayıplarını Suriye’deki bu kutsal Şii mekanlarının korunması sırasında olduğunu açıklamışlardır. Uzun süren Suriye İç Savaşı’nda yorgun düşen rejim

askerleri Hizbullah, İran ve diğer Şii grupların, moral ve organizasyon desteği ile geri çekilmekle birlikte savunmalarını sürdürmüşlerdir.

İkinci aşamada 2013'ten itibaren Suriye'ye cihad için binlerce Sünni radikal akmaya başlamıştır. Hizbullah, tüm Sünni muhalifleri tekfiri olarak nitelemiş ve Suriye'de bulunması için güçlü bir gerekçe olarak kullanmaya devam etmiştir. Hizbullah her ne kadar Suriye'deki varlığını gizlemeye çalışsa da, çatışmaların büyümesi üzerine bölgedeki varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Mayıs 2013'te rejim güçleri, Lübnan sınırına yakın Kusayr'ı muhaliflerden geri almıştır. Hizbullah bu çatışmadaki varlığını dolaylı olarak kabul etmiştir. Kusayr'ın alınması Hizbullah mensupları arasında büyük bir zafer olarak görülmüş ve Lübnan sokaklarında kutlanmıştır. Hizbullah'ın gizlilik politikası nedeniyle teyit edilemese de bu çatışmada 232 mensubunun öldüğü belirtilmektedir.

Rusya, 2015'te Suriye rejimine uluslararası koruma sağlamış ve terörle mücadele amacıyla havagücü ile Suriye'ye girmiştir. Bu, Hizbullah için üçüncü dönemin başlangıcı olmuştur. Suriye'de Rusya ile birlikte savaşan Hizbullah, bir süper güç tarafından tanınmış, temas kurulmuş ve müttefik olmuştur. Bu aşamada Hizbullah, rejim ve İran güçleri ile birlikte kara gücünü teşkil etmiş ve Rusya'nın hava desteği ile birlikte ilerleme kaydetmeye başlamıştır.

Suriye'deki Şii savaşçıların tek kaynağı Hizbullah değildir. İran, Irak, Afganistan ve Pakistan'dan gelen Şiiler de rejim için savaşmışlardır. Suriye rejimi, seküler imaj vermeye çalışsa da rejim için savaşanlar da bu ülkeye cihat için gelmiş, Kerbela, Hz.Hüseyin, Hz.Zeynep gibi cihatçı söylemler kullanmışlardır. İran'ın desteği ile Suriye'de, Afganistan Hazara bölgesi Şiileri Fatımiyyun Tugaylarını, Pakistanlı Şiiler ise Zeynebiyyun Tugayları'nı oluşturarak Suriye İç Savaşı'na katılmışlardır. Bu tugayları, İran techiz etmiş, askerlere de 500 dolar aylık maaş ödemiştir. Suriye'de ölen Afgan ve Pakistanlı Şiiler İran/Kum'da gömülmekte, çocuklarının eğitim masrafları da İran tarafından karşılanmaktadır.

Suriye krizi ve Hizbullah'ın sürece dahil olması Lübnan siyasetini olumsuz etkilemiştir. Savaş, Lübnan'ın Suriye sınırlarının güvenliği ve buradan muhaliflere

yardım edilmesinden rahatsızlık duyan Hizbullah ile Suriye konusunda tarafsız kalmak isteyenler arasındaki gerilimi derinleştirmiştir. Lübnan topraklarına taşınan şiddet eylemleri, Hizbullah gibi silahlı güce sahip olmayan diğer grupları endişelendirmiş, Sünni gruplardan da Suriye’de DEAŞ ve diğer örgütlere yoğun katılım olmuştur.

Resmi olarak 1,1 milyon Suriyeli Lübnan’a sığınmıştır. Lübnanlı yetkililer ise ülkelerinde bulunan Suriyeli sayısının 1,5 milyonu geçtiğini ifade etmektedirler. Söz konusu rakamlarla Lübnan, 2016 yılı itibariyle dünyada nüfusuna oranla en çok mülteci barındıran ülke konumundadır. Bu denli büyük bir sığınmacı akını, var olan problemlerin büyümesine neden olduğu gibi toplumsal gerginliği de tırmandırmaktadır.

Lübnan, turizm, gayrimenkul ve diaspora harcamalarına bağımlı bir ekonomidir ve bu üç sektör de Suriye İç Savaşı nedeniyle ciddi yara almıştır. Suriye İç Savaşı, Lübnan’ın Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ile ilişkisini bozmuştur. Hizbullah’ın rejim yanında savaşmayı sürdürmesi karşısında Körfez ülkeleri tepkilerini Lübnan’a ekonomik yaptırımlar uygulayarak göstermişlerdir. Vatandaşlarına Lübnan’a gitmeme çağrısında bulunmuşlar ayrıca Lübnan’daki gayrimenkullerin satılmasını gündeme getirmişler, böylelikle Lübnan’ın iki temel finans kaynağını zora sokmayı hedeflemişlerdir.

Hizbullah Suriye iç savaşına rejim saflarında katılarak 2006 yılında kazandığı ‘Arap olanı koruyan/Araplara hamilik eden unsur’ sıfatını kaybetmekle kalmamış, bu sıfatın ‘Arap olanı öldüren bir unsura dönüşmesi sebebiyle Lübnan içindeki meşruiyetinin sorgulanmasına da yol açmıştır.

Tarihsel açıdan Hizbullah ile Rusya ilişkileri kötü başlamıştır. 30 Eylül 1985’te Sovyetlerin EMEL’le ittifak halinde olan Suriye’ye desteği nedeniyle 4 Sovyet diplomat Beyrut’ta kaçırılmış, bu eylemden Hizbullah sorumlu tutulmuştur. Ayrıca Hizbullah’ın 1985’te açıklanan Açık Mektup isimli bildirisinde, İran-Irak Savaşı’nda Sovyetler Birliği’nin İran’ın içişlerine karışmasını ve Irak’ı

desteklemesini kınadıklarını, ifade edilmiştir. Suriye İç Savaşı ile birlikte resmi temas kurulmuş ve ikili ilişkiler geliştirilmiştir.

Suriye İç Savaşı, S.Arabistan ile İran ve Hizbullah arasındaki mezhepçi söylemleri artırmış ve karşılıklı ihanet suçlamalarının ön plana çıkmasına sebep olmuştur. S.Arabistan, Hizbullah'ı İran'a vekaleten Suriye ve Yemen'e müdahale etmekle, Hizbullah ve İran da S.Arabistan'ı Şii karşıtı bağnaz politikalar uygulamak suretiyle Suriye'yi çıkmaza sokmakla suçlamıştır.

Türkiye'nin terör örgütleri listesinde bulunmayan Hizbullah, Türkiye'ye NATO üyesi olması ve İsrail'le ilişkileri nedeniyle her zaman mesafeli yaklaşmıştır. Buna karşılık AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'ye bakış açısında bir değişim gözlenmiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, Türkiye'yi Ortadoğu'daki arabuluculuk çalışmalarında ve İsrail'in Mavi Marmara saldırısında desteklemiştir. Ancak Suriye İç Savaşı ile birlikte Hizbullah'ın Türkiye'ye yönelik yaklaşımı keskin bir şekilde değişmiştir. Hizbullah Türkiye'yi Suriye'de toprak emelleri gütmekle ve tekfiri örgütlere yardım etmekle itham etmiştir.

Türkiye'nin, Suriye politikasında Haziran 2016'dan itibaren Rusya'ya yakınlaşması ve Astana görüşmelerinin başlamasıyla, İran ile de tekrar diyalog ortamı sağlanmış, Hizbullah da Türkiye'ye yeniden olumlu görüş içine girmiştir.

Astana Görüşmeleri çerçevesinde, İdlib'e bağlı El Eyis kasabasında Türkiye tarafından kurulması konusunda yapılan anlaşma çerçevesinde, bölgeye giden Türk Ordusu konvoyuna 29 Ocak 2018'de ateş açılmış, Koruma görevinde bulunan Türk ordusuna ait uçaklar tarafından karşılık verilmiştir. Saldırıyı Hizbullah'ın gerçekleştirdiği iddia edilmiş ancak iki taraftan da resmi bir açıklama yapılmamıştır. Münferit olaylara rağmen Hizbullah'ın Türkiye'ye bakış açısı Türkiye-İran ilişkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki etnik ve mezhepsel gruplarla ilişkilerine göre değişmektedir.

Hizbullah'ın Suriye'de bulunmasının olumlu ve olumsuz sonuçları meydana gelmiştir. Olumlu sonuçlar şu şekilde sıralanabilir;

Askeri başarılar ölçü alındığında Hizbullah Suriye’de zafer kazanmış, İran ve Rusya ile birlikte yıkılmakta olan rejimi ve Şii eksenini kurtarmıştır. Hizbullah’ın Suriye’de bulunduğu alan, bir kısmını kontrol ettiği Lübnan’ın tamamından daha geniş bir arazi haline gelmiştir. Şam, bir zamanlar Hizbullah’ı Lübnan’da vekalet savaşlarında kullanmakta iken İç Savaş ile birlikte Hizbullah’ın etki alanı Suriye’nin ötesine geçmiştir. Savaştan önce Hizbullah, çalılıklardan roket atan bir örgüt iken savaşla, bölgesel bir güç haline gelmiştir. Hizbullah bir zamanlar askeri statüsünü koruyabilmek için Hafız Esed’in desteğine ihtiyaç duymakta iken şimdi oğlu Beşar Esed’in hakimiyetinin devam edebilmesi için dayanmak zorunda olduğu bir güç haline gelmiştir.

Suriye’nin orta ve batısında güvenli alanlar sağlayarak Lübnan sınırının iki tarafında da tampon oluşturmuş ve Suriye’deki muhaliflerin Lübnan’a saldırılarını azaltmıştır.

Rusya’nın 2015’te Suriye’ye bilfiil müdahalesi sonrasında Hizbullah bir küresel güç ile savaş ittifakı ile askeri ve taktik uzmanlığını geliştirme imkanı bulmuştur. Rusya’nın Hizbullah’a silah verdiği iddia edilse de Rusya Hizbullah’a silah aktarmadığının teminatını İsraili devlet adamlarına vermiştir. Globalleşme sonucu Suriye’de olduğu gibi vekalet savaşları yaygınlık kazanmıştır. Vekalet savaşında yer alan Hizbullah, süper güçlerle ilişki kurmuş ve bu savaşlarda vekillerin güç kazanması esasına uygun olarak da bu savaştan güç kazanarak çıkmıştır.

Hizbullah Suriye İç Savaşı ile uluslararası tanınırlık kazanmıştır. Halep’ten tahliye edilen isyancılarla ilgili görüşmelere Birleşmiş Milletler Daimi Üyesi Rusya ile birlikte katılmış ve diğer bir Daimi Üye Çin’in Suriye özel temsilcileri Lübnan’da Hizbullah’ın dış ilişkiler şefi ile görüşmüştür.

Suriye İç Savaşı, Hizbullah’ı İsrail konusunda savunmadan saldırı gücüne kavuşturmuş ve Suriye’de, Golan Tepeleri’nden İsrail’e yeni bir cephe açma imkanı bulmuştur.

DAEŞ'in bölgedeki Hristiyanlara yönelik saldırıları sonrasında Lübnan Hristiyanların son kalesi olmuştur. Hizbullah, Batı için tekfiri gruplarla mücadelesinde Hristiyanların koruyucusu olarak görülmeye başlanmıştır.

Hizbullah'ın Suriye'de bulunmasının olumsuz sonuçları ise şu şekilde sıralanabilir;

Hizbullah, gücünü Suriye'ye yönlendirirken İsrail'e karşı gücünü azaltmıştır. İsrail'e karşı direniş için yeterli gücünün olduğunu iddia etse de savunma için aslında sayıları binleri bulan ancak güdümsüz füzelerine güvenmektedir. Bu, sivil kayıp vermek istemeyen İsrail'e karşı kısmen caydırıcı da olmuştur. Nitekim Hamas İsrail'e Kasım 2018'de yüzlerce güdümsüz roket atmıştır. Çok az kısmı hedefe ulaşmış olsa da İsrail'de tedirginliğe sebep olmuş ve İsrail Savunma Bakanı, ülke savunmasında başarısız oldukları gerekçesiyle istifa etmiştir. Hizbullah'ın İsrail'e karşı olan bu savunma taktiği Hamas tarafından denenmiş ve başarılı olmuş, caydırıcılığını ispat etmiştir.

Hizbullah'ın silahlı güçlerinin Suriye kırsalında bulunması, İsrail için Hizbullah'ın komutanlarını açık hedef haline getirmiştir. İsrail, Hizbullah'la aralarında bulunan, sivillere saldırmama mutabakatı nedeniyle, misilleme endişesiyle Lübnan sınırları içindeki saldırı gerçekleştirilmemektedir. Suriye'de ise İsrail, istihbarat imkanları ile kolaylıkla hava saldırısı yapabilmektedir. İsrail, Suriye'de, başta 2008'de İmad Mugniyeh, 2015'te oğlu Cihad Mugniyeh ve bir İranlı general, 2016'da Mustafa Bedrettin'e yapılanlar olmak üzere çok sayıda saldırıda bulunmuştur.

Her ne kadar İran tarafından finanse edilse de savaşın Hizbullah için nitelikli insan maliyeti ağırlaşmıştır. Hizbullah, 18 yıllık İsrail'le savaşında 1800 militanını kaybetmişken, Mart 2016 itibariyle Suriye'de 1700-1800 militanını kaybetmiştir. Asker sıkıntısı nedeniyle uzun eğitimler yerine kısa bir eğitim sonrasında militanları cepheye göndermeye başlamıştır. Hizbullah'ın mezhepçi söylemi yüzünden Sünni Arap devletlerinde çalışma imkanı kalmayan Lübnanlı Şiiiler, Suriye'de iki yıl savaşmak için aylık 500-1200 dolar arasında ücretlerle

sözleşme imzalamışlardır. Eskiden cihad için savaşıyan gençler artık para için savaşılmaktadırlar. Bu şekilde yoğun seferberlik, Hizbullah için Suriye’de daha az disiplinli ve ibadet ve inancı daha az gençlerin istihdamını zorunlu kılmıştır.

Hizbullah, Suriye İç Savaşı’na Lübnan’ı terörden ve tekfiri gruplardan uzak tutma gerekçesiyle girmiş ancak özellikle ilk dönemlerde başarılı olamamıştır. 2013-2016 arasında Lübnan’da Suriye’den kaynaklanan saldırılarda 200’e yakın Lübnan vatandaşı ölmüştür.

Hizbullah, Suriye İç Savaşı’nda tüm Sünni güçleri tekfiri olarak nitelendirmiş ve aralarında sivillerin de bulunduğu gruplara saldırmıştır. Ayrıca, Lübnan sınırına yakın Sünnilerin muhaliflerin yaşadığı bazı şehirleri kuşatma altına almış ve halkını açlığa mahkum etmiştir. Toplumsal hareket olarak ortaya çıkan, silahlı direniş kanadı bulunan bir parti olan Hizbullah, Suriye’de mezhepçi, merhametsiz bir örgüt haline gelmiştir. Arapların ortak düşmanına karşı mücadele eden bir güç iken şimdi aynı gruplar tarafından çoğunlukla katı Şii mezhep militanı ve Suriye’de acımasız bir işgalci olarak görülmeye başlanmıştır.

Hizbullah’ın İran’ın desteklemediği bir kararı uygulaması ve kendi iradesiyle Suriye’den çıkması mümkün görünmemektedir. Suriye rejiminin de ilerleyen zamanda zaferi kaçınılmazdır. Hizbullah, Suriye’de İran güçleri ile birlikte kalıcı olma, Lübnan sınırında oluşturulan güvenli bölgeleri koruma ve İsrail’e karşı Suriye topraklarında üs kurmayı hedeflemektedir. Buna karşılık rejimin zaferi yaklaştıkça İsrail Ordusu’nun Suriye’de İran ve Hizbullah güçlerine yönelik saldırıları artmıştır. İsrail, ABD’nin de desteği ile İran ve Hizbullah’ı Suriye’den çıkarmaya çalışmakta ve bu doğrultuda Suriye rejimini de tehdit etmektedir.

ABD, İran ile nükleer anlaşmalarını iptal ederek 2018’de tekrar bu ülkeye yönelik ambargo kararı almıştır. İran, özellikle Suriye, Yemen, Irak ve Hizbullah’a yaptığı büyük ekonomik kaynak aktarımı nedeniyle ekonomik sıkıntılar yaşamakta iken ambargo ekonomik sıkıntıları daha da artırmış, İran sokaklarında, Dini Lider Hamaney’i de dahil olmak üzere rejime yönelik protesto gösterileri başlamıştır. Sürdürülebilir olmayan bu durum İran’ı politika değiştirmeye zorlayacaktır. Arap

olan ve geçmişi itibariyle Arap milliyetçiliğini benimsemiş olan Lübnanlı Şiiilerin İran'a bağılılığı geniş ölçekte Hizbullah üzerinden yaptığı ekonomik yardımlara dayanmaktadır. Bu yardımların kesilmesi durumunda İran'a bağılılık azalacak ve Necef merkezli Arap Şiiliğine doğru geçiş yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Suriye'de savaşıan Şii Araplar, İranlıların kibirli ve Fars milliyetçisi olduğunu sık sık ifade etmişlerdir. Emeviler döneminden kalan toplumlar arası ihtilafların tekrar ortaya çıkma durumu bulunmaktadır. Nitekim Iraklı Şii Lider Muktada El-Sadr, bir süre bulunduğu İran'dan ülkesine dönüşünü müteakip arasına mesafe koyarak İran'dan bağımsız politika izlemeye başlamıştır. Hizbullah'ın Hamas gibi Sünni örgütlerle ilişkileri devam etmekte olup bu anlamda İran'dan daha iyi ilişkilere sahiptir, bu tercih yapmak zorunda bırakabilecek ve İran, Hizbullah'ı yönlendirmede zorluk yaşayacaktır.

Rusya da, ABD ve İsrail'in baskıları nedeniyle İran ve Hizbullah'ın Suriye'de bulunmaya devam etmesine istekli değildir. Hizbullah, İsrail'i Golan Tepeleri'nden çevrelemeyi hedeflemekte ancak İsrail'de Suriye'den çıkmaya zorlamaktadır. İsrail, İran ve Hizbullah güçlerinin bulunmadığı, Sünni aşırılarla mücadele eden Beşar Esed rejimi ile devam etme amacındadır. Beşar Esed'in de Suriye'nin kontrolünü sağlaması sonrasında tekrar uluslararası meşruiyet kazanmak amacıyla İran ve Hizbullah güçlerinin Suriye'den ayrılmasını istemesi, rejimin geçmişinde uyguladığı pragmatik politikalarla çelişki teşkil etmeyecektir.

Hizbullah ve İran, Suriye'de önemli gördüğü bölgelere dışardan Şii nüfus taşımıştır. Şii kökenli Nusayriler ile çoğunluğu oluşturan Sünnileri Şiileştirmek suretiyle Şii eksende yeralan bir Suriye planlaması da bulunmaktadır. Nitekim geçmişte Safeviler, zor kullanmak suretiyle Sünni olan İran'ın çoğu bölgesini Şiileştirmeyi başarmıştır ancak modern zamanlarda Suriye'nin tamamını Şiileştirilmesi mümkün değildir. Hizbullah, mutlak bir zafer elde etse bile Sünni halkla birlikte yaşamak zorundadır. Bölgedeki tüm Sünni halklarda ise, mezhepçi faaliyetler ve yapılan katliam ve zulümler nedeniyle Hizbullah'a karşı nefret tohumları atılmıştır.

Hizbullah, Lübnan'a göç eden çoğu Sünni Suriyelileri iyi karşılamış ve kontrolleri altındaki bölgede ihtiyaçlarını sağlamıştır. Ancak Suriye'de kalıcı olmaları, Filistinli mülteciler gibi Lübnan'ın demografik yapısını ve iç barışını bozma potansiyeli taşımaktadır. Suriye İç Savaşı'nın şiddetini azaltması ile Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönüşü için çalışma yürütmektedir.

Haziran 2018'de Lübnan'da Genel seçimler yapılmış ve Hizbullah Suriye'de kazandığı göreceli zaferi ve Lübnan'ı terörden korumasını bu seçimlerde başarıya tahvil ederek mecliste ve hükümette etkili olmuştur. Bu başarı da Hizbullah'a Lübnan içinde hareket alanı sağlamıştır. Hizbullah Lübnan siyasetindeki etkinliğini daha da artırmış, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı'ndan sonra Sünni Saad Hariri'nin kuracağı hükümette bağımsız ama Hizbullah sempatisini Sünni parlamenterlerin de Sünni kontenjandan yer almasında ısrarcı olmuştur

Hizbullah, Suriye'de insan ve maddi kayıp yaşamıştır. Tabanını oluşturan Şiileri kullanmaya devam etmekte zorlanacak ve daha vasıfsız, bağımlılığı daha az ve disiplinsiz acemileri istihdam etmek zorunda kalacaktır ki bu savaş makinesinin güç kaybetmesi anlamına gelecektir. Hizbullah'ın, Lübnan Şiileri nezdinde güç ve güven kazanması önceliklerindedir.

Hizbullah Suriye'de halen harici bir etkidir ve bu coğrafyada tarihte kurtarıcılar ve koruyucular kısa sürede işgalciler haline gelebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbas, Ziya: **Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü**, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Abrahamian, Ervand: **Khomeinism: Essays on the Islamic Republic**, California, University of California Press, 1993.
- Abrahamian, Ervand: **Modern İran Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Abrahamian, Ervand: "Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution", **MERIP Reports**, No:102, January 1982, ss. 26-32.
- Abu Amr, Ziad: **Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza**, Indiana University Press, Bloomington, 1994.
- Abu Amr, Ziad: " Hamas: A Historical and Political Background", **Journal of Palestine Studies**, C:XII, No:4, Summer 1993, ss.6-9.
- Acar, İrfan C.: **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Ahmad, Rozh: "A Rare Glimpse into Kurdish Armed Forces in Syrian Kurdistan", **Ekurd Daily**, 6 Ağustos 2012, (Çevrimiçi), <http://ekurd.net/mismas/articles/misc2012/8/syriakurd578.htm>, 11 Nisan 2015.
- Ahmedi, Hamid: **İran: Ulusal Kimlik İnşası**, Çev.Hakkı Uygur, Küre Yayınları, Ocak 2009.
- Aid, Matthew: **The Secret Sentry**, Bloomsbury Press, New York, 2009.

- Alagha, Joseph: **Hizbullah's Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto**, New York, Pallas Publications, 2011.
- Alagha, Joseph: **Hizbullah's Identity Construction**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2011.
- Alagha, Joseph Elie: **Hizbullah; Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine**, Çev. Kadriye Göksel, İstanbul, Doğan Kitap, 2007.
- Alami, Mona: "Tensions flare between Hezbollah, Gulf states", **Al-Monitor**, 03 November 2016, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/11/lebanon-hezbollah-gulf-states-yemen-syria-role.html>.
- Alkan, Haluk: "Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?", **Avrasya Dosyası**, C. VI, No:3, Sonbahar 2000.
- Allahyari, Mustafa: **Direnış'in Dili Bilinmeyen Yönleriyle Seyyid Hasan Nasrallah**, Feta Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Arı, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Armajani, Yahya: Ricks, Thomas: **Middle East –Past and Present**, Prentice Hall, New Jersey, 1986.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Yedinci Baskı, Ankara, 1991.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Birinci Baskı, Ankara, 1991.
- Atlioğlu, Yasin: **Lübnan Marunileri**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014.

- Azani, Eitan: **Hezbollah: The Story of the Party of God**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- Aziz, Jean: “Arsal: The Battle That Begins a Long War”, **Al-Monitor**, 11 August 2014, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/arsal-dela-militants-lebanon-army-government.html>.
- Balkan, Serkan: Fatih Tiryaki: “İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah’ın Söylemlerinin Analizi”, **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, C:I, No:2, 2014, ss.85-113.
- Baroudi, Sami Emile: “Islamist Perspectives on International Relations: The Discourse of Sayyid Muhammed Hussein Fadlallah (1935-2010)”, **Middle Eastern Studies**, C:IL, No:1, 2013, ss. 113-115.
- Bayat, Asef: **Ortadoğu’da Maduniyet**, İletişim yayınları, İstanbul, 2006.
- Beblawi, Hazem, Giacomo Luciani: **The Rentier State**, London, Routledge, 1987.
- Blanford, Nicholas: **Warriors of God Inside Hezbollah’s Thirty-Year Struggle Against Israel**, Random House, New York, 2011.
- Blanford, Nicholas: “Battlefield lessons in Syria strengthen Hezbollah's fighting force”, **The Christian Science Monitor**, 3 December 2013, (Çevrimiçi), <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/1203/Battlefield-lessons-in-Syria-strengthen-Hezbollah-s-fighting-force>.
- Bob, Jonah Jeremy: “Iran loses thousands, 10 generals in Syria-Iraq wars”, **The Jerusalem Post**, 19 March 2017, (Çevrimiçi), <http://www.jpost.com/Middle-East/Iran-News/Iran-loses-thousands-10-generals-in-Syria-Iraq-wars-484611>.

- Bowen, Jeremy: “Assad's BBC interview”, **BBC**, 10 Şubat 2015, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31311895>, 15 Nisan 2018.
- Bulut, Faik: **İslamcı Örgütler**, Ankara, Doruk Yayıncılık, C:II., 1997.
- Büyükkara, Mehmet Ali: “Lübnan Tecrübesi Işığında Ayetullah Sistani ve Necef Havzasının Geleceği”, **ORSAM Ortadoğu Dergisi**, C.IX, No:78, Ocak 2017, ss.40-45.
- Castells, Manuel: **The Rise of the Network Society**, Wiley-Blackwell, UK, 2010.
- Charara, Wadah: **Dawlat Hizb Allah**, Çev.y. Dar Annahar, Beirut, 1998.
- Cleveland, William L.: **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Cockburn, Patrick: “Why Russia has started bombing Syria now”, **Independent**, 30 Eylül 2015, (Çevrimiçi), <https://www.independent.co.uk/news/world/russia-a-air-strikes-in-syria-why-putin-has-started-bombing-isis-now-and-what-it-hopes-to-achieve-a6674041.html>, 16 Nisan 2018.
- Crilly, Rob: “Russia 'is building military base in Syria'”, **Telegraph**, 5 Eylül 2015, (Çevrimiçi), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11846382/Russia-is-building-military-base-in-Syria.html>, 11 Nisan 2018.
- Crossley, Nick: **Making Sense of Social Movements**, Open University Press, Philadelphia, 2002.
- Curtis, John: St.John Simpson: “The World o Achaemenid Persia: History, Art and society in Iran and The Ancient Near East”, **Proceeding of a Conference at the British**

- Museum**, 29th September – 1st October, 2005, ss.119-123.
- Çağrı, Burcu: **“National Security Policies of Israel and The Challenge of Hizballah: The Case of The Lebanon War of 2006”**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- Çayır, Kenan: **Yeni Sosyal Hareketler**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2016.
- Çetinkaya, Y.Doğan: **Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Çetinkaya, Y.Doğan: **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Daftary, Farhad: **Şii İslam Tarihi**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Daher, Joseph: **Hezbollah: The Political Economy of Lebanon's Party of God**, London, Pluto Press, 2016.
- Dahrendorf, Ralf : **Class and Class Conflict in Industrial Society**, Stanford University Press, ABD, 1959.
- Denoeux, Guilain: **Urban Unrest in the Middle East**, State University of New York Press, New York, 1993.
- Dominique, Bryan: **“Inside the Coalition to defeat ISIL”**, **Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve**, 21 Nisan 2015, (Çevrimiçi), https://www.defense.gov/home/features/2014/0814_iraq/docs/Inside_the_coalition_to_defeat_ISIL_3.pdf, 15 Nisan 2017.
- Ebuzeri, Abdurrahman: **Lübnan’da Direnişin Mimarı İmam Musa Sadr**, Feta Yayınları, İstanbul, 2012.

- Edwards, Beverly Milton: **Islamic Politics in Palestine**, Tauris, Londra, 1996.
- Elçi, İ.Halit: **“Lübnan Hizbullahı’nın Dönüşüm Süreci”**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- El Hassan, Jana: “4,000 Hezbollah fighters reach rebel-held Aleppo: FSA”, **The Daily Star**, 6 June 2013, (Çevrimiçi),
<http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jun-04/219388-4000-hezbollah-fighters-reach-rebel-held-aleppo-fsa.ashx>.
- El-Basha, Thomas: Dana Khraichel: “Nasrallah accuses March 14 of arming Syrian opposition”, **The Daily Star**, 16 February 2012, (Çevrimiçi),
<http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2012/Feb-16/163526-nasrallah-says-israel-poses-danger-to-entire-region.ashx>.
- Emre, Yunus: “Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 44 (Kış 2015), ss. 5-23.
- Erendil, Muzaffer: **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1992.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: “Şiiliğin OrtayaÇıkışı ve İran’da Din-Siyaset İlişkisi”, **Avrasya Dosyası Şii Jeopolitiği**, C:XIII, No:3, 2007, ss. 194-197.
- Fieldhouse, David: **Western Imperialism in the Middle East 1914–1958**, Oxford, UK, 2006.

- Fisk, Robert: “After the atrocities committed against Muslims in Bosnia, it is no wonder today’s jihadis have set out on the path to war in Syria”, **Independent**, 9 Temmuz 2014, (Çevrimiçi), <http://www.independent.co.uk/voices/comment/after-the-atrocities-committed-against-muslims-in-bosnia-it-is-no-wonder-today-s-jihadis-have-set-9717384.html>.
- Foweraker, Joe: **Theorizing Social Movements**, Plutu, New York, 1995.
- Frank, Andre Gunder: **The World System**, Routledge, New York, 2006.
- Ghaddar, Hanin: “The Iranian Empire Is Almost Complete”, **The Tower Magazine**, No:45, December 2016, (Çevrimiçi), <http://www.thetower.org/article/the-iranian-empire-is-almost-complete-hezbollah-syria-lebanon-iraq/>.
- Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Giddens, Anthony: **Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları**, Çev. Hüseyin Özel, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1999.
- Glass, Charles: **Suriye Yanıyor**, İyidüşün Yayınları, İstanbul, 2016.
- Gökbulut, Süleyman: “Safeviler Devrinde Şiiliğin Yayılmasında Tasavvufun Rolü, Tasavvuf Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XV, No:30, Şubat 2016, ss. 269-273.
- Guenena, Nemat: **The Changing Face of Egypt’s Islamic Activism:1974-1995**, Ibn Haldun Center For Development Studies, Kahire, 1995.
- Güvenç, Bozkurt: **Sosyal Kültürel Değişme**, Efil Yayınevi, İstanbul, 2016.

- Haidar, Marwa: “Sayyed Nasrallah: Aleppo Victory Decisively Foiled All Attempts to Topple Syrian Regime”, **Almanar**, 23 December 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/144307>.
- Haidar, Marwa: “Sayyed Nasrallah: Hariri’s Resignation a Saudi Decision, Violates Lebanon Sovereignty”, **Almanar**, 5 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/379546>, 17 Nisan 2018.
- Haidar, Marwa: “S.Nasrallah Calls for High Turnout in Parliamentary Vote: May 6 Day of Loyalty to Resistance”, **Almanar**, 9 Nisan 2018, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/479800>, 17 Nisan 2018.
- Halawi, Majid: **A Lebanon Defied: Musa es-Sadr and the Shi’a Community**, Boulder, Westview Pres, 1992. Akt. Alagha.
- Hamzeh, Ahmad Nizar: **In The Path of Hizbullah**, Syracuse University Press, New York, 2004.
- Hasasu, Can: “ABD izledi, Rusya vurdu, PYD aldı”, **Al Jazeera**, 11 Şubat 2016, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/abd-izledi-rusya-vurdu-pyd-aldi>, 11 Nisan 2018.
- Hashem, Ali: “How will Nasrallah retaliate for death of Hezbollah leader in Syria?”, **Al Monitor**, 21 December 2015, (Çevrimiçi), <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/syria-samir-kuntar-israel-hezbollah.html>.
- Hirst, David: **Beware of Small States: Lebanon Battleground of the Middle East**, Nation Books, New York, 2010.

- Hitti, Philip K.: **Lebanon in History**, MacMillan and Co Ltd, London, 1957.
- Hudson, Michael C.: “Lebanon After Ta’if: Another Reform Opportunity Lost?”, **Arab Studies Quarterly**, C:21, No:1, 1999, ss.27–40.
- İbni Haldun: **Mukaddime**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.
- İmzasız: “A Dialogue With Lebanon's Ayatollah”, (Çevrimiçi), **WSJ**, <http://online.wsj.com/article/SB123698785743625933.html>.
- İmzasız: “A Precarious Balancing Act: Lebanon and the Syrian Conflict”, **International Crisis Group Middle East Report**, No:132, 22 November 2012, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/precarious-balancing-act-lebanon-and-syrian-conflict-0>.
- İmzasız: “ABD 'eğit-donat'ı askıya aldı”, **Hürriyet**, 30 Eylül 2015, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-egit-donati-askiya-aldi-30195728>, 11 Nisan 2018.
- İmzasız: “After military parade, Hizballah says it’s now an army”, **Al Araby**, 16 Kasım 2016, (Çevrimiçi), <https://www.alaraby.co.uk/english/news/2016/11/16/after-military-parade-hizballah-says-its-now-an-army>, 11 Nisan 2018.
- İmzasız: “Astana'da Suriye konulu İran-Rusya-Türkiye toplantısı başladı”, **Mapa News**, 16 Mart 2018, (Çevrimiçi), <https://www.mepanews.com/astanada-suriye-konulu-iran-rusya-turkiye-toplantisi-basladi-13991h.htm>, 11 Nisan 2018.

- İmzasız: “Eski Hizbullah yöneticisinden İran'a sert sözler, (Çevrimiçi), **Aksam**, <http://www.aksam.com.tr/dunya/eski-hizbullah-yoneticisinden-irana-sert-sozler/haber-582686>.
- İmzasız: “EU adds Hezbollah’s military wing to terrorism list”, **The Daily Star**, 07/22/2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jul-22/224593-eu-ministers-agree-to-put-military-wing-of-hezbollah-on-terror-list-diplomats.ashx>.
- İmzasız: "Free Syrian Army: Hezbollah is lying, we killed Kuntar, not Israel", **Jpost**, 21 December 2015, (Çevrimiçi), <http://www.jpost.com/Middle-East/Free-Syrian-Army-Hezbollah-is-lying-we-killed-Kuntar-not-Israel-437951>.
- İmzasız: “Future bloc to Iran: hands off Lebanon”, **The Daily Star**, 7 February 2014, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Feb-07/246694-future-bloc-to-iran-hands-off-lebanon.ashx>.
- İmzasız: “Future vows to end Iranian ‘occupation’ of Lebanon”, **The Daily Star**, 17 December 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2013/Dec-17/241400-future-movement-vows-to-end-iranian-occupation-of-lebanon.ashx>.
- İmzasız: “Gulf states agree to blacklist Hezbollah as terrorist group”, **Al-Arabiya**, 17 July 2013, (Çevrimiçi), <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/07/17/Gulf-states-agree-to-blacklist-Hezbollah-as-terrorist-group.html>.

- İmzasız: “Hasan Nasrallah’s Speech”, **Almanar**, (Çevrimiçi),
<http://www.almanar.com.lb/NewsSite/NewsDetails.aspx?id053377&language=en>.
- İmzasız: “Hezbollah Cements Control of Lebanon With Beirut Drug Raids”, (Çevrimiçi),
<http://www.thetower.org/4814oc-hezbollah-cements-control-of-lebanon-with-beirut-drug-raids/>.
- İmzasız: “Hezbollah condemned for 'attack on Syrian villages””, **BBC**, 18 February 2013, (Çevrimiçi),
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-21496735>.
- İmzasız: “Hezbollah fighters dying in Syria will go to hell, Tufaili”, (Çevrimiçi), **Yalibnan**,
<http://yalibnan.com/2013/02/26/hezbollah-fighters-dying-in-syria-will-go-to-hell-tufaili/>.
- İmzasız: “Hezbollah in Latin America-Implications for U.S. Homeland Security”, **GPO**, (Çevrimiçi), 07/07/2011,
<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112hrg72255/pdf/CHRG-112hrg72255.pdf>.
- İmzasız: “Hezbollah lashes out at Hariri tribunal”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/01/16/hezbollah-lashes-out-at-hariri-tribunal/>.

- İmzasız: “Hezbollah Leader Hails The Leader Of Islamic Ummah And Oppressed People Imam Seyyed Ali Khamenei’s Outstanding Role as Muslim Leader”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/06/hezbollah-leader-hails-the-leader-of-islamic-ummah-and-oppressed-people-imam-seyyed-ali-khameneis-outstanding-role-as-muslim-leader/>.
- İmzasız: “Hezbollah Leader Seyyed Nasrallah calls for unity among Muslims”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/02/08/hezbollah-leader-seyyed-nasrallah-calls-for-unity-among-muslims/>.
- İmzasız: “Hezbollah suspected in Bulgaria bus bombing”, (Çevrimiçi), **Al Jazeera**, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2013/02/20132515350158754.html>.
- İmzasız: “Hezbollah, Syria army launch attack on Lebanon border”, (Çevrimiçi), **Al Jazeera**, <http://www.aljazeera.com/news/2017/07/hezbollah-syria-army-launch-attack-border-area-170721035924650.html>.
- İmzasız: “Hezbollah:Leadership and Organisation”, 12/07/2015, (Çevrimiçi), **Rampages**, <https://rampages.us/hezbollahpartyofgod/2015/07/12/hezbollah-leadership-and-organization/>.
- İmzasız: “Hizbollah’s Syria Conundrum”, **International Crisis Group Report**, No:175, 03/14/2017, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum>.

- İmzasız: “Hizbullah'ın askeri lideri Mustafa Bedrettin öldürüldü”, **BBC**, (Çevrimiçi),
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160512_hizbullah_bedrettin.
- İmzasız: “Hizbullah’s military commander is killed”,
Economist, 13 Mayıs 2016, (Çevrimiçi),
<https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21698768-israel-usual-suspectbut-may-not-have-been-responsible-time-hizbullahs>,
11 Nisan 2018.
- İmzasız: “ICSR Insight: Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans”,
The International Center for the Study of Radicalisation, 17/12/2013, (Çevrimiçi),
<http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>.
- İmzasız: “Iran Sending Thousands of Afghans to Fight in Syria”, **HRW**, 29 Ocak 2016, (Çevrimiçi),
<https://www.hrw.org/news/2016/01/29/iran-sending-thousands-afghans-fight-syria>, 11 Nisan 2018.
- İmzasız: “Israel’s aggressive hand to be cut off”,
(Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/08/03/israels-aggressive-hand-to-be-cut-off/sa>.
- İmzasız: “Lebanon’s Hizbollah Turns Eastward to Syria”,
International Crisis Group Report, No:153,
03/14/2017, (Çevrimiçi), 24 May 2014,
<https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>.

- İmzasız: “Lübnan Başbakanı Hariri istifasını askıya aldı”,
BBC, 22 Kasım 2017, (Çevrimiçi),
<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42080537>, 17 Nisan 2018.
- İmzasız: “March 14, PSP slam Hezbollah activities in Syria”, **The Times of Israel**, 19 February 2013, (Çevrimiçi),
<http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Feb-19/207007-march-14-pp-slam-hezbollah-activities-in-syria.ashx#axzz2LyiWg9n>.
- İmzasız: “Nasrallah addressing tens of thousands on Arbaeen”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/01/25/nasrallah-addressing-tens-of-thousands-on-arbaeen/>.
- İmzasız: “Nasrallah blames Takfiri groups for deadly Beirut car bomb attack”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/08/16/nasrallah-blames-takfiri-groups-for-deadly-beirut-car-bomb-attack/>.
- İmzasız: “Nasrallah Honors Imam Khomeini”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/06/03/nasrallah-honors-imam-khomeini/>.
- İmzasız: “Nasrallah:”Don’t threaten us, don’t intimidate us, don’t try us”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/10/12/nasrallahdont-threaten-us-dont-intimidate-us-dont-try-us/>.
- İmzasız: “Nasrallah: Imam al-Sadr in Libya custody”, (Çevrimiçi),

- İmzasız: <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/09/04/nasrallah-imam-al-sadr-in-libya-custody/>.
“Nasrallah: Imam Khomeini’s revolution shaped up based on people’s will”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/02/nasrallah-imam-khomeini%E2%80%99s-revolution-shaped-up-based-on-people%E2%80%99s-will/>.
- İmzasız: “Nusra Cephesi: Devrimi kurtarmak için El Kaide ile bağımızı koparıyoruz”, **Al Jazeera**, 29 Temmuz 2016, (Çevrimiçi),
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/nusra-cephesi-devrimi-kurtarmak-icin-el-kaide-ile-bagimizi-kopariyoruz>, 11 Nisan 2018.
- İmzasız: “Open Letter”, (Çevrimiçi), **CFR**,
<http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/open-letter-hizballah-program/p30967>.
- İmzasız: “Report: Hezbollah tried to kill Israeli consul”, (Çevrimiçi), **Ynetnews**,
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4096901,00.html>.
- İmzasız: “Report: Hizbollah chief ‘secretly’ meets with Iran’s Khamenei to discuss Assad support”, **Al-Arabiya**, 22 April 2013.
- İmzasız: “Report of Twenty-Seventh Session,” **U.N. Human Rights Council**, note 173, 13 ağustos 2013.
- İmzasız: “Rival Lebanese groups fighting in Syria: Jumblatt”, **The Daily Star**, 24 February 2013, (Çevrimiçi),
<http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/>

Feb-24/207737-rival-lebanese-groups-fighting-in-syria-jumblatt.ashx#axzz2LyyWg9n.

İmzasız:

“Russia says Hezbollah, Hamas not terror groups”, **The Times of Israel**, 16 November 2015, (Çevrimiçi),

<http://www.timesofisrael.com/russia-says-hezbollah-hamas-not-terror-groups/>.

İmzasız:

“Saad Hariri to form new Lebanese government as PM”, **Al Jazeera**, 03 November 2016, (Çevrimiçi),

<http://www.aljazeera.com/news/2016/11/saad-hariri-form-lebanese-government-pm-161103101629481.html>.

İmzasız:

“Sayyed Hassan Nasrallah’s a memory about Imam Khomeini and Imam Khamenei”, (Çevrimiçi),

<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/11/24/sayyed-hassan-nasrallah-imam-khamenei-hizbullah-lebanon-and-palestine/>.

İmzasız:

“Sayyed Hasan Nasrallah:’Handing Over Resistance Weapons to Army Destroys Both””, (Çevrimiçi),

<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/08/02/sayyed-hasan-nasrallahhanding-over-resistance-weapons-to-army-destroys-both/>.

İmzasız:

“Sayyed Nasrallah Calls on Iraqis to Beware US Deceptive Plot: Strike, Arrest ISIL Terrorists in Mosul”, **Almanar**, (Çevrimiçi),

<http://english.almanar.com.lb/62874>.

İmzasız:

“Sayyed Nasrallah on Imam Khomeini’s Demise: Calls for Constituent Assembly, State Responsible of Hostages”, (Çevrimiçi),

<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/06/01/sayyed-nasrallah-on-imam-khomeinis-demise-calls-for-constituent-assembly-state-responsible-of-hostages/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah on “Second Liberation”: US-Israeli Plot in Region Getting Defeated”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/339755>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah Plants Tree Near Residence Delivers Speech Saturday”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2010/10/08/sayyed-nasrallah-plants-tree-near-residence-delivers-speech-saturday/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah Receives Condoling Phone Calls from Hamas’ Meshaal, Haniyeh”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/11/14/sayyed-nasrallah-receives-condoling-phone-calls-from-hamas-meshaal-haniyeh/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah Receives Putin’s Delegation”, **Alalam News**, 24 June 2017, (Çevrimiçi), <http://en.alalam.ir/news/1655711>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah Reiterates Support for Aoun in Presidential Vote”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/74787>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah to Arabs: Your Spring Has Begun”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/03/20/sayyed-nasrallah-to-arabs-your-spring-has-begun/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah to Delegate of Western Front Bogdanov: Al-Assad...A Red Line”, (Çevrimiçi),

<http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/12/25/sayyed-nasrallah-to-delegate-of-western-front-bogdanov-al-assad-a-red-line/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah to Iraqis: Our Fraternity Can Never Be Shaken Up, Our Joint Victory ‘Historical’”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/338468>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: 2006 War Hit Zionist Entity’s Spirit, Arrogance, Existence”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/11515>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Al-Quds Is Too Sacred to Be Liberated by Traitors, Hypocrites!”, **Almanar**, 24 Temmuz 2017 (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/292250>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Before and After Nuclear Deal, US Remains the Great Satan”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/07/27/sayyed-nasrallah-before-and-after-nuclear-deal-us-remains-the-great-satan/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Berri is the Major Guarantee in Difficult Times, We Trust Aoun”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/89241>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Hezbollah Against STL Funding, Syria Overcomes Danger”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/10/25/sayyed-nasrallah-hezbollah-against-stl-funding-syria-overcomes-danger/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Hezbollah defends Syrians and Lebanese against extremists”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/06/14/sayyed-nasrallah-hezbollah-defends-syrians-and-lebanese-against-extremists/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Hizbullah’s Fighting in Qalamoun, Quseir Prevented ’ISIL’ from Reaching Beirut”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/08/15/sayyed-nasrallah-hizbullahs-fighting-in-qalamoun-quseir-prevented-isil-from-reaching-beirut/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: I Promise you Victory Again”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/05/28/sayyed-nasrallah-i-promise-you-victory-again/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Imam Sayyed Ali Khamenei and President Mahmoud Ahmadinejad generously accepted funding the reconstruction”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/05/12/sayyed-nasrallah-imam-sayyed-ali-khamenei-and-president-mahmoud-ahmadinejad-generously-accepted-funding-the-reconstruction/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Iran Deal Wiped Polarization, No Single Nation Can Make Decisions Alone”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/12/04/sayyed-nasrallah-iran-deal-wiped-polarization-no-single-nation-can-make-decisions-alone/>.

İmzasız: “Sayyed Nasrallah: ISIL’s ‘State’ is Over, AL Statement ‘Ridiculous’”, **Al Manar**, 20 Kasım 2017, (Çevrimiçi),
<http://english.almanar.com.lb/390403>, 18 Şubat 2018.

- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: It’s of Our High Morals to Sit for Dialogue!”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/11/13/sayyed-nasrallah-its-of-our-high-morals-to-sit-for-dialogue/>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: No One Will Be Able to Grab Resistance Missiles”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/05/26/sayyed-nasrallah-no-one-will-be-able-to-grab-resistance-missiles/>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Our Resonant Call to Remain ‘At Your Service O Imam Hussein’”, **Almanar**, Çevrimiçi, <http://english.almanar.com.lb/358943>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Resistance Axis Triumphs”, **Almanar**, (Çevrimiçi),
<http://english.almanar.com.lb/216049>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Resistance behind Shebaa Farms Bomb, Israeli Eye on Galilee”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2014/04/07/sayyed-nasrallah-resistance-behind-shebaa-farms-bomb-israeli-eye-on-galilee/>, 28 Mayıs 2017.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Syria connects Iran, resistance”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/07/19/sayyed-nasrallah-syria-connects-iran-resistance/>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Syria’s Friends won’t Let It Fall in US, Israel, Takfiri Hands“, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/05/>

- 01/sayyed-nasrallah-syrias-friends-wont-let-it-fall-in-us-israel-takfiri-hands/.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: The Road to Al-Quds Passes through Qalamoun, Zabadani, Homs”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/07/11/sayyed-nasrallah-the-road-to-al-quds-passes-through-qalamoun-zabadani-homs/>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah : ‘Things cannot continue this way, ’”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/24/sayyed-nasrallah-%E2%80%9Cthings-cannot-continue-this-way%E2%80%9D/>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Time to Prepare your shelters!”, (Çevrimiçi), [Timehttp://www.islamicinvitationturkey.com/2015/01/20/time-to-prepae-your-shelters-sayyed-nasrallah/](http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/01/20/time-to-prepae-your-shelters-sayyed-nasrallah/).
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: US Wants Fighting in Syria to Continue, Sanaa Massacre “Flagrant Scandal” by Saudis”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/61987>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Victorious Hezbollah Not Afraid of “Foolish” President at White House”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/188956>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah; We derive our strength from Karbala”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/01/04/sayyed-nasrallah-we-derive-our-strength-from-karbala/>.

- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: We Want Strong State... We Will Not Give Up, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/06/02/sayyed-nasrallah-we-want-strong-state%E2%80%A6-we-will-not-give-up/>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: Yemen Today Resembles Karbala”, **Almanar**, (Çevrimiçi),
<http://english.almanar.com.lb/65327>.
- İmzasız: “Sayyed Nasrallah: ‘Rules of Engagement with Israel are Over’”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2015/02/09/video-sayyed-nasrallah-rules-of-engagement-with-israel-are-over/>.
- İmzasız: “Send Your Whole Army, We’ll Destroy Them!”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2009/11/12/send-your-whole-army-well-destroy-them/>.
- İmzasız: “Seyyed Hassan Nasrallah: Saudi Arabia behind Iran embassy bombing”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/12/04/seyyed-hassan-nasrallah-saudi-arabia-behind-iran-embassy-bombing/>.
- İmzasız: “Suudi Arabistan’ın Lübnan’a yardımı durdurması”, (Çevrimiçi), **TRT**,
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistanin-lubnana-yardimi-durdurmasi-236667.html>.
- İmzasız: “Syria shows off car-bomb assembly site”, **The Daily Star**, 18 March 2014, (Çevrimiçi),
<http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Mar-18/250621-syria-shows-off-car-bomb-assembly-site.ashx>.

- İmzasız: “S.Nasrallah to Saudi Arabia: Contain Regional Wars or your Scheme Shall be Smashed”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/7951>.
- İmzasız: “S. Nasrallah: Al Saud Dynasty Imposed Itself on Arabian Peninsula via Massacres”, (Çevrimiçi), <http://www.islamicinvitationturkey.com/2016/01/04/s-nasrallah-al-saud-dynasty-imposed-itself-on-arabian-peninsula-via-massacres/>.
- İmzasız: “S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory”, **Almanar**, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>.
- İmzasız: “Suriye Ordusu, Deyrizor’u DEAŞ’tan geri aldı”, **CNN Türk**, 3 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/dunya/suriye-ordusu-deyrizoru-deastan-geri-aldi>, 11 Nisan 2018.
- İmzasız: “The Change and Reform Parliamentary Group”, **TAYYAR**, (Çevrimiçi) <http://www.tayyar.org/Tayyar/FPMParty/ParliamentaryBloc/>, 10/06/2017.
- İmzasız: “The Islamic State”, **Stanford University**, (Çevrimiçi), <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/1>, 11 Nisan 2018.
- İmzasız: “Treasury Designation Targets Hizbullah’s Bank”, (Çevrimiçi), Press Release, **US Department of the Treasury**, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/hp83.aspx>.

- İmzasız: “Turkey, Qatar, KSA behind increasing violence in Syria: Nasrallah”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/01/03/turkey-qatar-ksa-behind-increasing-violence-in-syria-nasrallah/>.
- İmzasız: “UNHCR Syria Regional Refugee Response”,
UNHCR, (Çevrimiçi),
<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.
- İmzasız: “US, Israel dealt blow to Arab peace plan”,
(Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2011/05/25/us-israel-dealt-blow-to-arab-peace-plan/>.
- İmzasız: “What did “Nasrallah” say about “Chemical Weapons” ?”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2013/09/24/what-did-nasrallah-say-about-chemical-weapons-2/>.
- İmzasız: “why do moderate Arab states accept negotiations and a political solution with “Israel” and not with Syria?”, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2012/02/18/why-do-moderate-arab-states-accept-negotiations-and-a-political-solution-with-israel-and-not-with-syria/>
- İmzasız: “100’den fazla zırlı”, Haber Yirmi, 29 Ocak 2018, (Çevrimiçi),
<http://www.haberyirmi.net/2018/01/yuzlerce-zrhl-turk-ordusu-halep.html#>, 21 Şubat 2018.
- İmzasız: “[P]GCC not after protecting Lebanon: Sayyed Nasrallah“, (Çevrimiçi),
<http://www.islamicinvitationturkey.com/2016/03/>

- 06/pgcc-not-after-protecting-lebanon-sayyed-nasrallah/.
- Itani, Faysal: “Syria’s War Threatens Lebanon’s Fragile Economy”, **Atlantic Council**, 09 July 2016, (Çevrimiçi), <http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/syrias-war-threatens-lebanons-fragile-economy>, ss.2-8.
- Jaber, Hala: **Hezbollah: Born With A Vengeance**, New York, Columbia University Press, 1997.
- Jorish, Avi: “Al-Manar:Hizbullah TV 24/7”, **Middle East Quarterly**, C:XI, No:1, Kış 2004, ss.33-36.
- Kais, Roi: “Hezbollah blames insurgent shelling for death of top commander in Syria”, **ynet**, 14 May 2016, (Çevrimiçi), <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4802805,00.html>.
- Kalman, Aaron: “Syrian rebels claim successful attack on Hezbollah”, **The Times of Israel**, 26 February 2013, (Çevrimiçi), <http://www.timesofisrael.com/syrian-rebels-claim-successful-attack-on-hezbollah/>.
- Karal, Enver Ziya: Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954.
- Katouziani, Homa, **21. Yüzyılda İran**, Sitare Yayınları, İstanbul, İstanbul, 2011.
- Kendall, Diana: **Sociology In Our Times**, Cengage Learning, Hampshire, 2010.
- Kershner, Isabel, Hubbard, Ben: “Hezbollah Is Using U.S.-Made Military Vehicles in Syria, Israel Says”, **The New York Times**, 21 Aralık 2016, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2016/12/21/world/mid>

- dleeast/hezbollah-us-made-apc-syria-lebanon.html, 11 Nisan 2018.
- Kevserani, Vecih: **Fakih ve Sultan; Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017.
- Khatib, Lina: **The Hizbullah Phenomenon**, New York, Oxford University Press, 2014.
- Khatib, Lina: “Hezbollah’s Ascent and Descent”, **Carnegie Middle East Center**, 05 June 2015, (Çevrimiçi), <http://carnegie-mec.org/2015/06/05/hezbollah-s-ascent-and-descent-pub-60327>.
- Khomeini, Ruhollah: **Islamic Government: Governance of The Jurist**, Çev: Hamid Algar, Alhoda, UK, 2002.
- Khoury, Jack: “Syria Confirms Israeli Strike Hit Military Compound Near Damascus Airport” **Haaretz**, 27 April 2017, (Çevrimiçi), <https://www.haaretz.com/middle-east-ews/syria/1.785898Haaretz>.
- Kışlakçı, Turan: **Arap Baharı**, Mana Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kongar, Emre: **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kor, Zahide Tuba: **Lübnan İç Savaşın Gölgesinde**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Korkmaz, Yusuf: **İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması**, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2015.
- Kökalan Çımrın,Fusun: **Küreselleşme Direniş Ütopya**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Kösemihal, Nurettin Şazi: **Sosyoloji Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.
- Kramer, Martin: **The Moral Logic of Hizballah. In Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind**, Ed.by. Walter

- Reich, The Woodrow Wilson Center Press, Washington, 1998.
- Kulaksızoğlu, Beklan: “YPG PKK ile ne kadar bağlantılı?“, DW, 22 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/ypg-pkk-ile-ne-kadar-bağlantılı/a-42261886>, 11 Nisan 2018.
- Lapidus, Ira Marvin: **İslam Toplumlari Tarihi**, C:II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Le Bon, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Lechner, Frank J., Boli, John: **World Culture**, Blackwell Publishing, Oxford, 2005.
- Levitt, Matthew: **Hezbollah The Global Footprint of Lebanon’s Party of God**, Georgetown University Press, Washington DC., 2013.
- Levitt, Matthew: “Shutting Hizballah’s Construction Jihad”, **The Washington Institute Policy Watch**, No: 1202, 20 Şubat 2007, ss.43-46.
- Majdalani, Roula: **Governance and NGO’s in Lebanon**, yy., Beyrut, 1999.
- Majed, Ziad: “Hezbollah and The Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization”, **Aspen Institute**, November 2010, (Çevrimiçi), <http://www.lebanonrenaissance.org/assets/Uploads/Hezbollah-the-Shia-Community.pdf>.
- Mamouri, Ali: “How Iraqis view Iran’s influence in their country”, **Al Monitor**, 27 April 2017, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/04/iran-iraq-syria-lebanon-yemen-shiite-militias-qatar.html#ixzz4gm1bRMI0>.
- Mardin, Şerif: **İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- Mashal, Mujib, Faizi, Fatima: “Iran Sent Them to Syria. Now Afghan Fighters Are a Worry at Home.”, **New York Times**, 11 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2017/11/11/world/asia/afghanistan-iran-syria-revolutionary-guards.html>, 11 Nisan 2018.
- Melani Cammett, v.d.: **Political Economy of the Middle East**, Westview Press, Colorado, 2007.
- Micallef, Joseph V.: “The Enemy of My Enemy”, **Huffington Post**, (Çevrimiçi), https://www.huffingtonpost.com/joseph-v-micallef/the-enemy-of-my-enemy-rus_b_9282978.html, 15 Nisan 2018.
- Mishal, Shaul: Abraham Sela: “Participation Without Presence”, **Middle Eastern Studies**, C:XXXVIII, Summer 2002, ss.2-5.
- Morrison, Ken: **Marx Durkheim Weber Formations of Modern Social Thought**, Sage Publications, Londra, 2006.
- Moughnieh, Sara Taha: “Sayyed Nasrallah: Axis of Resistance Ready for Great War If Waged”, 5 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/33975531/08/2017>, 13 Nisan 2018.
- Mroueh, Wassim: “Hariri blasts Nasrallah over Saudi accusations”, **The Daily Star**, 14 November 2013, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2013/Nov-14/237861-hariri-blasts-nasrallah-over-saudi-accusations.ashx>.
- Mroueh, Wassim: Thomas El-Bashal, “Hezbollah confirms heavily involved in Syria conflict”, **The Daily Star**, 25 May 2013, (Çevrimiçi),

- <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/May-25/218352-hezbollah-says-fighting-in-syria-opposes-importing-crisis-to-lebanon.ashx>.
- Munson, Henry: “Islam, Nationalism and Resentment of Foreign Domination”, **Middle East Policy**, C:X, No:2, Summer 2003, ss.40-44.
- Murden, Simon: “Understanding Israel’s Long Conflict in Lebanon: The Search for an Alternative Approach to Security During Peace Process”, **British Journal of Middle East Studies**, C:XXVII, No:1, May 2000, (Çevrimiçi), <https://www.jstor.org/stable/826169>.
- Nasr, Vali: **The Shia Revival**, Norton, New York, 2006.
- Noe, Nicholas: **Voice of Hezbollah: The Statements of Sayed Hassan Nasrallah**, New York, Verso Books, 2007.
- Norton, Augustus Richard: **Hezbollah A Short History**, Princeton Studies in Muslim Politics, New Jersey, 2007.
- Norton, Augustus Richard: **Hizballah of Lebanon: Extremist Ideals vs. Mundane Politics**, Council on Foreign Relations, Şubat 2000, (çevrimiçi) http://www.cfr.org/publication/8612/hizballah_of_lebanon.html, 19 Haziran 2017.
- O’ballance, Edgar: **Civil War in Lebanon, 1975–1992**, Palgrave Macmillan, New York, 1998.
- Olson, Mancur: **The Logic of Collective Action**, Cambridge, Harvard University Press, 1965.
- Orhan, Oytun: “Suriye Krizinin Lübnan’a Etkisi: Lübnan’dan Gözlemler”, **ORSAM**, 6 Şubat 2015, (Çevrimiçi), <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13954?dil=tr>.

- Ospina, Mariano V., Gray, David H.: “Syria, Iran and Hizballah: A Strategic Alliance”, **Global Security Studies**, Winter 2014, C:5 No:1.
- Öz, Mustafa: **İmamiyye Şiasında Onikinci İmam**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Özdemirci, Ayşe Selcan: “Lübnan’da Yeni Bir Eşik: 12 Kasım 2015 İntihar Saldırıları”, **ORMER Perspektif Serileri**, No:14, Aralık 2015, (Çevrimiçi), http://www.bilgikultur.org/uploads/files/perspektif_ayse_1.pdf, ss.3-4.
- Özdemirci, Ayşe Selcan: “Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016)”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C:III, No:2, 31/12/2016, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/253247>, ss. 76-82.
- Özkaya, Tuğba: **“Hezbollah and Its Position Towards Israel”**, ODTÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Qandil, Amani: **The Nonprofit Sector in Egypt**, Manchester University Press, Manchester, 1998.
- Qassam, Naem: **Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü**, Karma Kitapları, İstanbul, 2007.
- Rabih, Mounir al.: “Hezbollah and Iran in Syria”, **The Washington Institute**, 13 Kasım 2017, (çevrimiçi), <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/hezbollah-and-iran-in-syria>, 12 Nisan 2018.
- Rainsford, Sarah: “After Erdogan apology, Russia brings Turkey in from the cold”, **BBC**, 2 Temmuz 2016, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-europe-36689801>, 12 Nisan 2018.

- Raphaeli, Nimrod: “The Iranian Roots of Hizbullah”, **The Memri Economic Blog**, (Çevrimiçi), <http://memrieconomicblog.org/bin/content.cgi?article=213,06/18/2008>.
- Rizk, Ali: “Hezbollah’s No. 2: US strike on Syria mere ‘muscle flexing’”, **Al-Monitor**, 13 April 2017, (Çevrimiçi), <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/04/lebanon-hezbollah-syria-war-israel-us-military-strikes.html>.
- Rosenberg, Steve: “Second wave of Russian air strikes on Syria”, **BBC**, 1 Ekim 2015, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-34409780/second-wave-of-russian-air-strikes-on-syria>, 15 Nisan 2018.
- Rubin, Barry: **The Transformation of Palestinian Politics**, Harvard University Press, Cumberland, 2001.
- Rudner, Martin: “Hizbullah, An Organizational and operational Profile”, **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**, Londra, C:XVIII, No:3 Londra, 25 Şubat 2010, ss.23-27.
- Saad-Ghorayeb, Amal: **Hizbu’llah : Politics and Religion**, London, Pluto Press, 2002.
- Saad-Ghorayeb, Amal: “Hezbollah’s Iran Money Trail: It’s Complicated”, **Al Akhbar**, 31/07/2012, (Çevrimiçi), <http://english.al-akhbar.com/content/hezbollahs-iran-money-trail-its-complicated>.
- Salami, Mohammad: “S. Nasrallah: Hezbollah Will Reinforce Troops in Aleppo to Achieve Major Victory”, **Almanar**, 27 July 2016, (Çevrimiçi), <http://english.almanar.com.lb/1076>.

- Salibi, Kamal S.: **The Modern History of Lebanon**, Londra, yy., 1965.
- Sarılioğlu, Ozan Kemal: **Bir Hizbullah Komutanının Sırları İmad Muğniye**, Feta Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Shaery-Eisenlohr, Roschanack: **Shi'ite Lebanon**, New York, Columbia University Press, 2008.
- Shaery-Eisenlohr, Roschanack: "Imagining Shi'ite Iran", **Iranian Studies**, No:40, 2007, ss. 22-23.
- Shanahan, Rodger: **The Shia of Lebanon: Clans, Parties and Clerics**, London, Tauris Academic Studies, 2005.
- Shay, Shaul: **The Axis of Evil: Iran, Hizballah, and the Palestinian Terror**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2005.
- Sheehan, Sean , Abdul Latif, Zawiah: **Cultures of the World Lebanon**, Cavendish Square Publishing LLC, New York, 2007.
- Shepard, Benjamin Heim: **Play, Creativity and Social Movements**, Routledge, New York, 2011.
- Skjaervo, Prods Oktor: **An Introduction to Zoroastrianism**, ElrCiv 102a, Spring 2006.
- Smyth, Phillip: "The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects", **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy focus No:138, February 2015, (Çevrimiçi).
<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-shiite-jihad-in-syria-and-its-regional-effects>, ss.3-5.
- Snow, David A., Soule, Sarah A., Kriesi, Hanspeter: **The Blackwell Companion to Social Movements**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004.
- Stahl, Julie: "Israel, Russia at Odds Over Weapons Sales to Syria", **Preaching**, 29 Aralık 2013, (Çevrimiçi),
<http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/Israel,%20Ru>

- ssia%20at%20Odds%20Over%20Weapons%20Sales%20to%20Syria%20-%202028.6.pdf, 14 Nisan 2017.
- Stephens, Michael: “Analysis: YPG - the Islamic State's worst enemy“, **Janes Defence**, 12 Eylül 2014, (Çevrimiçi), <http://www.janes.com/article/43030/analysis-ypg-the-islamic-state-s-worst-enemy>, 11 Nisan 2018.
- Stern, Yoav: “Hezbollah: Large Swaths of North Israel Belong to Lebanon, **Haaretz**, 04 November 2008, http://www.jewishvirtuallibrary.org/myths-and-facts-online-israel-and-lebanon#_edn17b.
- Stewart, Will: “Rescued Russian pilot”, **Daily Mail**, 25 Kasım 2015, (Çevrimiçi), <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3333630/First-pictures-emerge-Russian-pilot-killed-Turkish-F-16-shot-jet-Syria-plus-pilot-survived-infantryman-killed-daring-rescue-mission.html>, 15 Mayıs 2017.
- Sullivan, Marisa: “Hezbollah in Syria”, **Institute for the Study of War**, Washington, Middle East Security Report, No:19, Nisan 2014, s.15.
- Szacki, Jerzi: **History of Sociological Thought**, Greenwood Press, London, 1979.
- Şentürk, Ünal: **Güncele Dipnotlar Bireyden Topluma Sosyolojik Dönüşümler**, Siyasal Kitapevi, 2016.
- Taheri, Amir: **Hizbullah: Kutsal Terörün İçyüzü**, Çev: Hikmet Bila, İstanbul, Sel Yayınevi, 1990,
- Taflıoğlu, Serkan: “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı ‘Velayet-i Faqih’”, **Ankara**

- Üniversitesi SBF Dergisi**, C: LXIX, No:3, 2013, ss. 97-98.
- Tarrow, Sidney: **Power in Movement**, The Press Syndicate of the University of Cambridge, Cambridge, 2002.
- Tilly, Charles: **Toplumsal Hareketler**, Babil Yayınları, İstanbul, 2008.
- Timur, Kasım: “Kolektif Siyasal Şiddet ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 71, No: 2, 2016, ss. 565-597.
- Tomlinson, John: **Küreselleşme ve Kültür**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Townsend, Mark: “Syria’s Kurds march on to Raqqa and the sea”, **The Guardian**, 6 Mayıs 2017, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2017/may/06/syria-kurds-raqqa-mediterranean>, 11 Nisan 2018.
- Tür, Özlem: “The Lebanese War of 2006: Reasons and Consequences”, **Center for Strategic Search**, No:12, Spring 2007, ss.111-113.
- Tür, Özlem: Veysel Ayhan: “İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizi”, **Akademik Ortadoğu**, No: 6., (Çevrimiçi), http://www.akademikortadoğu.com/6/m5e1_1.html, ss. 6-9.
- Türkdoğan, Orhan: **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Bilge Kültür Sanat yayınevi, İstanbul, 2013.
- Usher, Graham: “The Democratic Resistance”, **Journal of Palestine Studies**, C:XXXV, No:3 Spring 2006, ss.20-24.
- Uyar, Mazlum: “Şii Siyasi Düşüncesi Bağlamında İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında Otoritenin Kaynağı”,

- Uysal, Ahmet: **Avrasya Dosyası Şii Jeopolitiği**, C:XIII, No:3, 2007, ss. 232-250.
- Ülman, A. Haluk: **Toplumsal Hareketler Sosyolojisi**, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2016.
- Varulkar, Helen: **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasısından Bir Örnek Olay**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.
- Walby, Sylvia: **“Internal Conflict in Lebanon Over Control of Oil and Gas Resources”**, The Middle East Media Research Institute, **July 12, 2010**, (Çevrimiçi), <https://www.memri.org/reports/internal-conflict-lebanon-over-control-oil-and-gas-resources>, **“Hezbollah confirms heavily involved in Syria conflict”**, **The Daily Star**, **25 May 2013**, (Çevrimiçi), <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/May-25/218352-hezbollah-says-fighting-in-syria-opposes-importing-crisis-to-lebanon.ashx>.
- Worrall, James: Mabon, Simon: Clubb, Gordon: **Hezbollah From Islamic Resistance to Government**, ABC-CLIO, California, 2016.
- Yetim, Mustafa: **“Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah’ın Fikirsal ve Örgütsel Zemini”**, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C.II, No:III, 2015, ss.59-88.
- Zamir, Meir: **“Emile Edde and Territorial Integrity of Lebanon”**, **Middle Eastern Studies**, 1978, C:14, No:2, ss. 232–235.

Ziri, Danielle:

“Hezbollah sets off large border bomb targeting IDF heavy vehicles”, **Jpost**, 4 Ocak 2016, (çevrimiçi), <http://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Lebanese-reports-say-IDF-continues-to-fire-artillery-shells-at-Sheba-Farms-439330>, 4 Nisan 2017.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Kütahya Ali Gral Anadolu Lisesi'nden, 1995 yılında Marmara Üniversitesi İktisat (İngilizce) Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1996'da kamu görevine başladım.

2010 yılında Fırat Üniversitesi Felsefe ve Dinler Tarihi Bölümü'nde Yüksek Lisansı tamamladım.

